

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลและอภิปรายผล

ในการวิจัยเรื่องยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัยออกเป็น 6 ส่วน ประกอบด้วย บริบทระดับมหภาค บริบทระดับครัวเรือน/ชุมชนหมู่บ้าน โลกกลาง พัฒนาการดำรงชีพของชุมชนและครัวเรือนเกษตรกรบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ เจาะใจที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ และการอภิปรายผลการวิจัย โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. บริบทระดับมหภาค

ในส่วนของบริบทระดับมหภาคเป็นการกล่าวถึงความสัมพันธ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม นโยบายรัฐและกฎหมาย ตลอดจนการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่ส่งผลกระทบต่อบริบทครัวเรือน/ชุมชน ซึ่งถูกกำหนดโดยโครงสร้างการบริหารจัดการส่วนบนจากรัฐที่ชาวบ้านทั่วไปไม่มีส่วนรวมในการตัดสินใจในอำนาจการบริหารจัดการ การต่อสู้ และการต่อรองจากรัฐเลย เป็นเพียงผู้ที่รอรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่รัฐเป็นผู้กำหนดให้เท่านั้น ในการวิจัยเรื่อง ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ ครั้งนี้ มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาบริบทระดับมหภาค ที่ส่งผลให้เกิดการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากบริบทมหภาค ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการศึกษาในรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 การเมืองและเศรษฐกิจ

การเมืองและเศรษฐกิจของไทยมีความเกี่ยวข้องกันอย่างยิ่ง โดยเฉพาะนโยบายทางการเมืองในการสร้างเขื่อนเพื่อพัฒนาภาคเศรษฐกิจ โดยการสร้างเขื่อนในประเทศไทยเกิดขึ้นมาหลายศตวรรษแล้ว ได้แก่ ภาคเหนือมีการพัฒนาระบบเหมืองฝาย ซึ่งเป็นระบบการควบคุมและการจัดการน้ำขนาดเล็กที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดแห่งหนึ่ง โดยการขุดลำรางหรือเหมืองเพื่อส่งน้ำจากที่สูงไหลเข้าสู่ผืนนา สำหรับประเทศไทยแล้วมีการจัดการควบคุมและจัดการน้ำเพื่อเกษตรกรรมจากน้ำฝน โดยการขุดสระน้ำเพื่อเป็นทั้งบ่อล่อปลาในฤดูน้ำหลาก เป็นแหล่งน้ำเพื่อใช้ในครัวเรือนและเพื่อเกษตรในฤดูแล้ง ดังนั้นการควบคุมและการจัดการน้ำเพื่อประโยชน์ในการอุปโภค บริโภค หรือเพื่อเกษตรกรรม แท้จริงแล้วเกิดขึ้นมาหลายศตวรรษแล้วก่อนที่เขื่อนจะถูกนำมาใช้เป็น

ตัวเลือกสำคัญในการควบคุมและจัดการน้ำแบบสมัยใหม่ที่เน้นความยิ่งใหญ่ เทคโนโลยีที่ทันสมัย และเงินทุนในการก่อสร้างเป็นจำนวนมหาศาล

อย่างไรก็ตาม การจัดการน้ำโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นกลับถูกรัฐมองข้าม เนื่องจากการนำประเทศเข้าสู่เวทีตลาดโลก ทำให้การจัดการน้ำเพื่อการเกษตรเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอต่อการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะภาคอุตสาหกรรมที่มีความต้องการกระแสไฟฟ้า ทำให้การจัดการน้ำขนาดเล็กไม่สามารถรองรับการผลิตในภาคอุตสาหกรรมได้ การสร้างเขื่อนขนาดใหญ่จึงกลายเป็นตัวเลือกสำคัญที่ถูกนำมาทดแทนในการจัดการน้ำ เพราะเขื่อนให้ประโยชน์ในแง่การผลิตกระแสไฟฟ้าซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญและเพื่อการเกษตรกรรมขนาดใหญ่ รวมถึงการคมนาคมขนส่ง การท่องเที่ยวซึ่งให้ประโยชน์หลากหลายมากขึ้น

ในประวัติศาสตร์การสร้างเขื่อนในประเทศไทย เริ่มต้นในยุคการค้าอาณานิคมระหว่างปี พ.ศ. 2398 – 2475 ถึงแม้ว่าประเทศไทยไม่ได้ตกเป็นอาณานิคมของประเทศใดก็ตาม แต่ก็ถูกบีบบังคับให้ทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับประเทศอังกฤษในปี พ.ศ. 2398 ทำให้ประเทศไทยต้องผันตัวเองเข้าสู่ตลาดทุนนิยมโลก โดยผลักดันเกษตรกรรมให้เป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของประเทศ ดังนั้นเพื่อรองรับกับการเกษตรขนาดใหญ่ทำให้ประเทศต้องนำเอาระบบชลประทานแบบใหม่เข้ามาใช้เพื่อรองรับการผลิต โดยในปี พ.ศ. 2445 รัฐได้ก่อตั้งกรมคลองหรือกรมชลประทานขึ้นมาเป็นครั้งแรก เพื่อทำหน้าที่ด้านชลประทานและการสร้างเขื่อน เป็นผลให้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในประเทศไทยพัฒนาแล้วมุ่งตรงเข้าสู่ประเทศไทยอย่างรวดเร็ว (อนุก นาคะบุตร, 2545: 42)

กระทั่งในปี พ.ศ. 2475 ประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชเป็นระบอบประชาธิปไตย นโยบายทางการเมืองและเศรษฐกิจในการบริหารพัฒนาประเทศด้วยการสร้างเขื่อนจึงปรากฏชัดเจนมากขึ้น เริ่มตั้งแต่สมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้ก่อตั้งคณะกรรมการไฟฟ้าพลังน้ำ และโรงเรียนชลประทาน ขึ้นมาเพื่อรองรับการสร้างเขื่อนต่าง ๆ ทั่วประเทศ แต่ที่เห็นชัดเจนและได้รับความสำเร็จอย่างมาก คือ โครงการชลประทานชยันตและการสร้างเขื่อนภูมิพล

ภายใต้ความสำเร็จและความยิ่งใหญ่ของการสร้างเขื่อนภูมิพล ในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม พบว่าประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้เกิดการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ในประเทศไทย ด้วยการให้ความช่วยเหลือด้านการเงินผ่านธนาคารโลก เนื่องจากนโยบายทางการเมืองและเศรษฐกิจของประเทศสหรัฐอเมริกาต้องการขยายอิทธิพลไปทั่วโลกและในขณะเดียวกันประเทศไทยก็เป็นฐานในการขยายอิทธิพลไปยังแถบประเทศอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน ดังนั้นการสร้างเขื่อนภูมิพลจึงเป็นสิ่งที่ถูกผลักดันให้สร้างขึ้น ซึ่งมีใช้เพียงเพื่อสร้างรัฐชาติเท่านั้น แต่ยังเป็นการ

สร้างขึ้นเพื่อสนองประโยชน์ของกลุ่มทุนทางทางการเมือง รวมถึงบริษัทข้ามชาติของประเทศสหรัฐอเมริกาที่ได้ร่วมลงทุนในการรับเหมาก่อสร้างเขื่อนภูมิพลด้วย

ต่อมาในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นช่วงระยะเวลาที่ประเทศไทยอยู่ระบบประชาธิปไตยภายใต้แบบเผด็จการ รัฐมีอำนาจส่วนใหญ่ในการพัฒนาประเทศ และวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจของชาติอย่างจริงจัง เพื่อเร่งส่งเสริมการลงทุนด้านอุตสาหกรรม เป็นการเปิดโอกาสและอำนวยความสะดวกให้กับนักลงทุนจากต่างประเทศได้เข้ามาลงทุนในประเทศไทย ทำให้เศรษฐกิจของไทยโดยทั่วไปเติบโตขึ้น ทั้งทางด้านเกษตรกรรม อุตสาหกรรม ธุรกิจการเงิน การธนาคาร ตลอดจนการค้าก็ได้ขยายตัวขึ้นอย่างมาก ผลจากการสนับสนุนกิจกรรมดังกล่าวทำให้กรุงเทพมหานคร และจังหวัดใกล้เคียง ตลอดจนบางจังหวัดในส่วนภูมิภาคมีโรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้นมากมาย และขยายตัวไปอย่างกว้างขวาง ถึงแม้ว่ารัฐได้พัฒนาในทางเศรษฐกิจอย่างมาก แต่นับว่ายังมีความยากจนอยู่โดยทั่วไป เนื่องจากแผนพัฒนาและการวางนโยบายของรัฐ ได้ให้ความสนใจทางสังคมน้อยกว่าที่จะเป็นในยุคนี้

การสร้างเขื่อนในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจ จึงเป็นลักษณะ โครงการพัฒนาขนาดใหญ่ตามแนวนโยบายแบบบนลงล่าง (Top Down) ทำให้ชาวบ้านในยุคนี้ ขาดการมีส่วนร่วมและขาดโอกาสรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากชาวบ้านเกรงกลัวต่ออำนาจรัฐที่เข้ามาจัดการทรัพยากรของชุมชน ซึ่งในขณะนั้นไม่มีการกล่าวถึงความจำเป็นเรื่องของ “สิทธิชุมชน” แต่อย่างไรในการพัฒนาอีสาน จังหวัดขอนแก่น ถูกเลือกให้เป็นเสมือนศูนย์กลางการพัฒนาภาคอีสานที่เป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน จากการขยายตัวทางด้านอุตสาหกรรม การจ้างแรงงานจากภาคเกษตรกรรม เข้าสู่แรงงานอุตสาหกรรมอย่างเต็มตัว พร้อมทั้งขยายตัวเติบโตขึ้นเป็นวงกว้าง ซึ่งจะเห็นได้จากนโยบายการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ ในปี พ.ศ. 2509 – 2509 เพื่อการผลิตกระแสไฟฟ้า การประมง การเกษตร อุตสาหกรรม การท่องเที่ยว ฯลฯ หรือเหตุผลอื่น ๆ ที่รัฐได้มากกว่าอ้าง ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการสร้างเขื่อนต่อชุมชนที่อยู่อาศัยในบริเวณพื้นที่สร้างเขื่อน และบริเวณพื้นที่อ่างเก็บน้ำ ส่งผลให้ชาวบ้านต้องอพยพโยกย้ายถิ่นที่อยู่ใหม่ กระจัดกระจายไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ความเป็นชุมชนต้องล่มสลายลง การจ่ายเงินค่าชดเชยหรือการช่วยเหลือชุมชนได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน ชาวบ้านไม่มีสิทธิในการเรียกร้องแต่อย่างใดในยุคนี้

โครงการพัฒนาอีสานในสมัยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มีข้อความที่กล่าวถึงว่า “ประเทศไทยมิได้มีเฉพาะที่กรุงเทพมหานคร” และพยายามกระจายความเจริญออกไปสู่ชนบทให้มากขึ้น ด้วยเหตุนี้งานพัฒนาท้องถิ่นหรือชุมชน จึงได้เริ่มต้นพัฒนาขึ้นขึ้นเพื่อรองรับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศไทย ซึ่งรวมถึงการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่จำนวนมากถึง 42 เขื่อน ทำให้ยุคดังกล่าวเป็นยุคทองของการสร้างเขื่อนในประเทศไทยรวมถึงการปรับปรุงหน่วยงาน

การสร้างเขื่อนขึ้นมาใหม่ โดยเฉพาะได้ก่อตั้งการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือขึ้นมา เพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพื่อสนองต่อระบบการเมืองและเศรษฐกิจที่ต้องการส่งเสริมให้ภูมิภาคนี้หลายเป็นเขตอุตสาหกรรมของประเทศ

การสืบทอดอำนาจทางการเมืองโดยระบบประชาธิปไตยภายใต้แบบเผด็จการทหารยังคงดำเนินต่อมาในสมัยถนอม-ณรงค์-ประภาส และการสร้างเขื่อนยังคงเป็นตัวเลือกในการควบคุมและการจัดการน้ำ โดยในปี พ.ศ. 2511 ได้ตราพระราชบัญญัติการไฟฟ้าฝ่ายผลิตและก่อตั้ง กฟผ. ขึ้นมาเป็นครั้งแรก ทำหน้าที่การสร้างเขื่อนเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยเป็นจำนวนมาก ซึ่งแสดงให้เห็นว่ารัฐได้ให้ความสำคัญกับการสร้างเขื่อนในฐานะที่เขื่อนเป็นโครงสร้างพื้นฐานเพื่อพัฒนาประเทศ โดยในการสร้างเขื่อนขึ้นมาเพื่อรองรับการพัฒนาประเทศ ได้ส่งผลให้ชาวบ้านได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนเป็นจำนวนมาก แต่ภายใต้การเมืองและเศรษฐกิจในการบริหารประเทศในระบอบประชาธิปไตยภายใต้แบบเผด็จการทหารทำให้ชาวบ้านไม่สามารถคัดค้านและเรียกร้องความเป็นธรรมได้อย่างเต็มที่ บทบาทการเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านการเมืองและเศรษฐกิจของรัฐในการบริหารประเทศจึงไม่ค่อยมีเมื่อเทียบกับปัจจุบันนี้

จนกระทั่งหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ได้สิ้นสุดยุครัฐบาลระบบประชาธิปไตยภายใต้แบบเผด็จการทหาร ทำให้ชาวบ้านสามารถรวมตัวกันเพื่อต่อสู้และเรียกร้องความเป็นธรรมจากการนโยบายทางการเมืองและเศรษฐกิจจากการสร้างเขื่อนได้อย่างเต็มที่ และนับเป็นครั้งแรกที่เกิดการรวมตัวกันขึ้นอย่างเป็นทางการของชาวบ้านเพื่อเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นของตนเองกับทางภาครัฐ อย่างไรก็ตาม การทำทนายอำนาจรัฐของชาวบ้านทำให้ต้องเผชิญหน้ากับความรุนแรงจากเจ้าหน้าที่รัฐ โดยในช่วงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2517 ถึงเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2519 มีผู้นำชาวบ้านถึง 35 คนถูกลอบสังหาร และบางส่วนถูกจับกุมดำเนินคดีภายใต้พระราชบัญญัติการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์

ต่อมาในสมัยพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ (ยุคประชาธิปไตยครึ่งใบ) ได้ให้สิทธิทางการเมืองแก่ประชาชนมากขึ้น ขณะเดียวกันได้ดำเนินนโยบายทางการเมืองและเศรษฐกิจในการพัฒนาประเทศโดยเน้นการส่งออกและการพัฒนาชนบทเป็นสำคัญ เพื่อมุ่งไปสู่ความเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ เมื่อกระแสการพัฒนาประเทศและกระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโลกเริ่มเข้มข้นมากขึ้น ประกอบกับสิทธิเสรีภาพทางการเมืองของประชาชนมีมากขึ้นตามลำดับ ทำให้เกิดข้อถกเถียงระหว่างแนวคิดการพัฒนาและการอนุรักษ์ กระทั่งองค์การสหประชาชาติได้พยายามผลักดันแนวคิดใหม่โดยมุ่งเน้นไปที่การแก้ไขปัญหาความยากจนและปัญหาสิ่งแวดล้อม หรือที่เรียกว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน” นั่นเอง

การผลักดันแนวคิดใหม่ดังกล่าว ทำให้ประเทศไทยต้องปรับเปลี่ยนนโยบายทางการเมืองและเศรษฐกิจของประเทศเพื่อผสมผสานแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ส่งผลให้แนวคิดการสร้างเขื่อนในประเทศไทยต้องปรับเปลี่ยนตามจากการผลิตกระแสไฟฟ้ามาเป็นการแก้ไขปัญหาภัยแล้งและน้ำท่วม

ต่อมาในยุคประชาธิปไตยเต็มใบ ภายใต้การนำของรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ได้ปรับเปลี่ยนนโยบายการพัฒนาภายใต้คำขวัญที่ว่า “เปลี่ยนสนามรบ ให้เป็นสนามการค้า” ทำให้ประเทศไทยเกิดการพัฒนาทางการเมืองและเศรษฐกิจอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน เพื่อมุ่งไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่หรือเสือตัวที่ห้าของเอเชีย ส่งผลให้เกิดการการผลักดัน โครงการต่าง ๆ ในพื้นที่ของประเทศและในหลายรัฐบาลต่อมา

กระทั่งรัฐบาลในสมัยปัจจุบันนี้ที่ได้ส่งเสริมนโยบายทางการเมืองและเศรษฐกิจในการสร้างเขื่อนเพื่อแก้ไขปัญหาภัยแล้งและน้ำท่วม โดยในการสร้างเขื่อนก่อให้เกิดการพัฒนาด้านอุตสาหกรรม สร้างงานสร้างอาชีพ โดยเฉพาะอาชีพเกษตรกรรมและอาชีพประมง เป็นอย่างมาก ซึ่งช่วยลดปัญหาการว่างงาน ลดการอพยพย้ายถิ่น ไปสู่ชุมชนเมือง กระจายรายได้ไปสู่ท้องถิ่น และส่งผลให้เกิดชุมชนขนาดใหญ่เพิ่มมากขึ้น (อเนก นาคะบุตร, 2545: 78 - 81)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่ารัฐบาลเองจะมีเจตนาดีในการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเพื่อพัฒนาพัฒนาประเทศ ให้มีความเจริญ มีการเร่งการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ การส่งเสริมการลงทุน การพัฒนาเมืองและอุตสาหกรรม แต่เมื่อผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นส่วนหนึ่งกลับกลายเป็นสภาพที่วิกฤติ คือ ในขณะที่รัฐบาลกำลังนำนโยบายมาพัฒนาอยู่นั้น กลายเป็นว่าเมืองก็ยิ่งเจริญขึ้น ชนบทกลับข้ำแย่งทุกขณะ ปัญหาของชาวนา เรื่องผลผลิต ความยากจนต่าง ๆ ยังแก้ไขไม่ได้ มาตรการที่ใช้วัดไม่ใช่ความเจริญทางวัตถุ หากแต่สภาพความเป็นอยู่ของชาวนาที่อยู่ในสถานะแตกสลาย จากพายุแห่งความยากจน อุทกภัย การเอารัดเอาเปรียบ ที่ได้หลาถล่มเข้าสู่หมู่บ้าน ภัยแห่งแล้งที่กำลังแผดเผาอย่างรุนแรง ทรัพยากรธรรมชาติกำลังร่อยหรอลงภายใต้การผลาญของคำว่าพัฒนา ซึ่งชาวนาไทยกำลังประสบกับปัญหาอย่างหนักหน่วง ที่รอคอยการแก้ไข จากนโยบายการพัฒนาของรัฐในช่วงสร้างเขื่อนนี้

อาจกล่าวได้ว่า การเมืองและเศรษฐกิจที่ส่งผลต่อการพัฒนาประเทศไทยในระยะที่ผ่านมา มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยใช้คนเป็นเครื่องมือหรือปัจจัยในการผลิต เพื่อสนองความต้องการการพัฒนาให้เกิดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยยังไม่ได้คำนึงถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ และการพัฒนาศักยภาพของคนให้มีความรู้ความสามารถ มีทักษะในการประกอบอาชีพและสามารถปรับตัวให้อยู่ในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ดังนั้นแม้ว่าประเทศไทยจะประสบความสำเร็จในการบรรลุเป้าหมายด้านการขยายตัวทางการเมืองและเศรษฐกิจเป็นอย่างดี แต่ผลของ

การพัฒนาได้ก่อให้เกิดปัญหาที่สำคัญหลายประการ โดยเฉพาะปัญหาการกระจายรายได้ ปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ และปัญหาด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของคนไทยและการพัฒนาประเทศในระยะยาว

ดังนั้น การเมืองและเศรษฐกิจจึงเป็นบริบทมหภาคที่ส่งผลต่อหมู่บ้าน โลกกลางค่อนข้างมากในแง่นโยบายทางการเมืองและเศรษฐกิจ จากนโยบายการสร้างเงื่อนไขเพื่อเป็นการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้มีความเจริญ มีการเร่งก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ การส่งเสริมการลงทุน การพัฒนาเมืองและอุตสาหกรรม แต่เมื่อผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกลับกลายเป็นสภาพที่วิกฤตก่อให้เกิด ปัญหาของชาวนา เรื่องผลผลิต ความยากจนต่าง ๆ ยังแก้ไม่ได้ มาตราที่ใช้วัดไม่ใช่ความเจริญทางวัตถุ หากแต่สภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้านหมู่บ้าน โลกกลางที่แตกสลาย จากภาวะความยากจน อุทกภัย ภัยแห้งแล้ง การเอารัดเอาเปรียบ ทรัพยากรธรรมชาติกำลังร่อยหรอลง ทำให้หมู่บ้าน โลกกลางอ่อนแอลง การปรับเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อยังชีพมาสู่การผลิตเพื่อการค้าได้สร้างปัญหานานัปการแก่หมู่บ้าน โลกกลาง ผลผลิตและรายได้จากการทำเกษตรกรรมไม่พอต่อการยังชีพอันเนื่องมาจากโครงสร้างการแลกเปลี่ยนที่ไม่เป็นธรรม ระหว่างสินค้าเกษตรกับสินค้าอุตสาหกรรม ชาวบ้านหมู่บ้าน โลกกลาง โดยทั่วไปยังต้องประสบกับปัญหาความไม่มั่นคงและความเสี่ยงอย่างมากในการผลิตเนื่องจากความไม่แน่นอนของฤดูกาลและตลาด อันเป็นตัวแปรที่ชาวนาไม่สามารถควบคุมได้เลย ผลที่ออกมาก็คือความล้มละลายทางเศรษฐกิจของชุมชนหมู่บ้าน โลกกลาง และความล้มละลายของสถาบันครอบครัว และได้ทำลายชีวิตชุมชนลงไป ชาวบ้านหมู่บ้าน โลกกลาง จึงจำเป็นต้องแสวงหาทางเลือกด้วยตัวเองในการดำรงชีพให้อยู่ได้ภายใต้กระแสแห่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้

1.2 สังคมและวัฒนธรรม

สังคมและวัฒนธรรมของประเทศไทยปัจจุบันได้ตกอยู่ในกระแสอารยธรรมโลก ในรูปของความเจริญสมัยใหม่ หรือภาวะที่เรียกว่า “ทันสมัย” (Modernization) เป็นการเปลี่ยนแปลงในลักษณะทางเดียว และเปลี่ยนอย่างค่อยเป็นค่อยไป เพื่อให้ระบบต่างๆ ในสังคมมีโอกาสได้ปรับตัวไปพร้อมกับการรักษาสมดุลภาพ (Equilibrium) และความมั่นคง (Stability) ของสังคมซึ่งรูปจำลองของการพัฒนา (Development Models) ก็คือรูปแบบของสังคมเมืองที่ทันสมัย และพุ่งประเด็นไปที่เป้าหมายแรกของการพัฒนานั้นคือ ความเจริญทางเศรษฐกิจ (Development Equates Economic Growth) โดยใช้ดัชนีชี้วัดที่สำคัญของการพัฒนา (Development Indicators) นั่นก็คือ รายได้ประชาชาตินั่นเอง สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาแต่ เฉพาะการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น (Change for the Better) เท่านั้นจึงจะเรียกว่า การพัฒนา ซึ่งต้องเกิดมาจากการวางแผน และการกำหนดทิศทางการเปลี่ยนที่พึงประสงค์ และต้องสอดคล้องกับค่านิยมของสังคมด้วย การพัฒนาเศรษฐกิจจะ

เกิดขึ้นได้ต้องอาศัย กระบวนการสร้างความทันสมัย (Modernization Process) โดยมุ่งสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นสองระดับ คือระดับสังคมและระดับบุคคล ภาวะดังกล่าวได้ถูกกระทำให้มีคุณค่าที่ประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายรวมถึงไทยในรูปของการพัฒนา ผู้อารยธรรมเดียวกัน อารยธรรมอันเป็นแม่บทของโลก ซึ่งประกอบไปด้วย การพัฒนาที่เน้นไปทางวัตถุนิยม การกระตุ้นให้เกิดสังคมและวัฒนธรรมบริโภคนิยม การค้า การเงินเสรีที่มาพร้อมกับนโยบายการพัฒนาแห่งยุคปัจจุบัน ผลพวงจากการพัฒนาสังคมเศรษฐกิจที่ผ่านมา เน้นหนักในภาคส่วนอุตสาหกรรมเป็นด้านหลัก อุตสาหกรรมที่อาศัยความมหัศจรรย์ของเทคโนโลยีนี้ได้เพิ่มผลผลิตเพื่อป้อนสู่ตลาดอย่างกว้างขวาง ในมิติทางสังคมเทคโนโลยีได้เร่งการบริโภคนิยมตามแรงกระตุ้นของตลาด การยึดถือเงินตราเป็นตัววัดความเจริญทางเศรษฐกิจ การให้ความสำคัญกับธุรกิจภาคเอกชน ได้เป็นตัวจักรขับเคลื่อนในรูปของยุทธศาสตร์และนโยบายพัฒนา เส้นทางแห่งการพัฒนาดังกล่าวได้สร้างความแปลกแยกในลักษณะแยกส่วนระหว่างภาคอุตสาหกรรมกับภาคเกษตรกรรม

รูปแบบการพัฒนาเพื่อความก้าวหน้าทางสังคมและเศรษฐกิจตามนโยบายแห่งอุตสาหกรรมนั้น ยิ่งสะท้อนภาพแห่งการพึ่งพาทางสังคม และเศรษฐกิจ จากภายนอกตามลำดับการเร่งพัฒนา กล่าวได้ว่าวัฏจักรแห่งการพึ่งพากับการพัฒนาได้ดำรงคงอยู่ต่อเนื่องจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-7 ภาพลักษณ์ดังกล่าวนำไปสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ทำให้ได้ประจักษ์ชัดถึงความอ่อนแอทางเศรษฐกิจ การเป็นหนี้ IMF (ปัจจุบันได้ชำระหนี้หมดแล้ว) การขาดความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจระดับล่าง (ชาตินิยม) ซึ่งภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจนั้นเป็นไปตามระบบเศรษฐกิจของโลกที่มีระบบพึ่งพาระหว่างประเทศเมื่อส่วนหนึ่งประสบปัญหาข่มส่งผลกระทบต่อเนื่องตามยุคสมัยของโลกที่ถูกผนวกเป็นหนึ่งเดียวในเวลาเดียวกันในทิศทางเดียวกันภายใต้ระบบโลกาภิวัตน์

สังคมโลกในปัจจุบัน นโยบายการพัฒนาของไทยนั้นได้ฉายภาพการด้อยพัฒนาต่อเนื่อง ภาพแห่งอดีตนับว่าเป็นความท้าทายบนปลายทาง แห่งการพัฒนาที่ปัจจุบันภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9-10 โดยมีปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นอุดมการณ์แห่งการพัฒนาในมิติใหม่ประเด็น จึงอยู่ที่ในกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกปัจจุบัน เศรษฐกิจสังคมไทยจะเติบโตอย่างยั่งยืนอย่างไร เพื่อให้ไทยมีศักยภาพแห่งการพึ่งตนเองอย่างแท้จริงมิใช่เป็นแค่เพียงมายาภาพ หรือทางผ่านในระบบทุนนิยมโลกเท่านั้น แผน ฯ ฉบับที่ 9-10 น่าจะถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นในบริบทแห่งการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้เนื่องจากการพังทลายจากเศรษฐกิจ ผู้สังคมไทยเรานั้น ได้สะท้อนให้เห็นความอ่อนแอในหลายมิติด้วยกัน การให้ความสำคัญในภาคเศรษฐกิจไปด้านเดียว ได้ทำให้เกิดเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตที่ไม่สัมพันธ์กับวิถีทางของวัฒนธรรมและสังคมตามลำดับวิถีของสังคม ในส่วนที่สัมพันธ์กับเศรษฐกิจนั้น คือวัฒนธรรมการบริโภคของไทยเรามีลักษณะ

เรียบง่าย มีก็น้อย ค่อยเป็นค่อยไป เอื้อเพื่อมีเหลือเผื่อไปยังคนข้างเคียง เป็นต้น ลักษณะเหล่านี้ได้เกิดความแปลกแยกจากวัฒนธรรมบริโภคนิยม (วัตถุนิยม) ซึ่งมีลักษณะแข่งขันกันสูงเพื่อครอบครองวัตถุดิบ รวมทั้งความได้เปรียบทางการค้า การบริโภคนิยมเทคโนโลยี แฟชั่น สินค้าสุดกำลังที่ภายในประเทศจะรองรับการผลิตได้ จึงนำไปสู่การสั่งเข้าจากต่างชาติ ภาวะแห่งความอ่อนแอทางเศรษฐกิจเกิดจากความอ่อนล้าทางสังคมในมิติทางวัฒนธรรม ค่านิยมจึงไม่สามารถดำรงคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์เฉพาะของชาติได้ จึงนำไปสู่การพึ่งพาทายทางเศรษฐกิจตามไปด้วย ในขณะที่วงก้นองค์ความรู้ของสังคมไทยเราได้ถูกครอบงำ โดยองค์ความรู้จากภายนอก ภายนอกอันเป็นสากล ความเป็นสากลของสังคมมหาอำนาจทางเศรษฐกิจ ในส่วนของการบริโภคข้อมูลข่าวสารอันเป็นข้อมูลทางเศรษฐกิจและสังคมซึ่งเป็นต้นทุนแห่งความรู้ ความรู้ที่เป็นทุนทางเศรษฐกิจและสังคมเช่นนี้ ได้ซึมซับในองค์มติของไทยจนแทบจะเป็นเอกมติ ซึ่งสะท้อนให้เห็นแนวทางการพัฒนาของไทยเป็นไปตามนัยสากล

อาจกล่าวได้ว่า นโยบายของรัฐในการพัฒนาประเทศในระบบทุนนิยมที่ผ่านมา ทำให้สังคมและวัฒนธรรมได้รับผลกระทบอย่างมากโดยตรงและอย่างสูงต่อคนไทยและสังคมไทยในหลายมิติ เช่น การอธิบายปรากฏการณ์และปัญหาต่าง ๆ ในสังคมไทย การเลือกวิธีแก้ปัญหาและการกำหนดแนวทางในการพัฒนาประเทศ เป็นต้น

ระยะเวลากว่าครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา สังคมและวัฒนธรรมไทยเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาย แต่ "วิถีคิดเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมไทย" ไม่ได้ได้รับการปรับเปลี่ยนแต่อย่างใด เพราะเอื้อต่อการผูกขาดอำนาจไว้ในมือของผู้นำและชนชั้นนำ เห็นได้ชัดในระบบการศึกษาของไทยและนโยบายทางวัฒนธรรมของรัฐ ที่ยังคงปลูกฝังความคิดกระแสหลักแก่เยาวชนและคนทั่วไปในสังคมอยู่เสมอ ผลที่ตามมาจากการมีวิถีคิดที่ตายตัวก็คือ คนไทยขาดศักยภาพในการเข้าใจความซับซ้อนของปัญหา ไม่สามารถเข้าใจความเปลี่ยนแปลงในทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นรอบตัวอย่างลึกซึ้งรอบด้าน มีทางเลือกในการแก้ปัญหาและการพัฒนาสังคมอย่างจำกัด และไม่อาจปรับตัวในเรื่องต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ ปัญหาที่ปวงที่คนไทยและสังคมไทยเผชิญในระยะหลายทศวรรษที่ผ่านมา ไม่ได้รับการแก้ไขอย่างเหมาะสม และส่งผลให้เกิดปัญหาในระดับวิกฤตในแทบทุกมิติของสังคมและวัฒนธรรม (เสนห์ จามริก, 2542: 42 - 45)

ดังนั้น ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ตลอดจนการกำหนดวิธีการในการแก้ปัญหาและแนวทางการพัฒนาประเทศ ซึ่งไม่เพียงแต่นำไปสู่ความล้มเหลวในการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนเท่านั้น แต่ยังส่งผลให้ปัญหาต่าง ๆ ทวีความซับซ้อนและรุนแรงยิ่งขึ้น พร้อมทั้งทำให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมาอีกมากมาย จนก่อให้เกิดความอ่อนแอในสังคมไทย และทำให้ชาวบ้านในระดับ

ต่างซึ่งเป็นผู้คนส่วนใหญ่ในสังคมไทยยากจะมีคุณภาพชีวิตที่ดีและมั่นคงยั่งยืนภายใต้กระแสการพัฒนาประเทศในระบบทุนนิยมในปัจจุบัน

1.3 นโยบายรัฐและกฎหมาย

การที่รัฐเป็นผู้วางนโยบายและกฎหมายทั้งหมดเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวชนบท โดยที่รัฐมองภาพกว้าง วาดภาพไว้แบบสวยงาม เช่น การสร้างเขื่อนขนาดใหญ่จะสามารถผลิตกระแสไฟฟ้าได้มากสามารถตอบสนองความต้องการในภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมได้ แต่รัฐบาลไม่เคยมองส่วนเล็กๆของประชาชนที่เข้ามาหากินด้วยวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมในพื้นที่ไม่เคยฟังคำคิดเห็นว่สิ่งที่ประชาชนต้องการคืออะไร ในการสร้างเขื่อนมันได้ให้กระแสไฟแก่คนในเมืองได้ใช้อย่างสะดวกสบายจนไม่รู้ว่ตอนไหนกลางวัน และตอนไหนกลางคืนแต่สิ่งเหล่านั้นในทางกลับกันกับได้ส่งผลกระทบต่อคนในพื้นที่ที่ต้องอพยพโยกย้ายจากถิ่นเดิมที่อาศัย ไม่มีที่ดินแม้จะทำกินไม่ได้ใช้แม้แต่ไฟฟ้าทั้ง ๆ ที่กระแสไฟมาจากทรัพยากรในพื้นที่ นโยบายรัฐและกฎหมายที่รัฐได้กำหนดขึ้นในการพัฒนาประเทศชาติเหล่านี้เป็นสิ่งที่ส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนเหล่านั้น สำหรับนโยบายและกฎหมายในการเลือกใช้ทรัพยากรของประเทศไทย นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่าประชาชนแทบไม่มีสิทธิเลือกใช้ทรัพยากรได้เลย ด้วยเหตุว่าการตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรทั้งหลายของประชาชนคนไทยนั้นตกอยู่ภายใต้ของอำนาจรัฐแทบทั้งสิ้น

รูปแบบที่รัฐแจกแจงทรัพยากรให้แก่ประชาชนก็คือ การใช้นโยบายหรือโครงการต่าง ๆ ที่หน่วยงานราชการในส่วนที่รับผิดชอบก็รับไปดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายตามที่ได้กำหนดไว้ในแต่่นโยบาย ถึงแม้ว่าเราจะเห็นนโยบายต่าง ๆ เหล่านั้น ซึ่งมีทั้งลักษณะที่เป็นนโยบายที่ตอบสนองความต้องการของประชาชน นโยบายเอาใจประชาชน หรือที่เรียกว่า นโยบายประชานิยม ที่ดูเหมือนว่าประชาชนต้องการ แต่แท้ที่จริงแล้วนโยบายส่วนใหญ่่นั้น คือ นโยบายรัฐนิยม เป็นลักษณะของนโยบายที่มีการตัดสินใจแบบบนสู่ล่าง (Top-Down Policy) เพราะล้วนมาจากการยึดเอียดของรัฐทั้งสิ้น กรณีตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดกรณีหนึ่งสำหรับการที่รัฐ จัดสรรให้ประชาชนใช้ทรัพยากรของตัวเอง โดยที่ประชาชนไม่มีความต้องการ ได้สร้างความขัดแย้งแตกแยกกันตั้งแต่ระดับครัวเรือน ไปจนถึงระดับชาติให้แก่ชาวไทยก็คือ กรณีการสร้างเขื่อน

เหตุผลที่สำคัญที่รัฐบาล ตัดสินใจสร้างเขื่อนนั้นคือ เพื่อผลิตกระแสไฟฟ้ามาตอบสนองความต้องการของคนเมือง และการส่งเสริมการเติบโตให้แก่ภาคอุตสาหกรรมในอนาคต ในขณะที่ชาวบ้านมีความต้องการที่จะดำรงชีวิตแบบเกษตรกรต่อไป อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าจะมีการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนและชาวบ้านที่พยายามจะปฏิเสธการหยิบยื่นการสร้างเขื่อนมาให้แก่

พวกเขาตลอดมา พร้อมทั้งประกอบกับการศึกษาผลกระทบจากหน่วยงานวิชาการที่ต่างลงความเห็นเป็นเสียงเดียวกันว่าไม่สมควรดำเนินการสร้างเขื่อนแล้วก็ตาม

แต่ในท้ายที่สุดด้วยอำนาจของรัฐ การเขื่อนก็ได้ถูกสร้างขึ้นด้วยทุนก่อสร้างจำนวนมากมหาศาลพร้อมกับการได้รับผลกระทบในด้านลบต่อระบบสังคมนิเวศแก่ชุมชนบริเวณเขื่อนตลอดมาจนถึงปัจจุบัน โดยผลกระทบการก่อสร้างโครงการสร้างเขื่อนนี้ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากเนื่องจากมีผลกระทบต่อการทำประมง เกิดภาวะน้ำท่วมทำให้ชาวบ้านต้องอพยพไปหาที่อยู่ใหม่ และนี่คือบทเรียนที่ได้จากการใช้อำนาจรัฐในการเลือกการจัดการนโยบายให้แก่ประชาชนแต่เพียงฝ่ายเดียว สำหรับกรณีเช่นนี้ เป็นที่นิยมในการวิพากษ์กันโดยทั่วไปว่าเป็นลักษณะของนโยบายที่มีการตัดสินใจแบบบนสู่ล่าง (Top-Down Policy) นั่นเอง

อย่างไรก็ตาม สำหรับในประเด็นเชิงนโยบายนั้น รัฐกลายเป็นคู่กรณีหนึ่งในกลุ่มผลประโยชน์ที่มีความขัดแย้งกับภาคประชาชนอยู่เสมอ และในประเทศไทยก็มีบทเรียนจากความขัดแย้งที่เกิดจากการใช้ทรัพยากรบนพื้นฐานที่เห็นแก่ประโยชน์ของกลุ่มประโยชน์บางกลุ่มตลอดมามากมายนับไม่ถ้วน ที่ผ่านมา สังคมไทยได้ผ่านการเรียนรู้ถึงผลประโยชน์และผลกระทบจากการสร้างเขื่อน ในหลายลักษณะที่แตกต่างกันไปตามสถานภาพของแต่ละกลุ่มชนในสังคม ทำให้เกิดความแตกต่างทางความคิดและพัฒนาเป็นความขัดแย้งขึ้นในสังคม นอกจากนี้แล้วยังมีอีกหลายเขื่อนที่กำลังเตรียมการสร้าง เช่น เขื่อนบ้านกุ่ม ชาวบ้านก็ต่อต้านการสร้างเขื่อน เพราะจะทำให้ระบบนิเวศของธรรมชาติที่สวยงามถูกทำลาย แต่ก็ไม่อาจจะคาดการณ์ได้ว่ารัฐจะยุติการสร้างเขื่อนหรือไม่ หรือเขื่อนได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของการพัฒนาประเทศของรัฐ ไปเสียแล้ว

โดยในการแก้ปัญหาผลกระทบจากการสร้างเขื่อนและการพัฒนาแหล่งน้ำในระยะยาว รัฐต้องดำเนินการแก้ไขนโยบายและกระบวนการตัดสินใจในโครงการเขื่อนและการพัฒนาแหล่งน้ำและแผนการจัดการน้ำและพลังงาน รวมไปถึงพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ.2535 โดยการตั้งคณะกรรมการอิสระที่มีตัวแทนผู้ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนและการพัฒนาแหล่งน้ำเป็นกรรมการ โดยพิจารณาข้อเสนอแนะของคณะกรรมการเขื่อนโลกและบทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญที่เกี่ยวข้องกับสิทธิชุมชนและสิทธิ ในการจัดการทรัพยากร (กิ่งแก้ว อินทว้าง, 2541: 24-26)

ทั้งนี้ เพื่อให้นโยบายของรัฐและกฎหมายให้สิทธิและอำนาจองค์กรชุมชนมากขึ้น ทั้งในเรื่องการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม การจัดการศึกษาของชุมชน การจัดเก็บภาษีท้องถิ่น การจัดตั้งงบประมาณเพื่อแก้ปัญหาท้องถิ่น ฯลฯ ทั้งนี้โดยผ่านองค์กรชุมชนมากขึ้น เปิดโอกาสให้มีสิทธิและอำนาจแบบมีกฎหมายและระเบียบรองรับ ให้มีการจดทะเบียนแบบเป็นทางการง่าย ๆ เหมือนระบบธุรกิจเอกชน ทั้งนี้ไม่มีเจ้าหน้าที่ของรัฐ กฎระเบียบและขั้นตอนต่าง ๆ ยุ่งยาก แต่มี

ระบบของการสนับสนุนงบประมาณ วิชาการ (การอบรม สัมมนา การให้ข้อมูล การเรียนรู้กฎหมายต่าง ๆ แก่องค์กรชุมชน) การพัฒนาสมบัติสาธารณะให้แก่ชาวบ้าน การเสนอทางเลือกสำหรับแก้ปัญหาชีวิตตนเอง ครอบครัว กลุ่ม / องค์กรชุมชน อันจะก่อให้เกิดประโยชน์และผลดีต่อการกำหนดนโยบายของรัฐและการออกกฎหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการบริหารจัดการของรัฐ

1.4 การบริหารการจัดการทรัพยากรน้ำ

การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันเน้นหนักในเรื่องการจัดหาน้ำสำหรับดูแลการเพิ่มของประชากรและความเข้มข้นของกิจกรรมทางเศรษฐกิจทั้งดินน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ได้เพิ่มความต้องการน้ำมาเป็นลำดับ การขนาดแคลนน้ำเริ่มเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งและถาวรมากขึ้น สถาบันการจัดการน้ำหลักของไทย คือ กรมชลประทานประสบปัญหาการจัดหาน้ำมากขึ้นเรื่อย ๆ เช่น ปัญหาจากการต่อต้านสร้างเขื่อน เพราะปัญหาด้านการชดเชยชุมชนที่ได้รับผลกระทบ และผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมโดยเฉพาะด้านระบบนิเวศของป่าไม้ หน่วยงานของรัฐ ซึ่งแต่เดิมเคยมีหน้าที่จัดหาน้ำ (Provision) จึงจำเป็นต้องมารับหน้าที่จัดสรร (Allocation) แต่รัฐขาดทั้งกติกากและเครื่องมือในการจัดสรรทรัพยากรน้ำความขัดแย้งด้านการจัดสรรน้ำได้กลายเป็นปัญหาสำคัญในภาคเกษตร ทั้งในระหว่างราษฎรด้วยกันระหว่างราษฎรกับรัฐ และระหว่างหน่วยงานของรัฐด้วยกัน การขยายตัวอย่างรวดเร็วของความต้องการน้ำของเมืองและภาคอุตสาหกรรม ทำให้เกิดการช่วงชิงทรัพยากรน้ำระหว่างประชาชนเกิดขึ้น อาทิ เมืองกับชนบท ชนบทกับชนบท เกษตรกรด้วยกันเอง เป็นต้น

ในการจัดสรรน้ำบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ และหาแนวทางในการใช้น้ำเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อสังคม และสร้างความเป็นธรรมระหว่างผู้ใช้น้ำ ในขณะเดียวกันก็อนุรักษ์ทรัพยากรน้ำให้ยั่งยืน ผลการศึกษาพบว่า ถึงแม้โดยเปรียบเทียบกับนานาประเทศในโลก ประเทศไทยได้จัดว่าไม่ขาดแคลนน้ำมากนัก และสัดส่วนการกักเก็บน้ำของไทยอยู่ในระดับสูง แต่ไทยมีภาคเกษตรซึ่งปลูกข้าวเป็นหลัก ข้าวเป็นพืชที่ใช้น้ำมาก สถานการณ์น้ำของประเทศไทยจึงจะตึงตัวตลอด 20 ปีข้างหน้า และตึงตัวสูงสุดปลายทศวรรษนี้ ทั้งนี้เพราะการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการปลูกข้าวทำให้มีการปลูกข้าวนาปรังได้ 1 ถึง 2 ครั้งในฤดูแล้งนอกจากนี้ ความต้องการน้ำยังกว้างไกลตามราคาข้าวในตลาดโลก และเกษตรกรได้ใช้น้ำได้ดินเป็นน้ำสำรองเพื่อปลูกข้าว การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ล้วนแต่ทำลาย และสร้างความกดดันต่อระบบบริหารจัดการน้ำแบบก้ำกั๊กและควบคุมในปัจจุบัน

การวิเคราะห์ระบบกฎหมายไทยพบว่า ถึงแม้ประเทศไทยจะมีกฎหมายเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรน้ำหลายฉบับด้วยกัน แต่การบริหารจัดการน้ำของไทยยังมีช่องโหว่ ขาดเอกภาพ และขาดกติกาที่ชัดเจนในการจัดสรรน้ำ ทรัพยากรน้ำส่วนใหญ่ยังอยู่ภายใต้ระบบการเข้าถึง โดยเสรี ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรการปล่อยให้เกิดการเข้าถึงน้ำโดยเสรีเป็นระบบที่ขาดความเป็นธรรม ไม่สนับสนุนให้เกิดการใช้ประโยชน์สูงสุด และไม่เอื้ออำนวยให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน การศึกษานี้พบว่าประสิทธิภาพในการใช้น้ำของชานาแตกต่างกันมากภายในลุ่มน้ำเดียวกัน และผลตอบแทนต่อหน่วยของน้ำในเขตเจ้าพระยาตอนล่างต่ำกว่าผลตอบแทนของโครงการอื่น ๆ ในลุ่มน้ำเดียวกันและในแม่กลองเป็นอันมาก ระบบบริหารและกำกับที่เป็นอยู่ขาดสมรรถนะที่จะยืดหยุ่นไปตามสถานการณ์ความต้องการและอุปทาน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีการหาแนวทางจัดการน้ำใหม่ที่มีกติกาที่ชัดเจน และในขณะเดียวกันก็ยืดหยุ่นตามสถานการณ์ได้ตามความเหมาะสม การศึกษาเกี่ยวกับปัญหาการเพิ่มการกักเก็บน้ำ พบว่า ปัญหาการขาดเขยราชฎรเกิดจากการใช้เกณฑ์การชดเชยต่าง และการขาดการศึกษาด้านผลกระทบต่อสังคมที่สมบูรณ์เพียงพอ สำหรับการศึกษาด้านผลกระทบ ด้านสิ่งแวดล้อม พบว่า ยังขาดข้อมูลพื้นฐานด้านระบบนิเวศที่จำเป็นสำหรับการประเมินมูลค่าทรัพยากรธรรมชาติเพื่อที่จะนำมาศึกษาผลกระทบต่อสังคมแบบ นอกจากนี้ ระบบการตรวจทานผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมยังไม่ได้รับความสนใจ และการสนับสนุนด้านบุคลากรและงบประมาณอย่างเพียงพอ

การศึกษาเกี่ยวกับการจัดการน้ำระหว่างประเทศพบว่า ประเทศไทยยังล้าหลังประเทศอื่นในกลุ่มแม่น้ำโขงด้านการจัดการน้ำจากแง่มุมทางกฎหมายและเครื่องมือการบริหารอุปสงค์ ดังนั้นประเทศไทยจะสามารถเข้าสู่เวทีเจรจาระหว่างประเทศได้อย่างมั่นคง และอย่างมีศักดิ์ศรีก็ต่อเมื่อสามารถลดความขัดแย้งในประเทศและระบบการบริหารจัดการน้ำในประเทศได้รับการสะสางได้เสียก่อน การศึกษาที่ได้เสนอทางเลือกหลัก ในการจัดการให้เกิดประสิทธิภาพ มี 2 วิธีด้วยกันคือ หนึ่งการตั้งราคาน้ำที่อาจเพิ่มประสิทธิภาพในการใช้น้ำ แต่มีจุดอ่อนในด้านความเป็นธรรม และสองการให้สิทธิแก่กลุ่มผู้ใช้น้ำ ซึ่งจะมีความเป็นธรรมมากกว่า และสามารถปรับให้เกิดประสิทธิภาพมากขึ้นเมื่อสถานการณ์เหมาะสม โดยเสนอแนวทางให้สิทธิการใช้น้ำแก่ประชาชนที่เป็นนวัตกรรมเชิงนโยบาย สำหรับการบริหารทรัพยากรน้ำเพื่อลดความขัดแย้งในสังคม รวมทั้งการกระจายอำนาจการบริหารน้ำให้เหมาะสมกับความพร้อมและศักยภาพของท้องถิ่น การศึกษานี้ได้เสนอการจัดตั้งองค์กรในระดับลุ่มน้ำย่อย คือ วิธีการกำหนดสิทธิการใช้น้ำตลอดจนองค์กรย่อยได้แก่ คณะกรรมการเขตจัดการน้ำ รวมทั้งการปรับปรุงร่างพระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำ และ พ.ร.บ.อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการน้ำตามข้อเสนอข้างต้น และเพื่อให้มีบทลงโทษที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรมมากขึ้น และให้มีการประชาสัมพันธ์ร่างพระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำอย่างกว้างขวาง สำหรับการวางแผน

และการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำต้องคำนึงการควบคู่ไปกับการจัดการทรัพยากรดินและป่าไม้ เพราะทั้งสามทรัพยากร มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ควรมีการปรับโครงสร้างการบริหารจัดการ ให้มีเอกภาพ

สำหรับแนวทางการจัดสรรน้ำระหว่างลุ่มน้ำระหว่างลุ่มน้ำและภายในลุ่มน้ำ ให้มีการกำหนดสิทธิการใช้น้ำของกลุ่มผู้ใช้น้ำ และจัดลำดับความสำคัญของการใช้น้ำ การจัดสรรภายในลุ่มน้ำ ระหว่างเขตให้เป็นไปตามสิทธิที่ได้กำหนดไว้ หากมีการโอนกันระหว่างลุ่มน้ำต้องให้คณะกรรมการลุ่มน้ำเห็นชอบ ส่วนการจัดสรรภายในเขตจัดการน้ำให้อยู่ในดุลยพินิจของคณะกรรมการเขตจัดการน้ำว่าใช้วิธีการตั้งราคาหรือให้โอนกันเองอย่างไม่เป็นทางการ หลักเกณฑ์ในการผันน้ำระหว่างลุ่มน้ำให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด ให้เปรียบเทียบผลตอบแทนจากการใช้น้ำ หน่วยสุดท้ายและให้ผันน้ำจากลุ่มน้ำที่มีค่าน้ำต่ำไปยังลุ่มน้ำที่มีค่าน้ำสูง และการโอนต้องมีการชดเชยอย่างเป็นธรรม

สำหรับแนวทางในการพัฒนาแหล่งน้ำ เสนอให้แยกรายงานผลกระทบทางสังคมแยกจากผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม และให้ทุกหน่วยงานใช้หลักการที่เป็นมาตรฐานเดียวกันในการชดเชย และนำค่าชดเชยนี้มาคำนวณจุดคุ้มทุนของการสร้างเขื่อน และเปิดเผยข้อมูลนี้ต่อสาธารณชน สำหรับการปรับปรุงการรายงานผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม จำเป็นต้องมีการสนับสนุนการวิจัยด้านระบบนิเวศ และการประเมินมูลค่าทรัพยากรมากกว่าที่เป็นอยู่ เพื่อให้มีรายงานผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น และควรให้ประชาชนในพื้นที่โครงการที่ได้รับผลกระทบมีส่วนร่วมให้ข้อมูลตั้งแต่แรกเริ่ม ควรเร่งรัดการปรับปรุงแก้ไขพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ให้มีขั้นตอนประชาพิจารณ์ที่ชัดเจน

อาจกล่าวได้ว่า การที่รัฐบาลได้นำหลักการมีส่วนร่วมของประชาชนมาใช้ในกระบวนการบริหารจัดการน้ำ ทั้งในระดับนโยบายภาพรวม และระดับบริหารจัดการลุ่มน้ำ โดยอาศัยหลักการในระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการบริหารทรัพยากรน้ำแห่งชาติ พ.ศ. 2535 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2548 ที่กำหนดให้มีคณะกรรมการทรัพยากรน้ำธรรมชาติเป็นองค์กรบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ และกำหนดให้มีคณะกรรมการลุ่มน้ำ จะเป็นกลไกที่สำคัญที่ทำให้ “ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ และลดความขัดแย้งระหว่างผู้ใช้น้ำทั้งภายในลุ่มน้ำและระหว่างลุ่มน้ำ รวมถึงความขัดแย้งระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชนได้ในระดับหนึ่ง” ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) ได้กำหนดแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยเกื้อหนุนการดำรงชีวิตและการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1) เพื่อให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติควบคู่ไปกับการฟื้นฟูบูรณะให้ทรัพยากรธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์

รวมทั้งควบคุมรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้สามารถในการสนับสนุนในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตได้อย่างยั่งยืน และ 2) เพื่อให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เกิดความสมดุลทั้งในด้านระบบนิเวศวิทยาและสภาพแวดล้อมโดยใช้ความร่วมมือจากหลายฝ่ายและเพื่อให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมมากขึ้นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและดูแลรักษาภาวะแวดล้อมในท้องถิ่นของตนเอง ด้วยการสนับสนุนจากภาครัฐบาล นักวิชาการ องค์กรเอกชน และองค์กรพัฒนาเศรษฐกิจ

โดยแผนพัฒนาดังกล่าวสอดคล้องกับการดำเนินงาน บริหารจัดการชลประทานแบบมีส่วนร่วม โดยให้เกษตรกรผู้ใช้น้ำและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้มีส่วนร่วมกับการชลประทานในการบริหารจัดการชลประทานระดับ โครงการในด้านการส่งน้ำและบำรุงรักษา ทำให้เกษตรกรผู้ใช้น้ำและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ โครงการชลประทาน ซึ่งเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่จะนำไปสู่การจัดสรรน้ำและบำรุงรักษาที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล การที่เกษตรกรจะมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชลประทานนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่เกษตรกรต้องมีการรวมกลุ่มกันในรูปแบบของ “กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน” และเลือกสมาชิกกลุ่มเพื่อเป็นตัวแทนในการประสานงานกับกรมชลประทาน อีกทั้งการจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำยังเป็นหนึ่งใน 11 กิจกรรมในการบริหารจัดการชลประทาน ซึ่งประโยชน์ที่เกิดขึ้นในการทำงานร่วมกันของเกษตรกรนั้นจะทำให้เกษตรกร ชุมชน เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ดำเนินกิจกรรมที่มุ่งแก้ไขปัญหาของชุมชนซึ่งจะนำไปสู่ความยั่งยืนของการบริหารจัดการน้ำที่แท้จริง ในการจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานนั้นในส่วนของข้อดีของการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน คือ การสำรวจสภาพระบบชลประทาน การร่วมซ่อมแซมคูคลอง การติดตามความก้าวหน้าของงาน ทำให้กลุ่มผู้ใช้น้ำเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและร่วมกันบำรุงรักษาคลองต่อไป นอกจากนี้ ยังแก้ปัญหาร้องเรียนของกลุ่มผู้ใช้น้ำเกี่ยวกับการการบริหารและสภาพโครงสร้างพื้นฐานและทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องตระหนักถึงความสำคัญขององค์กร (เจริญ เชาวันประยูร, 2548: 52-55)

ดังนั้น การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่างทั้งที่สามารถควบคุมได้และควบคุมไม่ได้ เช่น ปริมาณศักยภาพทรัพยากรน้ำ ปริมาณความต้องการใช้น้ำในด้านต่าง ๆ เพื่อสนองตอบการเพิ่มขึ้นของประชากร การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนข้อจำกัดในด้านคุณภาพน้ำ และผลกระทบอันเนื่องมาจากทรัพยากรอื่นที่เกี่ยวข้อง ล้วนแล้วแต่ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องจะต้องนำมาพิจารณาและคำนึงถึงความเหมาะสมพอดีในการจัดการทั้งในสภาวะการณ์ปัจจุบัน ซึ่งจะต้องมองต่อไปถึงอนาคตด้วย โดยรัฐได้วางแนวทางการดำเนินงานในประเด็นหลักที่ได้ประชุมกันในแต่ละ อาทิ ด้านกฎหมาย และองค์กร การจัดสรรน้ำแล้วค่าน้ำ การจัดหาเงินทุนและสิ่งแวดล้อม และการมีส่วนร่วม การให้การศึกษาและสร้างจิตสำนึก ปราบกฏแนวทางที่แตกต่างและ

หลากหลาย ซึ่งสามารถกำหนดเป็นแนวทางเป็นกรอบนโยบายการบริหารทรัพยากรน้ำ ได้แก่ การจัดให้มีพระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำเป็นกฎหมายหลักในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของประเทศอย่างมีประสิทธิภาพ การจัดให้มีองค์กรที่มีกฎหมายรองรับเพื่อบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในระดับชาติและระดับลุ่มน้ำ การจัดสรรน้ำให้ทั่วถึงและเป็นธรรมใช้น้ำอย่างมีคุณค่ามีประสิทธิภาพและยั่งยืน โดยผู้ใช้น้ำต้องมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการได้รับ บริการ การกำหนดทิศทางและเป้าหมายที่ชัดเจน และมีความแน่วแน่ในการจัดหา โดยคำนึงถึงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การบรรจุหลักสูตรความรู้เรื่องน้ำในทุกระดับการศึกษา การจัดงบประมาณสนับสนุน การวิจัย การประชาสัมพันธ์ และการให้ความรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับเรื่องน้ำต่อสาธารณชนแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างเพียงพอและต่อเนื่อง การสนับสนุนและกำหนดรูปแบบการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ ทรัพยากรน้ำของประชาชน สถาบัน และองค์กร พร้อมทั้งกำหนดสิทธิและหน้าที่ที่ชัดเจน เพื่อให้สามารถแก้ปัญหาในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำได้อย่างยั่งยืน ซึ่งในปัจจุบันนี้แนวทางในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างเป็นทางการยังไม่มีความชัดเจน ขาดยุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแห่งชาติ จึงไม่สามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับน้ำได้อย่างทั่วถึงเท่าที่ควร

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าในบริบทระดับมหภาค จะทำให้ได้เห็นภาพรวมของประเทศในด้าน การเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นตัวกำหนดทิศทางในการบริหารพัฒนาประเทศ ในการกำหนดนโยบายและกฎหมาย สำหรับใช้บริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะ ทรัพยากรน้ำ ซึ่งบริบทบริหารระดับมหภาคนั้นเป็นบริบทในระดับใหญ่ของประเทศที่มีอิทธิพลต่อ บริบทในระดับต่าง ๆ และส่งผลต่อความเป็นอยู่และการดำรงชีพของชาวบ้านและชุมชนในระดับ คราวเรือน/ชุมชน ทำให้ชาวบ้านและชุมชนต้องมีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง สำหรับการดำรง ชีพของครัวเรือนและชุมชน ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอไว้ในหัวข้อต่อไป

2. บริบทของหมู่บ้านโลกกลาง

ชาวบ้าน โลกกลางมีวิถีการดำรงชีพที่มีความสัมพันธ์กับผืนแผ่นดินอันเป็นที่ตั้งของ หมู่บ้าน เมื่อสภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไป ทำให้วิถีชีวิตมี การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับค่อนข้างมาก ในช่วงระยะเวลาก่อนการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ชาวบ้าน โลกกลางมีวิถีชีวิตแบบพึ่งพาตนเองและพึ่งพาธรรมชาติ ผลผลิตจากไร่ในที่ไต่ก็เพียงเพื่อเลี้ยงชีพ คือ มี การผลิตทั้งภาคเกษตรกรรมและหัตถกรรมเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ในการเพาะปลูกมีการ นำผลผลิตไปขาย เพื่อนำเงินซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคในครัวเรือน และแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นตาม โอกาสการพึ่งพิงสังคมภายนอกชุมชนจึงมีน้อย เนื่องจากชุมชนได้ใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ภายใน

ชุมชนมาเป็นพลังในการผลักดัน สร้างสรรค์และแก้ไขสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน กล่าวได้ว่า แม้ว่าการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ได้กล่าวอ้างถึงประโยชน์ต่าง ๆ ที่เกิดผลดีต่อชาวบ้านอย่างมากมา แต่ผลกระทบที่เกิดขึ้นภายหลังจากการสร้างเขื่อนต่อพื้นที่ทำกินของชาวบ้านในเขตพื้นที่น้ำท่วม เป็นผลกระทบที่รุนแรงต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน โลกกลางอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

แม้ว่าตลอดระยะเวลาหลังจากการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ได้สะท้อนให้เห็นสภาพวิถีชีวิตที่มีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมา ทั้งระบบสังคมที่มีการเคลื่อนไหวสูงเนื่องจากสาเหตุปัจจัยทางสภาวะแวดล้อม แต่อย่างไรก็ตามชาวบ้าน โลกกลางก็ยังคงดำรงอยู่ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลง มีการปรับตัว ปรับเทคนิควิธีในการสร้างยุทธศาสตร์การดำรงชีพในรูปแบบต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา โดยอาศัยประสบการณ์ ความเชี่ยวชาญแบบดั้งเดิมที่เคยใช้ในการดำรงชีพส่งผ่านถึงลูกหลานด้วยวิธีการใหม่ที่ทันสมัยมากขึ้นกว่าเดิม ตลอดถึงความเชื่อและค่านิยมบางอย่างที่ล้ำสมัยก็ถูกกลบเลือนไปจากแบบแผนในการดำรงชีพในปัจจุบัน เนื่องจากไม่มีความจำเป็นที่จะต้องถือปฏิบัติอีกต่อไปและเพื่อให้เกิดการปรับตัวโดยบูรณาการให้เข้ากับความทันสมัยในวิถีการดำรงชีพของชาวบ้าน โลกกลาง

ในการวิจัยเรื่อง ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ ครั้งนี้ มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาสภาพบริบทของหมู่บ้าน เพื่อทำความเข้าใจถึงพัฒนาการในการดำรงชีพของชุมชนและครัวเรือนเกษตรกร ตลอดถึงเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร เพื่อนำไปสู่การสร้างยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร ที่มีความสัมพันธ์กับสภาพทางด้านกายภาพ สภาพทางเศรษฐกิจ สภาพสังคมและวัฒนธรรมของหมู่บ้าน โลกกลาง ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการศึกษาในรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 สภาพทางกายภาพ

1.1.1 ที่ตั้งอาณาเขตและสภาพภูมิประเทศของหมู่บ้านโลกกลาง

บ้านโลกกลาง ตำบลโนนสัง อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู อยู่ห่างจากตัวจังหวัดหนองบัวลำภูไปทางทิศเหนือ ระยะทางประมาณ 46 กิโลเมตร มีที่ตั้งตามพิกัดภูมิศาสตร์ อยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ 16 องศา 45 ลิปดา ถึง 17 องศา 40 ลิปดาเหนือ และเส้นแวงที่ 101 องศา 57 ลิปดา ถึง 102 องศา 30 ลิปดา ตะวันออก เป็นหมู่บ้านที่มีสภาพพื้นที่เป็นเนินสูง สลับกับที่ราบลุ่ม เหมาะสำหรับการเกษตร เช่น ทำนา เลี้ยงสัตว์ โดยมีอาณาเขตติดต่อกัน ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ บ้านโนนสัง หมู่ที่ 1
ทิศใต้	ติดต่อกับ บ้านโนนภูทอง
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับน้ำเขื่อนอุบลรัตน์

ทิศตะวันตก

ติดต่อกับ บ้านโลกป่ากุง ตำบลหนองเรือ

ภาพที่ 2 ป้ายหมู่บ้านโลกกลาง

ที่มา : จากการเก็บข้อมูลของผู้วิจัย ปี พ.ศ. 2553

1.1.2 สภาพที่ดินและการใช้ดิน

สภาพดินของหมู่บ้านโลกกลางเป็นดินร่วมปนดินทราย เนื้อดินมีความอุดมสมบูรณ์ค่อนข้างมากเหมาะสมในการเพาะปลูกพืชผักต่าง ๆ เช่น ข้าว มันสำปะหลัง ข้าวฟ่าง ปอแก้ว อ้อย มะพร้าว ข้าวโพด พริก มะเขือ มะละกอ มะพร้าว ชมพู่ มะยม เป็นต้น ดินส่วนใหญ่เป็นดินที่อยู่ในหน่วยดินที่ 44 หน่วยดินนี้เป็นกลุ่มชุดดินที่มีเนื้อดินเป็นพวกดินทรายปนดินร่วม เกิดจากพวกดินตะกอนจากเขื่อนอุบลรัตน์ พบได้ทั่วไปบริเวณหมู่บ้านโลกกลาง สามารถระบายน้ำได้ดี เหมาะแก่การเพาะปลูก มีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ พื้นดินเหมาะสมการทำเกษตรบริเวณที่มีความลาดชันสูงจะมีปัญหาเกี่ยวกับการชะล้างพังทลายของหน้าดิน

ในส่วนของสภาพที่ดินและการใช้ดินนั้น มีการพื้นที่จาก กฟผ. ในอัตราไร่ละ 20 ไร่ ซึ่งในหมู่บ้านโลกกลางเองก็มีอยู่ประมาณ 70 – 80 ไร่ เนื่องจากชาวบ้านซึ่งไม่มีที่ทำกินเป็นของตนเอง หรือมีที่ทำกินเป็นของตนเองแต่มีผลผลิตไม่เพียงพอกับการบริโภคภายในครัวเรือน ก่อให้เกิดสภาวะการอพยพเข้ามาจับจองที่ดินทำกินเป็นแปลง ๆ อย่างกระจัดกระจายและมีจำนวนมากน้อยไม่เท่ากัน การจับจองที่ดินดังกล่าวไม่มีเอกสารแสดงกรรมสิทธิ์ตามกฎหมาย อันนำมาสู่ปัญหาการขัดแย้งและความไม่แน่ใจในกรรมสิทธิ์การถือครองที่ดิน จึงไม่มีการลงทุนพัฒนาที่ดิน ซึ่งมีคุณภาพต่ำอยู่แล้วให้เหมาะสมต่อการเพิ่มผลผลิตในไร่นา

สถานการณ์ดังกล่าวก่อให้เกิดปัญหาวิกฤตเรื่องที่ดินจากนโยบายของรัฐที่ส่งผลกระทบต่อการสูญเสียที่ดินของคนส่วนใหญ่ และก่อให้เกิดปัญหาการแย่งชิงที่ดินในที่ดินของรัฐและ

ของเอกชน มีการละเมิดสิทธิในที่ดินของชุมชนและประชาชน ซึ่งทำให้เกษตรกรรายย่อย และประชาชนทั่วไปต้องเผชิญกับปัญหาความไม่มั่นคงในที่ดินทำกิน และมีผลทำให้เกิดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ส่งผลให้ครัวเรือนเกษตรกรและชุมชนต้องปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในการทำการนาและปลูกพืชผลในช่วงเดือนมกราคมจะมีการเริ่มไถนาเตรียมดิน และเริ่มหว่านและเก็บเกี่ยวข้าว ประมาณเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายน ซึ่งในช่วงน้ำท่วมนี้ครัวเรือนเกษตรกรและชาวบ้านในชุมชน โดยเฉพาะที่เช่าพื้นที่จาก กฟผ. ไม่สามารถปลูกผลพืชผลทางการเกษตรได้ แต่ก็หันไปประกอบอาชีพรับจ้างทั้งภายในและนอกชุมชนแทน อีกทั้งยังเลี้ยงสัตว์ เช่น วัว ควาย เป็นต้น ตลอดถึงการประกอบอาชีพประมงในช่วงที่น้ำท่วมซึ่งจะสามารถจับปลาได้เป็นจำนวนมาก สามารถเปลี่ยนวิกฤติให้เป็นโอกาสในการประกอบอาชีพได้ แต่ครัวเรือนเกษตรกรในส่วนที่มีพื้นที่ทำกินก็สามารถเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตรได้ตามปกติเพราะอยู่ในบริเวณที่สูงทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านน้ำไม่สามารถท่วมถึงได้ จะเห็นได้ว่าครัวเรือนเกษตรกรมีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในการดำรงชีพที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาภายใต้ภาวะทางธรรมชาติ โครงสร้างการบริหารงานและนโยบายของรัฐนี้

ในปัจจุบันหมู่บ้านโลกกลางมีพื้นที่รวมทั้งหมด 607 ไร่ โดยเป็นพื้นที่อยู่อาศัยจำนวน 32 ไร่ พื้นที่ทำการเกษตรจำนวน 575 ไร่ ประกอบด้วยพื้นที่ทำนาจำนวน 451 ไร่ พื้นที่ทำสวนจำนวน 124 ไร่ (ดังตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 แสดงการใช้ประโยชน์ในที่ดิน

ประเภทการใช้ประโยชน์	ขนาดพื้นที่		หมายเหตุ
	จำนวน (ไร่)	ร้อยละ	
1. พื้นที่อยู่อาศัย	32	10	
2. พื้นที่ทำการเกษตร			
- ที่นา	451	60	
- ที่สวน	124	30	
รวม	607	100	

ที่มา : จากการสัมภาษณ์ของผู้วิจัยและสำนักงานที่ดินอำเภอโนนสัง ปี พ.ศ. 2553

1.1.3 ลักษณะภูมิอากาศ

บ้านโลกกลาง มีลักษณะภูมิอากาศเช่นเดียวกับหมู่บ้านในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยทั่วไป คือ มี 3 ฤดู ได้แก่ ฤดูร้อนจะเริ่มตั้งแต่ปลายเดือนกุมภาพันธ์ ถึง

เดือนพฤษภาคม ได้รับอิทธิพลของลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้อากาศในช่วง 4 เดือนดังกล่าวค่อนข้างร้อนอบอ้าว ฤดูฝนเริ่มประมาณปลายเดือนพฤษภาคม ถึงเดือนตุลาคม บ้านโคกกลางจะได้รับปริมาณน้ำฝนค่อนข้างมากเนื่องจากอยู่ใกล้เทือกเขาภูพานคำและเขื่อนอุบลรัตน์ เมื่อถึงฤดูฝนที่มีพายุเข้า ชาวบ้านโคกกลางได้รับผลกระทบค่อนข้างมากเพราะทิศตะวันออกของหมู่บ้านติดกับเขื่อนอุบลรัตน์ซึ่งเป็นที่โล่งทำให้มีลมพัดรุนแรง คลื่นน้ำสูงไม่สามารถออกเรือหาปลาได้ในขณะที่มีพายุฝนตก แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นฤดูกาลที่มีความอุดมสมบูรณ์เนื่องจากมีพันธ์ปลาให้จับได้มาก และพืช ผัก หน่อไม้ เห็ด ดอกกระเจียว อีลอก ทั้งที่ชาวบ้านปลูกและขึ้นเองตามธรรมชาติก็จะเริ่มให้ผลดีแก่ชาวบ้านในฤดูกาลนี้ทำให้ชาวบ้านได้ใช้ประกอบอาหารและจำหน่ายเพื่อการดำรงชีพ สำหรับฤดูหนาวจะเริ่มตั้งแต่ปลายเดือนตุลาคม ถึงปลายเดือนกุมภาพันธ์ ซึ่งอากาศของชาวบ้านโคกกลางในช่วงฤดูหนาวก็ค่อนข้างจะหนาวรุนแรงมีลมหนาวพัดผ่านเพราะเป็นที่โล่งติดน้ำ ชาวบ้านส่วนใหญ่จะเก็บเศษกิ่งไม้แห้งสะสมไว้เพื่อเป็นฟืนหุงต้มอาหาร และใช้ก่อไฟผิงไล่ความหนาวในเวลาเย็นและเช้านี้

1.1.4 แหล่งน้ำอุปโภค บริโภค และการเกษตร

อ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์เป็นแหล่งน้ำที่สำคัญในการประกอบอาชีพประมงของชาวบ้านโคกกลาง นับตั้งแต่เข้ามาก่อตั้งหมู่บ้านแห่งนี้ ซึ่งน้ำในอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์มีต้นน้ำมาจาก 3 ลำน้ำ ไหลมารวมกันสู่อ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ คือ

1) **ลำน้ำพอง** มีต้นน้ำมาจากเทือกเขาภูกระดึง ไหลลงจากภูกระดึงบริเวณบ้านพองหนีบหลังเขาภูกระดึง จังหวัดเลย มีน้ำไหลตลอดปีเนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของต้นน้ำ ไหลหล่อเลี้ยงคนสองฝั่งน้ำตั้งแต่จังหวัดเลย ผ่านจังหวัดขอนแก่น และไหลลงสู่เขื่อนอุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น

2) **ลำน้ำเชิญ** ชาวบ้านเรียก น้ำเงิน มีต้นกำเนิดมาจากเทือกเขาเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ ไหลผ่านจังหวัดชัยภูมิ จังหวัดขอนแก่น และไหลลงสู่เขื่อนอุบลรัตน์ บริเวณอำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น เคยประสบปัญหาน้ำเสียจากโรงงานน้ำตาลอำเภอหนองเรือ ปัจจุบันสามารถควบคุมคุณภาพน้ำได้แล้ว โดยปริมาณปากน้ำเงินแถบบ้านฟ้าเหลี่ยม บ้านหนองทุ่ม ตำบลหนองเรือ อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น เป็นบริเวณพื้นที่สำคัญที่ปลาจากเขื่อนอุบลรัตน์จะขึ้นไปวางไข่ในฤดูน้ำหลาก เนื่องจากบริเวณดังกล่าวมีสภาพเป็นป่าบุงมีพืชน้ำขึ้นหนาแน่น มีเกาะกลางน้ำขนาดใหญ่ที่มีนกน้ำชนิดต่าง ๆ อาศัยอยู่มากมาย ปัจจุบันกำลังได้รับการพัฒนาให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางน้ำ มีแพขนานยนต์ล่องชมสภาพธรรมชาติบริเวณรอบเกาะ และมีลำน้ำพรมที่

ไหลผ่านอำเภอเกษตรสมบูรณ์ อำเภอคอนสาร และอำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ และไหลลงสู่ลำน้ำเชิญที่อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น

3) **ลำน้ำพะเนียง** มีต้นน้ำมาจาก จังหวัดหนองบัวลำภู ไหลลงลำน้ำพอง จังหวัดขอนแก่นในปัจจุบันแหล่งน้ำที่ชาวบ้านในพื้นที่บ้านโคกกลางได้ใช้สอยหลัก ๆ ก็คือ น้ำประปาหมู่บ้าน ซึ่งมีน้ำใช้สะดวกตลอดปีโดยแหล่งน้ำดิบที่ใช้ทำประปาหมู่บ้านเป็นสระน้ำที่ขุดขึ้นด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้านในบริเวณที่สูงง่ายต่อการปล่อยน้ำให้ชาวบ้านได้ใช้สอย ในขณะที่แหล่งน้ำดิบในเขื่อนอุบลรัตน์มีปริมาณน้ำขึ้นลงไม่แน่นอนยากต่อการสูบน้ำมาใช้ทำน้ำประปา

สำหรับแหล่งน้ำในการเกษตรชาวบ้านโคกกลางในอดีตที่ผ่านมาจะอาศัยลำน้ำห้วยข่าที่ไหลมาจากลำห้วยต่าง ๆ ลำน้ำห้วยชมเสี้ยว ไหลมาจากภูเก้าภูพานคำผ่านทางหมู่บ้านฝายหิน บ้านหนองเหมือดแอ่ โดยลำน้ำห้วยข่าและลำน้ำห้วยชมเสี้ยวนี้จะไหลมารวมกันเป็นลำน้ำโขม นอกจากนี้แล้วยังมีลำน้ำอีกสายที่ไหลเข้ามาวมกันเป็นลำน้ำโขม ก็คือ ลำน้ำห้วยน้ำเที่ยง ไหลมาจากภูเก้าภูพานคำผ่านทางหมู่บ้านหนองแวงจิวตาก โดยลำน้ำทั้ง 3 สาย คือ ลำน้ำห้วยข่า ลำน้ำห้วยชมเสี้ยว และลำน้ำห้วยน้ำเที่ยง ได้ไหลมารวมกันกลายเป็นลำน้ำโขม และลำน้ำโขมก็จะไหลลงสู่ลำน้ำพองอีกต่อหนึ่ง ซึ่งชาวบ้านในสมัยก่อนนั้นจะใช้ลำน้ำโขมนี้ในการทำเกษตรและการประมงเพื่อเลี้ยงชีพ แต่หลังจากที่มีการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์เสร็จเรียบร้อยแล้วชาวบ้านโคกกลางก็จะอาศัยน้ำเขื่อนอุบลรัตน์เป็นหลักในการทำเกษตรเนื่องจากมีระบบชลประทานในการส่งน้ำจากเขื่อนอุบลรัตน์ไปสู่แหล่งทำการเกษตรของชาวบ้านโคกกลางและหมู่บ้านใกล้เคียงในบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ อำเภอโนนสัง และอาศัยน้ำฝนในช่วงฤดูกาล เพื่อทำการเกษตรควบคู่ไปกับน้ำจากเขื่อนอุบลรัตน์ด้วย

ในด้านแหล่งน้ำสำหรับบริโภคในครัวเรือน ชาวบ้านจะอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก โดยในแต่ละครัวเรือนจะมีโอ่งขนาดใหญ่ไว้ใช้เก็บกักน้ำบริโภคในครัวเรือนละ 3 – 5 ใบ

1.1.5 การคมนาคม

บ้านโคกกลางมีถนนทางหลวงชนบท หมายเลข นก. 2109 เป็นถนนหลักในการคมนาคม ซึ่งเป็นถนนลาดยางห่างจากหมู่บ้านประมาณ 2 กิโลเมตร การเดินทางคมนาคมติดต่อกับภายนอก ชาวบ้านโคกกลางจะใช้รถส่วนตัวเป็นหลักในการเดินทาง เช่น รถมอเตอร์ไซค์ รถยนต์ เนื่องจากไม่มีรถโดยสารประจำทางผ่านหมู่บ้าน โดยระยะทางจากบ้านโคกกลางถึงตัวอำเภอโนนสังไปทางทิศเหนือระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตร เป็นทางลาดยางตลอดเส้นทางใช้

ตลอดเส้นทาง ถนนทางหลวงชนบท หมายเลข นก.2109 เป็นถนนมีภูมิประเทศสองข้างทางสวยงามมีทิวทัศน์ของเทือกเขาภูพานคำและเขื่อนอุบลรัตน์ ปัจจุบันในช่วงวันหยุดจะมีนักท่องเที่ยวเดินทางไปท่องเที่ยวตามสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญบริเวณใกล้บ้าน โลกกลาง เช่น หาดโนนยาว เขื่อนอุบลรัตน์ แหล่งโบราณคดีบ้านกุดคอเมย เป็นต้น การเดินทางจากจังหวัดหนองบัวลำภูมาบ้าน โลกกลาง ตำบลโนนสัง อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู สามารถเดินทางมาบ้านแก่งศิลาได้ 3 เส้นทาง คือ เส้นทางแรกจากจังหวัดหนองบัวลำภูมาอำเภอโนนสัง แล้วเลี้ยวขวามือประมาณ 2 กิโลเมตร จะถึงทางเข้าบ้าน โลกกลาง เส้นทางนี้ลาดยางตลอดการคมนาคมสะดวก เส้นทางที่สองจากอำเภอศรีบุญเรือง จังหวัดหนองบัวลำภู ถึงแยกอำเภอโนนสังแล้วเลี้ยวขวาถึงบ้าน โลกกลาง ระยะทางประมาณ 35 กิโลเมตร และเส้นทางสุดท้าย เป็นเส้นทางจากอำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น ถึงทางแยกบ้าน โสภงาน อำเภอโนนสังแล้วเลี้ยวซ้ายมือ ตรงไปบ้าน โลกกลางระยะทางประมาณ 27 กิโลเมตร

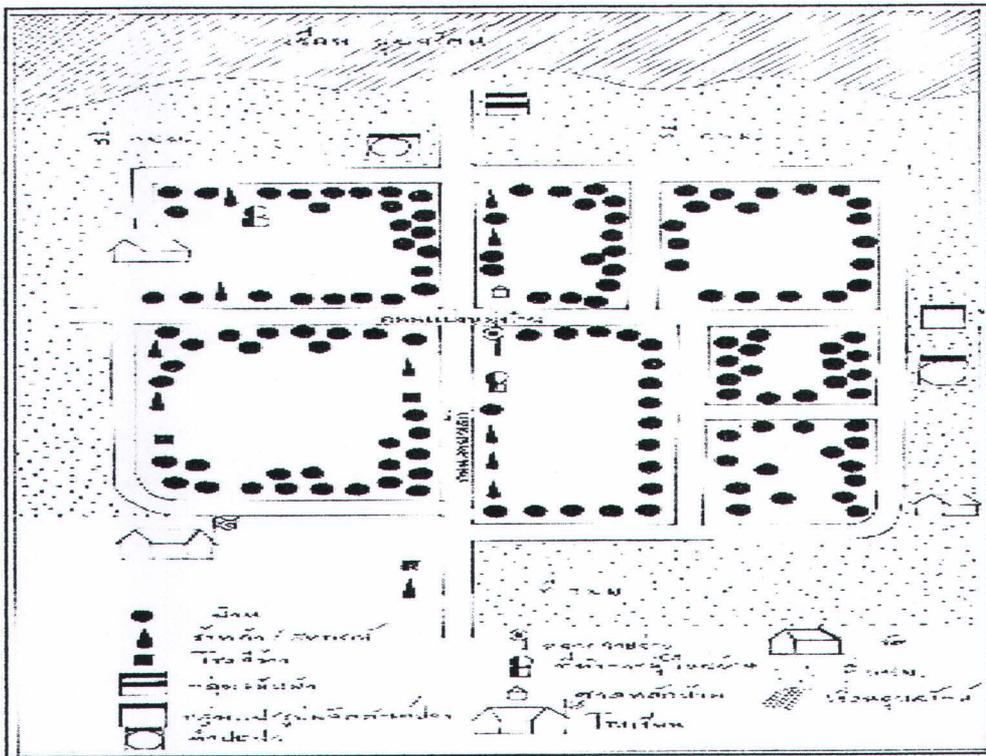
ภาพที่ 3 ถนนหมู่บ้าน โลกกลาง

ที่มา : จากการเก็บข้อมูลสภาพพื้นที่ของคณะกรรมการหมู่บ้าน ปี พ.ศ. 2552

1.1.6 สภาพป่าไม้และทรัพยากรป่าไม้

สภาพป่าไม้และทรัพยากรป่าไม้ในบริเวณ โดยรอบหมู่บ้าน โลกกลาง มีสภาพป่าค่อนข้างเสื่อมโทรม อันเนื่องมาจากการตัดไม้ออกเพื่อสร้างเขื่อนอุบลรัตน์และการแผ้วถางพื้นที่ป่าเพื่อทำกินของชาวบ้าน โลกกลางในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา ส่งผลให้สภาพป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยพันธุ์ไม้และสัตว์นานาชนิดลดจำนวนลง โดยเหลือเพียงป่าไม้บนภูพานคำและป่าโดยรอบภูเขาที่ยังมีต้นไม้ปกคลุมอยู่ เนื่องจากการรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติน้ำพอง สำหรับชนิดพันธุ์ไม้ที่พบเห็น ได้แก่ ไม้ไผ่ ไม้รัง ไม้ซาด ไม้กุง ดันตะแบง ดันมะขาม ดันมะม่วง เป็นต้น และ

สัตว์ป่าชนิดต่าง ๆ เช่น กระรอก กระแต มด แมลง กิ้งก่า แะ งูสิง งูเห่า รวมทั้งนกบางชนิด เช่น นกกระจอก นกกา นกยางเขน นกเอี้ยง นกคุ้ม เป็นต้น ถึงแม้ว่าสภาพป่าไม้และทรัพยากรป่าไม้โดยรอบหมู่บ้านจะอยู่ในสภาพที่ค่อนข้างเสื่อมโทรมแต่ก็ยังไม่ถึงกับเสื่อมโทรมมากนัก เพราะยังพอมีดินไม้และสัตว์ป่าที่อาศัยอยู่พอสมควร อันทำให้เกิดสมดุลกับทรัพยากรธรรมชาติในระดับหนึ่งของหมู่บ้าน

ภาพที่ 4 แผนผังหมู่บ้าน โลกกลาง
ที่มา : จากการสำรวจของผู้วิจัยร่วมกับชาวบ้าน / การสัมภาษณ์ชาวบ้าน ปี พ.ศ. 2553

1.2 สภาพทางเศรษฐกิจ

1.2.1 การประกอบอาชีพ ในปัจจุบันชาวบ้าน โลกกลางส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก ในปัจจุบันนี้อาชีพการทำนาจะได้รับผลกระทบจากผลผลิตที่ไม่แน่นอน ความผันผวนของราคาตลาด ในบางปีก็ไม่เพียงพอในการบริโภค เนื่องจากฤดูฝนน้ำได้ท่วมพื้นที่ทางการเกษตรที่ได้เพาะปลูกไว้บางแห่งเสียหายอย่างมาก พอถึงฤดูแล้งก็ไม่มีน้ำในการทำนาปรัง แต่ก็ยังพอทำได้ และได้ผลผลิตดีกว่าข้าวนาปี เนื่องจากมีน้ำในระบบชลประทานของเขื่อนอุบลรัตน์ โดยการเพาะปลูกทางการเกษตรของชาวบ้าน โลกกลางส่วนใหญ่จะปลูกข้าวไว้บริโภคภายในครัวเรือนและขายข้าวบ้างในกรณีที่ได้ผลผลิตข้าวจำนวนมาก

สำหรับครัวเรือนที่ไม่มีที่นาที่จะยึดอาชีพประมงเน้นการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก เมื่อเหลือจากบริโภคจึงนำไปขายและแลกเปลี่ยนกับหมู่บ้านอื่นในละแวกใกล้เคียง ซึ่งเดิมชาวบ้านมีความรู้เรื่องการหาปลาอยู่ก่อนแล้วหากแต่ไม่ได้เน้นเท่าที่ควรเพราะในอดีตการประกอบอาชีพประมงจะเป็นการทำเพื่อเลี้ยงชีพ เป็นการหาปลาที่ได้เพื่อมาประกอบอาหาร และถนอมอาหารแปรรูปเก็บไว้เพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนเท่านั้น จนกระทั่งการสร้างเขื่อนเสร็จสิ้นจึงมีการประกอบอาชีพประมงเป็นอาชีพหลักเพิ่มมากขึ้น นอกจากนั้นก็ยังมี การประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์ การแปรรูปผลิตภัณฑ์ปลา การเย็บผ้า การค้าขายและอาชีพอื่น ๆ เพื่อเป็นอาชีพเสริม นอกเหนือจากการประกอบอาชีพทำนาและประมง เนื่องจากช่วงเวลาที่ว่างเว้นจากประกอบอาชีพทำนาและประมง เช่น การรอกคอกการเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าว การห้ามจับปลาในฤดูวางไข่ เป็นต้น ทั้งนี้ล้วนเป็นยุทธศาสตร์ที่ครัวเรือน/ชุมชนใช้ในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในครัวเรือน/ชุมชน ให้สามารถอยู่รอดอันก่อให้เกิดความสุขในการดำรงชีพทั้งการอุปโภคและบริโภค สร้างรายได้และความเป็นอยู่ที่ดีในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนบ้านโคกกลางให้มั่นคงและยั่งยืน ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) การทำนา ชาวบ้านโคกกลางส่วนใหญ่จะปลูกข้าวไว้บริโภคภายในครัวเรือน และขายข้าวบ้างในกรณีที่ได้ผลผลิตข้าวจำนวนมาก พันธุ์ข้าวที่ใช้ในการเพาะปลูกจะเป็นข้าวเหนียวพันธุ์ กข. 6 โดยจะเริ่มตกล้ำประมาณเดือนพฤษภาคม ดำนาในช่วงเดือนมิถุนายน และเก็บเกี่ยวข้าวประมาณเดือนตุลาคมและเดือนพฤศจิกายน ทั้งนี้เวลาในการเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตรจะต้องอาศัยน้ำฝนและการสูบน้ำจากอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์เข้าสู่ที่นา โดยจะได้ผลผลิตข้าวประมาณ 250 กิโลกรัมต่อไร่ แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์ของข้าว โรคระบาด และสภาพดินฟ้าอากาศในการเพาะปลูก สำหรับครอบครัวในหมู่บ้านโคกกลางที่ไม่มีที่นาที่จะยึดอาชีพประมงและอาชีพรับจ้างในการเข้าไปทำงานในเมืองเพื่อหาเงินมาเลี้ยงครอบครัว

การเพาะปลูกในช่วงประมาณเดือนธันวาคม และเดือนมกราคม ชาวบ้านโคกกลางส่วนหนึ่งจะปลูกข้าวโพด พริก มะเขือ ถั่วฝักยาว และแตงกวา ในปริมาณมากเพื่อบริโภคในครัวเรือนและจำหน่ายให้กับพ่อค้าที่มารับซื้อพืชผลทางการเกษตร และในช่วงประมาณเดือนปลายเดือนมกราคมก็จะทำการปลูกข้าวนาปรัง โดยจะไถนา เตรียมดิน และเริ่มหว่านข้าว ตลอดถึงเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวประมาณเดือนมีนาคมถึงเมษายน โดยเพาะปลูกทางการเกษตรนี้เป็นการประกอบอาชีพที่ครัวเรือนเกษตรกรสามารถใช้บริโภค และสร้างรายได้ในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรและในชุมชนบ้านโคกกลางได้เป็นอย่างดี

2) การประมง ปัจจุบันชาวบ้านโคกกลางจะประกอบอาชีพประมงหาปลา ซึ่งเป็นอาชีพที่สำคัญภายหลังจากการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์สำหรับในหลายครัวเรือนที่ไม่มีที่ทำกิน ซึ่ง

เดิมที่ชาวบ้าน โลกกลางมีความรู้เรื่องการหาปลาอยู่ก่อนแล้วหากแต่ไม่ได้เน้นเป็นอาชีพหลักในการสร้างรายได้ให้ครอบครัว เพราะในอดีตการประกอบอาชีพประมงจะเป็นการทำเพื่อเลี้ยงชีพเป็นการหาปลาที่ได้เพื่อมาประกอบอาหาร และถนอมอาหารแปรรูปเก็บไว้เพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนเท่านั้น จนกระทั่งการสร้างเขื่อนเสรีจัติน สภาพภูมิศาสตร์ที่เป็นนาทุ่งหญ้าสลับกับป่าไม้ได้กลายเป็นพื้นที่น้ำกว้างใหญ่ มีพันธุ์ปลาและสัตว์น้ำขึ้นเป็นเพิ่มจำนวนมากอย่างรวดเร็วทั้งจากการเจริญพันธุ์ตามธรรมชาติซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นปลาพันธุ์พื้นเมือง เช่น ปลากด ปลากัง ปลาอีเป็ง เป็นต้น และปลาจากการปล่อยของทางราชการ เช่น ปลานิล ปลาดู ปลาตะเพียน ปลาในปลาอีสก ปลาสาวย เป็นต้น

ในส่วนของเครื่องมือในการจับปลาของชาวบ้าน โลกกลางจะมีการพัฒนาการอย่างต่อเนื่องมาตลอดจากช่วงเวลาในการสร้างเขื่อน โดยใช้เครื่องมือพื้นบ้าน เช่น เบ็ด ลอบ แห อวน มาใช้เป็นเครื่องมือในการจับปลาที่มีประสิทธิภาพ โดยมีการเพิ่มองค์ประกอบและเทคโนโลยีสมัยใหม่มาผสมผสานเพื่อใช้เป็นเครื่องมือจับปลาที่ทันสมัย เช่น ใช้เรือหางยาวในการจับปลา ใช้ตาข่ายเอ็น (มอญ) ในการดักจับปลา โดยอาศัยความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่มาประยุกต์ใช้ในการจับปลาของชาวบ้าน โลกกลาง เพื่อให้จับปลาได้ครั้งละมาก ๆ สำหรับบ้าน โลกกลางมีชาวบ้านประมาณ 80 % ที่ประกอบอาชีพประมงเป็นอาชีพหลักเนื่องจากอาชีพประมงสามารถสร้างรายได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะในช่วงเดือนสิงหาคม กันยายน และ ตุลาคมของทุกปีเป็นช่วงที่หาปลาได้เป็นจำนวนมาก ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพประมงจะมีรายได้เฉลี่ยจากการหาปลาประมาณวันละ 200 – 300 บาท โดยจะมีพ่อค้ามารับซื้อปลาจากหมู่บ้านเพื่อนำไปส่งต่อที่จังหวัดอุดรธานีและจังหวัดขอนแก่น

3) การเลี้ยงสัตว์ การเลี้ยงสัตว์ของชาวบ้าน โลกกลาง เป็นอาชีพที่มีมาช้านานแล้ว โดยส่วนมากชาวบ้าน โลกกลางจะนิยมเลี้ยงสัตว์หลากหลายชนิดไว้ทั้งเป็นอาหารและสร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือนเกษตรกรในชุมชน รวมถึงเป็นกิจกรรมสันทนาการ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

3.1). การเลี้ยงโค และกระบือ การเลี้ยงโคและกระบือของชาวบ้าน โลกกลางในสมัยก่อนจะเป็นการเลี้ยงไว้เพื่อใช้แรงงาน เป็นอาหารและค้าขายเพื่อสร้างรายได้ให้ครัวเรือนเกษตรกร เนื่องจากมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรน้ำและอาหาร(หญ้า)ที่อุดมสมบูรณ์ โดยชาวบ้าน โลกกลางในอดีตที่ผ่านมานิยมเลี้ยงโคและกระบือ แทบทุกหลังคาเรือน แต่ในสภาพการณ์ปัจจุบันพื้นที่ดินทำกิน ตลอดถึงที่เลี้ยงสัตว์มีน้อยลง ทำให้รูปแบบวิธีการเลี้ยงโคและกระบือ มีความแตกต่างกันออกไปจากในอดีตที่ปล่อยให้โคกระบือออกหากินตามแหล่งอาหารธรรมชาติ ซึ่งก็พอมีพื้นที่ในการเลี้ยงสัตว์อยู่บ้าง ปัจจุบันมีชาวบ้าน โลกกลางที่นิยมเลี้ยงโคและกระบือจำนวน 51 ครัวเรือน และมีจำนวนมากถึง 100 ตัว โดยในปัจจุบันชาวบ้าน โลกกลางจะปลูก

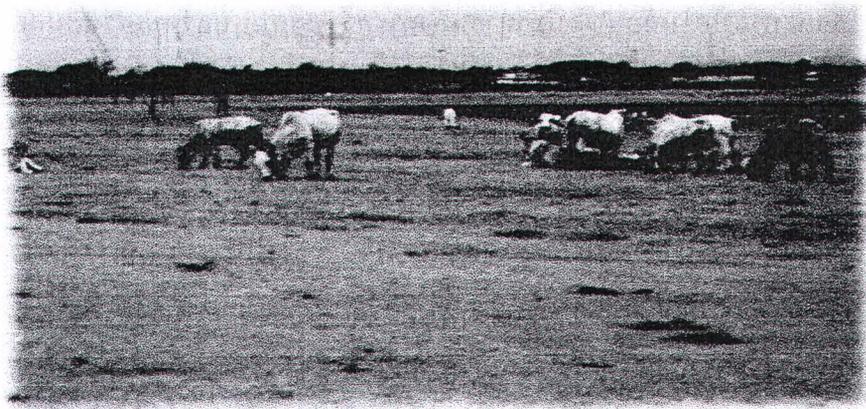
หญ้าไวกอนที่ทำกรเกษตรของตนเองสำหรับเลี้ยงโคและกระบือ ในส่วนของเกษตรกรที่ไม่มีที่ทำการเกษตรก็จะปล่อยให้โคและกระบือออกหากินตามบริเวณริมฝั่งเขื่อนอุบลรัตน์ในฤดูแล้ง เนื่องจากหลังน้ำลดบริเวณดังกล่าวจะกลายเป็นหาดกว้างที่มีหญ้าขึ้น สามารถเป็นทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ได้เป็นช่วงเวลาตั้งแต่เดือนธันวาคม – เดือนพฤษภาคม หลังจากนั้นในช่วงเดือนมิถุนายน – เดือนพฤศจิกายน ชาวบ้านโคกกลางจะต้อนโคและกระบือไปเลี้ยงตามสถานที่ทำการเกษตรของตนและพื้นที่สาธารณะของชุมชน เนื่องจากได้ปลูกหญ้าไวกอนที่ทำกรเกษตรของตนและพื้นที่สาธารณะของชุมชนที่สามารถใช้เป็นอาหารของโคและกระบือได้ในช่วงฤดูน้ำหลาก

การเปลี่ยนสถานที่เลี้ยงสัตว์ของชาวบ้านโคกกลางเกิดจากความจำเป็นของภูมิประเทศที่ต้องหมุนเวียนพื้นที่การเลี้ยงสัตว์ ซึ่งปรากฏการณ์ทางธรรมชาติดังกล่าวเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมกรเลี้ยงโคและกระบือของชาวบ้านโคกกลาง โดยชาวบ้านดำเนินกิจกรรมการเลี้ยงโคและกระบือในลักษณะนี้มาภายหลังการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์เสร็จสิ้นแล้ว ส่วนหนึ่งที่เป็นมูลเหตุสำคัญทำให้ชาวบ้านโคกกลางหันมาเลี้ยงโคและกระบือ เนื่องจากมีที่ดินทำกินน้อย การทำนาได้ผลผลิตมาเพียงเพื่อบริโภคเท่านั้น จึงพยายามหาหนทางในการสร้างอาชีพ สร้างรายได้โดยการเลี้ยงโคและกระบือแทน โดยกลุ่มคนที่เลี้ยงโคและกระบือ ส่วนใหญ่จะเป็นผู้สูงอายุที่รับหน้าที่เลี้ยงโคและกระบือแทนคนวัยแรงงานและหนุ่มสาวที่ไปทำงานหลักให้แก่ครอบครัว เมื่อชาวบ้านโคกกลางกลุ่มที่เลี้ยงโคและกระบือ เลี้ยงจนได้อายุที่สามารถขายได้ ก็จะติดต่อให้พ่อค้าโคและกระบือ (นายฮ้อย) มารับโดยได้ตกลงราคาซื้อขายกันจนได้ราคาที่พอใจทั้งสองฝ่าย หลังจากนั้นพ่อค้าโคและกระบือ (นายฮ้อย) ก็จะนำโคและกระบือไปขายยังตลาดนัดโคและกระบือจังหวัดขอนแก่นและพื้นที่ใกล้เคียง โดยชาวบ้านโคกกลางจะเก็บพันธุ์โคและกระบือที่ดีมาขยายพันธุ์เพื่อใช้จำหน่ายต่อไป ในบางครั้งก็จะมีกรซื้อโคและกระบือเพื่อนำไปฆ่าเป็นอาหารในงานประเพณีต่าง ๆ ของหมู่บ้าน เช่น งานแจกข้าว งานแต่งงาน งานบุญบั้งไฟ เป็นต้น

3.2). การเลี้ยงไก่พันธุ์พื้นเมือง ชาวบ้านโคกกลางเกือบทุกหลังคาเรือนนิยมเลี้ยงไก่พันธุ์พื้นบ้านไว้เป็นอาหารและไว้ขายเพื่อสร้างรายได้ โดยเฉพาะชาวบ้านโคกกลางจะมีไก่พันธุ์พื้นบ้านครัวเรือนละ 10 – 20 ตัว และนอกจากการเลี้ยงไก่พันธุ์พื้นเมืองแล้วยังมีการเลี้ยงไก่ชนภายในหมู่บ้านอีกด้วยประมาณ 10 หลังคาเรือน โดยกลุ่มผู้เลี้ยงจะเป็นผู้ชายวัยกลางคนและเด็กผู้ชายวัยรุ่น เนื่องจากชาวบ้านโคกกลางมองว่าเป็นกิจกรรมสันทนาการพักผ่อนในยามว่างจากกรกิจต่าง ๆ ซึ่งถือได้ว่าการเลี้ยงไก่เป็นอาชีพอีกอาชีพหนึ่งที่คงอยู่กับสังคมชาวบ้านโคกกลางตั้งแต่แรกเริ่มจนกระทั่งดำเนินมาจนถึงทุกวันนี้

3.3). การเลี้ยงเป็ดพันธุ์พื้นเมือง ในปัจจุบันการเลี้ยงเป็ดพันธุ์พื้นเมืองของชาวบ้านโคกกลางจะมีอยู่ประมาณ 20 – 30 หลังคาเรือน โดยเฉพาะแล้วจะมีครัวเรือนละ 10 – 20

ตัว ซึ่งเปิดที่เลี้ยงนี้จะเป็เปิดตัวเมียพันธุ์พื้นบ้านอายุประมาณ 1 สัปดาห์ตัวละ 7 บาท มีทั้งลักษณะเงินสดและลักษณะเงินผ่อน โดยจะซื้อจากรถพ่อค้าที่นำเป็ดมาขายในหมู่บ้าน ซึ่งเป็ดที่เลี้ยงนี้ส่วนมากจะเป็นเป็ดพันธุ์พื้นเมืองและมีเป็ดพันธุ์ไข่อู๋บางส่วน ในการเลี้ยงเป็ดพันธุ์พื้นบ้านนี้ ในช่วงที่เป็ดยังเล็กอยู่ชาวบ้านจะเลี้ยงด้วยหัวอาหารสลับกับรำและผักบุง ผักกระหล่ำ จนกระทั่งเป็ดอายุได้ประมาณ 3 สัปดาห์ ชาวบ้านจะเริ่มย้ายเป็ดลงคอก เมื่ออายุได้ประมาณ 5 – 6 เดือนก็จะสามารถจำหน่ายเป็ดหรือนำไปประกอบเป็นอาหารบริโภคได้ โดยส่วนมากการประกอบอาชีพเลี้ยงเป็ดพันธุ์พื้นบ้านนี้ก็จะมิวัตุประสงค์เช่นเดียวกับการเลี้ยงไก่พันธุ์พื้นบ้าน คือ การเลี้ยงไว้เพื่อใช้ประกอบอาหารและเลี้ยงไว้เพื่อจำหน่ายในการสร้างรายได้เสริมอีกทางหนึ่งของเกษตรกร โดยเฉลี่ยราคาเป็ดจะอยู่ตัวละประมาณ 100 – 150 บาท

ภาพที่ 5 การเลี้ยงโคและกระบือ

ที่มา : จากการสำรวจของผู้วิจัยปี พ.ศ. 2553

ในอดีตที่ผ่านมาชาวบ้าน โลกกลางเกือบทุกครัวเรือนจะเลี้ยงสัตว์ไว้เพื่อใช้งานและเลี้ยงไว้เป็นอาหาร ซึ่งมีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน โลกกลาง แต่ในปัจจุบันจะเห็นได้ว่าการเลี้ยงสัตว์ของชาวบ้าน โลกกลางจะเป็นไปในลักษณะที่ตอบสนองความต้องการทางเศรษฐกิจ โดยมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและวิธีการในการเลี้ยงไปตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปจากที่มีการเลี้ยงตามธรรมชาติและแหล่งน้ำก็ต้องเปลี่ยนมาเป็นในพื้นที่ทำกินและที่ดินของตนเองแทน ซึ่งปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้แสดงให้เห็นพฤติกรรมในการปรับตัวเพื่อเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น และตามเงื่อนไขทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามภาวะแนวโน้มทางเศรษฐกิจ ซึ่งแตกต่างกันไปจากอดีตที่ผ่านมาของสังคมชนบท

4) การแปรรูปผลิตภัณฑ์ปลา ชาวบ้าน โลกกลางได้ทำอาชีพประมงหาปลาในเขื่อนอุบลรัตน์ เพื่อนำมาขายเป็นรายได้เลี้ยงชีพของครอบครัว โดยการจับปลาและการทำปลาแปรร

รูปของชาวบ้านเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาที่ได้มาจากบรรพบุรุษ และการแปรรูปปลาและการจำหน่ายปลานี้แต่ก่อนต่างคนต่างทำ จนกระทั่งเมื่อปี พ.ศ. 2539 ได้รวมกลุ่มกันเพื่อจัดตั้งเป็นกลุ่มจำหน่ายสินค้าแปรรูปผลิตภัณฑ์ปลา โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ เช่น สำนักงานเกษตรอำเภอโนนสัง สำนักงานเกษตรจังหวัดหนองบัวลำภู สำนักงานพัฒนาชุมชน สำนักงานสหกรณ์การเกษตร สาธารณะสุขอำเภอโนนสัง องค์การบริหารส่วนตำบลโนนสัง และกองทุน SIF มีเลขทะเบียนกลุ่มสตรี ที่ นก.2/2544 ปัจจุบันมีสมาชิกกลุ่มจำนวน 50 คน โดยมีนางนาง ชินบุตร เป็นประธานกลุ่มผลิตภัณฑ์ และมีคณะกรรมการบริหารงานกองทุนจำนวน 9 คน มีวาระในการดำรงตำแหน่งจำนวน 2 ปี หลังจากสิ้นวาระแล้วก็จะมีการเลือกตั้งประธานและคณะกรรมการบริหารงานในกลุ่มสมาชิก ซึ่งสินค้าแปรรูปผลิตภัณฑ์ปลาที่จัดทำของกลุ่มนั้นได้รับรางวัล 5 ดาวจากการคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ไทย เมื่อปี พ.ศ. 2552 ซึ่งมีสินค้าแปรรูปผลิตภัณฑ์ปลาหลากหลายชนิด เช่น ปลาแดดเดียว ปลาต้มตัว ปลาต้มพริก หม่าไขปลา ปลา ร้า และปลาต้มสายเดี่ยว เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ปลาใหม่ล่าสุด คือ ปลา ร้า ผง และปลาร้าก้อน ทั้งนี้ยังมีสินค้าผลิตภัณฑ์ปลาที่ได้รับรองมาตรฐานจาก อย.เช่น ปลาต้ม ตัว ปลาแดดเดียว ปลาอบ และปลาต้มพริก ซึ่งสินค้าแปรรูปผลิตภัณฑ์ปลาที่ชาวบ้าน โคกกลาง ผลิตขึ้นนี้จะมีพ่อค้ามารับซื้อที่หมู่บ้าน หรือถ้ามีการสั่งสินค้าแปรรูปผลิตภัณฑ์ปลาจำนวนมากก็จะนำไปส่งบริการให้ลูกค้าเอง ทั้งในตัวอำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี จังหวัดขอนแก่น และพื้นที่ในจังหวัดใกล้เคียง โดยปลาที่ชาวบ้านโคกกลางนำมาแปรรูปผลิตภัณฑ์นั้นจะเป็นปลาที่หาได้ตามธรรมชาติ เช่น ปลาขาว ปลาสร้อย ปลาตะเพียน เป็นต้น ซึ่งสินค้าแปรรูป ผลิตภัณฑ์ปลานี้ เป็นอาชีพที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้านโคกกลางได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 6 การแปรรูปผลิตภัณฑ์ปลา

ที่มา : จากการสำรวจของผู้วิจัยปี พ.ศ. 2553

5) **การเย็บผ้า** การเย็บผ้าของชาวบ้านโคกกลางได้ก่อตั้งเป็นกลุ่มเย็บผ้าบ้านโคกกลางขึ้น เมื่อปี พ.ศ. 2549 ในช่วงแรกของการดำเนินการมีสมาชิกกลุ่มจำนวน 11 คน โดยได้งบประมาณจากทางเทศบาลตำบลโนนสัง เป็นเงินจำนวน 200,000 บาท มาใช้ในการซื้อเครื่องจักรเย็บผ้า ผ้า ด้ายและวัสดุอุปกรณ์อื่น ๆ ปัจจุบันมีนายคำพูน พุดผอย เป็นประธานกลุ่มเย็บผ้าบ้านโคกกลาง มีสมาชิกกลุ่มเย็บผ้าจำนวน 15 คน โดยได้รับการพัฒนาฝีมือในการเย็บผ้าจากสถาบันพัฒนาฝีมือแรงงานและจากทางเทศบาลตำบลโนนสัง และได้รับงบประมาณจากทางเทศบาลตำบลโนนสัง ประมาณ 50,000 – 60,000 บาท ซึ่งทุก ๆ ปีก็จะมีเจ้าหน้าที่จากทางเทศบาลตำบลโนนสัง มาตรวจสอบการดำเนินงานและมาตรฐานของสินค้าจากการเย็บผ้าของกลุ่มเย็บผ้าปีละ 2 ครั้ง โดยสมาชิกของกลุ่มเย็บผ้าจะมีการทำงานทุกวัน โดยเริ่มทำงานเวลา 08.00 – 17.00 น. ซึ่งการเย็บผ้าของชาวบ้านโคกกลางจะเป็นเสื้อผ้าสำเร็จรูปของเด็ก ราคาอยู่ที่ตัวละ 7 บาท หรือ ราคาโหลละ 80 บาท ในแต่ละเดือนสามารถเย็บผ้าเด็กได้ประมาณ 400 – 500 ตัว ซึ่งจะนำส่งในวันที่ 9 และ 19 ของทุกเดือนที่จังหวัดขอนแก่นและกรุงเทพมหานครเพื่อนำไปจำหน่ายยังสถานที่ต่าง ๆ โดยการเย็บผ้านี้ก็เป็นอีกหนึ่งทางเลือกของการสร้างยุทธศาสตร์การค้ารถวีลแชร์/ชุมชนใช้ในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในครัวเรือน/ชุมชน ให้สามารถอยู่รอดและสร้างความเป็นอยู่ที่ดีในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนบ้านโคกกลางให้มั่นคงและยั่งยืน

6) **การค้าขาย** ครัวเรือนในหมู่บ้านโคกกลางที่ประกอบอาชีพค้าขายสินค้าเบ็ดเตล็ดและร้านอาหาร โดยแยกออกเป็น บ้านโคกกลางหมู่ 5 มีร้านค้าจำนวน 3 ร้าน บ้านโคกกลางหมู่ 11 มีร้านค้าจำนวน 6 ร้าน รวมร้านค้าในหมู่บ้านโคกกลางจำนวน 9 ร้าน ซึ่งร้านค้าทั้ง 9 ร้านนี้เป็นแบบร้านค้าขนาดย่อม โดยได้ซื้อสินค้ามาจากอำเภอโนนสัง และจากจังหวัดหนองบัวลำภู มาจำหน่ายให้แก่ชาวบ้านในหมู่บ้าน สินค้าที่นำมาขายให้กับชาวบ้านมีทั้งเครื่องอุปโภคและบริโภค เช่น สบู่ ยาสีฟัน ผงซักฟอง น้ำยาล้างจาน ผงชูรส น้ำปลา ไข่ไก่ ปลาหู ถั่วเขียว ไม้กระบอก กล้วย ส้มคำ เป็นต้น

7) **อาชีพอื่น ๆ** นอกเหนือจากการประกอบอาชีพหลัก ๆ ที่ชาวบ้านโคกกลางส่วนใหญ่ทำกันแล้วชาวบ้านส่วนหนึ่งยังประกอบอาชีพรับราชการและอาชีพรับจ้าง โดยอาชีพรับจ้างส่วนใหญ่จะเป็นการอพยพแรงงานในช่วงสิ้นฤดูกาลเก็บเกี่ยวทางการเกษตรไปทำงานต่างถิ่นตามแหล่งเมืองอุตสาหกรรม เช่น กรุงเทพมหานคร สมุทรปราการ นนทบุรี ชลบุรี และระยอง เป็นต้น บางส่วนก็ไปรับจ้างแบบชั่วคราวตามตัวเมืองส่วนใหญ่จะเป็นงานก่อสร้าง มีรายได้ประมาณ 150 – 300 บาท / วัน และนอกจากนั้นยังไปทำงานตามแหล่งเมืองและโรงงานต่าง ๆ ซึ่งอยู่ใกล้หมู่บ้านสามารถไปกลับได้ เช่น ทำงานเป็นพนักงานของเทศบาลโนนสัง ทำงานเป็นพนักงานของบริษัทพานาโซนิค อำเภออุบลรัตน์ โดยจะมีรถรับ-ส่งของทางบริษัทมารับ-ส่งเป็นประจำทุกวัน

การประกอบอาชีพของชาวบ้าน โลกกลางส่วนใหญ่จะขึ้นอยู่กับสภาพดินฟ้าอากาศ หากฝนดีน้ำอุดมสมบูรณ์ก็จะทำให้รายได้ดีไปด้วยทั้งจากการทำประมงและทำการเกษตร ซึ่งในปัจจุบันได้กลายเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรไปแล้ว โดยอาชีพที่สร้างรายได้ให้ชาวบ้าน โลกกลางเป็นหลัก คือ อาชีพประมง และทำการเกษตรในช่วงฤดูหนาว ซึ่งชาวบ้านจะปลูกข้าวโพด พริก มะเขือ ถั่วฝักยาว และแตงกวา ในปริมาณมากเพื่อบริโภคในครัวเรือนและจำหน่ายให้กับพ่อค้าที่มารับซื้อพืชผลทางการเกษตร การประกอบอาชีพของชาวบ้าน โลกกลางไม่ได้ประกอบอาชีพเพียงอย่างเดียวอย่างหนึ่งเท่านั้น บางคนทั้งทำการประมง การทำการเกษตร การเลี้ยงสัตว์ การจำหน่ายสินค้าแปรรูปผลิตภัณฑ์ปลา การเย็บผ้า การค้าขายด้วย ซึ่งขึ้นอยู่กับความถนัดของแต่ละคนในการประกอบอาชีพสำหรับการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร ในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์

1.2.2 ภาวะหนี้สิน ชาวบ้าน โลกกลางต้องกู้เงินมาเพื่อลงทุนในการประกอบอาชีพ และใช้จ่ายในครัวเรือนทำให้เกิดภาวะหนี้สินเกิดขึ้นตามมา ในอดีตที่ผ่านมาการกู้ยืมเงินในหมู่บ้าน โลกกลางจะเป็นการกู้ยืมเงินระหว่างเครือญาติและเพื่อนบ้านภายในหมู่บ้าน เพื่อนำเงินมาใช้จ่ายในครัวเรือนและในยามที่สมาชิกในครัวเรือนเจ็บป่วยไม่สบาย ปัจจุบันมีการกู้ยืมเงินเพื่อการลงทุนในการประกอบอาชีพ เช่น การประกอบอาชีพทางการเกษตร ซึ่งต้องใช้รถไถนา เพื่อใช้ไถนาแทนควายเหมือนในอดีต การใช้เครื่องสูบน้ำ ในการนำน้ำเข้าที่ทำนา รวมถึงการทำประมงในปัจจุบัน ที่ต้องใช้เรือยนต์ รวมถึงอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่มีราคาสูงจากชาวบ้าน ทั้งนี้มีการกู้ยืมเงินจากแหล่งทุนหมุนเวียนของทางราชการ (หนี้เงินผัน) แหล่งเงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) และเงินกองทุนหมู่บ้าน เพื่อนำมาลงทุนในการประกอบอาชีพและใช้จ่ายในครัวเรือน นอกจากนี้ยังมีแหล่งเงินกู้จากนายทุนที่ไปจำหน่ายสินค้าทางการเกษตรและผลิตภัณฑ์ปลา โดยให้เอาเงินไปใช้ได้ก่อน แต่จะหักเอาเงินค่ากู้ยืมในภายหลังหลังจากได้มีการส่งสินค้าทางการเกษตรและผลิตภัณฑ์ปลาไปแล้ว กล่าวโดยสรุปจะเห็นได้ว่า ภาวะหนี้สินที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้าน โลกกลางนี้จะ เป็นหนี้สินที่เกิดขึ้นจากการกู้ยืมมาเพื่อใช้ในการประกอบอาชีพและการใช้จ่ายในครัวเรือนของชาวบ้าน โลกกลางการใช้จ่ายในครัวเรือนของชาวบ้าน โลกกลาง

1.3 สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม

1.3.1 ประชากรและการตั้งถิ่นฐาน

บ้าน โลกกลางเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ก่อตั้งเมื่อ ปีพ.ศ. 2426 ปัจจุบันมีประชากรทั้งสิ้นจำนวน 994 คน แยกบ้าน โลกกลางหมู่ 5 มีประชากรจำนวน 537 คน 101 ครัวเรือน แยกเป็น

หญิง 372 คน เป็นชาย 265คน และ บ้านโลกกลางหมู่ 11 มีประชากรจำนวน 457 คน 107 ครัวเรือน แยกเป็นหญิง 237 คน เป็นชาย 220 คน โดยประชากรส่วนใหญ่ของหมู่บ้านเป็นคนพื้นเพเดิมของหมู่บ้านโนนสัง ซึ่งได้ออกมาตั้งถิ่นฐานในหมู่บ้านแห่งนี้เนื่องจากมีที่ทำกินในบริเวณนี้ และต้องการขยายหมู่บ้านจากความแออัดในเขตชุมชนบ้านโนนสัง ซึ่งเป็นเขตอำเภอโดยประชากรที่อาศัยในหมู่บ้านแห่งนี้เป็นคนไทยอีสานในพื้นที่อำเภอโนนสัง (จังหวัดอุดรธานี) โดยมีครัวเรือนที่เข้ามาอยู่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านแห่งนี้ เป็นระยะเวลาานกว่า 30 ปี มีจำนวนประมาณ 50 ครัวเรือน และมีประชากรส่วนหนึ่งที่อพยพเข้ามาอยู่ใหม่จากการเป็นเชย และสะใภ้ ในหมู่บ้านแห่งนี้ประมาณร้อยละ 30 ของประชากรในหมู่บ้านโลกกลาง

หมู่บ้านโลกกลางมีลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบไม่มีการวางแผนไว้ล่วงหน้า (Unplanned Settlement) เป็นหมู่บ้านที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่ มีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนเป็นแบบกระจายตัวเป็นแนวยาวตามแนวอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ และตามแนวถนน แยกเป็น 2 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านโลกกลาง หมู่ที่ 5 ตั้งอยู่ทางทิศเหนือ และบ้านโลกกลาง หมู่ที่ 11 ตั้งอยู่ทางทิศใต้ ซึ่งแยกออกจากบ้านโลกกลาง หมู่ที่ 5 เมื่อปี พ.ศ. 2523 โดยมีนายสมาน นามาก เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก ซึ่งครอบครัวที่อพยพเข้ามาใหม่เกือบทั้งหมดและการตั้งบ้านเรือนเป็นไปอย่างกระจัดกระจายไม่เป็นระเบียบ มีการวางผังชุมชนที่ไม่ชัดเจน

1.3.2 การปกครอง

ในปัจจุบันหมู่บ้านโลกกลางมีโครงสร้างทางการปกครองโดยมีผู้ใหญ่บ้านที่ได้รับเลือกตั้งจากชาวบ้านและได้รับการแต่งตั้งจากทางราชการ โดยแยกการปกครองออกเป็น 2 หมู่ คือ บ้านโลกกลางหมู่ที่ 5 มีนายอนันต์ ขันทอง เป็นผู้ใหญ่บ้าน นางบัวพัน ทิพย์เนตร และนายสมเกียรติ ถาวงษ์กลาง เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และ บ้านโลกกลางหมู่ที่ 11 มีนายเชื่อนเพชร คนตรี เป็นผู้ใหญ่บ้าน นายวิระ นามพรมมา และนายโกวิท ราชแสงทอง เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน โดยมีประธานชุมชน คือ นายไชรัตน์ ทามาดี และมีคณะกรรมการหมู่บ้านอีกจำนวน 7 ฝ่าย คือ คณะกรรมการฝ่ายปกครอง คณะกรรมการฝ่ายป้องกันรักษาความสงบ คณะกรรมการการฝ่ายการคลัง คณะกรรมการฝ่ายพัฒนา คณะกรรมการฝ่ายสาธารณสุข คณะกรรมการฝ่ายการศึกษาและวัฒนธรรม และคณะกรรมการฝ่ายสวัสดิการสังคม เป็นตัวประสานงานระหว่างชุมชน ซึ่งชาวบ้านให้ความร่วมมือโดยให้ทำงานประสานความร่วมมือกับผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านฝ่ายต่าง ๆ ในการทำหน้าที่ในการปกครองชุมชนด้วยดี ซึ่งทำให้การปกครองของชุมชนบ้านโลกกลาง ตั้งแต่มีการตั้งครัวเรือนเป็นไปอย่างเรียบง่ายแบบญาติพี่น้องพึ่งพาอาศัยกัน มีความผูกพันกันภายในชุมชน เคารพในผู้อาวุโสหรือผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้านในฐานะลูกบ้านที่ดี

ทำให้การปกครองและการบริหารงานชุมชนบ้าน โลกกลางจากอดีตถึงปัจจุบันมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง ทั้งในแง่ความเชื่อในการปกครองชุมชน โครงสร้างในการปกครองชุมชน ซึ่งแม้ว่าในปัจจุบัน โครงสร้างการบริหารงานชุมชนจะดูเป็นรูปธรรมชัดเจน แต่ก็ยังคงต้องอาศัยระบบอาวุโสแบบดั้งเดิมมาประกอบในการบริหารงานชุมชนให้ราบรื่นไปได้ด้วยดี เพราะผู้อาวุโสมิมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการเป็นที่ปรึกษาให้ข้อเสนอแนะ ถ้ายทอดประสบการณ์ความรู้ที่มีประโยชน์ให้กับผู้บริหารชุมชนรุ่นใหม่ได้นำไปเป็นแนวทางเพื่อประยุกต์ใช้ในการบริหารปกครองได้อย่างทันสมัยและมีประสิทธิภาพในการปกครองชุมชนบ้าน โลกกลาง

1.3.3 การศึกษา

การศึกษาในอดีตที่ผ่านมาชาวบ้านหมู่บ้าน โลกกลางมีการศึกษาที่อยู่ในระดับต่ำมากเมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาในปัจจุบันนี้ เนื่องจากการศึกษาอยู่ในวงจำกัดเพียงระดับประถมศึกษาปีที่ 4 มศ.5 หรือ พ.ม. เท่านั้น การศึกษาไม่ได้แพร่หลายเท่าที่ควร อีกทั้งความเจริญทางการศึกษาก็ยังไม่มี การเรียนสูงสุดของคนในสมัยนั้นจึงเป็นระดับประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนประจำหมู่บ้าน หลังจากนั้นก็จะไปประกอบอาชีพทำไร่ ทำนา แต่ถ้าครอบครัวไหนมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีก็จะมีคนส่งเสียบุตรหลานให้เรียนในระดับที่สูงขึ้น ได้ทำงานที่ดีและรับราชการ และการศึกษาในสมัยนั้นก็นิยมให้บุตรชายเรียนหนังสือมากกว่าบุตรหญิง เนื่องจากมองว่า ผู้หญิงจะต้องเรียนรู้การเป็นแม่บ้าน แม่เรือน เป็นกุลสตรีมากกว่า จึงทำให้การศึกษาอยู่ในระดับที่แคบ ๆ เท่านั้น ในปัจจุบันหมู่บ้าน โลกกลางมีสถานศึกษาที่จัดการเรียนการสอนอยู่ด้วยกันจำนวน 2 แห่ง ได้แก่ ศูนย์อนุบาลก่อนเกณฑ์วัดพรหมประสิทธิ์ ซึ่งตั้งอยู่ในวัดพรหมประสิทธิ์ มีพระครูสิทธิพรหมคุณ เจ้าอาวาสเป็นผู้จัดการศูนย์อนุบาลก่อนเกณฑ์ มีนักเรียนอายุตั้งแต่ 1 – 4 ปี จำนวน 65 คน มีครูประจำและครูช่วยสอน จำนวน 3 คน และแม่บ้านอีก 1 คน โดยเริ่มเปิดเรียนตั้งแต่เวลา 08.00 – 15.00 น. ซึ่งศูนย์อนุบาลก่อนเกณฑ์วัดพรหมประสิทธิ์นี้เริ่มแรกได้รับงบประมาณและการอุดหนุนจากกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ต่อมาในปี พ.ศ. 2547 ได้รับงบประมาณทางเทศบาลตำบลโนนสัง และนอกจากนั้นโรงเรียนบ้าน โลกกลาง ตั้งอยู่ปาก ทางเข้าหมู่บ้าน โลกกลาง มีนายพิทยา ชาญประเสริฐ เป็นผู้อำนวยการโรงเรียน มีครู 5 คน พนักงานราชการ 1 คน กรรมการสถานศึกษา 9 คน นักเรียนชาย 62 คน นักเรียนหญิง 56 คน รวมนักเรียนทั้งหมดจำนวน 118 คน โดยเริ่มเปิดเรียนตั้งแต่เวลา 09.00 – 15.00 น. สำหรับการเรียนการสอนจะดำเนินการในวันจันทร์ – วันศุกร์ หยุดวันเสาร์และวันอาทิตย์ และเมื่อนักเรียนจบการศึกษาภาคบังคับแล้ว ส่วนมากก็จะศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาที่โรงเรียนโนนสังวิทยาคาร ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำอำเภอขนาดใหญ่ เปิดการเรียนการสอนตั้งแต่มัธยมศึกษาปีที่ 1 – มัธยมศึกษาปีที่ 6 ซึ่งเมื่อจบการศึกษาในระดับ

มัธยมศึกษาทั้งมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาต้นปลายแล้ว บางคนที่มีพ่อแม่มีฐานะดีก็จะส่งให้ลูกได้เรียนในระดับปริญญาตรี หรือ ปวส. ทั้งในตัวจังหวัดหนองบัวลำภู จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดใกล้เคียง การศึกษาของชาวบ้าน โลกกลางส่วนมากก็ถือว่าอยู่ในระดับพอใช้ เนื่องจากมีนักเรียนเพียงบางส่วนเท่านั้นที่ได้โอกาสทางการศึกษาในระดับที่สูง ส่วนนักเรียนที่จบการศึกษาแล้วไม่มีโอกาสได้เรียนต่อในระดับปริญญาตรี หรือ ปวส. ก็จะออกมาประกอบอาชีพตามความถนัดของตนเอง หรือไปทำงานรับจ้างตามตัวเมืองใหญ่ ๆ ในย่านธุรกิจอุตสาหกรรม เช่น กรุงเทพมหานคร สมุทรปราการ นครปฐม ชลบุรี ระยอง เป็นต้น

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า การศึกษาในสมัยก่อนยังไม่แพร่หลายเท่าที่ควร จึงทำให้การศึกษาอยู่ในระดับที่แคบ ๆ เท่านั้น ครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีก็จะมีภาระส่งเสียบุตรหลานให้เรียนในระดับที่สูงขึ้น ได้ทำงานที่ดีและรับราชการ ตลอดถึงคำนิยมในการให้บุตรชายเรียนหนังสือมากกว่าบุตรหญิง เนื่องจากมองว่า ผู้หญิงจะต้องเรียนรู้การเป็นแม่บ้าน แม่เรือน เป็นกุลสตรีมากกว่าไม่ต้องเรียนอะไรมากมาย เพราะยังงี้ก็ต้องเรียนรู้เรื่องงานบ้านงานเรือนเป็นหลักอยู่ดี ผู้หญิงจึงมีการปรับตัวในการดำรงชีพที่ค่อนข้างมากกว่าผู้ชายสำหรับรองรับการออกเรือนเพื่อทำหน้าที่ในฐานะภรรยาที่ดี ส่วนการศึกษาในสมัยปัจจุบันนี้เป็นการศึกษาที่ทันสมัยทั้งการเรียนการสอน และเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่มีประสิทธิภาพ และกระจายสถานศึกษาไปอย่างทั่วถึงไม่กระจุกตัวเฉพาะในตัวเมืองเท่านั้น โดยมีการศึกษาที่แพร่หลายทั้งโรงเรียนของรัฐ เอกชน ในระดับอนุบาล ประถมศึกษา มัธยมศึกษา ปวช. ปวส. ปริญญาตรี ปริญญาโท ปริญญาเอก ซึ่งมีการศึกษาอย่างหลากหลายสามารถเลือกเรียนได้ การศึกษามีความเท่าเทียมกันมากขึ้นทั้งหญิงชายและมีสิทธิและเสรีภาพในทางการศึกษาที่หลากหลายไม่จำกัด บทบาทการศึกษาเล่าเรียนก็เด่นชัดมากยิ่งขึ้น เพราะเรียนในสาขาที่ชอบและจบออกไปก็ทำงานในสาขาหรือวิชาชีพที่ตัวเอง ถนัดหรือมีหน้าที่การงานที่มั่นคง ทั้งนี้เพื่อสร้างรายได้และการดำรงชีพที่มั่นคงให้แก่ครอบครัวในชุมชนบ้าน โลกกลาง

1.3.4 สาธารณูปโภคภายในชุมชน

บ้าน โลกกลาง เป็นหมู่บ้านที่อยู่ติดกับเขื่อนอุบลรัตน์ อยู่ห่างจากอำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู ระยะทางเพียง 2 กิโลเมตร ที่ดินทำกินส่วนใหญ่ก็อยู่ใกล้กับบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ การคมนาคมก็ค่อนข้างสะดวกเนื่องจากอยู่ไม่ห่างจากตัวอำเภอโนนสังมากนัก ประกอบกับเส้นทางคมนาคมเป็นทางคอนกรีตถึงตัวหมู่บ้าน จึงทำให้การคมนาคมจากหมู่บ้านถึงตัวอำเภอค่อนข้างคล่องตัวและสะดวก บ้าน โลกกลางมีสาธารณูปโภคที่ได้รับการสนับสนุนจากทางภาครัฐและเอกชน ดังนี้

1) **ไฟฟ้า** ชาวบ้านโคกกลางได้รวมกลุ่มกันเพื่อขอไฟฟ้าเข้าหมู่บ้าน ในสมัยนายทอง ชันเดช อดีตผู้ใหญ่บ้านเหนบทองคำ ที่ได้ริเริ่มในการขอไฟฟ้าเข้าหมู่บ้านโดยดำเนินการในปี พ.ศ. 2536 ซึ่งก่อนหน้าที่จะมีไฟฟ้าใช้นั้นชาวบ้านได้อาศัยแสงสว่างจากตะเกียงและได้ในการนำแสงสว่างเข้าหมู่บ้าน โดยในระยะแรกครัวเรือนที่ใช้ไฟฟ้ามียังไม่มากนัก แต่ปัจจุบันชาวบ้านโคกกลางมีไฟฟ้าใช้กันครบทุกหลังคาเรือนแล้ว

2) **ร้านค้า** ในหมู่บ้านโคกกลางมีร้านจำหน่ายสินค้าเบ็ดเตล็ดและร้านอาหารโดยแยกออกเป็น บ้านโคกกลางหมู่ 5 มีร้านค้าจำนวน 3 ร้าน บ้านโคกกลางหมู่ 11 มีร้านค้าจำนวน 6 ร้าน รวมร้านค้าในหมู่บ้านโคกกลางจำนวน 9 ร้าน ซึ่งร้านค้าทั้ง 9 ร้านนี้ได้ซื้อสินค้ามาจากอำเภอโนนสัง และจากจังหวัดหนองบัวลำภูมาจำหน่ายให้แก่ชาวบ้านในหมู่บ้าน

3) **น้ำประปา** ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากกรมการพัฒนาชุมชน ในปี พ.ศ. 2532 ในสมัยนายทอง ชันเดช อดีตผู้ใหญ่บ้านเหนบทองคำ ที่ได้ริเริ่มในการขอน้ำประปาเข้าหมู่บ้านโดยมีนางปุ่น รัตนวัน ได้บริจาคที่จำนวน 1 งาน เป็นที่ตั้งของประปาชุมชน ปัจจุบันทุกครัวเรือนในหมู่บ้านโคกกลางได้มีน้ำประปาได้ทุกหลังคาเรือนแล้ว โดยมีอัตราการเก็บค่าน้ำประปาหน่วยละ 5 บาท ต่อเดือน และมีเวลาในการเปิดปิดน้ำประปา คือ เวลา 05.00 – 21.00 น. ของทุกวัน

4) **โทรศัพท์สาธารณะ** ได้ดำเนินการติดตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2541 ปัจจุบันมีตู้โทรศัพท์สาธารณะของหมู่บ้านจำนวน 2 ตู้ ของบริการ TOT และ CAT ตั้งอยู่ศาลากลางหมู่บ้านและข้างหน้าวัด โดยในระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมาการติดต่อสื่อสารโดยทางโทรศัพท์สาธารณะประจำหมู่บ้านจำเป็นสำหรับชาวบ้านมากเพราะต้องใช้ติดต่อกับลูกหลานที่ไปทำงานต่างถิ่น แต่เนื่องจากความทันสมัยของเทคโนโลยีที่เข้ามาจึงทำให้ชาวบ้านหลายครัวเรือนมีโทรศัพท์มือถือไว้ใช้ส่วนตัว จึงทำให้การติดต่อสื่อสารสะดวกรวดเร็วมากยิ่งขึ้น โดยสัญญาณโทรศัพท์มือถือที่ใช้ในบริเวณหมู่บ้านโคกกลาง คือ GSM และ DTAC

5) **ไปรษณีย์** บ้านโคกกลางมีนายเสาร์ ชันทอง (ปัจจุบันอุปสมบทเป็นพระภิกษุจำพรรษาอยู่ที่วัดบ้านโคกกลาง) เป็นบุรุษไปรษณีย์คนแรกของหมู่บ้าน และปัจจุบันมีนายวุฒิชัย กิจเนตร เป็นบุรุษไปรษณีย์ประจำตำบล ทำหน้าที่รับส่งจดหมาย และพัสดุ ให้กับชาวบ้านในเขตตำบลโนนสัง อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู

6) **โรงสีข้าว** ได้สร้างโรงสีขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2532 มีโรงสี 3 แห่งด้วยกัน คือ โรงสีพ่อตัน รัมมะนา โรงสีแม่อำนวย จันทร์วิเศษ และโรงสีนายน้อย จันทร์วิเศษ ซึ่งตั้งอยู่ในบ้านโคกกลาง หมู่ที่ 11 เพื่อบริการสีข้าวให้แก่ชาวบ้านในหมู่บ้าน โดยไม่คิดค่าบริการ แต่จะเอาในส่วนของรำข้าวและปลายข้าวที่เป็นส่วนเหลือจากการสีข้าว ทั้งนี้โรงสีทั้ง 3 แห่งจะหยุดในช่วงวันพระ

เนื่องจากชาวบ้านถือว่าเป็นข้อชะล่า (ข้อห้าม) ของชาวบ้าน โดยชาวบ้านจะปฏิบัติตามระเบียบของชุมชนอย่างเคร่งครัด

1.3.5 สาธารณสุขภายในชุมชน

ในระบบสาธารณสุขของชุมชนบ้านโคกกลางนั้น มีเจ้าหน้าที่อาสาสมัครประจำหมู่บ้าน (อสม.) ที่ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์ให้ความรู้สาธารณสุขอยู่ในหมู่บ้านโคกกลาง จำนวน 20 คน โดยทำหน้าที่ต่าง ๆ เช่น ฉีดวัคซีนให้แก่สัตว์ รมรงค์โรคลูเอ็ดออกโดยการร่วมกันกำจัดยุงลาย เป็นต้น และเจ้าหน้าที่สาธารณสุข จากเทศบาลตำบลโนนสัง ทำหน้าที่ให้ความรู้ในเรื่องระบบสาธารณสุขแก่เจ้าหน้าที่อาสาสมัครประจำหมู่บ้าน (อสม.) และชาวบ้านโคกกลาง เช่น การประชาสัมพันธ์และให้ความรู้เรื่องการปฐมพยาบาลขั้นพื้นฐาน การป้องกันไข้เลือดออก การป้องกันโรคอุจจาระร่วง การป้องกันโรคไข้หวัด 2009 เป็นต้น และนอกจากจะมีระบบสาธารณสุขของชุมชนแล้วก็ยังมีเจ้าหน้าที่จากทางโรงพยาบาลโนนสัง ที่อยู่ห่างจากตัวหมู่บ้านประมาณ 3 กิโลเมตร มาให้ความรู้ ประชาสัมพันธ์และรักษาโรคต่าง ๆ ให้แก่ชาวบ้านโคกกลางอีกด้วย

1.3.6 ความสัมพันธ์ทางสังคมและการจัดระเบียบทางสังคม

ในปัจจุบันการดำรงชีพของครัวเรือนในชุมชนบ้านโคกกลางนั้น มีพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง จากเหตุปัจจัยผลกระทบต่าง ๆ ทำให้เห็นพัฒนาการในด้านความสัมพันธ์ทางสังคมและการจัดระเบียบทางสังคมของชาวบ้านโคกกลางอยู่ตลอดเวลา อันเป็นมูลเหตุสำคัญในการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตการดำรงชีพ โดยผู้ศึกษาวิจัย ได้ศึกษาความสัมพันธ์และการจัดระเบียบทางสังคมของหมู่บ้านโคกกลาง โดยมีพลวัตการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

1) สถาบันในชุมชน

หมู่บ้านโคกกลางมีสถานบันในชุมชนที่สำคัญมากนับตั้งแต่การก่อตั้งชุมชนบ้านโคกกลางขึ้นมา จวบจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ที่สำคัญมี 4 แห่ง คือ วัดบ้านโคกกลาง วัดป่าบ้านโคกกลาง ศูนย์อนุบาลก่อนเกณฑ์วัดพรหมประสิทธิ์ และโรงเรียนบ้านโคกกลาง ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1) วัดบ้านโคกกลาง ได้มีการสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2482 หลังจากที่มีการสร้างหมู่บ้านโคกกลาง เมื่อปี พ.ศ. 2426 ซึ่งถือได้ว่าเป็นระยะเวลาจนถึง 56 ปี จึงได้มีการสร้างวัดขึ้นมา เนื่องจากการตั้งวัดในสมัยก่อนค่อนข้างยากลำบาก ประกอบกับสภาพพื้นที่ไม่เอื้ออำนวยเท่าควร เห็นได้จากการอพยพของชาวบ้านและวัดบ้านโนนภูทอง ไปตั้งอยู่ที่อื่น เนื่องจากประสบปัญหาภาวะน้ำท่วม โดยวัดบ้านโคกกลาง ในปัจจุบันมีชื่อในทะเบียนวัดจริงว่า “ วัดพรหมประสิทธิ์ ” เป็น

วัดมหานิกาย มีพื้นที่วัด 6 ไร่ 2 งาน 20 ตาราง มีเจ้าอาวาสวัดทั้งหมด 6 รูป เจ้าอาวาสปัจจุบันรูปที่ 7 คือ พระครูสิทธิพรหมคุณ อายุ 63 พรรษา 27 เป็นพระครูสัญญาบัตรชั้นเอกและเป็นอดีตเจ้าคณะตำบลโนนสัง เป็นพระที่มีภูมิภานาในชุมชนบ้านโคกกลาง โดยมาอยู่วัดนี้เมื่อปี พ.ศ. 2526 ในฐานะเจ้าอาวาสวัดพรหมประสิทธิ์ บ้านโคกกลาง เป็นพระนักเทศน์ที่มีชื่อเสียงและเป็นที่ยึดของญาติโยมทั่วไป เป็นพระนักพัฒนาและเป็นพระนักปกครอง โดยมีพระสงฆ์จำพรรษาภายในวัดจำนวน 2 รูป คือ พระครูสิทธิพรหมคุณ และพระเสาร์ ขันทอง (อดีตบวชไปรษณีย์) เป็นที่เคารพศรัทธาและเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของชาวบ้านโคกกลางในการสานสัมพันธ์ระหว่างบ้าน วัด โรงเรียนที่ดีมาโดยตลอด

1.2) **วัดป่าบ้านโคกกลาง** ได้มีการสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2545 ในพื้นที่ของป่าช้าทางทิศใต้ ท้ายหมู่บ้าน ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่ หมู่ที่ 11 บ้านโคกกลาง ตำบลโนนสัง อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู ระยะเวลาจากการสร้างจากอดีตถึงปัจจุบันนับเป็นระยะเวลาถึง 8 ปี ในการสร้างวัดขึ้นมาจากความขัดแย้งของชาวบ้านโคกกลางบางส่วน ที่ไม่เห็นด้วยในการสร้างวัดขึ้นมาใหม่ เนื่องจากมองว่าจะทำให้เกิดความแตกแยกความสามัคคีของชาวบ้านโคกกลาง แต่ก็มีกระแสต่อต้านอยู่ในช่วงระยะเวลา 1 – 2 ปี ก่อนที่กระแสความขัดแย้งจะหมดหายไป โดยวัดป่าบ้านโคกกลาง ในปัจจุบันมีชื่อในทะเบียนวัดจริงว่า “วัดป่าเทพมงคล” เป็นวัดมหานิกาย มีพื้นที่วัด 5 ไร่ 3 งาน 25 ตาราง มีเจ้าอาวาสวัด 1 รูป ซึ่งเป็น เจ้าอาวาสปัจจุบัน คือ พระอธิการเมธีภัทร จันทสาโร อายุ 36 พรรษา 16 ปัจจุบันกำลังศึกษาอยู่ที่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เลย ในสาขาวิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ เป็นคณะกรรมการสถานศึกษาโรงเรียนบ้านโคกกลาง และเป็นครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนบ้านโคกกลาง โดยท่านได้รับนิมนต์ให้มาอยู่วัดนี้เมื่อปี พ.ศ. 2545 ในฐานะเจ้าอาวาสวัดป่าเทพมงคล บ้านโคกกลาง ตำบลโนนสัง อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู โดยท่านเป็นพระนักเทศน์แท้และเป็นที่ยึดของญาติโยมในแถบนั้น ตลอดทั้งเป็นพระนักพัฒนาและเป็นพระนักปกครอง โดยมีพระสงฆ์จำพรรษาภายในวัดจำนวน 2 รูป และสามเณรอีก 2 รูป รวมเป็น 4 รูป โดยเป็นที่เคารพศรัทธาและเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณในฐานะศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านโคกกลางอีกด้วย

1.3) **ศูนย์อนุบาลก่อนเกณฑ์วัดพรหมประสิทธิ์** เป็นสถานศึกษาที่จัดการเรียนการสอนของเด็กเล็กก่อนเข้าเรียนในระดับชั้นอนุบาล ซึ่งตั้งอยู่ในวัดพรหมประสิทธิ์ ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 28 กันยายน พ.ศ. 2541 โดยมีพระครูสิทธิพรหมคุณ เจ้าอาวาสวัดพรหมประสิทธิ์ เป็นผู้จัดการศูนย์อนุบาลก่อนเกณฑ์ มีนักเรียนอายุตั้งแต่ 1 – 4 ปี จำนวน 65 คน มีครูประจำและครูช่วยสอน จำนวน 3 คน และแม่บ้านอีก 1 คน โดยเริ่มเปิดเรียนตั้งแต่เวลา 08.00 – 15.00 น. สำหรับการเรียนการสอนจะดำเนินการในวันจันทร์ – วันศุกร์ หยุดวันเสาร์และวันอาทิตย์ ซึ่งศูนย์อนุบาลก่อนเกณฑ์วัด

พรหมประสิทธิ์นี้เริ่มแรกได้รับงบประมาณและการอุดหนุนจากทางกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ต่อมาในปี พ.ศ. 2547 จึงได้เปลี่ยนแปลงโดยได้รับงบประมาณจากทางเทศบาลตำบลโนนสัง เพื่อนำไปใช้ในการบริหารจัดการ ซึ่งวัสดุอุปกรณ์ทางการศึกษาอื่น ๆ นม และอาหารกลางวันให้แก่เด็ก ตลอดถึงเงินเดือนให้แก่ครูประจำและครูผู้ช่วยสอน ในการจัดสร้าง และดำเนินการของศูนย์ ระยะเวลาจากการสร้างจากอดีตถึงปัจจุบันนับรวมเป็นระยะเวลาถึง 12 ปี

ภาพที่ 7 ศูนย์อนุบาลก่อนเกณฑ์วัดพรหมประสิทธิ์

ที่มา : จากการสำรวจของผู้วิจัยปี พ.ศ. 2553

1.4) โรงเรียนบ้านโคกกลาง เดิมชื่อว่า “โรงเรียนประชาบาล 7 (วัดบ้านโนนภูทอง)” อำเภอโนนสัง จังหวัดอุดรธานี ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ. 2487 มีหมู่บ้านในเขตบริการ 2 หมู่บ้าน คือ หมู่บ้านโคกกลาง และบ้านโนนภูทอง เปิดการจัดการเรียนการสอน ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โดยอาศัยศาลาวัดโนนภูทองเป็นสถานที่จัดการเรียนการสอน มีนายอ่วม ศรีชนะ เป็นครูใหญ่คนแรก เรื่อยมาจนกระทั่งเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนบ้านโคกกลาง เมื่อปี พ.ศ. 2500 และได้ขยายการศึกษาเมื่อปี พ.ศ. 2502 จากประถมศึกษาปีที่ 4 ไปจนถึงระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และระดับก่อนประถมศึกษา โดยมีหมู่บ้านในเขตบริการ 2 หมู่บ้าน คือ หมู่บ้านโคกกลางหมู่ที่ 5 และหมู่บ้านโคกกลางหมู่ที่ 11 เนื่องจากบ้านโนนภูทอง ได้ขอแยกโรงเรียนเพื่อจัดการการเรียนการสอนที่หมู่บ้านเอง โดยที่ดินแปลงนี้ได้รับการบริจาคจากชาวบ้าน ซึ่งมีเนื้อที่จำนวน 18 ไร่ 2 งาน ปัจจุบันโรงเรียนบ้านโคกกลางสังกัดอยู่ในสำนักงานพื้นที่การศึกษาเขต 1 จังหวัดหนองบัวลำภู ตั้งอยู่ที่บ้านโคกกลาง ตำบลโนนสัง อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู มีผู้ดำรงตำแหน่งผู้บริหารโรงเรียนจากอดีตถึงปัจจุบันจำนวน 15 คน โดยมีนายพิทยา ชาญประเสริฐ เป็นผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านโคกกลางคนปัจจุบัน มีครู 5 คน พนักงานราชการ 1

คน กรรมการสถานศึกษา 9 คน นักเรียนชาย 62 คน นักเรียนหญิง 56 คน รวมนักเรียนทั้งหมดจำนวน 118 คน โดยเริ่มเปิดเรียนตั้งแต่เวลา 09.00 – 15.00 น. สำหรับการเรียนการสอนจะดำเนินการในวันจันทร์ – วันศุกร์ หยุดวันเสาร์และวันอาทิตย์ และเมื่อนักเรียนจบการศึกษาภาคบังคับแล้ว ส่วนมากก็จะศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาที่โรงเรียน โนนสังวิทยาการ ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำอำเภอขนาดใหญ่ เปิดการเรียนการสอนตั้งแต่มัธยมศึกษาปีที่ 1 – มัธยมศึกษาปีที่ 6 ซึ่งเมื่อจบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาทั้งมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาต้นปลายแล้ว บางคนที่มีพ่อแม่มีฐานะดีก็จะส่งให้ลูกได้เรียนในระดับปริญญาตรี หรือ ปวส. ทั้งในตัวจังหวัดหนองบัวลำภู จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดใกล้เคียง

2) ความสัมพันธ์ของกลุ่มคน

2.1) ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว และเครือญาติ ในอดีตที่ผ่านมาก่อนการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ชาวบ้านโคกกลางอาศัยอยู่ในชุมชนในลักษณะครอบครัวขยาย มีสมาชิกที่เป็นญาติพี่น้องที่อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน หรือบางหลังคาเรือนก็มีหลายครอบครัวอาศัยอยู่ โดยส่วนมากจะเป็นลักษณะของครอบครัวที่ลูกสาวคนสุดท้ายจะต้องมาอยู่กับพ่อแม่เพื่อเลี้ยงดูพ่อแม่ให้ดี โดยที่มีลูกเขยที่เป็นสามีของลูกสาวคนสุดท้ายจะมาช่วยเป็นแรงในการทำงานต่าง ๆ ในครัวเรือน ในอดีตลูกเขยจะให้ความเคารพพ่อตา แม่ยายมาก จะกินข้าวก่อนพ่อตา แม่ยายไม่ได้ โดยครอบครัวของลูกสาวคนสุดท้ายนี้จะได้ “มุล” หรือทรัพย์สินสมบัติมากกว่าญาติพี่น้องคนอื่น ๆ เพราะเป็นครอบครัวที่ต้องดูแลพ่อแม่ ซึ่งเป็นธรรมเนียมการปฏิบัติของชาวบ้านโคกกลาง และชาวบ้านในภาคอีสานโดยทั่วไป เมื่อการสร้างเขื่อนขึ้นมาภายใต้ระบบทุนนิยมทำให้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสร้างของครัวเรือนและวิถีการดำรงชีวิตจากลักษณะครอบครัวใหญ่ครอบครัวขยายที่มี ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ลุง ป้า น้า อา ลูก หลาน ไปสู่ลักษณะของครอบครัวเดี่ยวที่มีเพียง พ่อ แม่ ลูก เท่านั้น และจากที่มีวิถีชีวิตแบบอาศัยเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ก็มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในลักษณะความสัมพันธ์แบบต่างคนต่างอยู่ ต่างขวนขวายตัวเองเพื่อความอยู่รอดเพิ่มมากขึ้น การพึ่งพาอาศัยก็เป็นไปในลักษณะกระจุกตัวในระดับเครือญาติเท่านั้น ไม่นั่นแน่ในในระดับครัวเรือนต่าง ๆ ในชุมชนเหมือนเดิม

ในช่วงเวลาที่ผ่านมามีวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านโคกกลางเป็นไปในลักษณะการอาศัยเกื้อกูลซึ่งกันและกัน การซื้อขายด้วยเงินตรายังไม่มีความสำคัญมากนัก เมื่อมีกิจกรรมใด ๆ ที่เกินความสามารถหรือต้องใช้แรงงานคนเยอะ ๆ ก็จะมีการขอแรงกันช่วยทำงาน เช่น การขอแรงงานบุญแจกข้าว การขอแรงงานบุญแต่งงาน การลงแขกดำนา การลงแขกเกี่ยวข้าว การลงแขกย้ายบ้าน เป็นต้น โดยในการลงแขกแต่ละครั้งครอบครัวของเจ้าภาพจะเป็นผู้จัดหาอาหาร น้ำดื่ม ตลอดจนสุรา เพื่อเป็นสินน้ำใจค่าตอบแทนให้กับผู้ที่มาช่วยงาน

เมื่อระบบเงินตราเข้ามามีบทบาทสำคัญในการดำรงชีวิตของชาวบ้าน โคกกลาง ในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของชุมชน คือ มีการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ตั้งแต่ในปี พ.ศ. 2504 – 2509 สภาพวิถีชีวิตของชาวบ้าน โคกกลางก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ โดยมีปัจจัยที่สำคัญที่ส่งผลให้ครอบครัวเริ่มเปลี่ยนแปลงไปมาจากหลายสาเหตุปัจจัย เช่น การมีที่ดินทำกินน้อยลง ชาวบ้านต้องแสวงหาทางเลือกเพื่อสร้างรายได้อื่นเพื่อดำรงชีวิต การสร้างโรงงานอุตสาหกรรมในเขตพื้นที่ใกล้เคียง และกระแสนิยมที่เงินตราเข้ามามีบทบาทสำคัญในการเป็นปัจจัยแลกเปลี่ยนสินค้าอุปโภคบริโภค สำหรับการดำรงชีวิต โดยสาเหตุปัจจัยเหล่านี้เป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้คนในวัยแรงงานของบ้าน โคกกลางต้องผลักดันตนเองเพื่อเข้าสู่แรงงานในภาคอุตสาหกรรม เพื่อสร้างรายได้มาจุนเจือครอบครัวในการดำรงชีพของตัวเองและครัวเรือน ในชุมชนบ้าน โคกกลาง

คนวัยหนุ่มสาวและวัยแรงงานซึ่งเป็นกำลังหลักของครอบครัวก็จะออกมาประกอบอาชีพตามความถนัดของตนเอง หรือไปทำงานรับจ้างตามตัวเมืองใหญ่ ๆ ในย่านธุรกิจอุตสาหกรรม เช่น กรุงเทพมหานคร สมุทรปราการ นครปฐม ปทุมธานี ชลบุรี ระยอง เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อความสร้างรายได้และการดำรงชีพที่มั่นคงให้แก่ครอบครัวในชุมชนบ้าน โคกกลาง โดยมอภาระการเลี้ยงดูบุตรหลานไว้กับปู่ ย่า ตา ยาย และญาติพี่น้องอื่น ๆ ซึ่งในสภาพชุมชนบ้าน โคกกลางในปัจจุบันจะมีลักษณะเช่นนี้หลายครอบครัว ทำให้ความอบอุ่นและความสัมพันธ์ในครอบครัวลดน้อยลง ตลอดจนความของความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติก็ลดน้อยลง เพราะระบบทุนนิยมที่ถือเงินตราเป็นใหญ่ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการดำรงชีวิต เห็นได้จาก การดำเนิน การเกี่ยวข้าว การปลูกบ้าน การย้ายบ้าน ในปัจจุบันหากมีแรงงานไม่พอก็ต้องอาศัยการจ้างแรงงานเป็นสำคัญ แต่ก็ยังมีอยู่ครอบครัวอยู่บางส่วนที่ยังคงอาศัยการลงแขกขอแรงกันทำงานในระหว่างเพื่อนบ้านและญาติพี่น้องที่สนิทกันเท่านั้น

การไปทำงานต่างถิ่นของคนวัยหนุ่มสาวและวัยแรงงานจะอาศัยวิธีการติดต่อสื่อสารกันทางโทรศัพท์กับลูก ปู่ ย่า ตา ยาย ที่อยู่ทางบ้านในการไต่ถามสารทุกข์สุขดิบกัน เมื่อลูก ปู่ ย่า ตา ยาย ต้องการเงินมาเป็นค่าใช้จ่ายในครอบครัว คนวัยหนุ่มสาวและวัยแรงงานก็จะจัดส่งเงินมาให้ตามที่ไต่ร้องขอกันไป โดยส่วนใหญ่แล้วคนวัยหนุ่มสาวและวัยแรงงานที่ไปทำงานยังต่างถิ่นจะกลับบ้านเฉพาะในช่วงที่มีวันหยุดติดต่อกันหลายวันหรือมีประเพณีสำคัญต่าง ๆ เช่น วันสงกรานต์ วันขึ้นปีใหม่ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อหาเงินที่ได้มาจุนเจือให้ฐานะของครอบครัวสามารถดำรงชีพได้อย่างมั่นคง

2.2) ชนชั้นในชุมชน ในระบบชนชั้นของชาวบ้าน โคกกลางนั้นไม่มีการแบ่งแยกชัดเจนเหมือนในอดีตที่ผ่านมา โดยจากการศึกษาพบว่าในปัจจุบันชาวบ้านจะมีความคิดในการแบ่งแยกชนชั้นอยู่บ้างในจิตใต้สำนึก ซึ่งสามารถจำแนกออกให้เห็นเป็นรูปธรรมตามลำดับ

ความสำคัญได้ดังนี้ ชนชั้นแรก คือ พระสงฆ์สามเณร และข้าราชการ ซึ่งเป็นที่นับถือของคนทั้งหมู่บ้าน ชนชั้นที่สอง คือ ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกสภาเทศบาล ผู้ใหญ่บ้าน และเจ้าบ้าน ชนชั้นที่สาม คือ คนวัยกลาง คนวัยทำงาน ชนชั้นที่สี่ คือ คนหนุ่มสาวในชุมชน และชนชั้นที่ห้า คือ เด็กเยาวชนในหมู่บ้าน โดยในวิถีชีวิตที่เกิดขึ้นจริงของชุมชนบ้านโคกกลาง ไม่ได้มีการแบ่งแยกชนชั้นที่เป็นระเบียบแบบแผนชัดเจน หากแต่ลักษณะวิถีคิดนี้จะมีอยู่ที่จิตใต้สำนึกของชาวบ้านส่วนใหญ่ ซึ่งการแสดงออกกระหว่างชนชั้นดังกล่าวจะเห็นจะเห็นได้ชัดเจนจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน เช่น พระสงฆ์ จะมีบทบาทสำคัญในการอบรมสั่งสอนคนในหมู่บ้าน ซึ่งคนในหมู่บ้านจะให้ความเคารพศรัทธา ผู้อาวุโสจะมีบทบาทสำคัญในการดูแลทุกข์สุขของชาวบ้านในหมู่บ้าน คนวัยกลางคนจะมีบทบาทสำคัญในการอบรมสั่งสอนบุตรหลานเยาวชนหนุ่มสาวตลอดจนเด็กในหมู่บ้านเกี่ยวกับแบบแผนในการดำเนินชีวิตและวิถีชีวิตที่ต้องเผชิญในสังคม เป็นต้น

สังคมของชาวบ้านโคกกลางแม้จะเป็นสังคมประชาธิปไตยที่ทุกคนมีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกันในสังคมไทยโดยภาพรวม หากแต่ว่าภายในส่วนลึกของจิตใต้สำนึกของชาวบ้านโคกกลางแล้วยังให้ความเคารพนับถือผู้ที่มีอาวุโสมากกว่า และผู้ที่มีตำแหน่งทางสังคม เพราะพระสงฆ์ ผู้อาวุโส และผู้ใหญ่บ้าน จะมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการปกครองดูแลหมู่บ้านให้ร่วมเย็นเป็นสุขระงับความขัดแย้งระหว่างหมู่บ้านที่จะเกิดขึ้น โดยทำหน้าที่เป็นเสมือนกลไกของหมู่บ้านในการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นให้เบาบางลงและหายไปในที่สุด โดยพระสงฆ์ ผู้อาวุโส และผู้ใหญ่บ้าน จะเป็นสื่อกลางในการไกล่เกลี่ยความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นโดยวิธีประณีตประนอมกันเพื่อแก้ไขความขัดแย้งที่เกิด โดยหลักสันติธรรมให้คนในหมู่บ้านสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข

1.3.7 ความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรม

หมู่บ้านโคกกลาง เป็นชุมชนที่ชาวบ้านนับถือพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกับหมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั่วไป ในด้านประเพณีต่าง ๆ นั้น ในรอบปีหนึ่งของชาวบ้านจะประกอบกิจกรรมในส่วนประเพณีต่าง ๆ ตามฮีต 12 คอง 14 ซึ่งถือเป็นคติความเชื่อของคนอีสานและประเพณีต่าง ๆ เหล่านี้จะมีความสอดคล้องสืบเนื่องมาจากพระพุทธศาสนาด้วย ซึ่งความเชื่อและประเพณีที่สำคัญในปัจจุบันที่ยึดถือปฏิบัติของชาวบ้านหมู่บ้านโคกกลาง มีดังต่อไปนี้

1) ความเชื่อของชาวบ้านโคกกลาง

การก่อตั้งบ้านโคกกลางมีประวัติศาสตร์ที่ยาวนานมากกว่าร้อยปี ยากจะสืบค้นให้ทราบข้อเท็จจริงในการกำเนิดขึ้นของชุมชนในช่วงแรกเริ่มของหมู่บ้านได้ ประกอบกับช่วงเปลี่ยนผ่านรอยต่อของยุคสมัยประวัติศาสตร์ของบ้านโคกกลาง เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

รวดเร็ว ได้รับอิทธิพลจากภายนอก ขาดการบันทึกที่เป็นลายลักษณ์อักษร ประวัติศาสตร์ของชุมชน จึงขาดช่วง ความเชื่อของชุมชนบ้าน โลกกลางในปัจจุบันจึงเป็นความเชื่อที่พัฒนาการและเป็นความเชื่อที่เป็นสากลของชาวอีสาน ผสมผสานความคิดและความเชื่อจนเกือบเป็นแบบแผนปฏิบัติแบบเดียวกัน

2) ประเพณีและวัฒนธรรมของชาวบ้านโลกกลาง

การเปลี่ยนผ่านในวงรอบเล็กลงมาอย่างการเปลี่ยนผ่านของแต่ละเดือนนั้น หลายประเทศอาจไม่ให้ความสนใจ แต่สำหรับชาวอีสานแล้วนี่คือส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตวัฒนธรรม ซึ่งชาวอีสานได้บ่มเพาะภูมิปัญญา ก่อกำเนิดเป็นประเพณีสำคัญ ๆ ขึ้นมาและได้ร่วมสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน โดยพวกเขาเรียกขานประเพณีเหล่านี้รวมกันว่า "ฮีตสิบสอง"

ฮีตสิบสอง หมายถึง จารีตประเพณีประจำสิบสองเดือน ซึ่งถือเป็นโอกาสดีที่ชาวบ้านจะได้มาร่วมชุมนุมและทำบุญในทุกๆ เดือนของรอบปี และถือเป็นจรรยาของสังคม ผู้ที่ฝ่าฝืนก็จะเป็นผู้ที่ ผิดฮีต หรือ ผิดจารีต นั่นเอง (หลายครั้ง ฮีตสิบสอง มักจะกล่าวควบคู่ " คลองสิบสี่ " (คองสิบสี่) ที่เป็นดังแบบแผนหรือแนวทางดำเนินชีวิต (คลอง = ครรลอง) แต่จะมุ่งเน้นไปทางศีลธรรมมากกว่าด้านอาชีพ) สำหรับประเพณีหลัก ๆ 12 เดือนตามฮีตสิบสองของชาวอีสานนั้น ประกอบด้วย

บุญเดือนเจียง (เดือนฮ้าย) เป็นการประกอบพิธีบุญเข้ากรรม ซึ่งเป็นเดือนที่พระสงฆ์เข้ากรรม (ปริวาสกรรม) เพื่อให้พระสงฆ์ผู้กระทำความผิด ได้สารภาพต่อหน้าคณะสงฆ์ เป็นการฝึกจิตสำนึกถึงความบกพร่องของตน และมุ่งประพาศิตตนให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัยต่อไป ชาวบ้าน โลกกลางก็จะมีการทำบุญเลี้ยงพระและอุทิศส่วนกุศลให้แก่ปิตุชนทั้งหลาย

บุญเดือนยี่ ในฤดูหลังการเก็บเกี่ยว ชาวบ้าน โลกกลางจะทำบุญคูณข้าวหรือบุญคูณลาน โดยนิมนต์พระสงฆ์สวดมนต์เย็น เพื่อเป็นมงคลแก่ข้าวเปลือก รุ่งเช้าเมื่อพระสงฆ์ฉันเช้าเสร็จแล้วก็จะมีการทำพิธีสู่วัฒนข้าว นอกจากนี้ชาวบ้าน โลกกลางก็จะเตรียมเก็บสะสมฟืน ไม้หุงต้มที่บ้าน

บุญเดือนสาม ชาวบ้าน โลกกลางเรียกบุญนี้ว่า "บุญข้าวจี่ " ก็คือ ข้าวเหนียวที่ปั้นเป็นก้อน โรยเกลือทาไข่แล้วนำไปจี่ (ปิ้ง) ให้สุกจึงได้เรียกว่าข้าวจี่ ชาวบ้านมีความเชื่อว่าการทำบุญด้วยข้าวที่ทำการจี่แล้วนั้นจะได้บุญกุศลแรง ด้วยมีเรื่องเล่าถึงการถวายขนมแป้งจี่แก่พระพุทธและพระอานนท์ในสมัยพุทธกาลแล้ว ได้บรรลุนิพพานเป็นพระ โสดาบัน ดังนั้นชาวบ้านหรือชาวนาในสมัยอดีตกาล เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วก็จะนำข้าวใหม่ของตนมาทำการจี่ถวายพระสงฆ์ เนื่องจากมีความเชื่อว่าเป็นกุศลทานเพราะหนึ่งปีมีเพียงครั้งเดียวและได้กุศลแรงกล้า

บุญเดือนสี่ เป็นบุญพระเวสฟงเทศน์มหาชาติ ในงานบุญนี้มักจะมีผู้นำสิ่งของต่าง ๆ มาถวายพระ ซึ่งเรียกว่า "กัณฑ์หลอน" หรือถ้าจะถวายเฉพาะพระนักเทศน์ที่ตนนิมนต์มาก็

จะเรียกว่า **"กัณฑ์จอบ"** เพราะต้องแอบซุ่มดูให้แน่เสียก่อนว่าใช้พระรูปที่จะถวายเฉพาะเจาะจงหรือไม่ แล้วน้อมนำมาถวายแก่พระสงฆ์รูปนั้น เพื่อเป็นการทำบุญในการบริจาคทานเยี่ยงพระโพธิสัตว์ในสมัยที่พระองค์ทรงเสวยชาติเป็นพระเวสสันดร โดยในบุญพระเวสจะมีการฟังเทศน์มหาชาติ ซึ่งจำนวนคาถาของกัณฑ์ต่าง ๆ มีดังนี้ ทศพร 19 คาถา หิมพานต์ 134 คาถา ทานกัณฑ์ 209 คาถา วนปเวสน์ 57 คาถา ชูชก 79 คาถา จุลพน 35 คาถา มหาพน 80 คาถา กุมาร 101 คาถา มัทรี 90 คาถา สักบรรพ 43 คาถา มหาราช 68 คาถา ฉกษัตริย์ 30 คาถา และนครกัณฑ์ 48 คาถา รวม 1,000 คาถา ซึ่งในวันนี้จะเป็นวันฟังเทศน์และการทำทานเยี่ยงพระเวสสันดรของชาวบ้านในหมู่บ้านโลกกลาง

บุญเดือนห้า หรือ บุญสงกรานต์ ตรงกับวันที่ 13-15 เดือนเมษายนของทุก ๆ ปี ชาวบ้านโลกกลางจะเริ่มทำบุญสงกรานต์ในระหว่างวันที่ 13-15 เดือนเมษายน โดยชาวบ้านส่วนใหญ่ในหมู่บ้านจะอาราธนาพระพุทธรูปลงมาสรงน้ำเป็นประจำทุกปีเพื่อเป็นสิริมงคลในครัวเรือน และชุมชน ส่วนเวลากลางวันจะมีการเล่นสาดน้ำกัน มีการรดน้ำคำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ผู้อาวุโสของหมู่บ้านเพื่อขอพร อันเป็นการแสดงถึงซึ่งความกตัญญูกตเวที ในหมู่บ้านมีการเล่นที่สนุกสนานกัน เช่น เด็ก ๆ เล่นสาดน้ำ เล่นซ่อนหา และกิจกรรมอื่น ๆ ประเพณีสงกรานต์นี้ถือเป็นบุญรวมญาติ คือบรรดาพี่น้องที่ออกจากหมู่บ้านไปทำงานต่างถิ่นหรือไปอยู่ที่อื่น ๆ จะกลับมาบ้านเพื่อร่วมงานบุญ ประเพณี บุญสงกรานต์ชาวบ้านโลกกลางยังคงถือปฏิบัติตามพิธีกรรมอันดั้งเดิมที่เคยทำเหมือนอย่างที่เคยกระทำมาตั้งแต่ในอดีต

บุญเดือนหก ประเพณีบุญบั้งไฟ เป็นการทำบุญบั้งไฟเพื่อขอฝน ซึ่งการทำบุญเดือนหกถือเป็นงานสำคัญก่อนการทำนาของชาวบ้านโลกกลาง โดยหมู่บ้านใกล้เคียงจะนำเอาบั้งไฟมาจุดประชันขันแข่งกัน หมู่บ้านที่รับเป็นเจ้าภาพจะจัดอาหาร เหล้ายามาเลี้ยง เมื่อถึงเวลาที่จะตั้งขบวนแห่บั้งไฟและรำเชิงออกไป ณ ลานที่จุดบั้งไฟ ด้วยความสนุกสนาน คำแข็ง และการแสดงประกอบจะออกไปในเรื่องเพศ แต่จะไม่คิดเป็นเรื่องหยาบคายแต่อย่างใด ซึ่งประเพณีบุญบั้งไฟจะจัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่ทุก ๆ ปี เพื่อเป็นการบูชาพระยาแถนให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลและทำนาได้ผลผลิตดี

บุญเดือนเจ็ด เป็นการทำบุญข้าสะ (ล้าง) หรือบุญบูชาบรรพบุรุษ มีการเช่นสรวงหลักเมือง หลักบ้าน ปู่ตา ผีตาแฮก ผีเมือง เป็นการทำบุญเพื่อระลึกถึงผู้มีพระคุณ เพื่อให้ปกป้องคุ้มครองคนในครอบครัวและคนในชุมชนบ้านโลกกลางให้มีความสุขความเจริญ อีกทั้งเป็นการขจัดสิ่งที่ไม่ดีและเสนียดจัญไรออกไปจากครอบครัวและชุมชนอีกด้วย

บุญเดือนแปด เป็นการทำบุญเข้าพรรษาซึ่งเป็นประเพณีทางพุทธศาสนาโดยตรง ลักษณะการจัดงานจึงคล้ายกับทางภาคอื่น ๆ ของประเทศไทย เช่น มีการทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์สามเณร มีการฟังธรรมเทศนาตอนบ่าย ชาวบ้านโลกกลางจะนำเทียน

พรรษาขนาดใหญ่มาน้อมถวายเป็นพุทธบูชาและให้พระสงฆ์เก็บไว้ใช้ตลอดพรรษาในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เช่น ทำวัตรเช้า ทำวัตรเย็น เป็นต้น การนำไปถวายวัดจะมีขบวนแห่เพื่อนำไปเพื่อให้เกิดความศีกักตักศนุกสนานและสร้างความสามัคคีกันภายในหมู่บ้าน

บุญเดือนเก้า ประเพณีทำบุญข้าวประดับดิน เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศแก่ญาติผู้ล่วงลับ เพื่อบูชาผีบรรพบุรุษและผีไร้ญาติ โดยชาวบ้านโคกกลางจะทำการจัดอาหาร ประกอบด้วยข้าว ของหวาน หมากพลู บุหรี่ ห่อด้วยใบตองกล้วย ร้อยเป็นพวง เตรียมไว้ถวายพระช่วงเลี้ยงเพล บางคนก็นำห่อข้าวน้อย เหล้า บุหรี่ แล้วนำไปวางหรือแขวนไว้ตามต้นไม้ และกล่าว เจริญวิญญาณของบรรพบุรุษและญาติมิตรที่ล่วงลับ ไปมารับส่วนกุศลในครั้งนี ในปัจจุบันชาวบ้านโคกกลางส่วนใหญ่ยังคงถือปฏิบัติเช่นเดียวกับในอดีต ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้อาวุโส ผู้หลักผู้ใหญ่ของหมู่บ้านทำการปฏิบัติเป็นแบบอย่าง เพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่ผีญาติพี่น้องและผีไม่มีญาติ

บุญเดือนสิบ ประเพณีทำบุญข้าวสากหรือข้าวสลาก (สลาภภัตร) ตรงกับวันเพ็ญเดือนสิบ โดยชาวบ้านโคกกลางจะเขียนชื่อของตนลงในภาชนะที่ใส่ของทาน และเขียนชื่อลงในบาตร ภัทธานุสสรูปใดจับได้ สลากของใคร ผู้นั้นจะเข้าไปถวายของ เมื่อพระฉันเสร็จแล้วจะมีการฟิงเทศน์ เพื่อเป็นการอุทิศให้แก่ผู้ตาย

ในปัจจุบันชาวบ้านโคกกลางยังคงนำข้าวเปลือกมาคั่วในหม้อดินคล้าย ๆ กับในอดีตที่ชาวบ้านเรียกว่า “ข้าวตอกแตก” นำไปคลุกเคล้ากับน้ำตาลเสร็จแล้วจึงนำไปถวายพระสงฆ์หรือนำไปใส่ห่อแขวนไว้ตามต้นไม้หรือบริเวณวัด เพื่อให้ผีปู่ ย่า ตา ยายและญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้วให้ได้มากินอาหารเหล่านั้น และในวันดังกล่าวนั้นชาวบ้านเล่าว่า ในวันบุญสลาภภัตรหรือบุญข้าวสากจะเป็นวันที่ยมบาลปล่อยผีมากินอาหารที่ชาวบ้านได้ทำไว้ให้ ฉะนั้นเมื่อนำอาหารไปแขวนไว้ที่ต่าง ๆ จึงต้องมีการติดกลองเพลที่วัด เพื่อให้บรรดาผีทั้งหลายได้รับรู้และมารับกุศลทานอันเป็นกุศลเหล่านั้น

บุญเดือนสิบเอ็ด ประเพณีทำบุญออกพรรษา ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนสิบเอ็ดตรงกับเดือนตุลาคมของทุกปี ชาวบ้านโคกกลางมีประเพณี “บุญออกพรรษา” เช่นเดียวกับที่ยึดถือปฏิบัติมาแต่ในอดีต พิธีออกพรรษานั้น ชาวบ้านในหมู่บ้านจะนำอาหาร ผ้าสบง ผ้าห่ม ตลอดถึงสิ่งของเครื่องใช้ตามสมณวิสัยไปถวายพระสงฆ์ เพราะในช่วงเดือนตุลาคมนี้เป็นช่วงที่เข้าสู่ฤดูหนาว โดยในวันปวารณาออกพรรษานี้พระสงฆ์จะแสดงอาบัติ ทำการปวารณา คือ การเปิดโอกาสให้ว่ากล่าวตักเตือนกันได้ ต่อมาเจ้าอาวาสหรือพระผู้ใหญ่จะให้โอวาทเตือนพระสงฆ์ ให้ปฏิบัติตนอย่างผู้ทรงศีล พอตกกลางคืนจะมีการจุดประทีป โคมไฟ นำไปแขวนไว้ตามต้นไม้ในวัดหรือตามริมรั้ววัด เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **บุญจุดประทีป**

และบุญเดือนสิบสอง เป็นเดือนส่งท้ายปีเก่า ซึ่งจะมีการทำบุญกองกฐิน โดยเริ่มตั้งแต่วันแรม หนึ่งค่ำ เดือนสิบเอ็ดถึงกลางเดือนสิบสอง โดยชาวบ้านโลกกลางจะน้อมนำผ้ากฐินทานและบริวารของกฐินมาทอดถวายแด่พระสงฆ์สามเณรภายในวัด เพื่อให้พระสงฆ์สามเณรได้รับอานิสงส์กฐินตามพระธรรมวินัย อีกทั้งยังเป็นการนำปัจจัยที่ได้ไปบูรณปฏิสังขรณ์เสนาสนะต่าง ๆ ที่อยู่ภายในวัดอันทรุดโทรมไปตามกาลเวลาอีกด้วย

ประเพณีทั้งสิบสองเดือน ชาวบ้านโลกกลางถือว่าเป็นหน้าที่ของทุกคนที่จะต้องร่วมมือกันอย่างจริงจัง ตั้งแต่เดือนอ้ายจนถึงเดือนสิบสอง แต่รูปแบบและกิจกรรมที่จัดขึ้นมีการเปลี่ยนแปลงรวบรวมรัดขึ้นตอนไปบ้างตามสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน พิธีกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นนับว่าเป็นสิ่งที่ช่วยจรรโลงให้ชาวบ้านโลกกลางอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขได้ภายในหมู่บ้าน เพราะแต่ละพิธีกรรมล้วนเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยพยายามเน้นให้เห็นถึงความสุขที่ได้จากการทำบุญ การแสดงความกตัญญูทศเวทต่อผู้มีพระคุณ และความร่วมมือร่วมใจตลอดถึงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อเพื่อนบ้านและบุคคลโดยทั่วไป

นอกจากการปฏิบัติตามประเพณีที่สำคัญของหมู่บ้านโลกกลางแล้ว เมื่อใดที่ชาวบ้านมีการจัดงานบุญประเพณีขึ้นใน โอกาสต่าง ๆ รูปแบบของการจัดส่วนใหญ่คล้ายคลึงกับพิธีกรรมของชาวอีสานโดยทั่วไป เช่น พิธีบายศรีสู่ขวัญ การบวงสรวงปู่ตา การจัดงานแต่งงาน เป็นต้น ส่วนการจัดงานนั้น งานเหล่านี้จะใหญ่โตครึกครื้นหรือเล็กเรียบง่ายอย่างไรก็ขึ้นอยู่กับฐานะทางการเงินของเจ้าภาพในการจัดงานด้วย

1.3.8 การติดต่อรับข่าวสารกับภายนอกชุมชน

บ้านโลกกลางเป็นหมู่บ้านที่อยู่ติดกับเขื่อนอุบลรัตน์ อยู่ห่างจากอำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู ระยะทางเพียง 2 กิโลเมตร ที่ดินทำกินส่วนใหญ่ก็อยู่ใกล้กับบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ การคมนาคมก็ค่อนข้างสะดวกเนื่องจากอยู่ไม่ห่างจากตัวอำเภอโนนสังมากนัก ประกอบกับเส้นทางคมนาคมเป็นทางคอนกรีตถึงตัวหมู่บ้าน จึงทำให้การคมนาคมจากหมู่บ้านถึงตัวอำเภอค่อนข้างคล่องตัวและสะดวก ในอดีตที่ผ่านมาชาวบ้านโลกกลางไม่ค่อยได้รับข้อมูลข่าวสารเนื่องจากอยู่ในสภาพพื้นที่เหมือนหมู่บ้านต่าง ๆ ในภาคอีสานทั่วไปที่ยังขาดความเจริญอยู่ แต่เมื่อความเจริญได้ย่างก้าวเข้ามาสู่หมู่บ้านก็ทำให้ชุมชนบ้านโลกกลางมีความเจริญขึ้นตามลำดับ ประกอบกับอยู่ห่างจากอำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภูไม่มากนักทำให้การติดต่อข่าวสารกับภายนอกชุมชนเป็นไปได้ค่อนข้างสะดวกเร็ว ปัจจุบันวิถีชีวิตของชาวบ้านโลกกลางได้ผูกพันกับข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ อย่างทันท่วงทีต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้น เนื่องจากกระแสสังคมโลกยุคใหม่ที่มีความ

เจริญทางเทคโนโลยีที่ทันสมัยและเครื่องมือสื่อสารที่เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก โดยสามารถแยกการติดต่อรับข่าวสารกับภายนอกชุมชนของชาวบ้าน โลกกลาง ได้ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) **โทรทัศน์** เป็นสื่อที่ได้รับความนิยมมากสำหรับชาวบ้าน โลกกลาง ถึงแม้รายได้จะไม่มากนักจากการประกอบอาชีพ แต่ชาวบ้าน โลกกลางก็มีโทรทัศน์ไว้ชมรายการข่าวต่าง ๆ แทบทุกหลังคา ซึ่งกลายเป็นค่านิยมอีกอย่างหนึ่งของชาวบ้าน เพราะหากบ้านใดไม่มีจะถือว่าล้าหลังมาก ข้อมูลสำคัญที่ได้จากรายการโทรทัศน์ ส่วนใหญ่เกี่ยวกับการเกษตร การประมง อาชีพ สร้างรายได้ต่าง ๆ ชาวบ้านจะให้ความสนใจค่อนข้างมาก รวมไปถึงข่าวสารบ้านเมืองต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น รายการทีวีหลังข่าวที่ให้ความบันเทิงก็ได้รับความนิยมเช่นเดียวกัน

2) **วิทยุ** ในอดีตที่ผ่านมาวิทยุเป็นสื่อที่สามารถเข้าถึงประชาชนชาวบ้าน โลกกลาง ได้เป็นอย่างดี แม้จะถูกลดระดับกระแสความนิยมลงมาจากการเข้ามาของสื่อโทรทัศน์ก็ตาม แต่ปัจจุบันนี้ก็เกิดปรากฏการณ์กระแสวิทยุชุมชนที่เกิดขึ้นในเขตชุมชนอำเภอโนนสัง คือ สถานีวิทยุคนเสื้อแดง บ้านโสกจาน มีครูปริษา หีบแก้ว เป็นเจ้าของสถานีวิทยุ สถานีวิทยุวัดสิริชัยเจริญ ของศูนย์วัฒนธรรมอำเภอโนนสัง และสถานีวิทยุชุมชนบ้านท่าราษฎร ของอนามัยสาธารณสุข โดยเฉพาะสถานีวิทยุที่สร้างปรากฏการณ์ใหม่ของวิทยุชุมชน คือ สถานีวิทยุชุมชนคนเสื้อแดง ที่ชาวบ้านเกือบทุกหลังคาเรือน ในเกือบทุกหมู่บ้านให้การรับฟังเหตุการณ์ทางการเมืองที่อยู่ในกระแสความนิยมของชาวบ้านที่รับฟังวิทยุชุมชน และนอกจากนั้นก็ยังมีสถานีวิทยุต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากภายนอกชุมชนที่ชาวบ้าน โลกกลางสามารถรับคลื่นทางสถานีวิทยุได้ เช่น คลื่นรายการเพลง ลูกทุ่ง เพลงสตริง เพลงหมอลำ ทั้งคลื่นทางสถานีวิทยุจากตัวจังหวัดหนองบัวลำภู จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดอุดรธานี

3) **โทรศัพท์** การติดต่อสื่อสารทางโทรศัพท์ ได้เข้ามาครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ. 2541 จากความทันสมัยของเทคโนโลยีที่สามารถติดต่อสื่อสารได้อย่างสะดวกสบาย ทั้งจากมือถือระบบเติมเงินและระบบรายเดือน ซึ่งมีศูนย์ให้บริการบัตรเติมเงินและเติมเงินแบบออนไลน์ในหมู่บ้าน และตัวอำเภอโนนสัง โดยสัญญาณ โทรศัพท์มือถือที่ใช้ในบริเวณหมู่บ้าน โลกกลาง คือ GSM TRUEMOVE และ DTAC ที่สามารถให้บริการในการติดต่อสื่อสารได้อย่างสะดวกรวดเร็วในชุมชนบ้าน โลกกลาง

4) **อินเทอร์เน็ต** เป็นเทคโนโลยีในการสื่อสารสมัยใหม่ที่มีความทันสมัยสามารถเชื่อมต่อข้อมูลข่าวสารได้ทั่วโลก โดยอินเทอร์เน็ตนี้ได้รับการติดตั้งในสถานที่สำคัญของชุมชนบ้าน โลกกลาง เช่น โรงเรียนบ้าน โลกกลางจะมีเครื่องคอมพิวเตอร์ที่สามารถเชื่อมติดอินเทอร์เน็ตได้ อยู่ประมาณ 20 เครื่อง นอกจากนั้นก็ยังมีอยู่ในกลุ่มคนที่มีความรู้สมัยใหม่ทางเทคโนโลยีและมีฐานะทางเศรษฐกิจที่สามารถซื้อได้ประมาณ 10 เครื่องเรือน โดยจะเห็นได้ว่าอินเทอร์เน็ตก็เป็นอีก

ช่องทางหนึ่งในการรับข้อมูลข่าวสารจากภายนอกชุมชน แต่ก็ยังไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้ทั่วถึง ซึ่งมีอยู่เฉพาะเพียงบางกลุ่มเท่านั้น อีกทั้งยังได้รับความสนใจน้อยของชาวบ้านบ้านโคกกลาง

5) หอกระจายข่าว เป็นอีกสื่อกลางของชุมชน ที่สามารถออกอากาศเสียงประชาสัมพันธ์ที่สำคัญที่ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลโนนสัง และเจ้าหน้าที่หรือบุคคลต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ใหญ่บ้านจะใช้ในการนำข้อมูลข่าวสารทางอำเภอ จังหวัด มาแจ้งให้ชาวบ้านที่เป็นลูกบ้านได้รับข้อมูลข่าวสาร สถานการณ์ความเคลื่อนไหวต่าง ๆ โดยกระจายข่าวของหมู่บ้าน โลกกลางนี้จะตั้งอยู่ในบริเวณกลางบ้าน ใกล้กับศาลากลางบ้าน ทั้งนี้เพื่อให้หอกระจายข่าวของชุมชนบ้านโคกกลางสามารถประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารให้แก่ชาวบ้านได้อย่างทั่วถึงกันในชุมชนบ้านโคกกลาง

6) รถเร่บันเทิง เป็นสื่อความบันเทิงอย่างหนึ่งที่เดินทางมาถึงชุมชนบ้านโคกกลาง โดยสื่อรถเร่บันเทิงนี้จะอยู่ในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ หมอลำข่อยข่าว หนังตะลุงข่อยข่าว ภายกำแพงผไทโขมข่อยข่าว และการแสดงโขนจากสัตว์ เป็นต้น ซึ่งมักจะสอดแทรกความรู้ใหม่ ๆ เกร็ดความรู้ต่าง ๆ อยู่เสมอ โดยจะใช้เวลาในการแสดงเพียง 2 - 3 ชั่วโมงเท่านั้น ส่วนใหญ่จะเริ่มแสดงตั้งแต่ 19.00 น. เป็นต้นไป โดยในการแสดงของรถเร่บันเทิงชนิดต่าง ๆ นี้ จะได้รับความนิยมนแทบทุกเพศทุกวัย ตั้งแต่วัยเด็ก วัยรุ่น วัยกลางคน จนไปถึงวัยชรา โดยเมื่อมีการแสดงเสร็จเรียบร้อยแล้วในช่วงตอนเช้าตรู่ก็จะมีทีมงานรถเร่บันเทิงที่แสดงในเมื่อคืนที่ผ่านมาเดินถือคูดังและกระสอบ เพื่อไปขอข่าวทั้งข่าวเปลือกและข่าวสารจากชาวบ้านโคกกลางที่ได้ดูการละเล่นในเมื่อคืนที่ผ่านมา ซึ่งก็ถือได้ว่ารถเร่บันเทิงเป็นอีกสื่อความบันเทิงรูปแบบหนึ่งที่ได้ย่างก้าวเข้ามาสู่ชุมชนบ้านโคกกลางแห่งนี้

กล่าวโดยสรุป เห็นได้ว่าสภาพบริบทชุมชนโดยทั่วไปของหมู่บ้านโคกกลาง มีลักษณะทางด้านกายภาพ สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรและชุมชน เนื่องจากชาวบ้านโคกกลางส่วนใหญ่ประสบปัญหาในการดำรงชีพส่งผลให้ชาวบ้านต้องปรับตัวให้สามารถดำรงชีพให้อยู่รอดได้ ภายใต้อัจฉริยะด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมีการประกอบอาชีพอย่างอื่นเป็นอาชีพทดแทนไปกับการทำเกษตรกรรม เช่น การเลี้ยงสัตว์ การประมง การแปรรูปผลิตภัณฑ์ปลา การเย็บผ้า การทำพรมเช็ดเท้า การรับจ้าง การค้าขาย เป็นต้น โดยที่ครัวเรือน/ชุมชนเหล่านี้ได้นำมาสร้างเป็นยุทธศาสตร์ในการดำรงชีวิตของครัวเรือน/ชุมชนในบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอไว้ในหัวข้อต่อไป

3. พัฒนาการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรและชุมชนในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์

การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างบริบทครัวเรือน/ชุมชน ภาวะแนวโน้มนับบริบทความเปราะบาง เพื่อเป็นกลไกในการเข้าถึงทุน/ทรัพย์สินสำหรับการสร้างเป็นยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือน/ชุมชนให้เกิดเป็นผลลัพธ์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนของชาวบ้านโลกกลาง โดยในการวิจัยนี้มุ่งแสดงให้เห็นภาพพัฒนาการดำรงอยู่ของชุมชนบ้านโลกกลางที่มีการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ ที่ได้ส่งผลกระทบต่อจากนโยบายรัฐ กระแสทุนนิยม ฤดูกาลที่เกิดภัยธรรมชาติ ได้แก่ ภาวะน้ำท่วม ภาวะฝนแล้ง โรคภัยไข้เจ็บ การเปลี่ยนแปลง การอพยพ การถือครองที่ดินและความผันผวนของราคาผลผลิตเป็นอย่างมาก เหล่านี้เป็นภาวะแนวโน้มนับบริบทความเปราะบางที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านต่าง ๆ ในบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ โดยเฉพาะหมู่บ้านโลกกลาง ซึ่งจะเห็นการนำทุน/ทรัพย์สินต่าง ๆ ที่มีอยู่ภายในชุมชนมาวิเคราะห์ผ่านการดำรงชีพของครัวเรือน เพื่อให้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้นและนำไปสู่พัฒนาการดำรงชีพของชุมชนและครัวเรือนเกษตรกรในบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ ดังนั้น ในส่วนของผู้วิจัย จึงได้นำเสนอช่วงระยะเวลาต่าง ๆ เพื่อลำดับเหตุการณ์และวิกฤตการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในชุมชนและครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ โดยการนำทุน/ทรัพย์สินต่าง ๆ ที่มีอยู่ภายในชุมชนมาวิเคราะห์ผ่านการดำรงชีพของครัวเรือนและชุมชน ดังนี้

ช่วงระยะเวลาก่อนการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ (ก่อนปี พ.ศ. 2500)

บ้านโลกกลางเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ก่อตั้งเมื่อ ปีพ.ศ. 2426 ชาวบ้านส่วนใหญ่ของหมู่บ้านเป็นคนพื้นเพเดิมของหมู่บ้านโนนสัง ซึ่งได้ออกมาตั้งถิ่นฐานในหมู่บ้านแห่งนี้เนื่องจากมีที่ทำกินในบริเวณนี้และต้องการขยายหมู่บ้านที่อยู่ในเขตชุมชนบ้านโนนสัง ซึ่งเป็นเขตอำเภอโดยประชากรที่อาศัยในหมู่บ้านแห่งนี้เป็นคนไทยอีสานในพื้นที่อำเภอโนนสัง (จังหวัดอุดรธานี) โดยมีครัวเรือนที่เข้ามาอยู่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านแห่งนี้ เป็นระยะเวลานานกว่า 30 ปี มีจำนวนประมาณ 50 ครัวเรือน และมีประชากรส่วนหนึ่งที่อพยพเข้ามาอยู่ใหม่จากการเป็นเชย และสะเก้ ในหมู่บ้านแห่งนี้ประมาณร้อยละ 30 % ของประชากรในหมู่บ้านโลกกลาง

ในปี พ.ศ. 2427 เริ่มมีชาวบ้านในเขตหมู่บ้านต่าง ๆ ในอำเภอโนนสัง อพยพตามมาเข้ามาจับจองบุกเบิกและถากถางพื้นที่ป่าเพื่อทำไร่ ทำนา และสร้างบ้านเรือน พ่ออุทัย ภูมิดอนเนาว่าเล่าถึงการจับจองที่ดินของชาวบ้านในสมัยนั้นให้ฟังว่า “ชาวบ้านไม่มีเอกสารสิทธิ์ใด ๆ ในการแสดงความเป็นกรรมสิทธิ์ในที่ดิน เพียงแต่ทำสัญลักษณ์ในการจับจอง โดยการ “หมาย” ซึ่งเป็นการจับจอง โดยใช้เสาไม้ซุงหลุมเอาไว้เป็นเครื่องหมายเขตแดน แล้วจึงบอกกล่าวแก่กันภายในหมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านรู้กันดีว่าบริเวณใดเป็นที่ดินของใครที่จับจองไว้ จึงไม่มีการเข้าจับจองซ้ำซ้อนกัน” โดยคนกลุ่มแรก ๆ ที่มาจับจองถากถางที่ดินเพื่อทำนา ซึ่งเป็นป่าไผ่ ป่าหนามเล็บแมว และเริ่มตั้ง

บ้านเรือนอยู่บริเวณนั้น การสร้างเรือนในยุคแรก ๆ ชาวบ้านจะใช้ไม้ไผ่เป็นอุปกรณ์สำคัญในการปลูกสร้างบ้าน ตั้งแต่เสา พื้น ฝา และคาน ใช้อาศัยทรัพยากรจากป่าไผ่เป็นวัสดุในการก่อสร้าง โดยในอดีตจะปลูกไผ่ยังไม่มีการใช้เครื่องมือเป็นเชือกมัดระหว่างส่วนต่าง ๆ ยึดตัวบ้านให้มั่นคง ส่วนหลังคาจะใช้หญ้าคามัดเป็นไพรหญ้ามุง ซึ่งจะมีญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านมาช่วยกันก่อสร้างแบบขอแรงช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

ชาวบ้านโคกกลางในสมัยนี้มีลักษณะการปกครองชุมชน โดยใช้จารีตประเพณีเป็นกลไกในการปกครองซึ่งมีผู้อาวุโสเป็นผู้นำชุมชน เนื่องจากในอดีตการปกครองจากอำนาจรัฐไม่สามารถเข้าไปให้ความสงบเรียบร้อยของชาวบ้านโคกกลางได้ การดูแลปกครองกันเองจึงเป็นกลไกทางสังคมที่ชาวบ้านสร้างขึ้นเพื่อปกป้องคุ้มครองคนในชุมชน ตลอดถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านโคกกลางในขณะนั้นมีวิถีชีวิตแบบพึ่งพาตนเองและพึ่งพาธรรมชาติ ผลผลิตจากไร่นาที่ได้ก็เพียงเพื่อเลี้ยงชีพ คือ มีการผลิตทั้งภาคเกษตรกรรมและหัตถกรรมเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ในการเพาะปลูกมีการนำผลผลิตไปขาย เพื่อนำเงินซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคในครัวเรือน และแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นตามโอกาส เช่น การนำข้าวไปแลกกับเกลือ และน้ำตาล เป็นต้น โดยในการทำนาชาวบ้านจะทำนาปีละ 1 ครั้ง ซึ่งชาวบ้านทุกครอบครัวจะทำนาเป็นอาชีพหลัก ยามเจ็บไข้ก็จะอาศัยสมุนไพรที่เก็บจากป่ามาช่วยรักษา การพึ่งพิงสังคมภายนอกชุมชนจึงมีน้อย เนื่องจากชุมชนได้ใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ภายในชุมชนมาเป็นพลังในการผลักดัน สร้างสรรค์และแก้ไขสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน

ในสมัยนั้นชาวบ้านโคกกลางถือครองที่ดินประมาณครัวเรือนละ 100 - 200 ไร่ และใช้ในการทำไร่ประมาณครัวเรือนละ 5 - 10 ไร่ ทำนาประมาณ 40 - 50 ไร่ และเป็นที่อยู่อาศัยประมาณ 1 - 2 ไร่ ชาวบ้านใช้พื้นที่บริเวณรอบหมู่บ้านในการเพาะปลูกซึ่งไม่ห่างจากที่อยู่อาศัยมากนัก ดังนั้นชาวบ้านโคกกลางส่วนใหญ่จึงถือครองที่ดินจำนวนมาก แต่การใช้ประโยชน์ในที่ดินของครัวเรือนไม่ได้ใช้ประโยชน์ทั้งหมด คงใช้ได้เฉพาะพื้นที่บางส่วนในการเพาะปลูกเท่านั้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจำนวนแรงงานในครัวเรือนและช่วงฤดูกาลในการผลิต และในส่วนของการเพาะปลูกจะเริ่มดำเนินการเพาะปลูกในช่วงเดือนพฤษภาคมเป็นต้นไป โดยมีพืชที่ปลูก เช่น พริก มะเขือ แตงกวา ข้าวโพด เป็นต้น ตลอดถึงการเลี้ยงสัตว์นิยมเลี้ยง วัว ควาย โดยครัวเรือนหนึ่ง ๆ จะเลี้ยงกันประมาณ 10 - 50 ตัว ซึ่งจะปล่อยวัว ควายไว้ตามพื้นที่ทำท้องทุ่งนารอบบริเวณหมู่บ้านโคกกลาง

พ่อปัญญา แสงกลาง ได้เล่าให้ฟังว่า “หมู่บ้านโคกกลางในสมัยนั้นมีการเลี้ยง วัว ควายเป็นจำนวนมาก แต่ชาวบ้านไม่นิยมซื้อขายเพราะราคาวัว ควาย จะอยู่ประมาณตัวละ 2 - 3 บาท ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่จะนิยมเลี้ยงไว้เพื่อบริโภคในยามมีงานบุญของชุมชนและเป็นแรงงานเท่านั้น อีกทั้งชาวบ้านยังเลี้ยงเป็ดและไก่ไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือนอีกด้วย”

ดังนั้น อาจสรุปได้ว่า ชาวบ้านหมู่บ้าน โลกกลางในช่วงระยะเวลาก่อนการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ จะมีวิถีชีวิตแบบพึ่งพาตนเองและพึ่งพาธรรมชาติเป็นส่วนมาก มีการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์เพื่อบริโภคในครัวเรือน ชายและแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นตามโอกาส มีที่ดินส่วนใหญ่ได้มาจากการจับจองและบุกเบิกเพื่อทำกิน ชาวบ้านสามารถพึ่งพาตนเองได้ในการผลิต เนื่องจากมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติที่สำคัญของหมู่บ้าน มีทุนทางธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์เป็นอย่างมากทั้งทรัพยากรทางชีวภาพที่คืนภายในบริบทชุมชน ซึ่งเอื้อต่อการดำรงชีพของสมาชิกในครัวเรือนและชุมชน อีกทั้งยังมีทุนทางสังคมเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันภายในกลุ่มและระหว่างสมาชิกในครอบครัวและความไว้เนื้อเชื่อใจกันในชุมชน และทุนมนุษย์ ซึ่งเป็นทุนที่มีอยู่ภายในจิตใจของคนในชุมชนบ้าน โลกกลาง ในการเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ผู้นำทางเกษตร ผู้นำทางการประกอบอาชีพ ภายหลังจากการเกิดวิกฤติต่าง ๆ ในชุมชน โดยผู้นำเหล่านี้จะสามารถช่วยนำทางแก้ปัญหาวิกฤตินำพาชุมชนให้รอดพ้นไปได้ด้วยดี และนอกจากนี้ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวครัวเรือนเกษตรกรและชุมชนยังไม่มีความรู้ในเรื่องวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่ทันสมัย แต่ความรู้ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนี้จะเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ภายในชุมชนก่อให้เกิดเป็นภูมิปัญญา โดยการนำเอาทุน/ทรัพย์สินต่าง ๆ ที่มีอยู่มาต่อยอดความคิดให้เกิดการพัฒนา ปรับปรุงและแก้ไข เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นแก่ชุมชนให้สามารถดำรงอยู่ได้ในวิถีชีวิตแบบชาวบ้านนี้

ช่วงระยะเวลาการเปลี่ยนแปลงสู่การสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ (พ.ศ. 2500 – พ.ศ. 2509)

ในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงสู่การสร้างเขื่อนอุบลรัตน์นี้ จะได้กล่าวให้เห็นพัฒนาการในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรและชุมชน แต่ละช่วงเวลาที่มีเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ในการเปลี่ยนแปลงสู่การสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ ดังนี้

ประมาณปี พ.ศ. 2500 เจ้าหน้าที่เข้ามาสำรวจบริเวณที่คาดว่าจะถูกน้ำท่วม และประเมินการถือครองที่ดินของชาวบ้านในชุมชน โดยในช่วงนั้นกรมป่าไม้ได้อนุญาตให้มีการตัดต้นไม้และใช้ประโยชน์จากบริเวณพื้นที่สร้างเขื่อนอุบลรัตน์

ประมาณ ปี พ.ศ. 2501-2503 ทางภาครัฐเริ่มประชาสัมพันธ์ข่าวสารให้ชาวบ้าน โลกกลางได้รับทราบผ่านทางกำนันผู้ใหญ่บ้านถึงการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ และในช่วงนี้เริ่มมีนายทุนเข้ามาบริหารจัดการการสัมปทานป่าไม้จากหลายบริษัทในสวนป่าไม้ที่น้ำจะท่วมถึงซึ่งเป็นบริเวณที่ราบลุ่มเกือบทั้งหมด ครอบคลุมบริเวณกว้างในเขตอำเภอหนองเรือ อำเภอโนนสัง อำเภออุบลรัตน์ อำเภอน้ำพองและอำเภอภูเวียง ซึ่งการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ดังกล่าว ได้ส่งผลกระทบต่อป่าภูเก้าภูพานคำด้วยเนื่องจากเป็นผืนป่าในส่วนที่ราบลุ่ม ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่ป่าริมน้ำที่มีต้นไม้ใหญ่ขึ้นอย่าง

หนาแน่น สำหรับปัญหาคุณภาพน้ำในส่วนที่อยู่บนภูเขาที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์เช่นกัน

ในช่วงปี พ.ศ. 2504 เป็นช่วงที่ภาครัฐดำเนินการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ โดยมีช่างเทคนิคและเครื่องจักรกลขนาดใหญ่ เริ่มทยอยเข้ามาในพื้นที่มาก เครื่องจักรกล รถยนต์บรรทุกขนาดใหญ่ เป็นสิ่งที่แปลกใหม่มากสำหรับชาวบ้าน โลกกลางในเวลานั้น ภาพของคนเมือง นายช่างที่แต่งตัวดีมีภูมิฐานเป็นภาพลักษณ์ใหม่ที่ชาวบ้านไม่เคยเห็น แม้แต่นายช่างฝรั่งที่เข้ามาร่วมสร้างเขื่อนชาวบ้านก็เพิ่งเคยเห็นเป็นครั้งแรกตอนสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ ทั้งหมดนี้นำมาซึ่งความแปลกใจและความสนใจต่อสิ่งที่กำลังจะเกิดขึ้นของหมู่บ้านเป็นอย่างมาก

พ่อไชยรัตน์ ทามาตี ได้เล่าถึงเหตุการณ์ก่อนการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ให้ฟังว่า “ในช่วงก่อนการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์นั้น ได้มีคนแปลกหน้าเริ่มเข้ามาทำการสำรวจพื้นที่และนำเอาวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ขนใส่รถยนต์เข้ามามากมาย ชาวบ้านได้แต่เฝ้ามองด้วยความแปลกใจ ภายหลังมีข่าวลือว่าหมู่บ้านบริเวณเชิงเขาภูเก้าภูพานพานคำจะต้องอพยพไปหมดเพราะน้ำจะท่วม ไม่เฉพาะแต่หมู่บ้านโลกกลางเท่านั้นที่จะถูกน้ำท่วม ยังมีหมู่บ้านอื่น ๆ อีก อาทิ บ้านโนนคูทอง บ้านหนองเรือ บ้านโนนสัง เป็นต้น ก็จะถูกน้ำท่วมเช่นเดียวกัน ชาวบ้านส่วนใหญ่เมื่อได้ยินข่าวลือดังกล่าวโดยเฉพาะผู้อาวุโสของหมู่บ้านก็ไม่เชื่อ เพราะชาวบ้านอยู่อาศัยกันมาหลายชั่วอายุคนไม่เคยเห็นน้ำท่วมเลย แล้วอยู่ ๆ น้ำจะท่วมบ้านเรือนได้อย่างไร”

ภายหลังจากทราบข่าวการสร้างเขื่อนในครั้งนั้น ชาวบ้านได้ประชุมเพื่อปรึกษาหารือถึงการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “เขื่อนพองหนีบ” ว่าชาวบ้านคิดเห็นอย่างไรต่อการสร้างเขื่อน จะป้องกันผลกระทบที่เกิดจากการสร้างเขื่อนอย่างไร จะมีแนวทางอย่างไรในการรับมือและป้องกันผลที่จะเกิดขึ้นจากการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ไม่คิดว่าการสร้างเขื่อนจะส่งผลกระทบทำให้เกิดน้ำท่วมหมู่บ้าน ชาวบ้านบางคนก็นั่งฟังแบบไม่มีข้อคิดเห็นใด ๆ ได้แต่นั่งฟังและน้ำตาไหลซึม เพราะกลัวกับการเผชิญปัญหาต่าง ๆ ที่กำลังจะเกิดขึ้นในอนาคต

พ่อบุญเคน จันทรสมุทร ได้เล่าให้ฟังอีกว่า “เมื่อทางการประกาศข่าวถึงการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ยังไม่เชื่อว่าการสร้างเขื่อนแล้วน้ำจะท่วมมาถึงหมู่บ้านโลกกลาง เพราะหมู่บ้านอยู่ห่างจากบริเวณพื้นที่สร้างเขื่อนอุบลรัตน์พอสมควร อีกทั้งพื้นที่หมู่บ้านก็อยู่ในที่สูงน้ำไม่สามารถท่วมถึงได้ เมื่อถึงฤดูฝนก็ยังสามารถทำนาปลูกข้าวได้ตามปกติ โดยที่ไม่มีใครสามารถทราบได้ว่าน้ำจะท่วมหมู่บ้านต่าง ๆ รอบบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์หรือไม่ หากจะท่วมจะท่วมถึงบริเวณไหน ซึ่งเจ้าหน้าที่รัฐเองก็ไม่สามารถบอกข้อมูลทั้งหมดให้แก่ชาวบ้านได้ ตลอดถึงเจ้าหน้าที่รัฐยังบอกให้ชาวบ้านอย่าแตกตื่นมากเกินไป ให้รอฟังข่าวก่อน คงจะไม่มีปัญหาอะไรร้ายแรงให้ชาวบ้านค่อย ๆ คิดและวางแผนว่าจะทำอย่างไรต่อไป”

ปี พ.ศ.2505-2506 เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ได้อนุญาตให้นายทุนเข้าดำเนินการตัดต้นไม้ออกจากบริเวณพื้นที่อ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ และทำการถางป่าในบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงบางส่วน โดยมีโรงเลื่อยที่เข้ามาดำเนินการตัดไม้กลุ่มแรก ๆ คือ โรงเลื่อยพงษ์ภิญโญขอนแก่นและโรงเลื่อยภูเวียง ซึ่งเป็นโรงเลื่อยขนาดใหญ่ที่ได้รับสัมปทานจากกรมป่าไม้ให้เข้าดำเนินการตัดต้นไม้ในบริเวณพื้นที่สร้างเขื่อนในช่วงระยะแรกของการเตรียมพื้นที่สร้างเขื่อนอุบลรัตน์ ด้วยเหตุผลที่ว่า ประการแรกต้องนำไม้ไปทำเป็นสินค้า ประการที่สอง ถ้าหากยังมีต้นไม้อยู่เมื่อเกิดน้ำท่วม จะทำให้น้ำเกิดการเน่าเสียจากต้นไม้บริเวณนี้ ดังนั้นจึงต้องตัดต้นไม้ออกจากพื้นที่ก่อสร้างเขื่อน

นอกจากโรงเลื่อยพงษ์ภิญโญขอนแก่นและโรงเลื่อยภูเวียง ที่เข้ามาดำเนินการตัดไม้อยู่ก่อนแล้ว ได้มีโรงเลื่อยเข้ามาดำเนินการตัดไม้ในบริเวณพื้นที่อ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์เพิ่มเติมอีกคือ โรงเลื่อยชุมแพ โรงเลื่อยโนนพะยอม โรงเลื่อยเขาสวนกวาง ซึ่งโรงเลื่อยดังกล่าวมีโอกาสเข้ามาดำเนินการตัดไม้ได้ทั้งหมด ทั้งนี้เพื่อเป็นอาณาเขตพื้นที่รองรับน้ำท่วมมีบริเวณพื้นที่กว้าง

พ่อสมเกียรติ พันธุ์ไพร ได้เล่าให้ฟังต่อว่า “ การตัดต้นไม้ในบริเวณพื้นที่ที่จะถูกน้ำท่วมจากการสร้างเขื่อนส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน ต้นไม้ที่ถูกตัดเป็นต้นไม้ขนาดใหญ่ ซึ่งชาวบ้านจากหลายหมู่บ้านรวมทั้งชาวบ้านโคกกลางได้ไปรับจ้างตัดต้นไม้ โดยใช้เลื่อยมือในการตัด ซึ่งต้องออกแรงข้างละ 4-5 คน เพราะต้นไม้มีขนาดใหญ่มากจะตัดได้วันละ 2 – 3 ต้นเท่านั้น โดยได้รับค่าจ้างต้นละ 4 บาท จากการเลื่อยตัดต้นไม้ ”

นอกจากนั้นนายประยัด ภูมิคอนเนาว์ ยังได้เล่าถึงการรับจ้างตัดต้นไม้ในครั้งนั้นต่ออีกว่า “ในช่วงที่โรงเลื่อยพงษ์ภิญโญขอนแก่นที่เป็นโรงเลื่อยขนาดใหญ่ ได้เข้ามาว่าจ้างให้ชาวบ้านในพื้นที่ตัดต้นไม้ให้ พ่อชาวบ้านตัดไม้เสร็จแล้วกลับจ่ายเงินค่าจ้างไม่ตรงตามจำนวนที่ตกลงกันเอาไว้ ทำให้ชาวบ้านรู้สึกไม่พอใจที่ถูกโกงค่าแรงจึงแอบขโมยเลื่อยมือ ขนาด 4 ฟุต และ ขนาด 8 ฟุต ไปขายเพื่อเป็นการแก้แค้น จนเกิดความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านที่ตัดไม้กับเจ้าของโรงเลื่อยพงษ์ภิญโญขอนแก่น แล้วหลังจากนั้นชาวบ้านก็ไม่ยอมรับจ้างตัดไม้ให้ ”

ภายหลังเจ้าของโรงเลื่อยพงษ์ภิญโญขอนแก่นจึงนำเอาแรงงานจากแหล่งอื่น ๆ เข้ามาจ้างตัดไม้แทน ซึ่งการตัดไม้ในครั้งนั้นส่วนใหญ่จะใช้แรงงานคนและแรงงานสัตว์ เช่น ช้าง จากจังหวัดสุรินทร์เข้ามาทำการลากไม้ซุงขนาดใหญ่ออกจากพื้นที่ นับจากนั้นป่าที่เลขอุดมสมบูรณ์ของชาวบ้านในบริเวณนั้นก็กลายสภาพเป็นพื้นที่โล่งกว้าง ในระยะนั้นก็มิมีชาวบ้านบางส่วนได้ปรับตัวในการใช้พื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่สำหรับเลี้ยงสัตว์แทน นับตั้งแต่เริ่มมีการตัดไม้บริเวณพื้นที่สร้างเขื่อนในช่วงแรก เจ้าหน้าที่ที่เข้ามาไม่ได้ชี้แจงข้อมูลที่ชัดเจนให้แก่ชาวบ้าน โดยเฉพาะข้อมูลที่เกี่ยวกับผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์

แม้ว่าชาวบ้าน โลกกลางส่วนใหญ่จะไม่เชื่อว่าน้ำจะท่วมหมู่บ้านของตนเอง แต่การดำรงชีพของชาวบ้าน โลกกลางในช่วงเวลานั้นเต็มไปด้วยความวิตกกังวล ดังคำบอกเล่าของแม่จันทิ รัตนวรรณที่ว่า “ในระยษนั้นชาวบ้านมีความวิตกกังวลว่า คร้วเรือนของตนเองจะเป็นอย่างไรต่อไปในวันข้างหน้า จะอพยพจากหมู่บ้านหรือไม่ ถ้าอพยพจะไปอยู่ที่ไหนกับใคร ทำมาหากินอะไร ความอุดมสมบูรณ์ของหมู่บ้านที่จะไปอยู่จะเป็นอย่างไร มีชาวบ้านบางครัวเรือนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่บนพื้นที่สูงยังรอดูก่อนว่าน้ำจะท่วมถึงหมู่บ้านได้อย่างไร และคิดว่าถึงอย่างไรเสียน้ำคงท่วมไม่ถึง พอถึงหน้าฝนก็น่าจะทำได้ตามปกติ แต่เหล่านี้คือความสับสนในชีวิตและความรู้สึกไม่มั่นคงต่อถิ่นที่อยู่อาศัย ตลอดจนความรู้สึกว่าจะต้องสูญเสียที่ดินทำกินของชาวบ้าน ซึ่งเป็นข้อถกเถียงกันของชาวบ้านสำหรับการวางแผนอนาคตในภายภาคหน้าของหมู่บ้าน”

ประมาณช่วงปลายปี พ.ศ. 2506 ทางภาครัฐได้มีการจ่ายเงินค่าชดเชยให้กับชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน ซึ่งชาวบ้าน โลกกลางได้รับเงินค่าชดเชยไร่ละประมาณ 200 – 300 บาท ส่วนใหญ่ได้รับครัวเรือนละประมาณ 4,000 – 5,000 บาท โดยครัวเรือนที่รับได้เงินชดเชยสูงสุด คือ ประมาณ 10,000 – 20,000 บาท ซึ่งแม่ขาล ทิพย์เนตรได้เล่าให้ฟังต่อว่า “ชาวบ้านยอมเซ็นชื่อเพราะเชื่อว่าน้ำไม่สามารถท่วมบ้านท่วมได้ เนื่องจากบริเวณสภาพทั่วไปของหมู่บ้านอยู่ในที่สูงน้ำไม่สามารถท่วมถึงได้ แต่พอถึงเวลาทางการเข้ามาเวนคืนที่ดินจริง ๆ ที่น้ำร้อยสองร้อยไร่ได้รับเงินแค่หมื่นเดียว ชาวบ้านต่างนึกเกลียดแค้นและเสียดายที่ดินแต่ทำอะไรไม่ได้ ซึ่งเดี๋ยวนี้อ้อมมาเช่าที่ดินจากการไฟฟ้าไร่ละ 20 บาทต่อปี ครั้งนั้นได้รับเงินค่าชดเชยไร่ละประมาณ 200 – 300 บาท เท่านั้น ทุกวันนี้เงินชดเชยที่ได้รับก็นำมาจ่ายคืนเป็นเงินค่าเช่าที่ดินไปหมดแล้ว”

ในการจ่ายเงินค่าชดเชยให้กับชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน เป็นการจ่ายเงินค่าทดแทนการสูญเสียประโยชน์ในส่วนต่าง ๆ ทั้งจากการถูกโยกย้าย การสูญเสียที่ดินทำกินป่าไม้ และทรัพย์สินที่รื้อถอนไม่ได้ อาทิ อาคารบ้านเรือน เป็นต้น โดยจำนวนเงินที่ชาวบ้านได้รับจากทางภาครัฐได้จ่ายให้ตามการประเมินของจำนวนการถือครองที่ดินจากเอกสารครอบครอง (ส.ค.1) ของชาวบ้านเป็นเกณฑ์ ซึ่งส่วนมากชาวบ้านระบุจำนวนที่ดินน้อยกว่าความเป็นจริง เป็นเหตุให้ชาวบ้านได้รับเงินชดเชยจากทางภาครัฐไม่ตรงตามการถือครองที่ดินที่เป็นจริง ซึ่งแม่บัวลมทานาง ได้เล่าต่อถึงเหตุการณ์ในครั้งนั้นว่า “เจ้าหน้าที่กรมไฟฟ้าได้เข้ามาสำรวจก่อนที่จะจ่ายเงินค่าชดเชยให้โดยการเข้ามาสำรวจวัดที่ไร่นาเพียงคร่าว ๆ ซึ่งชาวบ้านก็มีเฉพาะ ใบส.ค. 1 เท่านั้น เนื่องจากตอนนั้นยังไม่มีใบ น.ส. 3 จึงเป็นจำนวนที่ดินคนละไม่มากนัก โดยเขียนคนละประมาณ 4 – 5 ไร่ เท่านั้น แต่ที่จริงแล้วไร่นาที่ใช้ทำกินจริง ๆ มีประมาณคนละ 40 – 50 ไร่ โดยสาเหตุที่ลงพื้นที่น้อยเนื่องจากความไม่รู้ของชาวบ้านเพราะเขื่อนคนเฒ่าคนแก่ของหมู่บ้านให้ลงจำนวนที่ดินน้อยจะได้เสียภาษีน้อยลง”

ด้วยเหตุนี้ การที่ภาครัฐประเมินการจ่ายเงินค่าชดเชยที่ดินให้กับชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน โดยได้จ่ายเงินตามจำนวนที่ดินที่ระบุไว้ในใบ ส.ค. 1 เท่านั้น ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ได้รับการชดเชยเงินค่าที่ดินทั้งหมดตามจำนวนที่ดินที่ครอบครองจริง มีชาวบ้านประมาณ 5 - 10 ครัวเรือนที่ไม่ได้รับเงินค่าชดเชยที่ดินใด ๆ ในครั้งนั้น เนื่องจากชาวบ้านจากไม่มีใบครอบครองสิทธิที่ดินในการทำกิน (ส.ค.1) มาแสดงในการสำรวจพื้นที่ที่คาดว่าจะถูกน้ำท่วม จึงทำให้ชาวบ้านเหล่านั้นเสียสิทธิในการรับเงินค่าชดเชยที่ดินทำกิน ซึ่งกรณีการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ นั้นผู้ที่มีส่วนในการรับผิดชอบ คือ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตส่วนภูมิภาค (กฟผ.) และกรมชลประทาน ซึ่งต้องจ่ายเงินค่าชดเชยให้กับชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบแต่ไม่ได้เกิดขึ้นจริง ทั้งนี้ด้วยเหตุผล 3 ประการด้วยกัน คือ 1) ไม่ได้มีการเตรียมงบประมาณสำหรับเป็นค่าชดเชยให้กับชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน เนื่องจากงบประมาณส่วนใหญ่ใช้ในกระบวนการสร้างเขื่อน แต่สำหรับงบประมาณที่ตั้งไว้เป็นค่าชดเชยให้กับชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบเป็นงบประมาณที่จัดสรรขึ้นในภายหลัง จึงทำให้งบประมาณไม่เพียงพอที่จะจ่ายเงินค่าชดเชยที่ใกล้เคียงกับความเป็นจริงให้กับชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบ 2) การประเมินราคาทรัพย์สินและการกำหนดวงเงินค่าชดเชยต่ำกว่าความเป็นจริงเนื่องจากกลไกรัฐทำหน้าที่ประเมินราคาที่ดินและทรัพย์สิน ไม่เท่าทันกับข้อมูลที่เป็นจริงของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน ทำให้การจ่ายเงินค่าชดเชยไม่ตรงกับข้อมูลที่เป็นจริงของชาวบ้าน 3) ชาวบ้านบางรายเท่านั้นที่มีสิทธิในการรับเงินชดเชย โดยขึ้นอยู่กับหลักฐานหนังสือแสดงกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ทำให้ชาวบ้านบางส่วนที่ได้รับผลกระทบแต่ไม่ได้มีเอกสารสิทธิที่สมบูรณ์ ในการครอบครองหรือใช้ประโยชน์ในที่ดินบริเวณที่มีการสร้างเขื่อน ไม่ได้รับเงินทดแทนจากภาครัฐหรือถ้าได้รับก็เป็นอัตราที่ต่ำมาก (เฉพาะในส่วนของค่าเรือถอนทรัพย์สินที่ถอดถอนไม่ได้เท่านั้น)

ดังนั้น เกณฑ์การเลือกกลุ่มชาวบ้านที่ควรได้รับเงินค่าชดเชยที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของเอกสารสิทธิที่ดินเท่านั้น แทนที่จะอาศัยข้อมูลจากข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น จึงทำให้ชาวบ้านรู้สึกถึงความไม่เป็นธรรมที่ได้รับจากภาครัฐในผลกระทบที่เกิดจากการสร้างเขื่อนนี้ เพราะโดยทั่วไปแล้วชาวบ้านจะไม่มีเอกสารสิทธิในที่ดินที่ทำประโยชน์อยู่หรือถ้าจะมีเอกสารสิทธิก็ไม่สมบูรณ์

ต่อมาในปี พ.ศ. 2507- 2509 ได้มีการเริ่มก่อสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ และประกาศเวนคืนพื้นที่จากชาวบ้าน โดยได้จ่ายเงินค่าชดเชยค่าเสียหายให้กับชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบ พร้อมทั้งจัดสรรที่อยู่อาศัยและที่ทำกินให้แก่ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบ การสร้างเขื่อนอุบลรัตน์มาแล้วเสร็จ ในปี พ.ศ. 2509 หลังจากการสร้างเขื่อนเสร็จเรียบร้อยแล้วในปีต่อมานักก็ได้เริ่มเข้าท่วมหมู่บ้านในเขตพื้นที่บริเวณอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ เนื่องจากการสร้างอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ที่รัฐดำเนินการสร้างให้ นั้น ไม่สามารถตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้านและแก้ไขปัญหาปัญหาความ

เดือนร้อนได้ เช่น ช่วงหลังจากการสร้างเขื่อนเสร็จแล้วและในบางปีถ้าฝนตกมากน้ำจากเขื่อนอุบลรัตน์ก็จะท่วมหมู่บ้านและที่ทำกินของหมู่บ้าน บางปีถ้าฝนตกน้อยน้ำจากเขื่อนอุบลรัตน์ก็จะไม่พอสำหรับการอุปโภคบริโภคภายในหมู่บ้านและใช้สำหรับหล่อเลี้ยงพืชผลทางการเกษตรของชาวบ้านเป็นต้น โดยในช่วงหลังจากการสร้างเขื่อนเสร็จแล้วนั้น น้ำได้เข้าท่วมหมู่บ้านมีชาวบ้านจากหมู่บ้านต่าง ๆ ประมาณ 4,000 กว่าครัวเรือน ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์นี้

หลังจากที่มีการสร้างเขื่อนเสร็จเรียบร้อยแล้ว ความอุดมสมบูรณ์ในส่วนที่เหลือของป่าภูเก้าภูพานคำก็จะเป่าที่เหลือเพียงน้อยนิดจากดอนหัวไร่ปลายนา ที่มีไม้เบญจพรรณเล็กสลับกับป่าไผ่ ซึ่งการสัมปทานไม้ออกจากป่าเพื่อการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์นั้นทำให้ผืนป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ลดลงอย่างมาก สัตว์ป่าหลายชนิดเริ่มสูญพันธุ์ไปจากป่าภูเก้าภูพานคำ โดยเฉพาะสัตว์ใหญ่จะคงเหลืออยู่ก็มีเพียงสัตว์เล็ก ๆ ได้แก่ กระรอก กระแต ไก่ป่า สุนัขจิ้งจอก อีเห็น และสัตว์เลื้อยคลานพวก งูสิง งูจงอาง งูเห่า งูเหลือม แต่สัตว์เหล่านี้ก็มีปริมาณไม่มากนักเหมือนเช่นที่ผ่านมา ตลอดจนสูญเสียพื้นที่หมู่บ้าน พื้นที่เพาะปลูกข้าวที่สำคัญ พื้นที่เลี้ยงสัตว์และพื้นที่สาธารณะของหมู่บ้าน

ในช่วงระยะสู่การเปลี่ยนแปลงสร้างเขื่อนอุบลรัตน์นี้ อาจกล่าวได้ว่า ชาวบ้านในหมู่บ้านต่าง ๆ โดยเฉพาะหมู่บ้านโคกกลางในช่วงระยะเวลาการเปลี่ยนแปลงสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ จากที่มีวิถีชีวิตแบบพึ่งพาตนเองและพึ่งพาธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ มีการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ เพื่อบริโภคในครัวเรือน ขายและแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นตามโอกาส ได้เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติที่สำคัญของหมู่บ้าน ได้ขาดหายไป เนื่องจากทุนทางธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ได้ลดลงในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงสู่การสร้างเขื่อนอุบลรัตน์นี้ อีกทั้งทุนทางสังคมที่เคยเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันภายในกลุ่มและระหว่างสมาชิกในครอบครัวและความไว้วางใจกันในชุมชนก็เริ่มจะจางหายไปเนื่องจากต่างคนก็ต่างชวนช่วยเพื่อเอาตัวรอด แต่ยั้งคิดที่มีทุนมนุษย์ ซึ่งเป็นทุนที่มีอยู่ภายในจิตใจของคนในชุมชนบ้านโคกกลาง ในการเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ผู้นำทางเกษตร ผู้นำทางการประกอบอาชีพ เมื่อเกิดวิกฤติต่าง ๆ ในชุมชน โดยผู้นำเหล่านี้จะสามารถช่วยนำทางแก้ปัญหาวิกฤตินำพาชุมชนให้รอดพ้นไปได้ และนอกจากนี้ยังมีทุนทรัพย์ที่เป็นทุนเงินตราที่ครัวเรือนเกษตรกรและชาวบ้านในชุมชนได้มาจากการเก็บออมทรัพย์สินทั้งเงินที่ได้จากการเวนคืนที่ดินชาวบ้านและการประกอบอาชีพในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรและชุมชนหมู่บ้านโคกกลาง

ช่วงระยะเวลาหลังการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2510 – ปัจจุบัน)

สภาพการณ์ที่ชาวบ้านต้องเผชิญหลังจากการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ มีปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย อาทิ ปัญหาภาวะน้ำท่วม ปัญหาการขาดที่ทำกิน ปัญหาการได้รับค่าชดเชยที่ดินที่ไม่เป็น

กรรม ปัญหาการปรับตัวหลังจากการสร้างเขื่อน ปัญหาภัยแล้ง เป็นต้น ซึ่งปัญหาเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านโคกกลางต้องต่อสู้ดิ้นรนเป็นอย่างมากเพื่อให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้ในการผันฝววิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นหลังจากการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์นี้

อย่างไรก็ตาม ในช่วงนั้นเขื่อนอุบลรัตน์ถือว่าเป็นเขื่อนเปิดใหม่มีปริมาณและชนิดปลาจำนวนมาก รัฐบาลได้นำพันธุ์ปลาชนิดต่าง ๆ มาปล่อยลงในอ่างเก็บน้ำ ทำให้ชาวบ้านทั้งที่ได้รับผลกระทบและชาวบ้านโดยทั่วไปต่างเลี้ยงชีพด้วยการหาปลา ในระยะนั้นอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์จึงเป็นแหล่งประมงที่สำคัญที่สร้างอาชีพและสร้างรายได้ให้หมู่บ้านโคกกลางแห่งนี้เป็นอย่างดี โดยการหาปลาของชาวบ้านโคกกลางในเขื่อนอุบลรัตน์ช่วงระยะแรกมีประมาณ 5 – 10 ครั้วเรือน ซึ่งสมาชิกภายในครัวเรือนจะช่วยกันหาปลา โดยปลาที่จับได้ส่วนใหญ่จะได้อาศัยจากการทอดแห การจับวางเบ็ดและการวางสะอั้ง ซึ่งปลาส่วนใหญ่ที่ชาวบ้านจับได้จะได้แก่ ปลาสร้อย ปลาพวง ปลาตะเพียน ปลานวลจันทร์ เป็นต้น

จนกระทั่งหลังจากนั้นก็มิชาวบ้านโคกกลางเริ่มประกอบอาชีพประมงเพิ่มมากขึ้น เพื่อหาปลาบริโภคในครัวเรือน ค้าขายและแลกเปลี่ยนปลาเป็นพริกเกลือ กับหมู่บ้านอื่น ๆ ในบริเวณใกล้เคียง ซึ่งพอที่จะให้ชาวบ้านสามารถดำรงชีพอยู่ได้ และในช่วงนี้เองชาวบ้านได้มีการตั้งศาลปู่ตาขึ้นเพื่อเป็นหลักบ้านและเพื่อแสดงความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งของชาวบ้านโคกกลาง

นอกจากนี้แล้วยังมีชาวบ้านบางครัวเรือนที่ไม่ประสบกับภาวะน้ำท่วม เนื่องจากพื้นที่อยู่ในสภาพสูงน้ำท่วมไม่ถึงก็สามารถประกอบอาชีพทางการเกษตรปลูกข้าว ปลูกพืชผักสวนครัวได้ตามปกติ และยังสามารถเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่รอบบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ที่น้ำท่วมไม่ถึงได้อีกด้วย ใช้ในของในระยะนั้นชาวบ้านโคกกลางบางส่วนก็ได้รวมตัวกันเพื่อหาปลาจากอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ไปขาย และนำปลาที่ได้ไปแลกเปลี่ยนอาหารและเครื่องใช้ในครัวเรือนต่าง ๆ โดยในการนำไปขายหรือการแลกเปลี่ยนนั้นจะมีผู้หุ้ญรวมกลุ่มกันประมาณ 4 – 5 คน เพื่อนำปลาที่แปรรูปแล้ว เช่น ปลาแห้ง ปลาร้า ปลาสาม เป็นต้น นำใส่กระบุง หรือตะกร้าเดินลัดเลาะออกไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ ในละแวกใกล้เคียง รวมทั้งในแถบตัวอำเภอโนนสัง เพื่อขายและแลกเปลี่ยนสินค้าผลิตภัณฑ์ปลา โดยในการรวมกลุ่มของชาวบ้านหาปลานั้น มีชาวบ้านที่มีประสบการณ์ในการหาปลาน้ำลึกมาก่อนการถ่ายทอดความรู้ในการหาปลาให้แก่ชาวบ้านในการเป็นพี่เลี้ยงช่วยเหลือกัน หลังจากนั้นชาวบ้านที่ต้องการเรียนรู้ทักษะการหาปลาก็จะเรียนรู้การหาปลาอย่างง่าย เช่น การเป็นลูกมือพายเรือ การวางตาข่ายดักปลา เป็นต้น โดยชาวบ้านจะเริ่มเรียนรู้ทักษะต่าง ๆ จากการสังเกตและการจดจำ ลองผิดลองถูกจากการปฏิบัติในการหาปลาทุก ๆ วัน จนกระทั่งพอสามารถที่จะหาปลาได้เองเพียงลำพังจนเกิดเป็นความชำนาญในที่สุด แต่ทั้งนี้มิชาวบ้านจำนวนไม่กี่ครัวเรือนเท่านั้นที่สามารถหาปลาเป็นอาชีพหลักได้ เนื่องจากชาวบ้านโคกกลางส่วนใหญ่ในหมู่บ้านหาปลาเพียงเพื่อบริโภคใน

ครัวเรือนเท่านั้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การเรียนรู้การหาปลา โดยเฉพาะในอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ที่เป็นเขื่อนขนาดใหญ่เพื่อขายนั้น ไม่ใช่ชาวบ้านในทุก ๆ ครัวเรือนจะเรียนรู้ทักษะได้เหมือนกันหรือเท่ากัน ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยประสบการณ์ ความชำนาญ ตลอดจนอุปกรณ์เครื่องมือและเงินทุน เพราะชาวบ้านจำนวนมากที่ล้มเหลวจากการทำอาชีพประมงเป็นหลักเนื่องจากขาดทักษะความชำนาญในการประมงนั่นเอง ทั้งนี้มีชาวบ้านต่าง ๆ หลายหมู่บ้านรอบบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์จำนวนมากหาปลาขายเป็นอาชีพหลักยิ่งทำให้เกิดการแข่งขันในคารหาปลาด้วยเช่นกัน แม้ว่าชาวบ้านยังคงยึดการหาปลาเลี้ยงชีพเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือน แต่ชาวบ้านโคกกลางส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพทำนาและอาชีพอื่น ๆ เพื่อเพิ่มพูนรายได้ให้กับครัวเรือนจึงสามารถเลี้ยงชีพอยู่รอดได้ภายใต้สถานการณ์เช่นนี้

นางวนิดา ทิพย์เนตร ได้เล่าให้ฟังว่า “ การดำรงชีพของชาวบ้านต้องต่อสู้ดิ้นรนเป็นอย่างมากในการทำมาหากินเพื่อความอยู่รอดในครัวเรือน แม้แต่การเรียนหนังสือของบุตรหลานของตนเองก็ไม่มีเงินที่จะให้เข้าเรียน เนื่องจากฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวไม่ดี จึงไม่มีเงินส่งเสียลูกให้เรียนสูง ๆ ”

ปี พ.ศ. 2510 – 2520 ชาวบ้านโคกกลางได้อาศัยการหาปลาจากน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ การเก็บพืชผักที่หาได้ตามธรรมชาติ เช่น ผักหวาน ผักกระโดน ผักเม็ก ผักติ้ว เห็ดป่า หน่อไม้ อีรอก ดอกกระเจียว เป็นต้น ซึ่งเป็นผลผลิตจากป่าที่หลงเหลืออยู่พอให้เลี้ยงชีวิต ในขณะเดียวกันการทำเกษตรอย่างเช่นการปลูกพืชผักต่าง ๆ เช่น พริก มะเขือ ถั่วฝักยาว แตงกวา เป็นต้น ก็เป็นอีกหนทางหนึ่งที่ใช้เป็นอาหารและสร้างรายได้ในการจุนเจือครอบครัว

ปี พ.ศ. 2521 ได้เกิดวิกฤติการณ์จากภาวะน้ำท่วมใหญ่ในเขตอำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู โดยน้ำได้ท่วมหมู่บ้านต่าง ๆ จนเกิดความเสียหายอย่างหนักแก่ชาวบ้าน ทั้งในส่วนของบ้านเรือน และพื้นที่ทำกินได้เกิดความเสียหายอย่างหนัก จนทำให้หมู่บ้านโนนภูทอง (เก่า) และวัดบ้านโนนภูทอง (เก่า) ที่อยู่ทางทิศตะวันออกของบ้านโคกกลาง จะต้องอพยพไปหาที่ตั้งหมู่บ้านและวัดใหม่ ซึ่งบ้านโคกกลางและวัดบ้านโคกกลางเองก็ได้รับกระทบเป็นอย่างมากจากภาวะน้ำท่วมในครั้งนี้ เนื่องจากน้ำได้ท่วมเข้าไปถึงบริเวณตัวหมู่บ้านและบริเวณศาสนสถานต่าง ๆ ที่สำคัญของวัด อีกทั้งพื้นที่ทำการเกษตรก็ได้รับเสียหายอย่างหนักเช่นกัน ทำให้ชาวบ้านโคกกลางต้องมีการปรับตัวในการรับมือจากการเกิดวิกฤติการณ์ภาวะน้ำท่วมใหญ่ โดยมีการขยายพื้นที่ทำการเกษตรออกไปทางทิศเหนือและทิศตะวันตกของหมู่บ้านซึ่งเป็นพื้นที่สูงน้ำท่วมไม่ถึง และได้มีการปรับเปลี่ยนจากการเน้นอาชีพทำการเกษตรเป็นหลักมาสู่การทำประมงเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากเป็นพื้นที่ทำการเกษตรส่วนใหญ่ไม่สามารถทำการเกษตรได้การทำประมงนี้จึงเป็นอีกช่องทางหนึ่ง

ที่สามารถสร้างรายได้ให้เกิดขึ้นแก่ชุมชนและครัวเรือนเกษตรกรได้ในยามเกิดวิกฤติการณ์จากภาวะน้ำท่วม

ประมาณปี พ.ศ. 2522 – 2527 รัฐได้มีการตัดถนน รพช. ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นทางหลวงชนบท หมายเลข นก.2109 เพื่อเป็นเส้นทางคมนาคมสายเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นการตัดถนนผ่านภูเขาไปยังหมู่บ้านต่าง ๆ ทำให้การคมนาคมของชาวบ้านไปยังตัวจังหวัดหรืออำเภอต่าง ๆ สะดวกมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามการตัดถนนดังกล่าวก็เฉพาะเส้นทางคมนาคมสายหลักเท่านั้น ในส่วนการติดต่อสื่อสารระหว่างหมู่บ้านก็ยังไม่ได้รับการตัดถนนผ่าน ซึ่งการที่รัฐได้ตัดถนนเข้าสู่เส้นทางคมนาคมหลัก ทำให้ความทันสมัยความรู้ในส่วนของวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีต่าง ๆ ตลอดจนถึงการติดต่อต่าง ๆ เริ่มเข้ามาสู่หมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น

ประมาณปี พ.ศ. 2528 กรมป่าไม้ได้ทำการสำรวจพื้นที่ป่าเพื่อเตรียมความพร้อมในการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติภูเก้าภูพานคำ โดยมีการสร้างอาคาร บ้านพัก สำนักงานอุทยาน และประกาศให้พื้นที่ป่าภูเก้า และภูพานคำอยู่ริมเขื่อนอุบลรัตน์ทางทิศเหนือเป็นอุทยานแห่งชาติภูเก้าภูพานคำ ลำดับที่ 50 เมื่อวันที่ 20 กันยายน พ.ศ.2528 มีขนาดพื้นที่ประมาณ 322 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 201,250 ไร่ อยู่ในเขตจังหวัดหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี และจังหวัดขอนแก่น ตั้งอยู่ทางตอนเหนือของอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ ตามแนวเทือกเขาสองลูกที่แยกออกจากกัน คือ ภูเก้า และภูพานคำ

โดยผืนป่าภูเก้าภูพานคำดังกล่าวที่ชาวบ้าน โคนกลางได้ใช้สอยพึ่งพิงมาตลอดชีวิตได้ถูกประกาศให้เป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ มีการวางกฎเกณฑ์การใช้ป่าจากภาครัฐโดยกฎหมายอย่างมากมายมารองรับ ผู้ใดฝ่าฝืนต้องมีความผิด ชาวบ้าน โคนกลางค่อนข้างสับสนกับการประกาศให้พื้นที่ป่าที่พวกเขาเคยใช้สอยพึ่งพิงมาโดยตลอดต้องถูกจำกัดการใช้ ซึ่งเป็นการสร้างความสับสนให้แก่ชาวบ้าน โคนกลางและชาวบ้านในหมู่บ้านอื่น ๆ เป็นอย่างมาก หลังจากที่หมู่บ้านต้องถูกเวนคืน บ้านและที่ทำกินต้องถูกน้ำท่วม ป่าที่ถูกใช้สอยพึ่งพิงต้องถูกจำกัดการใช้ กฎเกณฑ์ใหม่ ๆ ที่ไม่คุ้นหูก็ถูกนำมาประกาศชี้แจงให้ชาวบ้านทราบอยู่เรื่อย ๆ แต่ชาวบ้านก็ต้องอยู่ในฐานะที่ต้องจำยอมปฏิบัติตาม ด้วยเหตุผลเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของคนหมู่บ้าน และการอนุรักษ์ ตลอดจนถึงความเกรงกลัวเจ้าหน้าที่จากภาครัฐในการปราบปรามจับกุมชาวบ้านที่ลักลอบตัดไม้ หาของป่า ลำสัตว์ ทำให้การพึ่งพิงและการใช้ประโยชน์จากป่าลดน้อยลงตามลำดับ

ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2530 ชาวบ้าน โคนกลางบางส่วน ประมาณ 10 – 20 ครัวเรือนเริ่มออกไปรับจ้างตามหมู่บ้านอื่น ๆ ในละแวกใกล้เคียง เช่น การรับจ้างทำนา เกี่ยวข้าว ขนข้าว คบคู่ไปกับการปลูกข้าวและการทำการประมงด้วย ซึ่งคนหนุ่มสาวในหมู่บ้านและคนวัยแรงงานในบางส่วนก็ย้ายถิ่นไปรับจ้างตามโรงงานต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานครและแถบจังหวัดที่โรงงาน

อุตสาหกรรมต่าง ๆ ตั้งอยู่ นอกจากนั้นแล้วประมาณปี พ.ศ. 2534 ชาวบ้านส่วนใหญ่ในหมู่บ้านก็ได้
ออกไปรับจ้างตัดอ้อยในจังหวัดสุพรรณบุรีและกาญจนบุรี โดยที่มิรดลีสืบลือมารับถึงหมู่บ้าน และ
ในปี พ.ศ. 2536 ชาวบ้านบางส่วนก็ได้ออกไปทำงานรับจ้างในโรงสีข้าวจังหวัดขอนแก่นและ
จังหวัดอุดรธานี เนื่องจากไม่สามารถใช้ทรัพยากรป่าไม้และทำการประมงได้เหมือนเดิม ทำให้
ชาวบ้านเหล่านี้มีความเป็นอยู่ที่ลำบาก เกิดความกังวลในการดำรงชีพของตัวเองและครัวเรือนจึงได้
ตัดสินใจออกไปรับจ้างแทน เพราะใช้เพียงกำลังกาย และความขยัน อดทนเท่านั้น ก็สามารถอยู่ได้
โดยไม่ต้องใช้ทรัพย์สินในการลงทุนประกอบอาชีพ

ในปี พ.ศ. 2539 ชาวบ้านโคกกลางซึ่งได้ทำอาชีพประมงหาปลาในเขื่อนอุบลรัตน์ เพื่อ
นำมาขายเป็นรายได้เลี้ยงชีพของครอบครัว ซึ่งแต่ก่อนนี้ต่างคนต่างทำเพื่อจำหน่ายและนำไปขาย
เองทำให้ได้ราคาที่ไม่ดี อัตราต่อรองกับพ่อค้าและตลาดที่มารับซื้อก็น้อย และการหาตลาดก็
เป็นไปด้วยความยากลำบาก จึงได้ปรึกษารือกันในระหว่างกลุ่มครัวเรือนที่ประกอบอาชีพประมง
เพื่อจัดตั้งเป็นกลุ่มจำหน่ายสินค้าแปรรูปผลิตภัณฑ์ปลา โดยในแต่ก่อนก็มีสินค้าแปรรูปผลิตภัณฑ์
ปลาเพียงไม่กี่ชนิด จนกระทั่งได้พัฒนาฝีมือจากหน่วยงานของรัฐและเอกชนที่เข้ามาอบรมให้
ผสมผสานกับภูมิปัญญาของท้องถิ่นในการประกอบอาหาร ทำให้ปัจจุบันมีสินค้าแปรรูปผลิตภัณฑ์
ปลาหลากหลายชนิด เช่น ปลาแดดเดียว ปลาต้มตัว ปลาต้มฟัก หม่าไข่ปลา ปลาร้า และปลา
ต้มสายเคี้ยว เป็นต้น ซึ่งสินค้าแปรรูปผลิตภัณฑ์ปลาที่ชาวบ้านโคกกลางผลิตขึ้นนี้สามารถต่อรอง
กับตลาดและพ่อค้าได้ ตลอดถึงสามารถหาแหล่งตลาดและลูกค้าในการจำหน่ายสินค้าแปรรูป
ผลิตภัณฑ์ปลาได้ โดยในปัจจุบันนี้จะมีพ่อค้ามารับซื้อถึงหมู่บ้าน หรือถ้ามีการสั่งสินค้าแปรรูป
ผลิตภัณฑ์ปลาจำนวนมากก็จะนำไปส่งบริการให้ลูกค้าเอง ทั้งในตัวอำเภอโนนสัง จังหวัด
หนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี จังหวัดขอนแก่น และพื้นที่ในจังหวัดใกล้เคียง โดยปลาที่ชาวบ้าน
โคกกลางนำมาแปรรูปผลิตภัณฑ์นั้นจะเป็นปลาที่ทำได้ตามธรรมชาติ เช่น ปลาขาว ปลาสวาย ปลา
ตะเพียน เป็นต้น ซึ่งสินค้าแปรรูปผลิตภัณฑ์ปลาเป็นอาชีพที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้าน
โคกกลางได้เป็นอย่างดี

ต่อมาในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2540 -2545 ชาวบ้านโคกกลางเริ่มออกไปทำงานรับจ้างมาก
ขึ้นจากในปีที่ผ่านมา ๆ มา ซึ่งในแต่ก่อนจะมีไปทำงานเพียงไม่กี่ครอบครัวเท่านั้น แต่เมื่อเศรษฐกิจ
ของประเทศและโรงงานอุตสาหกรรมมีปริมาณเพิ่มมากขึ้น โดยได้ขยายตัวไปทั้งในส่วนกลางและ
ส่วนภูมิภาคตามตัวเมืองเศรษฐกิจต่าง ๆ ทำให้ชาวบ้านที่ต้องเจอกับความไม่แน่นอนในการ
ประกอบอาชีพเกิดความไม่แน่นอนและไม่มั่นคงในชีวิต อีกทั้งคนวัยหนุ่มสาวในหมู่บ้านก็ต้องการ
ออกไปหาประสบการณ์ในการทำงานทั้งในโรงงานอุตสาหกรรมและหน่วยงาน ห้างร้าน และ
บริษัทต่าง ๆ ทั้งในตัวอำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู จังหวัดขอนแก่น จังหวัดอุดรธานี จังหวัด

กรุงเทพมหานคร จังหวัดสมุทรปราการ จังหวัดนครปฐม และจังหวัดอื่น ๆ โดยออกไปรับจ้างทำงานต่าง ๆ อาทิ งานก่อสร้าง งานช่างไม้ งานช่างไฟฟ้า งานโรงงาน เป็นต้น

ในปัจจุบันนี้ชาวบ้าน โลกกลางที่อพยพออกไปประกอบอาชีพรับจ้าง ก็จะนำเอาสมาชิกในครัวเรือนของคนออกไปรับจ้างด้วย หรือบางครั้งเรือ่นก็จะฝากบุตรหลานไว้กับญาติพี่น้องในหมู่บ้าน เมื่อถึงช่วงเทศกาลและงานที่สำคัญต่าง ๆ ของหมู่บ้าน เช่น เทศกาลปีใหม่ เทศกาลสงกรานต์ งานแต่งงาน งานศพ งานบวช งานบุญกฐิน งานบุญผ้าป่าสามัคคี เป็นต้น ก็จะกลับมาเยี่ยมบ้านประมาณปีละ 1 – 3 ครั้ง หรือบางครั้งเรือ่นจะอยู่รับจ้างต่อไปเรื่อย ๆ ประมาณ 1 – 2 ปี ถึงจะกลับมาเยี่ยมบ้าน ซึ่งการไปทำงานรับจ้างนั้นจะไปโดยการชักชวนของเครือญาติและเพื่อนบ้านที่เคยไปทำงานมาก่อน นอกจากนี้ชาวบ้านในหมู่บ้าน โลกกลางบางคนก็ไปรับจ้างในต่างจังหวัดมักจะกลับมาติดต่อกับญาติพี่น้องหรือชาวบ้านในหมู่บ้านด้วยกันไปทำงานแทนตนเอง ในกรณีที่ไม่สามารถไปทำงานต่อได้ หรือมีการชักชวนไปทำงานพร้อม ๆ กับตนเองเมื่อถึงคราวกลับบ้านในช่วงเทศกาลและงานสำคัญต่าง ๆ ของหมู่บ้าน จึงเป็นการสร้างเครือข่ายความร่วมมือขึ้นในการแสวงหาแหล่งจ้างงานนอกหมู่บ้านเพื่อให้ชาวบ้านในหมู่บ้านเดียวกันมีรายได้เลี้ยงชีพตลอดทั้งปี

โดยภาพรวมการไปรับจ้างส่วนใหญ่เป็นการรับจ้างใช้แรงงาน เช่น งานก่อสร้าง งานช่างไม้ งานช่างไฟฟ้า งานโรงงาน งานโรงสี งานรับจ้างตัดอ้อย งานรับจ้างแบกของ งานรับจ้างขนของ เป็นต้น แม้ว่าจะมีรายได้เข้าสู่ครัวเรือนเพิ่มมากขึ้นแต่รายจ่ายในการดำรงชีพก็เพิ่มสูงขึ้นเช่นกัน เนื่องจากรายได้ส่วนใหญ่หมดไปกับค่าอุปโภคบริโภคประจำวัน เช่น ค่าอาหาร ค่าน้ำดื่ม ค่าข้าวของเครื่องใช้ ค่าน้ำประปา ค่าไฟฟ้า เป็นต้น ทำให้ชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งเริ่มคิดที่จะกลับมาประกอบอาชีพทางการเกษตรและประมงเหมือนอย่างเดิมแล้ว ซึ่งคุณพ่อวิจิตร ใจรัญดี เล่าเหตุการณ์ตอนนั้นให้ฟังว่า “ช่วงนั้นชาวบ้านเกิดความสับสนกันเป็นอย่างมาก เนื่องจากคนที่ไปทำงานรับจ้างมาก่อนบอกว่าทำแล้วรายได้ดีกว่าประกอบอาชีพประมงและทำการเกษตรเสียอีก ทำให้บางคนลงทุนขายไร่ ขายนา ขายเครื่องมือทำการประมงเพื่อไปประกอบอาชีพรับจ้างทั้งในประเทศและต่างประเทศ บางรายก็ได้เงินกลับมา บางรายก็ถึงกลับสิ้นเนื้อประดาตัวเพราะถูกหลอกให้ไปทำงาน แต่ก็ไม่ได้ไปทำงาน ทำให้เงินก็หมดที่ไรที่นั้นก็ไม่มีบางคนคิดหนักมาก คนที่ไปทำงานที่ได้เงินกลับมาก็เพราะเขาขยันและประหยัดคอดออมเงินไว้ แต่ถึงอย่างนั้นก็ตามรายได้ส่วนใหญ่หมดไปกับค่าอุปโภคบริโภคประจำวัน เช่น ค่าอาหาร ค่าน้ำดื่ม ค่าข้าวของเครื่องใช้ ค่าน้ำประปา ค่าไฟฟ้า เป็นต้น ทำให้บางคนกลับเปลี่ยนความคิดที่จะไปทำงานในทั้งในและต่างประเทศมาทำงานที่บ้านของตัวเองเช่นเดิมแทน เนื่องจากการดำรงชีพอยู่ภายในหมู่บ้าน ไม่มี

ค่าใช้จ่ายอะไรเพราะข้าวของอุปโภคและบริโภคต่าง ๆ สามารถหาได้เองและลดรายจ่ายได้บางส่วน ถึงแม้จะมีรายได้ไม่มากนักก็ตาม ”

ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2549 ชาวบ้านโคกกลางบางครัวเรือนได้ประชุมปรึกษาหารือกันในระหว่างกลุ่มผู้เคยทำงานในโรงงานและมีฝีมือในการเย็บผ้ามาก่อนแล้ว และผู้ที่สนใจในการเย็บผ้า ได้รวมกลุ่มกันขึ้นมา โดยก่อตั้งเป็นกลุ่มเย็บผ้าบ้านโคกกลางขึ้น ในช่วงแรกของการดำเนินการมีสมาชิกกลุ่มจำนวน 11 คน โดยได้งบประมาณจากทางเทศบาลตำบลโนนสัง เป็นเงินจำนวน 200,000 บาท มาใช้ในการซื้อเครื่องจักรเย็บผ้า ผ้า ด้ายและวัสดุอุปกรณ์อื่น ๆ ปัจจุบันมีนายคำพูน พุดผอย เป็นประธานกลุ่มเย็บผ้าบ้านโคกกลาง มีสมาชิกกลุ่มเย็บผ้าจำนวน 15 คน โดยได้รับการพัฒนาฝีมือในการเย็บผ้าจากสถาบันพัฒนาฝีมือแรงงานและจากทางเทศบาลตำบลโนนสัง และได้รับงบประมาณจากทางเทศบาลตำบลโนนสัง โดยการรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มเย็บผ้าบ้านโคกกลางนี้สามารถสร้างเครือข่ายและรายได้ให้แก่ชุมชนและครัวเรือนภายในชุมชนได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เพื่อเป็นรายได้เสริมอีกทางหนึ่ง ให้สามารถอยู่รอดได้เมื่อเกิดปัญหาวิกฤตการณ์จากการประกอบอาชีพทำนา และการประมง ซึ่งสมาชิกของกลุ่มส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการประกอบอาชีพในวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้น

ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2550 - 2552 เกิดภาวะน้ำท่วมพืชผลทางการเกษตรของชาวบ้านในบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ เนื่องจากปริมาณน้ำของเขื่อนอุบลรัตน์คิดเป็น 81.83 % ของปริมาณความจุหรือมีปริมาณน้ำในเขื่อน 1,852 ล้าน ลบ.เมตร สาเหตุมาจากช่วงนี้มีปริมาณน้ำฝนจากพื้นที่ต่างๆ ไหลเข้ามาจำนวนมากถึงวันละ 100 ล้านถึง 100 ล้านเศษ ซึ่งถือว่าระดับน้ำที่มีอยู่ในเขื่อนขณะนี้นั้น มีปริมาณที่สูงมาก และใกล้เกินความจุของเขื่อนอุบลรัตน์ ซึ่งเหลือเพียง 400 ล้าน ลบ.เมตร เท่านั้น โดยเจ้าหน้าที่อ้างว่าถ้าหากเกิดน้ำยังไหลเข้าวันละ 100 กว่าล้าน ลบ.เมตรอย่างนี้ต่อไปเขื่อนอุบลรัตน์เข้าขั้นวิกฤติ และตัวเขื่อนคงไม่สามารถที่จะรับน้ำได้ ซึ่งคำนวณง่าย ๆ ก็คือความจุของเขื่อนที่เหลืออยู่ 400 ล้าน ลบ.เมตรนั้น หากมีน้ำไหลเข้าวันละ 100 ล้าน ลบ.เมตร ภายใน 4-5 วันเขื่อนอุบลรัตน์เกิดวิกฤตขึ้นทันที ทางเจ้าหน้าที่เขื่อนอุบลรัตน์กล่าวว่าจำเป็นต้องปล่อยน้ำทิ้ง 4 ประตูเต็มๆ เพื่อให้เขื่อนอุบลรัตน์สามารถระบายน้ำได้ แต่พื้นที่การเกษตรและหมู่บ้านต่างๆ ท้ายเขื่อนอุบลรัตน์จะต้องประสบกับปัญหาน้ำท่วมอย่างหนัก ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรและข้าวที่ชาวบ้านปลูกไว้ได้รับผลเสียหายอย่างมาก เพราะเป็นช่วงอยู่ในระหว่างรอเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตร ซึ่งครัวเรือนเกษตรกรต้องรอคอยเป็นระยะเวลาหลายเดือนกว่าที่ผลผลิตทางการเกษตรจะผลิตผล แต่เมื่อถึงเวลาในการเก็บเกี่ยวพืชผลทางการเกษตรแล้ว เจ้าหน้าที่กลับระบายน้ำออกมาท่วมพืชผลทางการเกษตรเหล่านั้น โดยไม่ได้แจ้งเตือนประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านได้รับทราบอย่างทั่วถึง ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรและชุมชนหลายครัวเรือนต้องเดือนร้อนและได้รับผลกระทบจากภาวะที่

เกิดขึ้นนี้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งจากการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐและภัยน้ำท่วมทางธรรมชาติเหล่านี้ ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรและชุมชน โดยเฉพาะที่เช่าพื้นที่จาก กฟผ. ในอัตราไร่ละ 20 ต่อปี ซึ่งในหมู่บ้านโคกกลางเองก็มีอยู่ประมาณ 70 – 80 ครัวเรือน โดยต้องปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ในการทำกรรมาและปลูกพืชผลในช่วงเดือนมกราคมจะมีการเริ่มไถนาเตรียมดิน และเริ่มหว่านและเก็บเกี่ยวข้าว ประมาณเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายน ซึ่งในช่วงน้ำท่วมนี้ครัวเรือนเกษตรกรและชาวบ้านในชุมชน โดยเฉพาะที่เช่าพื้นที่จาก กฟผ. ไม่สามารถปลูกพืชผลทางการเกษตรได้ แต่ก็หันไปประกอบอาชีพรับจ้างทั้งภายในและนอกชุมชนแทน อีกทั้งยังเลี้ยงสัตว์ เช่น วัว ควาย เป็นต้น ตลอดจนการประกอบอาชีพประมงในช่วงที่น้ำท่วมซึ่งจะสามารถจับปลาได้เป็นจำนวนมาก สามารถเปลี่ยนวิกฤติให้เป็นโอกาสในการประกอบอาชีพได้ แต่ครัวเรือนเกษตรกรในส่วนที่มีพื้นที่ทำกินก็สามารถเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตรได้ตามปกติเพราะอยู่ในบริเวณที่สูงทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านน้ำไม่สามารถท่วมถึงได้ จะเห็นได้ว่าครัวเรือนเกษตรกรมีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในการดำรงชีพที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา

และในปี พ.ศ. 2553 ได้เกิดภาวะภัยแล้งโดยปริมาณน้ำในเขื่อนต่ำสุดในรอบหลายสิบปี เจ้าหน้าที่การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) กล่าวว่า อ่างเก็บน้ำมีความจุ 2,263 ล้านลูกบาศก์เมตร แต่ในปัจจุบันนี้เขื่อนอุบลรัตน์เหลือน้ำ 25 % หรือ 612 ล้าน ลบ.เมตร เท่านั้น สะท้อนให้เห็นวิกฤติของภัยแล้งที่รุนแรงอย่างไม่เคยเห็นมาก่อนในรอบหลายสิบปี และเป็นสัญญาณอันตรายหากรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังไม่ปรับประสิทธิภาพในการวางแผนแก้ไขและป้องกันวิกฤติทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ผลจากวิกฤติภัยแล้งที่เกิดขึ้นนี้นอกจากส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรงต่อการทำเกษตรกรรมและการใช้น้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคของประชาชนในวงกว้างแล้ว ยังส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศอีกด้วย

ความจริงนักวิทยาศาสตร์ตลอดจนองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพยากรณ์แนวโน้มสถานการณ์ภัยแล้งได้เคยแจ้งเตือนมานานนับปีว่าจะเกิดภัยร้ายอย่างรุนแรงในปีนี้เป็นผลจากปรากฏการณ์เอลนีโญ แต่จากการเตรียมการป้องกันและแก้ไขปัญหาของรัฐบาลตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ รวมทั้งกรมชลประทานตลอดช่วง 1 ปีที่ผ่านมาถือว่าไม่มีประสิทธิภาพอย่างที่ควรจะเป็นทั้ง ๆ ที่รู้ปัญหาล่วงหน้า

ทั้งนี้ในความเป็นจริงแล้วสำหรับปริมาณน้ำฝนที่ตกในแต่ละปีแม้จะเป็นปีที่เกิดภาวะภัยแล้งก็ยังคงถือว่าปริมาณมากพอสำหรับการอุปโภคบริโภคของคนทั้งประเทศหากมีการบริหารจัดการที่ดีมีประสิทธิภาพ และมีการวางแผนแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำในระยะยาวด้วยการสร้างระบบกักเก็บน้ำขนาดเล็กกระจายอยู่ในทุกชุมชนทั่วประเทศ

จากสถิติข้อมูลของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องแสดงให้เห็นชัดเจนว่า ปริมาณน้ำธรรมชาติในแต่ละปีที่ไหลจากภาคเหนือและภาคอีสานผ่านแม่น้ำสายหลักคือ ปิง วัง ยม น่าน แล้วมาบรรจบกันที่จังหวัดนครสวรรค์ก่อนไหลลงสู่ที่ราบลุ่มภาคกลางและมาสู่ปลายทางที่กรุงเทพมหานครก่อนไหลทิ้งลงสู่ทะเลอ่าวไทยที่จังหวัดสมุทรปราการอย่างเปล่าประโยชน์มีปริมาณมหาศาล โดยปริมาณน้ำที่มีการกักเก็บตามแหล่งน้ำต่างๆทั่วประเทศมีปริมาณเพียงไม่ถึง 10 % ของปริมาณน้ำทั้งหมดเท่านั้น อาจกล่าวได้ว่า วิกฤติการณ์ภัยแล้งที่เกิดขึ้นไม่ใช่ปัญหาของการขาดแคลนน้ำเพียงอย่างเดียว แต่เป็นปัญหาการบริหารจัดการกักเก็บน้ำไว้ใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพถูกต้องเหมาะสม ตลอดจนการวางแผนแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำที่ขาดประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนด้วย

อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่าในช่วงเวลาที่ชาวบ้านในหมู่บ้านโคกกลางและหมู่บ้านต่างๆ โดยรอบ โดยเฉพาะในครัวเรือนเกษตรกร มีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากปรากฏการณ์และวิกฤติการณ์ต่างๆ มีการช่วยเหลือในการดำรงชีพด้านต่างๆ ซึ่งกันและกัน โดยชาวบ้านรู้จักแสวงหาการปรับตัวในด้านอาชีพ ซึ่งสะท้อนผ่านความร่วมมือของชาวบ้าน ดังเห็นได้จากการถ่ายทอดทักษะการหาปลาในอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ การรวมกลุ่มกันเพื่อออกไปแลกเปลี่ยนสินค้าปลากับสินค้าอุปโภคบริโภคอื่น ๆ กับหมู่บ้านในละแวกใกล้เคียง การรวมกลุ่มกันของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ปลา การรวมกลุ่มเย็บผ้า หรือแม้แต่การชักชวนกันไปทำงานรับจ้างภายนอกชุมชน อีกทั้งการสร้างศาลากลางบ้านขึ้นถือเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นปึกแผ่นที่มั่นคงของชุมชน ตลอดจนการสร้างวัดเพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ เป็นศูนย์รวมจิตใจ และเป็นสถานที่ทำบุญกุศลของชาวบ้าน รวมถึงการสร้างโรงเรียนซึ่งเป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียนของลูกหลานให้ได้รับการศึกษาที่ดีและไม่ต้องออกไปศึกษาที่อื่น ๆ ด้วยให้เป็นสมบัติส่วนรวมของหมู่บ้าน

จะเห็นได้ว่าเมื่อครัวเรือนเกษตรกรและชุมชน เมื่อประสบกับวิกฤติปัญหา พวกเขาไม่ได้อยู่อย่างนิ่งเฉยหรือหมดหวัง ไม่ได้ปล่อยให้โอกาสให้เสียไป และไม่ได้รอคอยหวังพึ่งโชคชะตาหรือใคร ๆ จะมาบันดาลให้ แต่ได้ลุกขึ้นมาพยายามค้นหาหนทางและวิธีแก้ไข โดยอาศัยทรัพยากร/ทุน ภูมิปัญญา ความรู้ความสามารถ ในการประกอบกิจกรรมเสริม อย่างหลากหลายเช่น ทำนาผสมผสานกับค้าขาย ทำนาผสมผสานกับการทำเกษตรปลูกพืชผักผลไม้ ทำนาผสมผสานกับการประมง เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อสร้างความพลังความเข้มแข็งให้แก่กลุ่มที่เกิดขึ้นจากสมาชิกในครัวเรือนต่าง ๆ ให้มีศักยภาพในการพึ่งพาตนเองและอยู่รอดได้ในท่ามกลางวิกฤติการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นนี้

โดยในช่วงระยะสู่การหลังการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์นี้ อาจกล่าวได้ว่า ชาวบ้านในหมู่บ้านต่างๆ โดยเฉพาะหมู่บ้านโคกกลางในช่วงระยะเวลาหลังการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ จากที่มีวิถีชีวิต

แบบพึ่งพาตนเองและพึ่งพาธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ มีการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ เพื่อบริโภคในครัวเรือน ขายและแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นตามโอกาส ได้เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติที่สำคัญของหมู่บ้าน ได้ขาดหายไปหลังจากการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ เนื่องจากทุนทางธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ได้ลดลงในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ ทั้งนี้เพราะมีการตัดไม้ทำลายป่าและทำลายทรัพยากรทางธรรมชาติต่าง ๆ ที่เคยอุดมสมบูรณ์ลงอีกด้วย แต่ในช่วงนี้ยังดีที่มีทุนทางสังคมที่เคยเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันภายในกลุ่มและระหว่างสมาชิกในครอบครัวและความไวเนื้อเชื่อใจกันในชุมชนที่เริ่มจะจางหายไปได้กลับคืนมา เนื่องจากครัวเรือนเกษตรกรและชุมชนได้รวมตัวกันขึ้นเพื่อต่อสู้กับวิกฤติปัญหาเหล่านั้น และนอกจากนี้ยังมีทุนมนุษย์ ซึ่งเป็นทุนที่มีอยู่ภายในจิตใจของคนในชุมชนบ้าน โลกกลางที่ไม่เคยจางหายไป ในการเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ผู้นำทางเกษตร ผู้นำทางการประกอบอาชีพ เมื่อเกิดวิกฤติต่าง ๆ ในชุมชนมาโดยตลอด โดยผู้นำเหล่านี้จะร่วมคิดกันร่วมทำเพื่อนำพาชุมชนให้รอดพ้นปัญหาวิกฤติที่เกิดขึ้น และนอกจากนี้ยังมีทุนทรัพย์ที่เป็นทุนเงินตราที่ครัวเรือนเกษตรกรและชาวบ้านในชุมชน ได้มาจากการเก็บออมทรัพย์สินทั้งเงินที่ได้จากการประกอบอาชีพต่าง ๆ ที่หลากหลาย ตลอดถึงมีทุนทางกายภาพ ซึ่งเป็นทุนทรัพย์สินที่นำมาใช้ในกระบวนการผลิตเพื่อสนับสนุนการค้ารังชีพ โดยมีความเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภค ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยีในการประกอบอาชีพ และการเคลื่อนย้ายทรัพยากรและผลผลิตเข้าสู่ตลาด ทำให้เกิดการอพยพแรงงานเพื่อหารายได้เลี้ยงชีพในเขตเมืองใหญ่ ๆ ซึ่งถือได้ว่าทุนทางกายภาพได้มีส่วนสำคัญในการดำรงชีพของผู้คนที่หลากหลายและแตกต่างกันในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรและชุมชนหมู่บ้าน โลกกลางในปัจจุบันนี้

สรุปพัฒนาการดำรงชีพของชุมชนและครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์

บ้าน โลกกลางมีประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่ยาวนาน และมีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับวิถีชีวิตค่อนข้างมาก ในช่วงระยะเวลาก่อนการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ชาวบ้าน โลกกลางมีวิถีชีวิตแบบพึ่งพาตนเองและพึ่งพาธรรมชาติ ผลผลิตจากไร่นาที่ได้ก็เพียงเพื่อเลี้ยงชีพ คือ มีการผลิตทั้งภาคเกษตรกรรมและหัตถกรรมเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ในการเพาะปลูกมีการนำผลผลิตไปขาย เพื่อนำเงินซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคในครัวเรือน และแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นตามโอกาสการพึ่งพิงสังคมภายนอกชุมชนจึงมีน้อย เนื่องจากชุมชนได้ใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ภายในชุมชนมาเป็นพลังในการผลักดัน สร้างสรรค์และแก้ไขสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน

อาจกล่าวได้ว่า แม้ว่าการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ได้กล่าวอ้างถึงประโยชน์ต่าง ๆ ที่เกิดผลดีต่อชาวบ้านอย่างมากมาย แต่ผลกระทบที่เกิดขึ้นภายหลังจากการสร้างเขื่อนต่อพื้นที่ทำกินของ

ชาวบ้านในเขตพื้นที่น้ำท่วม เป็นผลกระทบที่รุนแรงต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านเหล่านั้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

แม้ว่าตลอดระยะเวลาประมาณ 44 ปี หลังจาการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ได้สะท้อนให้เห็นสภาพวิถีชีวิตที่มีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาย ทั้งระบบสังคมที่มีการเคลื่อนไหวสูง เนื่องจากสาเหตุปัจจัยทางภาวะแวดล้อม แต่อย่างไรก็ตามชาวบ้าน โลกกลางก็ยังคงดำรงอยู่ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลง มีการปรับตัว ปรับเทคนิควิถีในการสร้างยุทธศาสตร์การดำรงชีพในรูปแบบต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา โดยอาศัยประสบการณ์ ความเชี่ยวชาญแบบดั้งเดิมที่เคยใช้ในการดำรงชีพส่งผ่านถึงลูกหลานด้วยวิธีการใหม่ที่ทันสมัยมากขึ้นกว่าเดิม ตลอดถึงความเชื่อและค่านิยมบางอย่างที่ล้ำสมัยก็ถูกกลบเกลื่อนไปจากแบบแผนในการดำรงชีพในปัจจุบัน เนื่องจากไม่มีความจำเป็นที่จะต้องถือปฏิบัติอีกต่อไปและเพื่อให้เกิดการปรับตัวโดยบูรณาการให้เข้ากับความทันสมัยในวิถีการดำรงชีพของชาวบ้าน โลกกลาง

4. เงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์

ในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างบริบทครัวเรือน/ชุมชน ภาวะแนวโน้ม บริบทความเปราะบาง เพื่อเป็นกลไกในการเข้าถึงทุน/ทรัพยากร ในการสร้างเป็นยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือน/ชุมชน อันจะก่อให้เกิดเป็นผลลัพธ์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนของชาวบ้าน โลกกลาง ภายใต้เงื่อนไขความสัมพันธ์ในประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันอย่างเป็นองค์รวมนับตั้งแต่การก่อตัวของชุมชน ซึ่งชาวบ้านมีการปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้ โดยมีทิศทางของความสัมพันธ์เป็นไปในลักษณะที่มีการปรับตัวเข้าหาคุณภาพทั้งบริบทสังคมของชาวบ้าน โลกกลางและภาวะแนวโน้ม บริบทความเปราะบาง ภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างบริบทสังคมของชาวบ้าน โลกกลางและภาวะแนวโน้ม บริบทความเปราะบางที่เกิดขึ้นในบริเวณ โดยรอบชุมชน ซึ่งสามารถอธิบายให้เห็นถึงปัจจัยความสัมพันธ์ในทางเกื้อกูลที่มีการปรับตัวเข้าหากัน โดยอิทธิพลจากภายนอกมีส่วนสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการกำหนดทิศทางความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าว เนื่องจากแรงกดดันสำคัญที่ทำให้ชุมชนบ้าน โลกกลางต้องต่อสู้ดิ้นรนในการใช้ชีวิตอยู่ภายใต้ภาวะแนวโน้ม บริบทความเปราะบาง ได้แก่ อิทธิพลจากนโยบายรัฐ กระแสนิยม ฤดูกาล/ภัยธรรมชาติ (ภาวะน้ำท่วม ภาวะฝนแล้ง) โรคภัยไข้เจ็บ การเปลี่ยนแปลง การอพยพ การถือครองที่ดิน ความผันผวนของราคาผลผลิต เหล่านี้เป็นเงื่อนไขสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนในหมู่บ้าน โลกกลาง

กล่าวได้ว่า เงื่อนไขที่เข้ามาเกี่ยวข้องโดยที่ชาวบ้านไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ โดยอิทธิพลจากสังคมภายนอก ที่มีส่วนอย่างมากทำให้รูปแบบการดำรงชีพของชาวบ้าน โลกกลางต้อง

เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งจุดนี้เป็นการสะท้อนให้เห็นการใช้อำนาจของภาครัฐในอดีตอย่างหนึ่งที่จะลืมมองความสำคัญของหมู่บ้านชนบท ดังนั้น เพื่อแสดงให้เห็นถึงเงื่อนไขการดำรงชีพของชุมชนและครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ เพื่อเชื่อมโยงถึงปรากฏการณ์ของการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขในช่วงเวลาที่ผ่านมามีความสำคัญสามารถเห็นการเคลื่อนไหวของความรู้ วิธีคิด เทคนิควิธีการต่าง ๆ ที่นำมาใช้เป็นเงื่อนไขในการดำรงชีพเพื่อความอยู่รอดของชุมชนและครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ของชาวบ้านโคกกลางได้

ในการศึกษาเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของชุมชนและครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์นั้น พบว่าเงื่อนไขสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของชุมชนและครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ ดังนี้

4.1 นโยบายรัฐ ในการวางแผนพัฒนาประเทศในทุก ๆ ด้านได้ก่อให้เกิดการพัฒนาในทุกมิติเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และด้านต่าง ๆ อันจะทำให้การบริหารการพัฒนาประเทศมีศักยภาพ รัฐได้ดำเนินนโยบายในพัฒนาประเทศหลาย ๆ ด้านเพื่อให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่รัฐใช้เป็นนโยบายพัฒนาประเทศ โดยนโยบายรัฐเริ่มจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-4 ที่วัตถุประสงค์หลักในการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยอาศัยการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมเป็นสำคัญ การพัฒนาจึงเน้นสร้างโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ ถนนประปา ไฟฟ้า เพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักลงทุนเอกชน ส่วนเป้าหมายด้านการกระจายรายได้นั้น มีลักษณะเป็นการเขียนไว้ในแผนนโยบายความยากจนใน 4 แผนนี้ จึงเป็นเพียงการสร้างสาธารณูปโภคให้กับพื้นที่ที่มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์มาก เพื่อให้สะดวกแก่การนำทรัพยากรและแรงงานราคาถูกในพื้นที่นั้นมาใช้

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 ให้ความสำคัญกับการจัดทำแผนพัฒนาชนบท เพื่อลดความซ้ำซ้อนและเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารงานพัฒนาชนบท แผนงานตามนโยบายมีทั้งเพื่อแก้ไขปัญหา การขาดแคลนอาหารและน้ำ การอนามัยป้องกันโรคติดต่อ การสาธารณสุขมูลฐาน การฟื้นฟูและแก้ปัญหาทรัพยากรเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร รวมถึงมีนโยบายการสร้างงานในชนบทเพื่อให้เกิดการกระจายรายได้และการพัฒนาท้องถิ่น จากนโยบายการสร้างงานดังกล่าว จึงส่งผลทำให้เกิดโครงการพัฒนาแหล่งน้ำและสาธารณูปโภคอื่น ๆ อีกหลายโครงการ เพื่อรองรับการดำเนินงานของนโยบายรัฐ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 ยังคงดำเนินงานต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 แต่มีการกระจายอำนาจจากส่วนกลาง (คณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ) ไปยังส่วนจังหวัดมากขึ้น โดยให้จังหวัดกำหนดพื้นที่พัฒนาด้วยตนเอง พร้อมกับขยายพื้นที่พัฒนาไปทั่วทั้งประเทศ ทั้งนี้เพื่อให้การพัฒนาชนบทเป็นไปตามปัญหาของพื้นที่นั้น ๆ โดยมุ่งเน้นการแก้ปัญหา

ด้านเศรษฐกิจและสังคมของประชาชนในด้านโครงสร้างพื้นฐาน ผลผลิตตกต่ำ การว่างงาน การศึกษา ความเจ็บป่วย และการขาดแคลนแหล่งน้ำอุปโภคบริโภค พร้อมกันนี้ยังมีการนำระบบ ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานของครัวเรือน (จปฐ.) และข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้านกชช.2ค. มาใช้ในการวางแผนเพื่อกำหนดเป้าหมายและการประเมินผลของการพัฒนา

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 เน้นการกระจายรายได้และความเจริญสู่ภูมิภาค โดยในช่วงปลายแผนฯ รัฐบาลได้เสนอให้เปลี่ยนชื่อคณะกรรมการ กชช.ภ. มาเป็น คณะกรรมการนโยบายกระจายความเจริญสู่ภูมิภาคและท้องถิ่นและเพิ่มหน่วยงานจากระทรวงหลัก 4 กระทรวงมาเป็น 8 กระทรวงหลักและ 2 หน่วยงานเสริม (ได้แก่ กระทรวงมหาดไทยกระทรวง เกษตรและสหกรณ์ กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวง พาณิชยกรรมและแรงงาน และสวัสดิการสังคม กระทรวงกลาโหม สำนักงานอัยการสูงสุด และการ กีฬาแห่งประเทศไทย) พร้อมทั้งยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ได้ตามเกณฑ์ความจำเป็น พื้นฐานของครัวเรือน (จปฐ.) นโยบายกระจายรายได้เน้นการเข้าถึงปัจจัยการผลิต เช่น การจัดหา ที่ดินทำกินและ สินเชื่อ บริการพื้นฐานต่างๆ เพื่อยกระดับการผลิต และคุณภาพชีวิตของประชาชน

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 เน้นการพัฒนาคน โดยการให้คนเป็น ศูนย์กลางของการพัฒนา จึงได้ส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาขั้นพื้นฐาน ส่งเสริมการจัดตั้ง องค์การประชาชนและกองทุนในท้องถิ่นชนบท เพื่อระดมทุนในท้องถิ่นมาช่วยเหลือ และแก้ไข ปัญหาในชุมชนเอง นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้เกษตรกรรายย่อยสามารถประกอบอุตสาหกรรม ครัวเรือนและอุตสาหกรรมชุมชนขนาดเล็กและกลาง เพื่อเพิ่มรายได้

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 ซึ่งครอบคลุมปี พ.ศ. 2545-2549 ด้วยเหตุ ที่ในช่วงของการร่างแผนฯ ประเทศไทยได้ประสบกับภาวะวิกฤตเศรษฐกิจอย่างรุนแรง ทำให้รัฐทุกๆ ฝ่ายมีความตระหนักว่าการพัฒนาประเทศที่เน้นแต่มาตรการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจแต่เพียง อย่าง เดียวเหมือนในอดีตที่ผ่านมา ไม่ใช่การพัฒนาที่ยั่งยืน ดังนั้นคณะผู้ร่างแผนฯ จึงได้อัญเชิญ "ปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง" ซึ่งเป็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 มาเป็นแนวทาง ในการพัฒนาประเทศที่เน้นการพัฒนาทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม เน้นการพัฒนาที่ สมดุล มีคุณภาพและยั่งยืน โดยในแผนนี้มีการกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายของแผนฯ ที่ เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาไว้อย่างชัดเจนคือ เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนและเพิ่มศักยภาพและ โอกาสของคนไทยในการพึ่งพาตนเอง ให้ได้รับโอกาสในการศึกษาและบริการทางสังคมอย่างเป็น ธรรมและทั่วถึง สร้างอาชีพ เพิ่มรายได้ ยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ให้ชุมชนและ ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาและปรับกลไก ภาครัฐ ให้เอื้อต่อการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 เน้นการปรับปรุงรูปแบบการพัฒนาเพื่อให้สอดคล้องกับความเป็นอยู่ของชนบท ในการแก้ไขปัญหาของประชาชน โดยได้มุ่งเน้นการพัฒนาสภาพสังคมให้มีความสุขอย่างยั่งยืน (Green Happiness Society) ซึ่งให้ความสำคัญกับการสร้างสมดุลของยุทธศาสตร์การดำรงชีพในการพัฒนาให้เกิดขึ้นในทุกมิติทั้ง มิติทางเศรษฐกิจ มิติทางสังคม มิติทางทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม เพื่อนำไปสู่ความอยู่ดีมีสุขของคนไทย และเกิดการพัฒนายั่งยืนต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพัฒนาในมิติของสังคมนั้น มีทุนทางสังคมซึ่งเกิดจากการรวมตัวกันของบุคคลซึ่งเป็นสมาชิกในสังคมเพื่อร่วมกันคิด ร่วมกันทำกิจกรรมบนพื้นฐานของความไว้วางใจซึ่งกันและกัน มีความผูกพัน เอื้ออาทรต่อกัน และมีวัฒนธรรมอันดีงาม โดยรัฐมีนโยบายที่จะพัฒนาวิถีความเป็นอยู่ของประชาชนในสังคมชนบทและหมู่บ้านต่าง ๆ ให้ดีขึ้น ซึ่งจะเน้นหนักในเรื่องการส่งเสริมด้านอุตสาหกรรมมากขึ้น มีการสร้างระบบสาธารณสุขปโลก สาธารณูปการต่าง ๆ โดยการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่ เข้ามาช่วยในการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากสังคมเมืองไปสู่สังคมชนบท สิ่งเหล่านี้ได้ส่งผลให้ชาวบ้านมีวิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

กล่าวได้ว่า นโยบายรัฐที่ได้วางกรอบไว้ในแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในทุก ๆ ฉบับที่ผ่านมาเป็นการวางแนวทางในการพัฒนาและบริหารประเทศ เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาในทุกมิติในเสริมสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และด้านต่าง ๆ ให้การบริหารการพัฒนาประเทศมีศักยภาพ เกิดความมั่นคง มั่งคั่งและยั่งยืน โดยถือว่าเป็นเงื่อนไขสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของชุมชนและครัวเรือนเกษตรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ ในการกำหนดทิศทางการพัฒนาจากนโยบายรัฐที่ส่งผลมาถึงหมู่บ้านและชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายของรัฐดังกล่าว

4.2 กระแสทุนนิยม จากการที่ประเทศไทยได้เริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรก (พ.ศ. 2504 -2509) นั้นมาจนถึงปัจจุบันนี้ที่รัฐบาลได้ใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 – 2549) ในระยะเวลาที่ผ่านมาส่วนหนึ่งส่งผลให้ประเทศไทยมีความเจริญก้าวหน้าเป็นการพัฒนาแบบทุนนิยมเพื่อนำไปสู่ความทันสมัยตามยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งเปิดโอกาสให้ประชาชนมีการเรียนรู้อย่างไร้พรมแดน มีความเจริญด้านวัตถุในระดับที่ทัดเทียมอารยประเทศ ทั้งในทวีปยุโรป ทวีปอเมริกา และประเทศในทวีปเอเชียด้วยกัน ประชาชนในประเทศ มีค่านิยมในการดำรงชีวิตที่มุ่งวัตถุนิยม ความสะดวกสบายเพิ่มสูงขึ้น แต่ในอีกส่วนหนึ่งนั้นกลับพบว่าผลจากการพัฒนาประเทศไทยในระยะเวลาที่ผ่านมาส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของคนไทยในทุกกระดับ ที่สำคัญ ได้แก่ ความเสื่อมถอยทางด้านวัฒนธรรม ขาดสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน ซึ่งเน้นรากฐานของความสุข ความมั่นคง และความเข้มแข็งของชุมชน ค่านิยมการดำรงชีวิตแบบเรียบ

ง่ายเปลี่ยนไปเป็นความฟุ้งเฟ้อตามแบบสังคมบริโภคนิยม สถาบันครอบครัวและชุมชนอ่อนแอ ก่อให้เกิดปัญหาสังคมตามมาอย่างมากมาย เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาโสเภณี โรคเอดส์ และ ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนความย่อหย่อนด้านศีลธรรม และการขาดระเบียบวินัยของประชาชน ซึ่งประชาชนบางส่วนยอมทำทุกวิถีทางเพื่อให้ได้เงินมาใช้ จ่ายโดยเข้าใจว่าเงินสามารถบันดาลทุกสิ่งทุกอย่างให้แก่ตนเองได้ ชุมชนเมืองและชุมชนชนบท อ่อนแอและล่มสลาย ประชาชนขาดคุณภาพและยากที่จะทำงานร่วมกับผู้อื่น อย่างมีความสงบสันติ สุข ประชาชนจำนวนมากอยู่ในสภาพที่จิตมีปัญหาเกิดความอ้างว้าง หวั่นวิตก มีความกลัว มีความ สิ้นหวัง และมีความก้าวร้าวสูง เพราะวัฒนธรรมตะวันตกที่แพร่ระบาดเข้ามาในสังคมไทยเป็น วัฒนธรรมบริโภคนิยม ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่กินทุกอย่าง กินไม่เลือก กินได้ตลอดเวลา เข้ามา แทนที่วัฒนธรรมดั้งเดิมของสังคมไทย คือ วัฒนธรรมการกินพอดี อยู่พอดี

แม้ว่ารัฐบาลเองจะมีเจตนาดีในการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเพื่อพัฒนาพัฒนา ประเทศ โดยเฉพาะภาคอีสานให้มีความเจริญ มีการเร่งการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ การส่งเสริมการลงทุน การพัฒนาเมืองและอุตสาหกรรม แต่เมื่อผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกลับกลายเป็น สภาพที่วิกฤติ คือ ในขณะที่รัฐบาลกำลังนำนโยบายมาพัฒนาอยู่นั้น กลายเป็นว่าเมืองก็ยิ่งเจริญขึ้น ชนบทกลับย่ำแย่ลงทุกขณะ ปัญหาของชาวนา เรื่องผลผลิต ความยากจนต่าง ๆ ยังแก้ไม่ได้ มาตรการที่ ใช้วัดไม่ใช่ความเจริญทางวัตถุ หากแต่สภาพความเป็นอยู่ของชาวนาที่ แดกสลาย ขณะเดียวกัน มี กระแสความคิดหนึ่งที่มาจากระดับล่าง จากนักวิชาการที่คลุกคลีอยู่กับสภาพความเป็นจริงในชนบท ส่งเสียงร้องขอความช่วยเหลือของชาวนาในชนบท ผู้ซึ่งกำลังลำบากแห่งความยากจน อุทกภัย การเอารัดเอาเปรียบ ได้หลากลับเข้าสู่หมู่บ้าน ภัยแห่งแล้งกำลังแผดเผาอีสานอย่างรุนแรง ทรัพยากรธรรมชาติกำลังร่อยหรอลงภายใต้การผลาญของคำว่า พัฒนา ซึ่งชาวนาไทยกำลังประสบ กับปัญหาอย่างหนักหน่วง ที่รอคอยการแก้ไข

จึงกล่าวได้ว่า พัฒนาการของกระแสบทุนนิยมไทย ทำให้ภาคเกษตรอ่อนแอลง การ ปรับเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อยังชีพมาสู่การผลิตเพื่อการค้าได้สร้างปัญหานานัปการแก่ชาวนา ผลผลิตและรายได้จากการทำเกษตรกรรมไม่พอต่อการยังชีพอันเนื่องมาจากโครงสร้างการ แลกเปลี่ยนที่ไม่เป็นธรรม ระหว่างสินค้าเกษตรกับสินค้าอุตสาหกรรม ชาวนาโดยทั่วไปยังต้อง ประสบกับปัญหาความไม่มั่นคงและความเสี่ยงอย่างมากในการผลิตเนื่องจากความไม่แน่นอนของ ฤดูกาลและตลาด อันเป็นตัวแปรที่ชาวนาไม่สามารถควบคุมได้เลย การที่กระแสนิยมได้เข้ามา สู่สังคมไทยดังกล่าวนี้อธิบายได้ว่าเป็นเงื่อนไขสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของชุมชนและ ครัวเรือนเกษตรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์อีกประการหนึ่ง ในลักษณะของวิถีชีวิตความ เป็นอยู่ของชาวบ้านในหมู่บ้านโคกกลาง

4.3 ฤดูกาล/ภัยธรรมชาติ กล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงของฤดูกาล และภัยธรรมชาติต่างๆ ทำการประกอบอาชีพทั้งการเกษตรและการประมงของชาวบ้านที่ได้มีปริมาณน้อยลงและส่งผลโดยตรงต่อการประกอบอาชีพและการตลาดแคลนอาหารในการอุปโภคบริโภคของชาวบ้าน การจำหน่ายและการสร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้านด้วย อาจกล่าวได้ว่า ในสภาวะการณ์โลกในปัจจุบัน การที่มีหลายสิ่งหลายอย่างเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต ไม่ว่าจะเป็นสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรม สภาพภูมิอากาศที่แปรเปลี่ยน ฝนฟ้าก็ไม่ตกต้องตามฤดูกาล เกิดภัยธรรมชาติต่างๆ อาทิ น้ำท่วม โคลนถล่ม แผ่นดินไหว ภัยแล้ง สึนามิ และพายุ ก็ทวีความรุนแรงมากขึ้น โดยที่ภัยเหล่านั้นเมื่ออุบัติขึ้นมาก็ได้คร่าชีวิตผู้คนเป็นจำนวนมาก และยังทำลายทรัพย์สินบ้านเรือนให้พังทลายอย่างไม่มีช้อยกเว้น

ฤดูกาล และภัยธรรมชาติต่าง ๆ ดังกล่าวนี้อาจส่งผลกระทบต่อในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมในการปลูกข้าวที่ได้ผลผลิตในจำนวนที่ไม่แน่นอน ในบางปีก็ไม่เพียงพอในการบริโภค เนื่องจากฤดูฝนน้ำได้ท่วมพื้นที่ทางการเกษตรที่ได้เพาะปลูกไว้บางแห่งเสียหายอย่างมาก โดยการเพาะปลูกทางการเกษตรของชาวบ้านส่วนใหญ่จะปลูกข้าวไว้บริโภคภายในครัวเรือนและขายข้าวบ้างในกรณีที่ได้ผลผลิตข้าวจำนวนมาก แต่ในบางปีก็เกิดสภาวะแห้งแล้งจนไม่มีน้ำเพียงพอสำหรับการทำการเกษตร ทั้งนี้เป็นผลเนื่องมาจากสภาพของฤดูกาลและภัยธรรมชาติต่างๆ ที่เกิดขึ้น อันเป็นตัวแปรที่ชาวนาไม่สามารถควบคุมได้เลยจากฤดูกาลและภัยธรรมชาติต่างๆ ที่เกิดขึ้นนี้ ถือได้ว่าเป็นเงื่อนไขสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของชุมชนและครัวเรือนเกษตรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ ในลักษณะของสภาวะการณ์เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากฤดูกาล/ภัยธรรมชาติ ที่ชาวบ้านไม่สามารถแก้ไขและควบคุมได้ดังกล่าวนี้นี้

4.4 โรคภัยไข้เจ็บ กล่าวได้ว่า โรคภัยไข้เจ็บเป็นภาวะแนวโน้มในส่วนบริบทที่ประปรายประการหนึ่ง ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นภายในหมู่บ้านมานานแล้วแก่สมาชิกภายในครัวเรือน มีมาตั้งแต่ก่อนการเริ่มตั้งหมู่บ้าน เช่น ไข้หวัด โรคไข้เลือดออก โรคปวดหลัง ปวดเอว โรคตับ โรคมะเร็ง โรคพยาธิใบไม้ตับ เป็นต้น อันเป็นสภาพที่สร้างความทุกข์ยากลำบากทั้งกายและใจแก่สมาชิกในครัวเรือนของชาวบ้านในหมู่บ้าน นอกจากจะทำให้ไม่สามารถประกอบอาชีพได้แล้ว ยังเป็นเหตุให้การประกอบอาชีพต้องหยุดชะงักการทำงานลงชั่วขณะจนกว่าจะหายแล้ว เพื่อดูแลรักษาอาการที่เกิดขึ้นจากภาวะโรคภัยไข้เจ็บ ซึ่งทำให้การประกอบอาชีพสำหรับเลี้ยงครอบครัวได้แล้วต้องหยุดชะงักลง เนื่องจากขาดแรงงานในภาคการผลิตดังกล่าว ซึ่งตัวอย่างโรคภัยไข้เจ็บดังกล่าวนี้ อาทิ โรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ที่เป็นผลกระทบหลังจากการสร้างเขื่อนปากมูล ทั้งจากการตายโดยที่ไม่รู้ว่าตายเพราะโรคอะไร การเป็นโรคพยาธิใบไม้ตับ จากการบริโภคปลาดิบโดยปราศจากความประณีตในการประกอบอาหารและความคิดที่ผิด ๆ และการติดโรคเอดส์ อันเป็นสาเหตุมาจากที่ครอบครัวไม่

มีรายได้ จึงต้องออกไปทำงานในเมืองและเมื่อในเมืองไม่มีงานทำก็ต้องไปขายตัว ทำให้เป็นโรคเอดส์ตามมา เป็นต้น

จึงกล่าวได้ว่า โรคภัยไข้เจ็บเป็นภาวะแนวโน้มในส่วนบริบทที่ประบางประการหนึ่ง อันเป็นตัวแปรที่ครัวเรือนสามารถควบคุมแก้ไขได้ แต่ก็ยากแก่การหลีกเลี่ยงเนื่องจากครัวเรือนเกษตรกรและประมงต้องทำงานหนักเป็นกิจวัตรทุกวัน ซึ่งภาวะโรคภัยไข้เจ็บที่เกิดขึ้นดังกล่าวนี้ ก็ถือได้ว่าเป็นเงื่อนไขอีกประการหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของชุมชนและครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ ในลักษณะที่ส่งผลต่อการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ การป้องกันและแก้ไขภาวะโรคภัยไข้เจ็บที่เกิดขึ้น

4.5 การเปลี่ยนแปลง กล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในครัวเรือนเกษตรกรและชุมชน ในระยะเวลา 3 ช่วงเวลา ดังกล่าว คือ ในช่วงเปลี่ยนผ่านระหว่างยุคก่อนสร้างเขื่อน ยุคการเปลี่ยนแปลงสู่การสร้างเขื่อนและยุคหลังจากการสร้างเขื่อน ทำให้คนในชุมชนได้มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตไปตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ สังคมและวัฒนธรรม กฎเกณฑ์และรูปแบบโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจแตกต่างไปจากเดิม อีกทั้งวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไปด้วย เห็นได้จากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของครัวเรือนและวิถีการดำรงชีวิต กล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงในอดีตที่ผ่านมาก่อนการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ ชาวบ้านโคกกลางอาศัยอยู่ในชุมชนในลักษณะครอบครัวขยาย มีสมาชิกที่เป็นญาติพี่น้องที่อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน หรือบางครัวเรือนก็มีหลายครอบครัวอาศัยอยู่ มีวิถีการดำรงชีวิตแบบอาศัยเกื้อกูลซึ่งกันและกัน การซื้อขายด้วยเงินสดรายวันไม่มีบทบาทสำคัญมากนัก เมื่อมีกิจกรรมใด ๆ ที่เกินความสามารถหรือต้องใช้แรงงานคนเยอะ ๆ ก็จะมีการขอแรงกันช่วยทำงาน เช่น การขอแรงงานบุญแจกข้าว การขอแรงงานบุญแต่งงาน การลงแขกดำนา การลงแขกเกี่ยวข้าว การลงแขกย้ายบ้าน เป็นต้น

เมื่อการสร้างเขื่อนขึ้นมาภายใต้ระบบทุนนิยมทำให้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสร้างของครัวเรือนและวิถีการดำรงชีวิตจากลักษณะครอบครัวใหญ่ ครอบครัวขยายที่มี ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ลูก ป้า น้า อา ลูก หลาน ไปสู่ลักษณะของครอบครัวเดี่ยวที่มีเพียง พ่อ แม่ ลูก เท่านั้น และจากที่มีวิถีชีวิตแบบอาศัยเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ก็มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในลักษณะความสัมพันธ์แบบต่างคนต่างอยู่ ต่างชวนขายตัวเองเพื่อความอยู่รอดเพิ่มมากขึ้น การพึ่งพาอาศัยก็เป็นที่ไปในลักษณะกระจุกตัวในระดับเครือญาติเท่านั้น ไม่นั่นแน่ในในระดับครัวเรือนต่าง ๆ ในชุมชนเหมือนเดิม

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชน ทำให้ชาวบ้านในชุมชนตระหนักถึงปัญหา จึงมีการปรับตัวสำหรับรองรับการเปลี่ยนแปลงที่กำลังจะเกิดขึ้นและที่เกิดขึ้นแล้ว โดยมีการสร้างหลักในการดำรงชีพของชาวบ้านในชุมชน โดยเฉพาะครัวเรือนเกษตรกร

ที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาการเปลี่ยนแปลงนี้ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยก่อให้เกิดการสร้าง ยุทธศาสตร์ในการดำเนินชีวิตของครัวเรือนเกษตรกรภายในชุมชนขึ้น เพื่อให้สามารถที่จะดำรงชีวิต อยู่ในสังคมอันซับซ้อนได้อย่างเป็นสุขและสามารถทำหน้าที่หรือบทบาทในฐานะสมาชิกของสังคม ได้ จึงมีการนำทุนทางสังคมที่มีอยู่ภายในชุมชนมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างยุทธศาสตร์ในการ ดำรงชีวิตของครัวเรือนเกษตรกร โดยมีในขั้นตอนของการเรียนรู้ในรูปแบบที่แตกต่างกันไป เช่น เรียนรู้จากการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งที่ต้องการจะเรียนรู้ หรือเรียนรู้จากการทำงาน ประสบการณ์และเรียนรู้จากสิ่งต่าง ๆ รอบตัว หรืออาจเกิดจากการรับรู้ข้อมูลข่าวสารจาก สื่อมวลชนต่าง ๆ หน่วยงานทางการศึกษา จากการร่วมมือและการทำงานร่วมกัน การเรียนรู้ที่ได้รับ ในรูปแบบต่าง ๆ ดังกล่าว จึงส่งผลในการกำหนดยุทธศาสตร์การดำรงชีวิตของครัวเรือนเกษตรกร ในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น ที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพที่เป็นอยู่

การเปลี่ยนแปลงการดำรงวิถีชีวิตของชาวบ้านในครัวเรือนเกษตรกรที่เกิดขึ้นนี้ มาจากรัฐ ในการวางรูปแบบการพัฒนาในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ ทำให้สภาวะแวดล้อมมีการ เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม จนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างทางเศรษฐกิจครัวเรือนและชุมชน ในบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์เป็นอย่างมาก วิธีการดำรงชีวิตของเกษตรกรที่ทำได้ทำการเกษตรบริเวณ เขื่อนอุบลรัตน์ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิต และวิธีการผลิตของชุมชน เพื่อเพิ่มผลผลิต ให้สูงขึ้น เช่น การเปลี่ยนแปลงพันธุ์ข้าว การลงทุนเครื่องจักรกล และใช้ปัจจัยในการผลิตให้มาก ขึ้น จากที่การผลิตที่แต่เดิมเป็นแบบยังชีพไปสู่การผลิตเพื่อขาย จำเป็นต้องอาศัยเทคโนโลยีใหม่ ๆ ซึ่งต้องใช้ต้นทุนสูงแต่ผลผลิตที่ได้กับมีขนาดต่ำ ทำให้ชาวบ้านในชุมชนซึ่งแต่ก่อนมีอาชีพ เกษตรกรรมในการทำนาเป็นหลัก ต้องมาประกอบอาชีพเสริมในการประมงเพื่อเป็นรายได้ในการ เลี้ยงครอบครัวอีกทางหนึ่งด้วย

กล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงเป็นภาวะแนวโน้มในส่วนบริบทที่ประาะบางประการหนึ่ง อัน เป็นตัวแปรที่ครัวเรือนไม่สามารถควบคุมแก้ไขได้ เพียงแต่ปรับตัวเพื่อรองรับกับสิ่งเปลี่ยนแปลงที่ เกิดขึ้นเท่านั้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นดังกล่าวนี้ ก็ถือได้ว่าเป็นเงื่อนไขอีกประการหนึ่งที่มี อิทธิพลต่อการดำรงชีพของชุมชนและครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ ในลักษณะที่ ส่งผลต่อปรับตัวในการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ เพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวที่จะ เกิดขึ้นภายในชุมชนนี้

4.6 การอพยพ กล่าวได้ว่า การอพยพเป็นภาวะแนวโน้มในส่วนบริบทที่ประาะบาง ประการหนึ่ง เนื่องจากชาวบ้านในพื้นที่ก่อสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน จนต้องอพยพออกนอกพื้นที่ในการย้ายที่อยู่อาศัยและที่เพาะปลูกในการทำมาหากินของหมู่บ้านและ ครอบครัว บ้างก็ไปอยู่ในพื้นที่ที่ทางรัฐจัดสรรให้ บ้างก็ไปอยู่อาศัยกับญาติพี่น้อง พร้อมทั้งมองหา

ที่ดินใหม่ด้วย ซึ่งการอพยพดังกล่าวนี้ได้ก่อให้เกิดภาวะอ่อนแอของชุมชน ที่ต้องค้นหาที่อยู่ใหม่ จากสภาพที่ทำกินที่อุดมสมบูรณ์ ไปสู่แหล่งที่มีสภาพทำกินน้อยกว่าเดิมบ้าง และแหล่งที่มีความอุดมสมบูรณ์บ้าง แต่ถึงอย่างไรก็ตามเมื่อมีการอพยพไปหาแหล่งที่อยู่ใหม่แล้ว ก็เกิดปัญหาในการปรับตัวเกิดขึ้น ซึ่งต้องใช้ระยะเวลาพอสมควรในการปรับตัวเข้ากับชุมชน แหล่งทำกิน และคนภายในชุมชน ซึ่งเป็นปัญหาอยู่พอสมควรที่ก่อให้เกิดภาวะเปราะบางเกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้

กล่าวได้ว่า การอพยพเป็นภาวะแนวโน้มในส่วนบริบทที่เปราะบางอีกประการหนึ่ง อันเป็นตัวแปรที่สมาชิกในครัวเรือนจะต้องอพยพออกไปจากพื้นที่ทำกินเดิม เพื่อหาแหล่งที่อยู่ใหม่ ตามที่รัฐจัดสรรให้และเลือกอยู่เองตามสภาพความพึงพอใจ ทั้งนี้ปรับตัวเพื่อรองรับกับสิ่งเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากรัฐ ซึ่งการอพยพที่เกิดขึ้นดังกล่าวนี้ ก็ถือได้ว่าเป็นเงื่อนไขอีกประการหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของชุมชนและครัวเรือนเกษตรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ ในลักษณะที่การอพยพเพื่อในการหาแหล่งที่อยู่และทำกินใหม่จากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายใต้โครงสร้างการบริหารงานและนโยบายของรัฐนี้

4.7 การถือครองที่ดิน กล่าวได้ว่า การถือครองที่ดินก็เป็นอีกภาวะแนวโน้มในส่วนบริบทที่เปราะบางประการหนึ่ง เนื่องจากชาวบ้านซึ่งไม่มีที่ทำกินเป็นของตนเอง หรือมีที่ทำกินเป็นของตนเองแต่มีผลผลิตไม่เพียงพอต่อการบริโภคภายในครัวเรือน ก่อให้เกิดสภาวะการอพยพเข้ามาจับจองที่ดินทำกินเป็นแปลง ๆ อย่างกระจุกกระจายและมีจำนวนมากน้อยไม่เท่ากัน การจับจองที่ดินดังกล่าวไม่มีเอกสารแสดงกรรมสิทธิ์ตามกฎหมาย อันนำมาสู่ปัญหาการขัดแย้งและความไม่แน่ใจในกรรมสิทธิ์การถือครองที่ดิน จึงไม่มีการลงทุนพัฒนาที่ดิน ซึ่งมีคุณภาพต่ำอยู่แล้วให้เหมาะสมต่อการเพิ่มผลผลิต

สถานการณ์การถือครองที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดินขึ้นอยู่กับตลาดการซื้อขายที่ดิน และการลงทุนในภาคอสังหาริมทรัพย์ โดยไม่มีการควบคุมการเก็งกำไรซื้อขายราคาที่ดิน และการวางแผนการใช้ที่ดินอย่างเป็นระบบ การใช้ประโยชน์ที่ดินก็ยังไม่เป็นไปตามแผนการจัดการที่ดิน และการวางผังเมือง ทั้งที่การรักษาความอุดมสมบูรณ์ของที่ดินจะทำให้มูลค่าของที่ดินสูง และส่งผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานของที่ดินได้อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติบนฐานที่ดินนั้น ส่งผลต่อภาคการผลิตทางการเกษตร และสามารถพัฒนาเศรษฐกิจเป็นรายได้ของประเทศชาติและระดับครอบครัวได้อย่างยั่งยืน

แม้ประเทศไทยจะมีเนื้อที่ทั้งหมด 320.7 ล้านไร่ โดยมีพื้นที่ทางการเกษตรประมาณ 170 ล้านไร่ มีพื้นที่ป่าไม้ 104.7 ล้านไร่ และการใช้ประโยชน์อื่น ๆ อีกจำนวนหนึ่ง พื้นที่ป่าไม้ลดลงอย่างต่อเนื่องจากเดิมร้อยละ 55 ของพื้นที่ของประเทศ นับแต่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่

1 มาจนถึงปี พ.ศ.2551 จนเหลือเพียงประมาณร้อยละ 33 ในขณะที่พื้นที่ที่มีความเหมาะสมสำหรับการเพาะปลูกเพียง 168 ล้านไร่ หรือประมาณร้อยละ 53 ของพื้นที่ประเทศ แต่มีการใช้ที่ดินผิดประเภทและไม่เหมาะสมมีเป็นจำนวนมาก สำหรับการใช้ที่ดินในเมือง ธุรกิจอสังหาริมทรัพย์เป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดการพัฒนาพื้นที่ทางกายภาพ ทำให้มีการเปลี่ยนพื้นที่เกษตรเป็นพื้นที่การพาณิชย์ และการท่องเที่ยว พื้นที่อุตสาหกรรม และพื้นที่เมือง หมู่บ้านจัดสรร ในขณะที่การจัดการสิ่งแวดล้อมยังไม่เป็นระบบ ทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ดังกล่าว

สถานการณ์วิกฤตปัญหาที่ดินดังกล่าวมาจากนโยบายของรัฐที่ส่งผลกระทบต่อการสูญเสียที่ดินของคนส่วนใหญ่ และก่อให้เกิดปัญหาการแย่งชิงที่ดินในที่ดินของรัฐและของเอกชน มีการละเมิดสิทธิในที่ดินของชุมชนและประชาชน ซึ่งทำให้เกษตรกรรายย่อย และประชาชนทั่วไปต้องเผชิญกับปัญหาความไม่มั่นคงในที่ดินทำกิน และมีผลทำให้เกิดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ระบบการจัดการที่ดินเป็นปัญหาที่สำคัญของสังคมไทยอย่างต่อเนื่องจวบจนกระทั่งปัจจุบัน การกระจุกตัวของกรรมสิทธิ์ที่ดินในบางกลุ่มและการทิ้งร้างไม่ทำประโยชน์ การขาดแคลนและการสูญเสียที่ดินทำกินของเกษตรกร การเข้าทำประโยชน์ในพื้นที่ของรัฐและเอกชน ล้วนเป็นปัญหาที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการแก้ไขอย่างรวดเร็วและรวมถึงการสร้างระบบกฎหมายเพื่อทำให้เกิดความเป็นธรรมในระบบการจัดการที่ดินให้เกิดขึ้น

ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจดังกล่าวนำไปสู่การมีนโยบายเฉพาะด้านที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการที่ดินอีกมากมายหลายนโยบาย มีการบัญญัติกฎหมายและจัดตั้งองค์กร พร้อมทั้งกำหนดอัตราค่าสิ่งและจัดตั้งหน่วยงานในระดับต่างๆ และกลไกเพื่อปกป้องรักษาพื้นที่ป่าไม้ ตามนโยบายดังกล่าวมีการจัดสรรพื้นที่ป่าออกเป็นประเภทต่างๆ เพื่อการอนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์ ซึ่งดำเนินการ โดยมีกฎหมายต่าง ๆ บัญญัติกำหนดขั้นตอนในการดำเนินการ มีการสร้างแนวทางปฏิบัติเพื่อให้เจ้าหน้าที่ดำเนินการ

ในขณะเดียวกันความต้องการในการใช้ประโยชน์ในที่ดินที่อยู่ในความดูแลของรัฐในลักษณะต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นที่พักอาศัยหรือประกอบการกลับมีความต้องการสูงขึ้นทั้งนี้เนื่องจากพื้นที่ลักษณะดังกล่าวมักจะอยู่ในเขตเมืองซึ่งมีโอกาที่จะหางานทำได้สูงกว่า ในขณะที่จำนวนของผู้ที่ต้องการใช้ประโยชน์จากที่ดินลักษณะดังกล่าวก็มีสูงขึ้นเนื่องจากความล้มเหลวของภาคการเกษตร จึงทำให้เกิดการไหลเข้ามาขายแรงงานในเมืองของแรงงานภาคการเกษตรขณะที่ในพื้นที่ชนบทประชาชนที่ครอบครองและทำประโยชน์ก็ถูกปฏิเสธสิทธิในผืนดินที่ได้ครอบครองอยู่ แม้จะเป็นการครอบครองมาก่อนการประกาศเป็นพื้นที่ของรัฐประเภทต่างๆ เช่น พื้นที่ป่าไม้ ป่าสงวนแห่งชาติ อุทยานแห่งชาติ เป็นต้น การไม่ยอมรับสิทธิของประชาชนในลักษณะเช่นนี้เป็นผลให้เกิด

ความขัดแย้งอย่างกว้างขวางระหว่างชุมชนที่อาศัยในพื้นที่ป่ากับหน่วยงานเจ้าหน้าที่รัฐซึ่งอาศัยอำนาจตามกฎหมาย

ทั้งนี้กล่าวได้ว่า การถือครองที่ดินก็เป็นภาวะแนวโน้มในส่วนบริบทที่เปราะบางอีกประการ อันเป็นตัวแปรที่สมาชิกในครัวเรือนและชาวบ้านภายในชุมชนมีการถือครองที่ดินสำหรับเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและการทำการเกษตร ทั้งในส่วนที่รัฐจัดสรรให้และส่วนที่ซื้อเพิ่มเติมเพื่อเป็นแหล่งที่ทำกิน ซึ่งการถือครองที่ดินที่เกิดขึ้นดังกล่าวนี้ ก็ถือได้ว่าเป็นเงื่อนไขอีกประการหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของชุมชนและครัวเรือนเกษตรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ ในลักษณะที่การถือครองที่ดินเพื่อการหาแหล่งที่อยู่และแหล่งที่ทำกินใหม่จากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายใต้โครงสร้างการบริหารงานและนโยบายของรัฐนี้

4.8 ความผันผวนของราคาผลผลิต กล่าวได้ว่า ก็เป็นอีกภาวะแนวโน้มในส่วนบริบทที่เปราะบางประการหนึ่ง เนื่องจากภาวะราคาสินค้าเกษตรมีความผันผวนอยู่ตลอดเวลา แม้ความต้องการสินค้าทางการเกษตรจะมีเพิ่มขึ้นตามลำดับ ขณะที่การผลิตทางการเกษตรดังกล่าวก็ไม่สามารถสนองได้อย่างเต็มที่ เพราะพื้นที่เพาะปลูกทางการเกษตรต้องเจอกับสภาพแปรปรวนของอากาศ ทั้งภาวะภัยแล้ง และภาวะน้ำท่วม จึงก่อให้เกิดความผันผวนในส่วนของราคาผลผลิตทางการเกษตรดังกล่าว โดยสาเหตุของความผันผวนของราคาผลผลิตนั้น มักจะเกิดขึ้นเป็นประจำ เพราะโครงสร้างของภาคเกษตรกรรม ก็เหมือนโครงสร้างของธุรกิจอุตสาหกรรมทั้งหลาย ผู้ที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นเกษตรกร ผู้ประกอบการ ผู้ส่งออก นักลงทุน ผู้บริโภคมีอำนาจในการต่อรองไม่เท่ากัน ผลประโยชน์จึงได้รับการจัดสรรไม่เป็นธรรม สิ่งหนึ่งที่ทำให้เกิด ความเป็นธรรม คือความสามารถในการเข้าถึงข้อมูลได้อย่างเท่าเทียมกันมากขึ้น

อาจกล่าวได้ว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความผันผวนในสินค้าเกษตรมีหลายประการ เป็นไปตามสภาพแปรปรวนของอากาศ ราคาสินค้าเกษตรในตลาดโลก ตลอดจนปริมาณพืชผลที่ออกสู่ตลาด มีลักษณะไม่สอดคล้องกับปริมาณความต้องการในแต่ละช่วง อีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญคือ ระบบข้อมูลเกี่ยวกับสินค้าเกษตร เมื่อข้อมูลไม่สมบูรณ์ก็ทำให้การคาดการณ์ราคาผิดพลาด เกษตรกรส่วนใหญ่วางแผนการผลิตโดยอาศัยข้อมูลราคาในอดีต โดยเกษตรกรจะแห่ตามกันในการผลิตสินค้าเกษตร ที่มีราคาดีในขณะนั้น ทำให้ผลผลิตออกมามากเกินไป ส่งผลให้ราคาตกต่ำ และทำให้หันไปปลูกพืชอื่นแทน ทำให้ราคากลับมาสูงอีก เนื่องจากมีผลผลิตตอบสนองความต้องการลดลง ราคาสินค้าเกษตรจึงขึ้นๆ ลงๆ ไม่มีเสถียรภาพ และมีความผันผวนสูง ดังนั้น การวางแผนการเพาะปลูก การผลิต และการส่งออก ควรวางแผนอยู่บนข้อมูลของราคาในอนาคต

ดังนั้น สามารถกล่าวได้ว่า ความผันผวนของราคาผลผลิตก็เป็นภาวะแนวโน้มในส่วนบริบทที่เปราะบางอีกประการ อันเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรมีความผันผวนอยู่

ตลอดเวลา จนทำให้ครัวเรือนเกษตรกรมีความวิตกกังวลในการประกอบอาชีพเป็นอย่างมาก ว่าจะสามารถขายผลผลิตทางการเกษตรได้ราคาสูงหรือต่ำ มีกำไรหรือขาดทุนจากการทำเกษตรกรรมดังกล่าว ซึ่งความผันผวนของราคาผลผลิตที่เกิดขึ้นดังกล่าวนี้ ก็ถือได้ว่าเป็นเงื่อนไขอีกประการหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพและการประกอบอาชีพของชุมชนและครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ ที่เป็นภาวะแนวโน้มในส่วนบริบทที่เปราะบางในสังคมเกษตรกรรมนี้

กล่าวโดยสรุป เงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ทั้ง 8 ประการกล่าวคือ อิทธิพลจากนโยบายรัฐ กระแสทุนนิยม ฤดูกาล/ภัยธรรมชาติ ได้แก่ ภาวะน้ำท่วม ภาวะฝนแล้ง โรคภัยไข้เจ็บ การเปลี่ยนแปลง การอพยพ การถือครองที่ดิน ความผันผวนของราคาผลผลิต เหล่านี้เป็นเงื่อนไขสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนในหมู่บ้าน โลกกลางตามที่ได้กล่าวมาในเบื้องต้น เป็นเงื่อนไขที่เข้ามาเกี่ยวข้อง โดยที่ชาวบ้านไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ โดยเกิดจากอิทธิพลจากสภาพทางสังคมและสภาพสิ่งแวดล้อมจากภายนอก ที่มีส่วนอย่างมากทำให้รูปแบบการดำรงชีวิตของชาวบ้านมีการเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งอิทธิพลจากภายนอกนี้มีส่วนสำคัญเป็นอย่างยิ่งที่ทำให้ชุมชนบ้าน โลกกลางต้องต่อสู้ดิ้นรนในการใช้ชีวิตอยู่ภายใต้ภาวะแนวโน้ม บริบทความเปราะบาง จึงทำให้ชาวบ้านมีการปรับตัวเข้าหาคุณภาพทั้งบริบทสังคม ภาวะแนวโน้ม และบริบทความเปราะบางดังกล่าว เพื่อให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้ อันนำไปสู่การสร้างเป็นยุทธศาสตร์การดำรงชีพให้เกิดเป็นผลลัพธ์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนของชาวบ้านในชุมชน

ในการศึกษาเงื่อนไขการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่าผลกระทบจากการสร้างเขื่อนทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้สังคม วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ตลอดจนการประกอบอาชีพ การดำรงชีวิตต่าง ๆ ก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย โดยเงื่อนไขดังกล่าวที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพครัวเรือนเกษตรกรและชุมชนมีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น แบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ การสร้างความเป็นปึกแผ่นของชุมชน และการปรับตัวในการดำรงชีพ โดยเป็นการปรับตัวในการประกอบอาชีพ ด้านระบบสังคมและระบบความคิดความเชื่อของชาวบ้าน โลกกลาง ดังนี้

1) การสร้างความเป็นปึกแผ่นของชุมชน ชาวบ้าน โลกกลางแม้จะต้องเจอกับปรากฏการณ์และวิกฤตการณ์ต่าง ๆ มากมาย แต่กลับทำให้ความรู้สึกของชาวบ้านตลอดถึงสภาพจิตใจมีความแข็งแกร่งเพิ่มมากขึ้นหาได้อ่อนแอตามปรากฏการณ์และวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นไม่ โดยจะเห็นได้จากการที่ชาวบ้านมีประมุขปรึกษาหารือกันเพื่อเตรียมพร้อมในการรับมือกับปรากฏการณ์และวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น โดยมีการถ่ายทอดความรู้ในเรื่องการประกอบอาชีพเพื่อให้สามารถ

ดำรงชีพอยู่ได้ให้แก่สมาชิกในชุมชน นอกจากนั้นยังมีการสร้างสาธารณะสมบัติที่แสดงให้เห็นถึงพลังความเข้มแข็งของชุมชน ได้แก่ การสร้างศาลหลักบ้าน โรงเรียนและวัดขึ้นภายในหมู่บ้าน โลกกลาง

2) การปรับตัวในการดำรงชีพ จากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในครัวเรือนเกษตรกรรมและชุมชน ในระยะเวลา 3 ช่วงเวลา ดังกล่าว คือ ในช่วงเปลี่ยนผ่านระหว่างยุคก่อนสร้างเขื่อน ยุคการเปลี่ยนแปลงสู่การสร้างเขื่อนและยุคหลังจากการสร้างเขื่อน ทำให้คนในชุมชนได้มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตไปตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ สังคมและวัฒนธรรม กฎเกณฑ์และรูปแบบโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจแตกต่างไปจากเดิม อีกทั้งวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไปด้วย เห็นได้จากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของครัวเรือนและวิถีการดำรงชีวิต กล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงในอดีตที่ผ่านมาก่อนการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ ชาวบ้านโลกกลางอาศัยอยู่ในชุมชนในลักษณะครอบครัวขยาย มีสมาชิกที่เป็นญาติพี่น้องที่อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน หรือบางครัวเรือนก็มีหลายครอบครัวอาศัยอยู่ มีวิถีการดำรงชีวิตแบบอาศัยเกื้อกูลซึ่งกันและกัน การซื้อขายด้วยเงินตรายังไม่มีบทบาทสำคัญมากนัก เมื่อมีกิจกรรมใด ๆ ที่เกินความสามารถหรือต้องใช้แรงงานคนเยอะ ๆ ก็จะมีการขอแรงกันช่วยทำงาน เช่น การขอแรงงานบุญแจกข้าว การขอแรงงานบุญแต่งงาน การลงแขกดำนา การลงแขกเกี่ยวข้าว การลงแขกย้ายบ้าน เป็นต้น

เมื่อการสร้างเขื่อนขึ้นมาภายใต้ระบบทุนนิยมทำให้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสร้างของครัวเรือนและวิถีการดำรงชีวิตจากลักษณะครอบครัวใหญ่ ครอบครัวขยายที่มี ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ลูก ป้า น้า อา ลูก หลาน ไปสู่ลักษณะของครอบครัวเดี่ยวที่มีเพียง พ่อ แม่ ลูก เท่านั้น และจากที่มีวิถีชีวิตแบบอาศัยเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ก็มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในลักษณะความสัมพันธ์แบบต่างคนต่างอยู่ ต่างชวนขายตัวเองเพื่อความอยู่รอดเพิ่มมากขึ้น การพึ่งพาอาศัยก็เป็นที่ไปในลักษณะกระจุกตัวในระดับเครือญาติเท่านั้น ไม่นั่นแน่พื่นในระดับครัวเรือนต่าง ๆ ในชุมชนเหมือนเดิม

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชน ทำให้ชาวบ้านในชุมชนตระหนักถึงปัญหา จึงมีการปรับตัวสำหรับรองรับการเปลี่ยนแปลงที่กำลังจะเกิดขึ้นและที่เกิดขึ้นแล้ว โดยมีการสร้างหลักในการดำรงชีพของชาวบ้านในชุมชน โดยเฉพาะครัวเรือนเกษตรกรรมที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาการเปลี่ยนแปลงนี้ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยก่อให้เกิดการสร้างยุทธศาสตร์ในการดำเนินชีวิตของครัวเรือนเกษตรกรรมภายในชุมชนขึ้น เพื่อให้สามารถที่จะดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอันซับซ้อนได้อย่างเป็นสุขและสามารถทำหน้าที่หรือบทบาทในฐานะสมาชิกของสังคมได้ จึงมีการนำทุนทางสังคมที่มีอยู่ภายในชุมชนมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างยุทธศาสตร์ในการดำรงชีวิตของครัวเรือนเกษตรกรรม โดยมีในขั้นตอนของการเรียนรู้ในรูปแบบที่แตกต่างกันไป เช่น

เรียนรู้จากการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งที่ต้องการจะเรียนรู้ หรือเรียนรู้จากการทำงาน ประสบการณ์และเรียนรู้จากสิ่งต่าง ๆ รอบตัว หรืออาจเกิดจากการรับรู้ข้อมูลข่าวสารจาก สื่อมวลชนต่าง ๆ หน่วยงานทางการศึกษา จากความร่วมมือและการทำงานร่วมกัน การเรียนรู้ที่ได้รับ ในรูปแบบต่าง ๆ ดังกล่าว จึงส่งผลในการกำหนดยุทธศาสตร์การดำรงชีวิตของครัวเรือนเกษตรกร ในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ ที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพที่เป็นอยู่เพื่อปรับตัวสำหรับ รองรับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น โดยชาวบ้านโคกกลางมีการปรับตัวในการดำรงชีพในด้าน ต่าง ๆ เพื่อให้ครอบครัว/ชุมชนอยู่รอดได้จากวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนี้ ได้แก่

2.1) การปรับตัวในการประกอบอาชีพ ภายหลังจากการเกิดปรากฏการณ์และ วิกฤตการณ์ต่าง ๆ ในช่วงของการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ตกอยู่ในฐานะผู้ไร้ ที่ดินทำกิน ดังนั้นชาวบ้านจึงแสวงหาอาชีพนอกภาคการเกษตร เพื่อหารายได้เลี้ยงชีพและใช้จ่าย ในชีวิตประจำวันจากสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านที่อยู่ติดกับบริเวณอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ขนาดใหญ่ ทำให้ชาวบ้านพยายามทำประมงเพื่อจับปลาขาย และแลกเปลี่ยนเป็นข้าวของ เครื่องใช้กับหมู่บ้านอื่น ๆ ในลุ่มน้ำใกล้เคียง โดยการหาปลาในอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ขนาดใหญ่ซึ่งไม่เคยมีทักษะมาก่อน (ยกเว้นกลุ่มชาวบ้านที่เคยทำการประมงมาจากแหล่งอื่น) ดังนั้น ครัวเรือนส่วนใหญ่จึงพึ่งพาการทำประมงเพื่อเลี้ยงชีพของสมาชิกในครอบครัว แต่ก็มีการ ประกอบอาชีพอื่นเสริมอีก เช่น การรับจ้างเป็นแรงงานทั้งภายในและภายนอกหมู่บ้าน เนื่องจา การทำการประมงไม่พอเพียงในการดำรงชีพ จึงแสวงหาทางเลือกอย่างอื่นในการประกอบอาชีพ เพิ่มเติม ซึ่งในการแสวงหาทางเลือกในการประกอบอาชีพ ชาวบ้านโคกกลางมีการติดต่อสื่อสาร กันเป็นกลุ่มอยู่ในหมู่บ้านมากพอสมควรในการทำงาน

2.2) การปรับตัวในด้านระบบสังคม การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตจากการทำ นานเพียงอย่างเดียวไปสู่การทำประมงและอาชีพที่หลากหลาย ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบ สังคมของหมู่บ้านโคกกลาง ดังนี้

2.2.1) การปรับตัวจากการพึ่งพาตนเองเพียงอย่างเดียวไปสู่การพึ่งพาผู้อื่น ด้วย กล่าวคือ มีการติดต่อสัมพันธ์กับภายนอกหมู่บ้านในเชิงพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันเพื่อความอยู่ รอด ทั้งนี้ชาวบ้านต้องอาศัยปัจจัยในการดำรงชีพจากพ่อค้า นายทุน จากนอกหมู่บ้านมากขึ้น เนื่องจากข้อจำกัดด้านพื้นที่การทำกินชาวบ้านบางส่วนต้องหันมาประกอบอาชีพอื่น ๆ แทนการ เพาะปลูก เช่น การเย็บเสื้อผ้าเด็ก การจักรสาน การเลี้ยงสัตว์ การหาปลาในอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบล รัตน์เพื่อขายและแลกเปลี่ยนเครื่องอุปโภคบริโภคกับหมู่บ้านอื่นในลุ่มน้ำใกล้เคียง แต่การหาปลา ของชาวบ้านก็ต้องพึ่งพาปัจจัยด้านการผลิตจากพ่อค้า นายทุน นอกหมู่บ้านในด้านการสนับสนุน เงินทุนหรือเครื่องมือในการดำรงชีพ เช่น อุปกรณ์ทำการประมง เครื่องมือในการถนอมอาหารใน

การแปรรูปผลิตภัณฑ์ปลา เป็นต้น ทั้งนี้ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับพ่อค้า นายทุน ชาวบ้านบางส่วนมองว่าเป็นการอยู่ได้ระบบอุปถัมภ์ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ดี ดังทัศนคติของชาวบ้านที่กล่าวว่า “การที่ชาวบ้านโคกกลางขอรับการช่วยเหลือจากพ่อค้า นายทุน ภายนอกหมู่บ้าน เพราะชาวบ้านเห็นว่าการเข้ามาของพ่อค้า นายทุนนั้น เป็นสิ่งที่มีประโยชน์เพราะไม่ต้องกังวลเกี่ยวกับหาตลาดในการขายปลา โดยถือว่าการช่วยเหลือพึ่งพากันในการประกอบอาชีพ ไม่คิดว่าเป็นปัญหา แต่จะเป็นประโยชน์แก่ชาวบ้านในการหารายได้มากกว่า ส่วนการกู้ยืมเงินจากพ่อค้านายทุน มาลงทุนก่อนแล้วค่อยจ่ายคืนในรูปแบบสินค้าในภายหลังถือว่าเป็นเรื่องปกติไม่มีใครเอาเปรียบใคร”

ในขณะที่เดียวกันก็มีชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งในหมู่บ้านที่มองเรื่องพ่อค้า นายทุนในการประมงปลาว่า เป็นการเอาเปรียบชาวบ้านอย่างมาก หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “การตั้งกิน” ซึ่งชาวบ้านอธิบายว่าหมายถึง การเป็นผู้เสียประโยชน์หรือถูกเอารัดเอาเปรียบอย่างมากจากภายนอกมาโดยตลอด โดยจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านกลุ่มนี้ได้ให้ความเห็นไว้ว่า “ชาวบ้านส่วนใหญ่มักจะเห็นหนີในการประกอบอาชีพประมงมากกว่าการเป็นหนี้นายทุนไร้อัยเพราะมีการใช้เงินทุนสูง โดยการให้พ่อค้าลงทุนหาอุปกรณ์ในการจับปลามาให้ เฉลี่ยครัวเรือนละประมาณ 10,000 – 30,000 บาท เช่น เรือเหล็กดีดรถยนต์ และอุปกรณ์หาปลาอื่น ๆ เช่น ตาข่าย มอง และใช้เงินคืนเป็นรายเดือนโดยคิดจากการหักจากเงินขายปลาที่ขายให้ ประมาณ 100 – 200 บาท จึงเป็นการผูกขาดการซื้อขายปลาระหว่างพ่อค้าปลาที่ลงทุนให้กับชาวบ้านที่เป็นหนี้จากการถูกเอารัดเอาเปรียบ ทำให้ไม่สามารถขายปลาให้แก่พ่อค้ารายอื่นที่เข้ามาซื้อปลาถึงในหมู่บ้านเหมือนกันได้”

สาเหตุที่ชาวบ้านทั้งสองกลุ่มมีทัศนคติแตกต่างกันในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้านายทุนจากภายนอกหมู่บ้านกับชาวบ้าน เนื่องจากชาวบ้านส่วนหนึ่งมีความจำเป็นต้องพึ่งพาพ่อค้านายทุนในการประกอบอาชีพ เพราะการขาดแคลนเงินทุน โดยเฉพาะการประมงเพื่อขาย ซึ่งนอกจากจะต้องพึ่งพาทักษะที่ชำนาญในการหาปลาแล้ว ยังต้องอาศัยเงินลงทุนในการซื้ออุปกรณ์ประมงที่มีราคาสูง ได้แก่ เรือเหล็ก ตาข่าย เป็นต้น ดังเห็นได้จากการที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่หาปลาขายนิยมหาปลาในร่องน้ำน้ำลึกที่ห่างไกลจากฝั่ง เพราะมีปลาชุกชุมหลากหลายชนิด สามารถจับปลาได้มากเพียงพอแก่การบริโภคในครัวเรือนและการขาย การที่ชาวบ้านมีเรือเหล็กและเครื่องยนต์ขนาดหลายแรงม้าจะช่วยให้ชาวบ้านกลุ่มนี้หาปลาได้ไกลขึ้น และยังช่วยลดความเสี่ยงในการออกไปหาปลาอีกด้วย เรือที่แข็งแรงมีกำลังเครื่องยนต์สูงย่อมได้เปรียบกว่าเรือไม้ที่มีกำลังเครื่องยนต์ต่ำ ในการไต่คลื่นและลมแรง รวมทั้งความสามารถในการบรรทุกปลาจำนวนมาก และที่สำคัญในการพึ่งพาพ่อค้านายทุนจากภายนอกหมู่บ้าน จะทำให้ชาวบ้านที่หาปลาไม่ต้องกังวลใจในการหาตลาดขายปลา เพราะนายทุนเป็นผู้มารับซื้อปลาถึงในหมู่บ้านโคกกลาง”

ในขณะที่ชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งมองว่า “ การพึ่งพานายทุนเป็นการดูเอาเปรียบ ไม่มีความเป็นธรรม เป็นอิสระในการประกอบอาชีพ เป็นชาวบ้านกลุ่มที่มีเงินทุนเป็นของตนเองบ้าง แม้มีจำนวนไม่มากแต่ก็สามารถพึ่งพาตนเองได้ในการประกอบอาชีพ เช่น การลงทุนซื้อหาอุปกรณ์ประมงราคาถูกรหรืออุปกรณ์ที่ใช้แล้ว (อุปกรณ์มือสอง) เพื่อหาปลาไว้บริโภคในครัวเรือนเท่านั้น ถ้าเหลือจึงจะขายหรือแลกเปลี่ยนกับหมู่บ้านอื่น ๆ บ้างตามโอกาส ดังนั้นจะเห็นได้ว่าอุปกรณ์ประมงของชาวบ้านกลุ่มนี้มีความแตกต่างกันกับกลุ่มชาวบ้านที่หาปลาขายเป็นอาชีพหลัก ทั้งในด้านขนาด คุณภาพ และอายุการใช้งาน ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านโคกกลางมองการพึ่งพาพ่อค้า นายทุนจากภายนอกหมู่บ้านแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขในการประกอบอาชีพของชาวบ้านแต่ละครัวเรือนด้วยเช่นเดียวกัน เช่น ทักษะในการประกอบอาชีพ และแหล่งจ้างงานทั้งภายในและภายนอกชุมชน เป็นต้น

2.2.2) การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในชุมชน การที่ชาวบ้านโคกกลางมีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้ส่งผลให้รูปแบบในการประกอบอาชีพมีความแตกต่างหลากหลายมากขึ้นจากเดิมที่ทำไร่ทำนา แต่ปัจจุบันนี้ได้ประกอบอาชีพต่าง ๆ หลากหลายนมากขึ้นทั้งอาชีพทำนา ทำนา เลี้ยงสัตว์ แปรรูปผลิตภัณฑ์ปลา เย็บผ้า จักรสาน ประมงหาปลา และรับจ้าง ทั้งภายในและนอกชุมชน ส่งผลให้พฤติกรรมของชาวบ้าน กล่าวคือ ชาวบ้านมีเวลาพบปะพูดคุยกันในช่วงเวลาที่ว่างจากการประกอบอาชีพน้อยลง โดยชาวบ้านจะออกไปทำงานตั้งแต่เช้ามืดและช่วงกลางวันตลอดทั้งวัน ซึ่งจะกลับมาในช่วงเย็นของทุกวัน หลังจากนั้นก็จะทานข้าวกับสมาชิกในครอบครัว พักผ่อนเพื่อเตรียมพร้อมในการทำงานต่อไปในวันรุ่งขึ้น เหตุนี้จึงทำให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนลดลง เนื่องจากชีวิตส่วนใหญ่อยู่กับการประกอบอาชีพเป็นหลักเพื่อหารายได้ในการเลี้ยงชีพและสมาชิกในครัวเรือน

2.2.3) การจัดระเบียบในการปกครอง กล่าวคือ ก่อนการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ชาวบ้านโคกกลางมีการจัดระเบียบในการปกครองอย่างง่าย โดยอิงกับอำนาจของผู้นำชุมชนที่ไม่เป็นทางการค่อนข้างมาก โดยจะมีผู้เฒ่าผู้แก่ จำ ผู้อาวุโสในหมู่บ้านที่ช่วยไกล่เกลี่ยข้อพิพาททำให้หมู่บ้านมีความเป็นระเบียบ หลังจากการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์เสร็จเรียบร้อยแล้วความพลวัตในความเป็นชุมชนแบบเดิมก็เริ่มเหลือน้อยลง โดยมีการปกครองที่เป็นทางการเข้ามามีบทบาทแทนที่ในการปกครอง ได้แก่ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน นายกองค้การบริหารส่วนตำบล นายกเทศมนตรีเทศบาล นายอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นต้น ทำให้อำนาจในการปกครองที่เป็นทางการเข้ามาแทนที่ในการบังคับใช้เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยภายในหมู่บ้าน

2.2.4) การเปลี่ยนแปลงบทบาทความสำคัญของชายหญิงในครัวเรือน โดยในสมัยก่อนสังคมชาวอีสานส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำการเกษตร ซึ่งผู้หญิงมักจะไม่มี

บทบาทในการประกอบอาชีพแต่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงจากการทำนาเพียงอย่างเดียวได้ควบคู่ไปกับการทำประมงและอาชีพต่าง ๆ อย่างหลากหลาย ทำให้ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญเป็นอย่างยิ่งไม่น้อยไปกว่าผู้ชายเลย เห็นได้จากผู้หญิงออกไปทำงานนอกบ้านเพิ่มมากขึ้น จากที่เคยอยู่ในเฉพาะหมู่บ้าน ต้องออกไปช่วยครอบครัวในการประกอบอาชีพเพื่อหารายได้มาเลี้ยงครอบครัวเพิ่มมากขึ้น เช่น บทบาทของผู้หญิงในการแปรรูปผลิตภัณฑ์ปลาที่ต้องใช้ทักษะความชำนาญในการทำ เป็นต้น

2.3 การปรับตัวในด้านระบบความคิดและความเชื่อ โดยในช่วงก่อนการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ชาวบ้าน โลกกลางมีการปฏิบัติตามความเชื่อผีปู่ตาและความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา ภายหลังจากการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์แล้ว ชาวบ้านได้เปลี่ยนแปลงระบบการผลิต ทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับการเพาะปลูกข้าว รวมทั้งบุญประเพณีบางอย่างถูกตัดออกไป ได้แก่ บุญเดือนเจียง(เดือนอ้าย) เป็นการประกอบพิธีบุญเข้ากรรม บุญเดือนยี่ เป็นการประกอบพิธีบุญคูณข้าว หรือบุญคูณลาน พ่อสมเกียรติ บัวอิน เล่าให้ฟังว่า “ การที่ชาวบ้านไม่ได้ทำบุญประเพณีบุญเดือนอ้าย ในพิธีบุญเข้ากรรม และบุญเดือนยี่ ในพิธีบุญคูณข้าวหรือบุญคูณลาน เนื่องจากบุญประเพณีเหล่านี้ไม่ได้เกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน และการเพาะปลูกตลอดจนความอุดมสมบูรณ์ของที่ทำกิน ชาวบ้านจึงไม่ได้ให้ความสำคัญในบุญประเพณีเหล่านี้ ” และนอกจากนี้แล้วการที่หมู่บ้านมีพื้นที่จำกัดในการตั้งบ้านเรือนทำให้ระบบความเชื่อต่าง ๆ เกี่ยวกับการตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านถูกยกเลิกในการปฏิบัติไปด้วย

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า การศึกษาเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของชุมชนและครัวเรือนเกษตรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ ดังกล่าวนั้น ทำให้มองเห็นภาพผลกระทบจากการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ อันส่งผลทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป อีกทั้งทำให้วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ตลอดจนการประกอบอาชีพ การดำรงชีวิตต่าง ๆ ก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย ทำให้ชาวบ้านมีการปรับตัวเพื่อรับมือเปลี่ยนแปลงในสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ในการสร้างความเป็นปึกแผ่นของชุมชน และการปรับตัวในการดำรงชีพ โดยเป็นการปรับตัวในการประกอบอาชีพ ทั้งด้านระบบสังคมและระบบความคิดความเชื่อ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้มแข็ง มั่งคั่ง มั่นคงและยั่งยืนของครัวเรือนเกษตรกรและชุมชนในหมู่บ้าน โลกกลาง ในทุก ๆ ด้านของการปรับตัว ผู้การเปลี่ยนและการสร้างยุทธศาสตร์การดำรงชีพ

ปัจจุบันชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพอื่น ๆ ทดแทนการเกษตรกรรม ชาวบ้านต้องเรียนรู้ทักษะและวิธีการใหม่ ๆ ในการประกอบอาชีพ ซึ่งย่อมแตกต่างจากการผลิตแบบเดิมของชาวบ้านเพื่อให้สามารถมีรายได้มาจุนเจือครอบครัวเป็นสำคัญ ซึ่งรูปแบบการปรับตัวในการประกอบอาชีพของชาวบ้าน โลกกลางถูกแบ่งออกเป็นหลายรูปแบบ ได้แก่ กลุ่มชาวบ้านที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ประมงและรับจ้าง กลุ่มชาวบ้านที่ประกอบอาชีพประมงเป็นหลักและ

รับจ้าง กลุ่มชาวบ้านที่ประกอบอาชีพรับจ้างเป็นหลักและประมง และกลุ่มชาวบ้านที่ประกอบอาชีพค้าขายเป็นหลักและรับจ้าง และเพื่อให้เข้าใจการปรับตัวในการดำรงชีพของชาวบ้านโคกกลางมากยิ่งขึ้น ในส่วนต่อไปนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอรายละเอียดการปรับตัวในการดำรงชีพของชาวบ้านโคกกลางผ่านกรณีตัวอย่างครัวเรือนของแต่ละกลุ่มอาชีพ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

กลุ่มที่ 1 ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ประมงและรับจ้าง

ปัจจุบันมีชาวบ้านโคกกลางที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ประมงและรับจ้างจำนวน 152 ครัวเรือน ซึ่งการประกอบอาชีพเกษตรกรรมในการปลูกข้าวได้ผลผลิตไม่แน่นอน ในบางปีก็ไม่เพียงพอในการบริโภค เนื่องจากฤดูฝนน้ำได้ท่วมพื้นที่ทางการเกษตรที่ได้เพาะปลูกไว้บางแห่งเสียหายอย่างมาก โดยการเพาะปลูกทางการเกษตรของชาวบ้านโคกกลางส่วนใหญ่จะปลูกข้าวไว้บริโภคภายในครัวเรือนและขายข้าวข้างในกรณีที่ได้ผลผลิตข้าวจำนวนมาก พันธุ์ข้าวที่ใช้ในการเพาะปลูกจะเป็นข้าวเหนียวพันธุ์ กข. 6 โดยจะเริ่มตกกล้าประมาณเดือนพฤษภาคม ดำนาในช่วงเดือนมิถุนายน และเก็บเกี่ยวข้าวประมาณเดือนตุลาคมและเดือนพฤศจิกายน ทั้งนี้เวลาในการเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตรจะต้องอาศัยน้ำฝนและการสูบน้ำจากอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์เข้าสู่ที่นา โดยจะได้ผลผลิตข้าวประมาณ 250 กิโลกรัมต่อไร่ แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์ของข้าว โรคระบาด และสภาพดินฟ้าอากาศในการเพาะปลูก ในช่วงประมาณเดือนธันวาคม และเดือนมกราคม ชาวบ้านโคกกลางส่วนหนึ่งจะปลูกข้าวโพด พริก มะเขือ ถั่วฝักยาว และแตงกวา ในปริมาณมากเพื่อบริโภคในครัวเรือนและจำหน่ายให้กับพ่อค้าที่มารับซื้อพืชผลทางการเกษตร และในช่วงประมาณเดือนปลายเดือนมกราคมก็จะทำการปลูกข้าวนาปรัง โดยจะไถนา เตรียมดิน และเริ่มหว่านข้าว ตลอดถึงเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวประมาณเดือนมีนาคมถึงเมษายน โดยเพาะปลูกทางการเกษตรนี้เป็นการประกอบอาชีพที่ครัวเรือนเกษตรกรสามารถใช้บริโภค และสร้างรายได้ในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรและในชุมชนบ้านโคกกลางได้

สำหรับครัวเรือนในหมู่บ้านโคกกลางที่ไม่มีที่นา ก็จะยึดอาชีพประมงเน้นการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก เมื่อเหลือจากบริโภคจึงนำไปขายและแลกเปลี่ยนกับหมู่บ้านอื่นในละแวกใกล้เคียง ซึ่งเดิมที่ชาวบ้านโคกกลางมีความรู้เรื่องการหาปลาอยู่ก่อนแล้วหากแต่ไม่ได้เน้นเท่าที่ควรเพราะในอดีตการประกอบอาชีพประมงจะเป็นการทำเพื่อเลี้ยงชีพ เป็นการหาปลาที่ได้เพื่อมาประกอบอาหาร และถนอมอาหารแปรรูปเก็บไว้เพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนเท่านั้น จนกระทั่งการสร้างเขื่อนเสร็จสิ้น สภาพภูมิศาสตร์ที่เป็นนาทุ่งหญ้าสลับกับป่าไม้ ได้กลายเป็นพื้นที่น้ำกว้างใหญ่ มีพันธุ์ปลาและสัตว์น้ำขึ้นเป็นเพิ่มจำนวนมากอย่างรวดเร็วทั้งจากการเจริญพันธุ์ตาม

ธรรมชาติซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นปลาพันธุ์พื้นเมือง เช่น ปลากด ปลากัง ปลาอี่แปง เป็นต้น และปลาจากการปล่อยของทางราชการ เช่น ปลานิล ปลาตะเพียน ปลาในปลาช่อก ปลาสาวย เป็นต้น

ในส่วนของเครื่องมือในการจับปลาของชาวบ้าน โลกกลางจะมีการพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง มาตลอดจากช่วงเวลาในการสร้างเขื่อน โดยใช้เครื่องมือพื้นบ้าน เช่น เบ็ด ลอบ แห อวน มาใช้เป็นเครื่องมือในการจับปลาที่มีประสิทธิภาพ โดยมีการเพิ่มองค์ประกอบและเทคโนโลยีสมัยใหม่มาผสมผสานเพื่อใช้เป็นเครื่องมือจับปลาที่ทันสมัย เช่น ใช้เรือหางยาวในการจับปลา ใช้ตาข่ายเอ็น (มอ) ในการดักจับปลา โดยอาศัยความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่มาประยุกต์ใช้ในการจับปลาของชาวบ้าน โลกกลาง เพื่อให้จับปลาได้ครั้งละมาก ๆ โดยเฉพาะในช่วงเดือนสิงหาคม กันยายน และตุลาคมของทุกปีเป็นช่วงที่หาปลาได้เป็นจำนวนมาก ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพประมงจะมีรายได้เฉลี่ยจากการหาปลาประมาณวันละ 200 – 300 บาท โดยจะมีพ่อค้ามารับซื้อปลาจากหมู่บ้านเพื่อนำไปส่งต่อที่จังหวัดอุดรธานีและจังหวัดขอนแก่น

จากคำบอกเล่าของชาวบ้าน โลกกลางกลุ่มนี้ สะท้อนให้เห็นว่า ในยุคก่อนการสร้างเขื่อน ชาวบ้านมีการประกอบอาชีพเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์และการเก็บหาของป่าเลี้ยงชีพ ผลผลิตที่ได้ส่วนใหญ่จะใช้บริโภคในครัวเรือนขายและแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่น มีวิถีการดำรงชีวิตที่มีความผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติทั้งที่ดิน แหล่งน้ำและป่าไม้ของชุมชน ชาวบ้านกลุ่มนี้ได้ทราบข่าวการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 จากเจ้าหน้าที่ที่เข้ามาสำรวจพื้นที่ในการก่อสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ ที่มีเจ้าหน้าที่และคนงานจำนวนมากเข้ามาสำรวจพื้นที่สร้างเขื่อนเป็นจำนวนระยะเวลาติดต่อกันหลายปี

จนกระทั่งมีการเริ่มก่อสร้างเขื่อนชาวบ้านกลุ่มนี้จึงได้ตัดสินใจวางแผนเพื่อรับมือกับสิ่งที่กำลังจะเกิดขึ้น โดยในการหาที่อยู่และแหล่งประกอบอาชีพทางการเกษตรที่สูงขึ้น มีการปรับตัวในการหาของป่าเพื่อเป็นอาหารบริโภคในครัวเรือน ตลอดจนการค้ารังชีพด้วยการหาปลาในอ่างเก็บน้ำเพื่อบริโภคและแลกเปลี่ยนกับหมู่บ้านอื่น ๆ ละแวกใกล้เคียง ใช้พื้นที่บริเวณน้ำล้นรอบอ่างเก็บน้ำสำหรับเพาะปลูกข้าว ผลผลิตที่ได้ก็ไม่เพียงพอแก่การบริโภคในครัวเรือน เพราะเป็นพื้นที่ราบต่ำเสี่ยงต่อการถูกน้ำท่วมในฤดูฝนที่น้ำหลาก แต่สภาพพื้นที่ในปัจจุบันชาวบ้านกลุ่มนี้ยังคงทำการเพาะปลูกข้าวในพื้นที่ของตนเองและเช่าที่ดินของ กฟผ. บางส่วนที่จัดสรรให้ในการทำนาปรัง โดยเน้นการเพาะปลูกเพื่อบริโภค รวมทั้งประมงในอ่างเก็บน้ำในการดำรงชีพ และเมื่อผลผลิตที่ได้เหลือจากครัวเรือนแล้วจึงนำไปขายหรือแลกเปลี่ยนกับชุมชนใกล้เคียง นอกจากนี้ชาวบ้านกลุ่มนี้ยังมีรายได้ส่วนหนึ่งจากสมาชิกในครัวเรือนที่ออกไปรับจ้างนอกหมู่บ้านอีกด้วย

ดังกรณีตัวอย่างของพ่อบัวพัน คุณฤคำ ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ประมงและรับจ้าง เป็นคนหมู่บ้านในละแวกใกล้เคียง คือ บ้านโนนสัง ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 9 หมู่ 11 บ้านโคก

กลาง จบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 พ่อบัวผัน ในฐานะหัวหน้าครอบครัวและสมาชิกในครัวเรือนอีก 5 คน ต้องประกอบอาชีพเกษตรกรรมในการเพาะปลูกข้าว และพืชผักต่าง ๆ เช่น พริก มะเขือ ผักกาด หอม กระเทียม เป็นต้น โดยมีพื้นที่ทำกินทั้งหมด 24 ไร่ เป็นที่ดินเช่าจาก กฟผ. ในการเพาะปลูกพืชผักและทำการเพาะปลูกข้าว ซึ่งลักษณะพื้นที่ในการทำการเกษตรส่วนใหญ่จะเป็นที่ดอน สภาพดินเป็นดินเหนียวปนดินทราย ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ โดยพ่อบัวผัน ได้เล่าถึงชีวิตครั้งในอดีตให้ฟังว่า “แต่ก่อนนั้นก็ทำมาหากินโดยการทำไร่ทำนา ทำสวน เลี้ยงเป็ด ไก่ วัว ควาย มีการประมงบ้าง ไปตามวิถีชีวิตของชาวบ้าน โดยทั่วไป แต่ก็เพื่อบริโภคในครัวเรือนเสียเป็นส่วนใหญ่ ชีวิตมีความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย ๆ ความเป็นอยู่ก็ไม่เดือดร้อน เมื่อถึงฤดูกาลทำนาก็จะช่วยกันกับภรรยา ลูก ๆ จากพื้นที่ทำกินทั้งหมด 24 ไร่ ที่เป็นที่ดินเช่าจาก กฟผ. ทำกันไปตามกำลังแรงงานในครัวเรือนที่มีอยู่และมีญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านมาช่วยบ้างตามโอกาส โดยผลผลิตทางการเกษตรที่ได้ส่วนใหญ่ก็จะเก็บเอาไว้บริโภคในครัวเรือนเหลือจึงเอาไปขาย และเมื่อเสร็จจากการทำมาแล้ว ก็จะออกไปหาปลาเพื่อบริโภคในครัวเรือนและขายเมื่อได้ปลาเป็นจำนวนมากเช่นเดียวกัน ในบางช่วงที่ร่อเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตรและไม่สามารถทำประมงได้ก็จะออกไปรับจ้างนอกหมู่บ้าน เพื่อหาเงินสร้างรายได้มาใช้จ่ายในครอบครัวอีกทางหนึ่งด้วย ”

พ่อบัวผัน ได้เล่าให้ฟังว่า “ การทำมาหากิน ในช่วงก่อนสร้างเขื่อนอุบลรัตน์นี้ การทำนาสามารถสร้างรายได้ให้กับครอบครัวได้เป็นอย่างดี เนื่องจากผลผลิตที่ได้จากการเกษตรมีเป็นจำนวนมาก รายได้หลักจึงมาจากการทำนาเสียเป็นส่วนใหญ่ แต่หลังจากมีการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ขึ้นมาทำให้การเกษตรและการทำนาประสบปัญหาเป็นอย่างมาก เนื่องจากการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตรและการทำนาไม่สามารถให้ผลผลิตจำนวนมากเหมือนเดิม อีกทั้งประสบกับปัญหาพื้นที่ในการทำกินและปัญหาสภาพน้ำท่วมเป็นอย่างมาก จนต้องให้ความสำคัญกับอาชีพประมงมากกว่าอาชีพทางการเกษตรและการทำนา เนื่องจากสามารถทำได้ในช่วงนั้นและสามารถสร้างรายได้ที่ดีอีกด้วย โดยในระยะแรกหลังจากการสร้างเขื่อนนี้ เริ่มต้นด้วยการลงที่นาที่ซื้อมาได้และเพาะปลูกข้าว ในช่วงเวลาดังกล่าวที่ทำการเพาะปลูกนี้ได้ผลผลิตค่อนข้างต่ำ จนต้องอาศัยรับจ้างต่าง ๆ ทั้งจากภายในและภายนอกหมู่บ้าน เช่น เป็นลูกจ้างในการก่อสร้างบ้านเรือนทั้งในและนอกหมู่บ้าน การรับจ้างตัดอ้อย รับจ้างทำงานตามโรงงานต่าง ๆ เป็นต้น การทำมาหากินในช่วงนี้ก็เริ่มฝืดเคือง เกิดความขัดสนในเรื่องของค่าใช้จ่ายในครัวเรือนเป็นอย่างมาก ทำให้พ่อบัวผันและครอบครัวอพยพจากหมู่บ้านโนนสังเข้ามาอยู่ที่หมู่บ้านโคกกลาง เมื่อปี พ.ศ. 2510 เนื่องจากมองว่าหมู่บ้านโคกกลางมีจำนวนประชากรไม่มากนัก อีกทั้งยังมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสมในการทำ การเกษตรและการประมงกว่าบ้านโนนสังอีกด้วย ”

ในระแวงเวลาดังกล่าวนี้มีชาวบ้าน โนนสังจำนวนประมาณ 2-3 ครัวเรือน ได้อพยพเข้ามาอยู่ที่หมู่บ้าน โลกกลางด้วย เนื่องจากประสบกับปัญหาในการประกอบอาชีพเช่นเดียวกัน จึงได้อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน โลกกลางเพื่อหาแหล่งที่อยู่และแหล่งทำมาหากินแหล่งใหม่ที่มีความอุดมสมบูรณ์กว่าที่เดิม โดยพ่อบัวพัน ได้เล่าให้ฟังต่ออีกว่า “ในช่วงอพยพเข้ามานั้น พ่อได้ตั้งบ้านเป็นลักษณะเพิงบ้านขนาดเล็ก ๆ จากไม้ต่าง ๆ ที่พอหาได้ตามธรรมชาติ แล้วก็ประกอบอาชีพด้วยการหาปลาในอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์เพื่อบริโภคนครวเรือน โดยพ่อบัวพันเองได้มีพื้นฐานในการหาปลาอยู่ก่อนแล้ว แต่เป็นลักษณะของการหาปลาน้ำตื้นเท่านั้น จึงได้เริ่มเรียนรู้วิธีการหาปลาจากชาวบ้านที่ประกอบอาชีพประมงน้ำลึกที่ประกอบอาชีพนี้มาก่อน และการได้รวมกลุ่มหาปลากับชาวบ้านคนอื่น ๆ อีกด้วยในลักษณะของการถ่ายทอดทักษะความรู้ในการประกอบอาชีพประมง โดยปลาที่หาได้ก็จะมี ปลาสร้อย ปลาขาว ปลากรด ปลาช่อน เป็นต้น นำมาแปรรูปเพื่อเก็บไว้บริโภคภายในครัวเรือนหรือหาได้มากก็จะนำไปขาย สำหรับเป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือนและเป็นต้นทุนในการประกอบอาชีพต่อไป ”

จนกระทั่งประมาณปี พ.ศ. 2517 พ่อบัวพันได้เริ่มทดลองเพาะปลูกข้าว และพืชผักต่าง ๆ ในพื้นที่ทำกินทั้งหมด 24 ไร่ของที่ดินเช่าจาก กฟผ. โดยมีการเพาะปลูกข้าวและพืชผลทางการเกษตรต่าง ๆ อาทิ คะน้า แตงกวา ข้าวโพด กระหล่ำปี กระหล่ำดอก พริก มะเขือ ผักกาด หอม กระเทียม เป็นต้น โดยมีกรปลูกข้าวทั้งนาปีและนาปรังสลับกันไปตามสภาพทรัพยากรทางธรรมชาติ โดยมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบในการดำเนินชีวิตสำหรับรองรับกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาในการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากทรัพยากรทางธรรมชาติและรัฐ ตลอดถึงปัจจัยที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ด้วย ปัจจุบันนี้พ่อบัวพันและภรรยาก็จะทำงานในด้านต่าง ๆ อยู่เป็นประจำ แม้อายุจะเพิ่มมากขึ้นก็ตาม โดยจะมีลูกอีก 5 คน ที่มาช่วยเป็นแรงงานสำคัญในการประกอบอาชีพทั้งนาปี นาปรัง การเลี้ยงสัตว์ การประมง และการรับจ้างนอกภาคการเกษตรอีกด้วยในหมู่บ้าน โกล่เคียงและต่างจังหวัดในเขต โรงงานอุตสาหกรรม โดยมีรายได้จากการประกอบอาชีพต่าง ๆ ประมาณ 30,000 บาทต่อปี และมีหนี้สินจากการกู้ยืมไปซื้ออุปกรณ์ในการทำกรเกษตรและการประมง อาทิ รถไถเดินตาม เครื่องสูบน้ำ เรือหางยาว เป็นต้น ในจำนวนเงิน 10,000 บาท จากกองทุนเงินล้านของหมู่บ้าน โลกกลาง โดยมีเงื่อนไขในการชำระคืนทั้งหมดภายใน 1 ปี พร้อมดอกเบี้ยอีกด้วย

ต่อมาพ่อบัวพัน วงษ์ศรีเห้า ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรกรรรมเป็นหลัก ประมงและรับจ้าง เป็นคน หมู่บ้านในละแวกโกล่เคียง คือ บ้านโนนสัง ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 77 หมู่ 11 บ้านโลกกลาง จบการศึกษาในระดับประถมศึกษาปีที่ 4 พ่อบัวพัน ในฐานะหัวหน้าครอบครัวและสมาชิกในครัวเรือนอีก 4 คน ต้องประกอบอาชีพเกษตรกรกรรรมในการเพาะปลูกข้าว และพืชผักต่าง ๆ เช่น พริก

มะเขือ กล้วยไม้ กล้วยไม้ดอก ผักกาด หอม กระเทียม เป็นต้น โดยมีพื้นที่ทำกินทั้งหมด 8 ไร่ ในการเพาะปลูกพืชผักและทำการเพาะปลูกข้าว ซึ่งลักษณะพื้นที่ในการทำการเกษตรส่วนใหญ่จะเป็นที่ราบลุ่ม สภาพดินเป็นดินเหนียวปนดินทราย ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ โดยพ่อบัวผัน ได้เล่าถึงชีวิตครั้งในอดีตให้ฟังว่า “ ในตอนนั้นก็ทำมาหากินโดยการทำไร่ไถนา ทำสวน เลี้ยงเป็ด ไก่ วัว ควาย ไปตามวิถีชีวิตของชาวบ้าน โดยทั่วไป มีการประมงบ้าง เก็บของป่าบ้างแต่ก็เพื่อบริโภคในครัวเรือน เสียเป็นส่วนใหญ่น้อยมากที่ได้ขาย ชีวิตไม่มีความยุ่งยากอะไรมากมาย อยู่แบบง่าย ๆ ความเป็นอยู่ก็ไม่เดือดร้อน เมื่อถึงฤดูกาลทำนาก็จะช่วยกันกับภรรยาและลูก ๆ โดยมีที่นาจำนวน 8 ไร่ ทำกันไปตามกำลังแรงงานในครัวเรือนที่มีอยู่และมีญาติพี่น้องและเพื่อนบ้างมาช่วยบ้างตามโอกาส โดยผลผลิตทางการเกษตรที่ได้ส่วนใหญ่ก็จะเก็บเอาไว้บริโภคในครัวเรือนเหลือจึงเอาไปขาย ถ้าหากจะเอาไปขายก็มักจะรวมกลุ่มกับชาวบ้านในหมู่บ้าน ไปขายกับหมู่บ้านอื่นหรือไม่ก็จะมีชาวบ้านจากที่อื่นเข้ามาซื้อและแลกเปลี่ยนถึงในหมู่บ้าน และเมื่อเสร็จจากการทำนาแล้ว ก็จะออกไปหาปลาเพื่อบริโภคในครัวเรือนและขายเมื่อได้ปลาเป็นจำนวนมาก แต่ถ้าช่วงไหนหาปลาไม่ได้มากก็จะออกไปรับจ้างนอกหมู่บ้านแทนในแบบใช้แรงงานเป็นลูกจ้าง เพื่อหาเงินสร้างรายได้มาใช้จ่ายในครอบครัว ”

พ่อบัวผัน ได้เล่าให้ฟังต่ออีกว่า “ การทำมาหากินของพ่อบัวผัน ในระยะ 1 – 2 ปีแรก หลังจากการสร้างเขื่อนนี้ ต้องเริ่มต้นด้วยการถางที่นาที่ซื้อมาได้และเพาะปลูกข้าว เก็บหาของป่ามาพอได้บริโภคในครัวเรือน ต่อมาในระยะเวลา 3-4 ปีหลังในช่วงเวลาดังกล่าวที่ทำการเพาะปลูกนี้ได้ผลผลิตค่อนข้างต่ำ จนถึงขั้นคิดอาจเลิกทำนาก็ว่าได้ แต่ก็ทำอย่างนั้นไม่ได้เพราะเป็นอาชีพหลักถ้าไม่ทำครอบครัวก็ไม่มีกิน เลยต้องดิ้นรนสู้ต่อไป บางทีต้องออกไปเก็บของป่าเพื่อมาบริโภคในครัวเรือนหนักเข้าก็จำเป็นต้องขายที่นา วัว ควายที่มีอยู่เพื่อนำมาเป็นเงินใช้จ่ายในครัวเรือนและนำไปซื้อข้าวปลาอาหารสิ่งของเครื่องใช้มาใช้ในครัวเรือน ในช่วงนั้นพ่อมาต้องอาศัยรับจ้างต่าง ๆ จากภายนอกหมู่บ้านด้วย การทำมาหากินก็เริ่มฝืดเคือง เกิดความขัดสนในเรื่องของค่าใช้จ่ายในครัวเรือนเป็นอย่างมาก ของป่าที่เคยเก็บได้ก็มีปริมาณลดน้อยลง ทั้งเจ้าหน้าที่ยังจำกัดสิทธิในการหาของป่าอีกด้วย ทำให้พ่อได้ปรึกษาหารือกับภรรยาจนกระทั่งได้ตัดสินใจขายบ้าน และพาครอบครัวอพยพเข้ามาอยู่ที่หมู่บ้าน โลกกลางในบริเวณที่ใกล้เคียงกันกับหมู่บ้าน โนนสัง เนื่องจากมองว่าที่ดินมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสมในการทำการเกษตรและการประมง สามารถประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงชีพและสมาชิกในครอบครัวได้ ”

ในระยะนั้นมีชาวบ้าน โนนสังจำนวนประมาณ 5 – 10 ครัวเรือน ได้อพยพเข้ามาอยู่ที่หมู่บ้าน โลกกลางด้วย เนื่องจากประสบกับปัญหาในการประกอบอาชีพ ตลอดจนถึงเกิดภาวะน้ำท่วมในพื้นที่ประกอบอาชีพทางการเกษตรด้วย จึงได้อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน โลกกลางเพื่อหา

แหล่งที่อยู่และแหล่งทำมาหากินแหล่งใหม่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ พ่อบัวผัน ได้เล่าให้ฟังต่ออีกว่า “ ในช่วงอพยพเข้านั้น พ่อได้ตั้งบ้านเป็นลักษณะบ้านไม้เดี่ยว ๆ จากไม้ต่าง ๆ ที่พอหาได้ แล้วดำรงชีพด้วยการหาปลาในอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์เพื่อบริโภคในครัวเรือน โดยพ่อได้เริ่มเรียนรู้วิธีการหาปลาจากชาวบ้านที่ประกอบอาชีพประมงอยู่ก่อน และการได้รวมกลุ่มหาปลากับชาวบ้านคนอื่น ๆ ที่มีทักษะและได้อพยพกลับเข้ามาหาปลาอยู่ก่อนแล้ว ในระยะแรก ๆ พ่อมาเรียนรู้การหาปลาบริเวณริมฝั่ง อาศัยการสังเกตและการจดจำการหาปลาจากชาวบ้านที่มีทักษะ จนพ่อสามารถหาปลาบริโภคเองได้ โดยปลาที่หาได้ก็จะนำมาแปรรูปเพื่อเก็บไว้บริโภคภายในครัวเรือนหรือหาได้มากก็จะนำไปขาย เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ”

ในช่วงนั้นการดำเนินชีวิตของพ่อบัวผันและสมาชิกในครัวเรือนจะประกอบอาชีพด้วยการหาปลาสำหรับบริโภค เหลือก็นำไปแปรรูปขายและแลกเปลี่ยนตามโอกาส จนกระทั่งประมาณปี พ.ศ. 2518 พ่อบัวผันได้เริ่มทดลองปลูกพืชผักสวนครัวในพื้นที่ทำกินทั้งหมด 8 ไร่โดยประกอบอาชีพเกษตรกรรมในการเพาะปลูกข้าว และพืชผักต่าง ๆ เช่น พริก มะเขือ กล้วย กล้วยน้ำว้า กล้วยหอม กล้วยไข่ กล้วยเล็บมือนาง กล้วยตานี กล้วยไข่ กล้วยน้ำว้า กล้วยหอม กล้วยไข่ กล้วยเล็บมือนาง กล้วยตานี โดยไม่ไผ่เช่าที่ดินจาก กฟผ. เนื่องจากพ่อบัวผันมองว่าพื้นที่เช่าของ กฟผ. นี้ เป็นพื้นที่ไม่เหมาะสมในการทำการเกษตรเพราะเสี่ยงต่อการเกิดภาวะน้ำท่วม การทำนาปีและนาปรังในพื้นที่ทำกินของตนเองน่าจะดีกว่าเพราะเป็นพื้นสูงน้ำท่วมไม่ถึง แม้จะมีปริมาณพื้นที่จำนวนไม่มากก็ตาม ก็สามารถดำรงชีพได้ แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นในการประกอบอาชีพ ได้แก่ หนูกัดกินต้นข้าวและหอยเชอรี่ ที่มากัดกินและทำลายต้นข้าวและพืชผลทางการเกษตรต่าง ๆ ในการแก้ไขนั้นคุณพ่อบัวผันก็จะใช้ภูมิปัญญาชาวผสมผสานกับยาที่ทันสมัยทางวิทยาศาสตร์มาใช้ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ปัจจุบันนี้พ่อบัวผันและภรรยาก็จะทำงานในด้านต่าง ๆ อยู่เป็นประจำ แม้อายุจะเพิ่มมากขึ้นก็ตาม โดยจะมีลูกอีก 2 คน ที่มาช่วยเป็นแรงงานสำคัญในการประกอบอาชีพทั้งนาปี นาปรัง การเลี้ยงสัตว์ การประมง และการรับจ้างนอกภาคการเกษตรอีกด้วย ในหมู่บ้านใกล้เคียงและต่างจังหวัดในเขตโรงงานอุตสาหกรรม โดยมีรายได้จากการประกอบอาชีพต่าง ๆ ประมาณ 80,000 บาทต่อปี และไม่มีหนี้สินในการประกอบอาชีพอีกด้วย ซึ่งถือได้ว่าครอบครัวของพ่อบัวผัน เป็นอีกครอบครัวหนึ่งที่ประสบความสำเร็จในการประกอบปรับตัวสำหรับอาชีพเพื่อรองรับเปลี่ยนแปลงและสร้างยุทธศาสตร์ในการดำรงชีพให้เกิดขึ้นอย่างมั่นคงและยั่งยืนภายในครัวเรือนเกษตรกรได้เป็นอย่างดี

กลุ่มที่ 2 ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพประมงเป็นหลักและรับจ้าง

ปัจจุบันมีชาวบ้านโคกกลางประกอบอาชีพประมงเป็นหลักและรับจ้าง จำนวน 45 ครัวเรือน รายได้ส่วนใหญ่มาจากการหาปลาในอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ สำหรับเป็นค่าใช้จ่ายใน

ครัวเรือน โดยที่มีพ่อค้าปลาเข้ามาจับซื้อปลาถึงหมู่บ้านและขายให้กับกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ปลาด้วย ในช่วงก่อนมีการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ชาวบ้านกลุ่มนี้มีการดำรงชีพ ไม่แตกต่างอะไรไปกับกลุ่มแรกมากนัก

ระยะแรกที่อยู่อาศัยในหมู่บ้านแห่งนี้ ชาวบ้านกลุ่มนี้บางคนซื้อที่ดินจำนวนหนึ่งเพื่อตั้งบ้านเรือน เพาะปลูก และเลี้ยงสัตว์ ชาวบ้านกลุ่มนี้ส่วนใหญ่ยังไม่มีความมั่นคงในการประกอบอาชีพ เนื่องจากประสบปัญหาความแห้งแล้งส่งผลให้ผลผลิตที่ได้ไม่เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน จนกระทั่งชาวบ้านกลุ่มนี้ได้เริ่มเรียนรู้การหาปลาในอ่างเก็บน้ำและรู้จักการวางอุปกรณ์หาปลา เช่น วางตาข่ายดักปลา การทอดแห เป็นต้น โดยมีการถ่ายทอดทักษะในการหาปลาให้กับสมาชิกคนอื่น ๆ ในครัวเรือนและในหมู่บ้านด้วย ในระยะแรกชาวบ้านกลุ่มนี้จะสร้างบ้านเรือนขนาดเล็ก ๆ เป็นเพิงไม้พอได้อยู่อาศัย ซึ่งจะใช้การทอดแห การวางสะดุ้ง และวางเบ็ดคราวในการจับปลา โดยปลาที่ได้ก็จะนำมาแปรรูปทั้งตากแห้งและบรรจุปีบมาทำเป็นปลาร้าไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือนและจำหน่ายเป็นรายได้เลี้ยงครอบครัว

ชาวบ้านกลุ่มนี้ ซึ่งยังคงประกอบอาชีพประมงเป็นหลัก และมีบางครัวเรือนซึ่งมีอาชีพเสริมจากการรับจ้างต่าง ๆ ทั้งจากภายในและภายนอกหมู่บ้าน เช่น เป็นลูกจ้างในการก่อสร้างบ้านเรือนทั้งในและนอกหมู่บ้าน การรับจ้างตัดอ้อย รับจ้างทำงานตามโรงงานต่าง ๆ เป็นต้น เห็นได้ว่าชาวบ้านกลุ่มนี้มีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในการประกอบอาชีพจากอาชีพประมงในช่วงฤดูกาลที่การประมงไม่สามารถจับปลาได้ ก็จะไปประกอบอาชีพรับจ้างเพื่อทดแทนและเสริมในช่วงเวลาดังกล่าวนั้น ให้มีรายได้มาใช้จ่ายในครัวเรือนได้ ชาวบ้านกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเป็นหนี้กับนายทุนเกี่ยวกับวัสดุอุปกรณ์ในการประกอบอาชีพ เช่น ตาข่ายจับปลา เรือหางยาว อุปกรณ์เครื่องมือช่างต่าง ๆ เป็นต้น

ดังตัวอย่างของพ่อบุญถม ดวงเนตร ซึ่งประกอบอาชีพประมงในอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ ได้เล่าชีวิตในอดีตให้ฟังว่า “ ในสมัยก่อนสภาพโดยทั่วไปของหมู่บ้านจะมีความอุดมสมบูรณ์มาก ในส่วนของทรัพยากรทางธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นสภาพน้ำ สภาพดิน ตลอดจนความอุดมสมบูรณ์ของป่า มีสัตว์ป่านานาชนิดอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ชาวนาชาวไร่ก็สามารถเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตร ได้ผลผลิตเป็นอย่างดี เมื่อถึงคราวหน้าฝนก็ดำนาปลูกข้าวไปตามฤดูกาล ในคราวหน้าแล้งก็จะปลูกพืชผักสวนครัว อาทิ หอม กระเทียม พริก มะเขือ ถั่วฝักยาว กระหล่ำปี กระหล่ำดอก ผักกาด ข้าวโพด ตลอดจนมีการจับกุ้งหอย ปู ปลา ตามแหล่งน้ำธรรมชาติ ไว้บริโภคในครัวเรือนและแลกเปลี่ยนกันภายในหมู่บ้านและหมู่บ้านอื่น ๆ ”

พ่อบุญถม ได้เล่าให้ฟังต่ออีกว่า “ ความอุดมสมบูรณ์ในอดีตที่ผ่านมาได้สิ้นสุดลงเมื่อมีการเริ่มก่อสร้างเขื่อนอุบลรัตน์จนกระทั่งแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2509 ชาวบ้านในหมู่บ้านต้องสูญเสียที่ดิน

เป็นจำนวนมากในการสร้างเขื่อน แต่ก็ได้รับเงินค่าชดเชยจากรัฐเพียงน้อยนิดเท่านั้นเมื่อเทียบกับที่ดินที่ต้องสูญเสียไป โดยชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบส่วนใหญ่ต้องถูกเอาเปรียบในจำนวนที่ดินจากสภาพของความเป็นจริง ซึ่งน่าจะได้รับความชดเชยคนละหลายบาทจากจำนวนที่ดินที่แท้จริง ”

พ่อบุญถมเล่าให้ฟังถึงช่วงหลังทราบข่าวถึงการก่อสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ว่า “ ช่วงนั้นพ่อบุญถมมีความหวังวิตกเป็นอยากมากกว่าจะได้รับผลกระทบอาจถึงต้องย้ายที่อยู่อาศัยและที่เพาะปลูกในการทำมาหากินของหมู่บ้านและครอบครัวด้วย ซึ่งเมื่อย้ายแล้วก็คิดว่าต่อไปจะไปอยู่ที่ไหนด้วย แต่ก็ได้วางแผนเอาไว้ว่าถ้าจะต้องย้ายจริงๆ ก็ต้องไปขอยู่อาศัยกับญาติพี่น้องไปพลางๆ ก่อนพร้อมทั้งมองหาที่ดินใหม่ด้วย แต่เมื่อมีการสร้างเขื่อนจริงๆ ก็มีเพียงที่ไร่น้ำและหมู่บ้านโนนภูทองเท่านั้นที่ได้รับผลกระทบอย่างมากจนต้องย้ายบ้านและที่ไร่น้ำออกไปที่อื่นแทน แต่บ้านโคกกลางก็หาได้ย้ายไม่ เพียงแต่มีการปรับตัวสำหรับรองรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในบางส่วนเท่านั้น เช่น ปรับสภาพบ้านให้สูงขึ้นเพื่อรองรับปัญหาน้ำท่วม การไปซื้อที่ไร่นาบนพื้นที่สูงกว่าเดิมทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน การทำนาปรังในช่วงที่น้ำลดลงในที่ กฟผ. การประกอบอาชีพประมงเป็นอาชีพหลักเพิ่มมากขึ้น เป็นต้น ”

พ่อบุญถมประกอบอาชีพเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ได้ระยะหนึ่ง ผลผลิตที่ได้ก็ไม่เพียงพอเท่าที่ควร แต่ก็พอสำหรับบริโภคในครัวเรือนได้ ไม่เหลือถึงกับจะต้องได้ขายเพื่อมาเป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือนได้ แต่ก็จำใจอดทน แม้จะประสบปัญหาความแห้งแล้ง จนประกอบอาชีพเพาะปลูกไม่ได้ก็ตาม แต่พ่อบุญถมเองก็ได้มองหาช่องทางว่าจะมีวิธีการใดที่จะทำให้ครอบครัวอยู่รอดได้ จึงได้มองเห็นว่าเมื่อมีการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ก็ย่อมจะทำให้สามารถประกอบอาชีพประมงในการหาปลาสำหรับบริโภคในครัวเรือนและขายเลี้ยงครอบครัวได้ จึงได้เริ่มเรียนรู้วิธีการหาปลาจากน้ำคั้นและคอยสังเกตจากเพื่อนบ้านคนอื่น ๆ ที่มีประสบการณ์จากการเป็นลูกเรือรับจ้างหาปลาหาปลามาก่อน โดยมีการถ่ายทอดความรู้ระหว่างกันในครัวเรือนและหมู่บ้าน โลกกลางในการเรียนรู้สิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นสำหรับการประกอบอาชีพประมง

ในช่วงที่อ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์มีการเปิดเขื่อนใหม่นั้น ถือได้ว่าเป็นช่วงที่มีปลาหลากหลายชนิดมาก ชาวบ้านจากหลากหลายหมู่บ้านต่างก็ปรับตัวกันเพื่อประกอบอาชีพประมงในอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ โดยจะมีพ่อค้าปลาหรือเจ้าแม่เรือเข้ามาลงทุนซื้ออุปกรณ์ทำประมงให้กับชาวบ้าน โดยมีการใช้เงินทุนจำนวนมากในการหาปลา ซึ่งชาวบ้านที่ประกอบอาชีพประมงเองจะต้องมีการฝึกทักษะต่าง ๆ ในการหาปลา เช่น การกลั่นลมหายใจยาว ๆ ในน้ำ การดำน้ำเพื่อวางตาข่ายไม่ให้หย่อนหรือพันกันได้น้ำ การวางทุ่นหาปลาไม่ให้ด้านลมแรง เป็นต้น ซึ่งทักษะต่าง ๆ เหล่านี้มีการถ่ายทอดภายในครัวเรือนและชาวบ้านในหมู่บ้าน โลกกลางที่ประกอบอาชีพประมงได้มีความชำนาญในการหาปลาสำหรับบริโภคและขายเป็นค่าใช้จ่ายเลี้ยงครอบครัว

พ่อบุญถมเล่าถึงการลงทูลหาปลาในช่วงแรก ๆ ให้ฟังว่า “ ในระยะแรกที่เริ่มหาปลาในอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ได้ใช้เงินลงทุนประมาณ 15,000 บาท ด้วยเงินออมของพ่อและครอบครัวที่เก็บออมกันมาจากการประกอบอาชีพรับจ้างและการขายพืชผลทางการเกษตรบางส่วน ด้วยเหตุผลที่ไม่อยากเสียเปรียบให้กับพ่อค้าปลาในการปล่อยเงินไปก่อนแล้วให้สินค้าส่งให้แก่ตนเองซึ่งถือว่าเป็นการผูกขาดและเอาเปรียบผู้ประกอบการประมงอย่างมาก แต่บางครั้งเรือก็จำเป็นต้องไปกู้ยืมเงินจากพ่อค้าปลาเหล่านั้นที่ให้เงินไปลงทุนก่อน ส่วนการหาปลาในอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์นั้นมีสภาพที่แตกต่างไปจากการหาปลาตามลำน้ำทางธรรมชาติ หรือสระน้ำในท้องทุ่งนา เพราะอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์เป็นอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่มีขนาดลึกและกว้างขวางมาก ความแรงของน้ำและเครื่องมือหาปลาบางอย่างไม่สามารถใช้ได้ แม้ในบริเวณที่หาปลาได้บ่อยครั้งก็ไม่สามารถรู้ได้ว่ามีปลามากหรือน้อยเพียงใด การหาปลาจึงต้องใช้ประสบการณ์ต่าง ๆ เช่น การวางตาข่ายดักปลา โดยใช้ตาข่ายขนาดต่าง ๆ ในการดักปลาแต่ละประเภท เช่น ปลาขาว ปลาสร้อย ปลาตะเพียน ก็จะใช้ตาข่ายขนาดเล็ก ๆ คือ ขนาด 9 – 16 เซนติเมตร โดยตาข่ายมีอายุการใช้งานซึ่งจะต้องเปลี่ยน 1 ปีต่อ 3 ครั้ง เป็นต้น

สำหรับปลาที่หาได้จากการประมงคร่าวเรือของพ่อบุญถมจะรวบรวมไว้เพื่อแปรรูปไว้บริโภคในครัวเรือน นำไปขายให้กับพ่อค้าปลาหรือตลาดกลาง และแลกเปลี่ยนกับคนในหมู่บ้าน โคกกลางและหมู่บ้านต่าง ๆ โกล่เคียง ซึ่งแต่ก่อนนั้นจะต้องออกไปตระเวนขายและแลกเปลี่ยนเอง แต่ต่อมาภายหลังไม่กี่ปีก็เริ่มมีพ่อค้าปลาหรือเจ้าแก่งจากตลาด โนนสังและตลาดต่าง ๆ มารับซื้อปลาสดและปลาแปรรูปถึงในหมู่บ้านเพื่อนำไปจำหน่ายต่ออีกทีหนึ่งด้วย

ปัจจุบันพ่อบุญถมประกอบอาชีพประมงเป็นหลักได้อาศัยบุตรชายเป็นแรงงานในการหาปลา โดยที่มีภรรยาและบุตรสาวอีก 3 เป็นผู้ช่วยในการคัดเลือกปลาและแปรรูปผลิตภัณฑ์ปลา พ่อบุญถมอธิบายถึงการหาปลาให้ฟังว่า “ ชาวบ้านโคกกลางส่วนใหญ่มีการจับปลาในอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ เครื่องมือที่ใช้จับปลาจะประกอบด้วย ดาง (ตาข่าย) ลอบ ตุ่มดักปลา แห คันเบ็ด ฆวมก และมองจับปลา โดยจะใช้เรือยนต์เป็นพาหนะซึ่งมักจะใช้ดางหาปลาในอ่างเก็บน้ำในเวลากลางวันประมาณ บ่าย 2-4 โมง และคืนประมาณ ตี 3-5 เพื่อลงเก็บดางหาปลาขึ้นจากอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ จนกระทั่งเวลาประมาณ 9-10 โมงเช้าจึงจะกลับขึ้นมาจากกาไปเก็บดางหาปลา โดยในการวางดางหาปลานั้นจะได้ทั้งปลาขนาดเล็กและขนาดใหญ่ ปลาขนาดเล็กก็จะนำมาทำเป็นปลาร้า ปลาแห้ง ส่วนปลาขนาดใหญ่ก็จะขายเป็นปลาสดให้กับกลุ่มพ่อค้าปลาและกลุ่มแม่บ้านแปรรูปผลิตภัณฑ์ปลาบ้านโคกกลางที่จะนำไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ปลาต่าง ๆ เช่น ปลาแดดเดียว ปลาต้มตุ๋น ปลาต้มพริก หม่าไขปลา ปลาร้า และปลาต้มสายเคี้ยว เป็นต้น วันหนึ่ง ๆ จะได้ประมาณวันละ 20-30 ตัว โดยชนิดปลาต่าง ๆ ที่ได้เช่น ปลาตะเพียน ปลานิล ปลาเนื้ออ่อน

ปลาชี่สก เป็นต้น จะมีรายได้ประมาณ 100- 200 บาทต่อวัน ” รายได้ส่วนใหญ่ของครอบครัวจึงมากจากการประมงเป็นหลัก โดยมีอาชีพรับจ้างเป็นอาชีพรองลงมาในช่วงที่พ่อและครอบครัวว่างเว้นจากการประกอบอาชีพประมงซึ่งก็จะมีการออกไปรับจ้างภายนอกหมู่บ้าน และการรับจ้างตัดผ้าเย็บผ้าช่วยกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว โดยมีลูก ๆ ทั้งชายและหญิงเป็นกำลังสำคัญอีกทางหนึ่งในการออกไปรับจ้างตามโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ ทั้งในแถบกรุงเทพมหานครและปริมณฑลด้วย เพื่อเป็นการหารายได้มาใช้จ่ายในครัวเรือนเพิ่มอีกช่องทางหนึ่งจากการประกอบอาชีพประมง

ต่อมาตัวอย่างของพ่อแพง ศรีชาติ ซึ่งก็เป็นอีกคนหนึ่งที่ได้ประกอบอาชีพประมงในอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ก็ได้เล่าชีวิตในอดีตให้ฟังว่า “สภาพพื้นที่โดยทั่วไปของหมู่บ้านในสมัยก่อนจะมีความอุดมสมบูรณ์มากมีสภาพดินที่อุดมสมบูรณ์ น้ำในการอุปโภคบริโภคไม่ขาดสาย ตลอดถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ก็จะมีสัตว์ป่าชนิดต่าง ๆ จำนวนมากมาอยู่อาศัยในแถบภูเขาภูพานคำ ชาวบ้านโดยทั่วไปก็ออกไปล่าสัตว์และของป่าจำพวก เห็ด หน่อไม้ ผักหวาน อีกรอก ดอกกระเจียว เป็นต้น ในแถบน้ำเพื่อบริโภคและขายบ้างตามโอกาส ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจำนวนที่สามารถหาได้ ในส่วนของการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตรก็ได้ผลผลิตค่อนข้างดี มีการทำไร่ไถนาไปตามฤดูกาล ในคราวหน้าหนาวและหน้าแล้งก็มีการเพาะปลูกพืชผักสวนครัว ตลอดถึงมีการจับปลาตามแหล่งน้ำธรรมชาติ ไว้บริโภคในครัวเรือนและแลกเปลี่ยนกันภายในหมู่บ้านและหมู่บ้านอื่น ๆ ไว้บริโภคในครัวเรือนเพื่อเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายและสร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือนอีกช่องทางหนึ่งด้วย ”

เมื่อมีการเริ่มก่อสร้างเขื่อนอุบลรัตน์จนกระทั่งแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2509 ความอุดมสมบูรณ์ในอดีตที่ผ่านมาได้สิ้นสุดลง ชาวบ้านในหมู่บ้านโคกกลางและชาวบ้านหมู่บ้านอื่น ๆ ในพื้นที่โดยรอบบริเวณที่มีการก่อสร้างเขื่อนอุบลรัตน์นี้ ที่ต้องสูญเสียที่ดินเป็นจำนวนมากในการสร้างเขื่อน ต่างก็มีทั้งกระแสบกาคัดค้านและการสนับสนุนเนื่องจากได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนเป็นจำนวนมาก ทำให้หลายคนคิดว่าเงินค่าชดเชยจากรัฐที่ให้พวกเขา นั้นเพียงแค่นิดเดียวเท่านั้นเมื่อเทียบกับที่ดินที่ต้องสูญเสียไปเป็นจำนวนมาก ตลอดถึงปัญหาหลังจากที่มีการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์เสร็จเรียบร้อยแล้ว ไม่ว่าจะเป็นปัญหาในเรื่องการหาที่อยู่อาศัยใหม่ การหาที่ดินทำกินใหม่ การปรับตัวใหม่ การเตรียมตัวรับมือกับผลกระทบจากภาวะน้ำท่วมที่กำลังจะเกิดขึ้นอีกด้วยเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความวิตกกังวลแก่ชาวบ้านในเขตพื้นที่บริเวณนี้เป็นอย่างมาก ว่าจะมีการดำเนินชีวิตต่อไปในภายภาคหน้าอย่างไร เมื่อสภาพแวดล้อมและสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้เปลี่ยนแปลงไปแล้วจากเดิมที่เป็นอยู่

พ่อแพงเล่าให้ฟังถึงช่วงหลังทราบข่าวถึงการก่อสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ว่า “ช่วงนั้นพ่อแพงมีความคิดที่ไม่เห็นด้วย แต่เนื่องจากเป็นนโยบายรัฐในการดำเนินการก่อสร้างจึงไม่สามารถที่จะมี

การขัดขวางได้ ได้แต่หวังวิตกว่าจะได้รับผลกระทบ ถึงขั้นอาจถึงต้องย้ายที่อยู่อาศัยและที่เพาะปลูกในการทำมาหากินของหมู่บ้านและครอบครัวด้วยรีเปล่าก็ไม่รู้ เพราะไม่รู้ว่าการก่อสร้างจะกินพื้นที่ไปจำนวนมากเพียงใด มีเพียงเจ้าหน้าที่ที่บอกว่าจะมีการก่อสร้างในพื้นที่จำนวนหลายแสนไร่ ก็ได้แต่วิตกใจและคิดในใจว่า ถ้ารัฐจะดำเนินการอะไรก็ยอมทำได้ จึงได้มีการปรึกษาหารือกันระหว่างชาวบ้านในหมู่บ้านถึงแนวทางในการเตรียมรับมือกับสิ่งที่กำลังจะเกิดขึ้น และได้ปรึกษาหารือกันกับภรรยาและลูก ๆ ว่าจะดำเนินชีวิตต่อไปในภายภาคหน้าอย่างไร ”

สำหรับการปรับตัวเพื่อรับมือกับสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากนโยบายการก่อสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ นั้น พ่อแพงและครอบครัวได้มีการถมดินบริเวณรอบบ้านให้สูงขึ้น และมีการย้ายที่ทำไปไปไว้ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านเพื่อป้องกันน้ำท่วมที่เป็นผลกระทบจากการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ และนอกจากนั้นยังมีการฝึกอาชีพเสริม เช่น การประมง การจักรสาน การก่อสร้าง การเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น สำหรับรองรับสิ่งต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นเมื่อไม่สามารถประกอบอาชีพทางการเกษตรได้

ในช่วงแรกนั้น พ่อแพงประกอบอาชีพเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ ไว้บริโภคในครัวเรือน ถ้าเหลือก็จะขายเพื่อมาเป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ต่อมาหลังจากที่มีการสร้างอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์เสร็จเรียบร้อยแล้ว ได้มีปลาหลากหลายชนิดมาก ชาวบ้านจากหมู่บ้านต่าง ๆ ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงจากการทำนาเพียงอย่างเดียวมาประกอบอาชีพประมงในอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์แทน เนื่องจากมองว่าเป็นอาชีพทางเลือกที่มาทดแทนอาชีพทางการเกษตรได้ในช่วงที่ดินสูญเสียจากการนำไปสร้างอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ โดยการประกอบอาชีพประมงนี้จะมีพ่อค้าปลาหรือเจ้าแม่เข้ามาลงทุนซื้ออุปกรณ์ทำประมงให้กับชาวบ้าน โดยใช้เงินทุนจำนวนมากในการซื้อวัสดุอุปกรณ์ในการหาปลา ซึ่งชาวบ้านที่ประกอบอาชีพประมงเองจะต้องมีการฝึกทักษะต่าง ๆ ในการหาปลา ซึ่งทักษะต่าง ๆ เหล่านี้มีการถ่ายทอดภายในครัวเรือนและชาวบ้านในหมู่บ้าน โคนกลางที่ประกอบอาชีพประมงให้มีความชำนาญและเชี่ยวชาญในการหาปลาในอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์

พ่อแพงเล่าถึงการลงทุนหาปลาในช่วงแรก ๆ ให้ฟังว่า “ ในช่วงแรกที่เริ่มหาปลาในอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ได้ใช้เงินลงทุนในการซื้อวัสดุอุปกรณ์ในการประมง เป็นจำนวนเงินประมาณ 20,000 บาท ด้วยเงินออมของพ่อแพงและครอบครัวที่เก็บออมกันมาจากการประกอบอาชีพรับจ้างและการขายพืชผลทางการเกษตรบางส่วน และเงินทุนบางส่วนจากพ่อค้าปลาหรือเจ้าแม่ในการปล่อยเงินให้นำไปลงทุนก่อน โดยมีเงื่อนไขให้สินค้าปลาที่ได้ส่งให้แก่พ่อค้าปลาหรือเจ้าแม่ นั้น ซึ่งถือว่าเป็นการต่างตอบแทนจากเงินทุนที่พ่อค้าปลาหรือเจ้าแม่ได้ลงทุนให้ไปถือว่าไม่ผูกขาดและเอาเปรียบกันผู้ ส่วนการหาปลาในอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์นั้นมีสภาพที่ค่อนข้างลำบาก เพราะอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์เป็นอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่มีขนาดลึกและกว้างขวางมาก ความแรงของน้ำและเครื่องมือหาปลาบางอย่างไม่สามารถใช้ได้ แม้ในบริเวณที่หาปลาได้บ่อยครั้งก็ไม่สามารถรู้ได้ว่ามี

ปลามากหรือน้อยเพียงใด การหาปลาจึงต้องใช้ประสบการณ์ต่าง ๆ เช่น การวางตาข่ายดักปลา โดยใช้ตาข่ายขนาดต่าง ๆ ในการดักปลาแต่ละประเภท เช่น ปลาขาว ปลาสวาย ปลาตะเพียน ก็จะใช้ตาข่ายขนาดเล็ก ๆ คือ ขนาด 9-16 เซนติเมตร โดยตาข่ายมีอายุการใช้งานซึ่งจะต้องเปลี่ยน 1 ปีต่อ 3 ครั้ง เป็นต้น ทั้งนี้ในการเปลี่ยนแปลงวัสดุอุปกรณ์และเครื่องมือต่าง ๆ ในการหาปลาจะมีการเปลี่ยนแปลงและหมุนเวียนกันไปตามสภาพฤดูกาลและชนิดปลาที่ต้องการ สำหรับปลาที่หาได้ก็จะนำไปแปรรูปไว้บริโภคในครัวเรือน นำไปขายให้กับพ่อค้าปลาหรือเถ้าแก่ และตลาดกลาง ตลอดถึงแลกเปลี่ยนกับคนในหมู่บ้าน โลกกลางและหมู่บ้านต่าง ๆ ใกล้เคียง ซึ่งแต่ก่อนนั้นจะต้องออกไปตระเวนขายและแลกเปลี่ยนเอง แต่ต่อมาภายหลังไม่กี่ปีก็เริ่มมีพ่อค้าปลาหรือเถ้าแก่จากตลาด โนนสังและตลาดต่าง ๆ มารับซื้อปลาสดและปลาแปรรูปถึงในหมู่บ้านเพื่อนำไปจำหน่ายยังสถานที่อื่นด้วย ซึ่งอาชีพประมงนี้สามารถสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวของพ่อแพงและคนในหมู่บ้านได้เป็นอย่างดี

ปัจจุบันพ่อแพงประกอบอาชีพประมงเป็นหลักได้อาศัยบุตรชาย จำนวน 3 คนเป็นแรงงานในการหาปลา โดยที่มีภรรยาและบุตรสาวอีก 5 เป็นผู้ช่วยในการคัดเลือกปลาและแปรรูปผลิตภัณฑ์ปลา พ่อแพงอธิบายถึงการหาปลาให้ฟังว่า “ชาวบ้าน โลกกลางส่วนใหญ่มีการจับปลาในอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ เครื่องมือที่ใช้จับปลาจะประกอบด้วย ดาง (ตาข่าย) ลอบ ตุ่มดักปลา แห คันเบ็ด ฉมวก และมองจับปลา โดยจะใช้เรือยนต์เป็นพาหนะในการเดินทาง ซึ่งจะออกหาปลาในอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ในเวลากลางวันประมาณ บ่าย 3-4 โมง และคืนประมาณ ตี 4-5 เพื่อลงเก็บดาง (ตาข่าย) หาปลาขึ้นจากอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ จนกระทั่งเวลาประมาณ 8-10 โมงเช้าจึงจะกลับขึ้นมาจาก การไปเก็บดาง (ตาข่าย) หาปลา โดยในการวางดาง (ตาข่าย) หาปลานั้นจะได้ทั้งปลาขนาดเล็กและขนาดใหญ่ ปลาขนาดเล็กก็จะนำมาทำเป็นปลาร้า ปลาแห้ง ส่วนปลาขนาดใหญ่จะขายเป็นปลาสดให้กับกลุ่มพ่อค้าปลาหรือเถ้าแก่และกลุ่มแม่บ้านแปรรูปผลิตภัณฑ์ปลาบ้าน โลกกลางที่จะนำไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ปลาต่าง ๆ เช่น ปลาแดดเดียว ปลาสามตัว ปลาสามฟัก หม่าไข่ปลา ปลาร้า และปลาสามสายเคี้ยว เป็นต้น

ในการหาปลาวันนี้ วันหนึ่ง ๆ จะได้ประมาณวันละ 20-30 ตัว โดยชนิดปลาต่าง ๆ ที่ได้เช่น ปลาตะเพียน ปลานิล ปลาเนื้ออ่อน ปลายี่สก เป็นต้น จะมีรายได้ประมาณ 100-300 บาทต่อวัน ทั้งนี้ก็แล้วแต่ช่วงฤดูกาลและความชำนาญเชี่ยวชาญของผู้ประมง ตลอดถึงวัสดุอุปกรณ์ที่ทันสมัยในการหาปลาอีกด้วย โดยจะมีการจับปลาและรายได้มากน้อยแตกต่างกันไป ซึ่งพ่อแพงได้กล่าวถึงรายได้ส่วนใหญ่ของครอบครัวพ่อแพงว่าได้มาจากการประมงเป็นหลัก มีอาชีพรับจ้างเป็นอาชีพรองลงมา ในช่วงบางเวลาพ่อแพงและครอบครัวที่ว่างเว้นจากการประกอบอาชีพประมง เช่น ในช่วงที่มีการห้ามออกหาปลาในฤดูวางไข่ในเดือนกรกฎาคม-ตุลาคม ซึ่งชาวบ้านผู้ประกอบอาชีพประมงถ้าฝ่า

ฝืนจะถูกเจ้าหน้าที่ยึดเครื่องมือในการประกอบอาชีพประมง แต่จะไม่ยึดเรือที่ทำมาหากิน โดยในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้พ่อแพงและครอบครัวจะออกไปรับจ้างและรับเอาเสื้อผ้าเด็กของกลุ่มเย็บเสื้อผ้ามาทำต่ออีกทอดหนึ่ง บางทีก็จะออกไปรับจ้างภายนอกหมู่บ้านบ้าง โดยมีการช่วยกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว ทั้งนี้ครอบครัวของพ่อแพงก็มีลูก ๆ ทั้งชายและหญิงเป็นกำลังสำคัญอีกทางหนึ่งในการออกไปรับจ้างตามโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ ในสถานที่ต่าง ๆ เพื่อเป็นการหารายได้มาใช้จ่ายในครัวเรือนเพิ่มอีกช่องทางหนึ่งด้วย

กลุ่มที่ 3 ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพรับจ้างเป็นหลักและประมง

ในปัจจุบันมีชาวบ้าน โลกกลางประกอบอาชีพรับจ้างและประมง 38 ครัวเรือน ชาวบ้านกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะไม่มีที่ทำกิน ต้องประกอบอาชีพรับจ้างทั้งในและนอกหมู่บ้านเป็นหลัก รวมทั้งมีการหาปลาในอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์เพื่อบริโภคในครัวเรือน รวมทั้งการขายและแลกเปลี่ยนในกรณีที่หาปลาได้เป็นจำนวนมากและเหลือจากการบริโภคในครัวเรือนด้วย

ในอดีตชาวบ้านกลุ่มนี้มีการดำรงชีพเช่นเดียวกับกลุ่มที่ 1 ที่ดินส่วนใหญ่ได้มาจากการจับจอง บุกเบิกและตากกลางเพื่อทำกิน พึ่งพาตนเอง โดยอาศัยแรงงานในครัวเรือน สัตว์เลี้ยงในการผลิต มีวิถีชีวิตการดำรงชีพผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้าน ผลกระทบจากการสร้างเขื่อนทำให้สูญเสียที่ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์เนื่องจากการถูกกาะน้ำท่วมในบริเวณดังกล่าวนี้

ชาวบ้านกลุ่มนี้ทราบข่าวการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์จากเจ้าหน้าที่ที่เข้ามาสำรวจ ผู้นำหมู่บ้านและข่าวลือเกี่ยวกับน้ำท่วมใหญ่จากชาวบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียง ซึ่งชาวบ้านกลุ่มนี้ไม่เชื่อว่าจะมีการสร้างเขื่อนและจะเกิดภาวะน้ำท่วมบ้าน แต่ข่าวลือดังกล่าวในครั้งนั้นได้กลายเป็นความจริงเมื่อทางการเริ่มก่อสร้างเขื่อนขึ้น ในปี พ.ศ. 2506 และประกาศให้ชาวบ้านที่อยู่ในบริเวณที่น้ำท่วมถึงอพยพไปหาแหล่งที่อยู่และทำกินใหม่ แต่ชาวบ้าน โลกกลางเองก็ไม่ได้มีการอพยพไปหาแหล่งที่อยู่ใหม่แต่อย่างใด เนื่องจากคิดว่าเป็นพื้นที่ที่อยู่สูงพอสมควรน้ำไม่สามารถท่วมถึงหมู่บ้านได้ ถึงกระนั้นก็ได้มีการวางแผนเพื่อรับมือของชาวบ้านในหมู่บ้าน โลกกลาง โดยการปรับปรุงตัวบ้านให้สูงขึ้น ถมพื้นดินให้สูงขึ้น ทำดินกั้นน้ำให้สูงขึ้นเพื่อที่จะไม่ให้น้ำไหลเข้าท่วมหมู่บ้านได้ ตลอดถึงไปจับจองที่ดินทำกินที่อยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านอันเป็นพื้นที่สูงน้ำไม่สามารถท่วมถึงได้ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตหลังจากการสร้างเขื่อนนี้นับเป็นการปรับตัวครั้งสำคัญของชาวบ้าน โลกกลาง

ในระยะแรกชาวบ้านกลุ่มนี้จะประกอบอาชีพด้วยการเพาะปลูก แต่เนื่องจากการเพาะปลูกต้องประสบปัญหาทั้งสภาวะแห้งแล้งและผลผลิตที่ได้ไม่คุ้มทุน บางครั้งก็เกิดความเสียหายจากภาวะ

น้ำท่วมเกือบทุกปี ผลผลิตที่ได้ก็ไม่พอเพียงในการบริโภค ต่อมาจึงเริ่มหาปลาในอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ เพื่อบริโภคและขาย โดยมีสมาชิกในครัวเรือนเป็นแรงงานสำคัญ นอกจากนี้มีการรวมกลุ่มกับชาวบ้านในหมู่บ้านไปแลกเปลี่ยนข้าวกับหมู่บ้านอื่น รวมทั้งเป็นแรงงานรับจ้างในหมู่บ้านใกล้เคียงและนอกพื้นที่อีกด้วย เพื่อนำเงินที่ได้มาซื้ออาหารเครื่องอุปโภคบริโภคและเป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ดังนั้น ชาวบ้านกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จึงมีรายมาจากการรับจ้าง เพราะชาวบ้านกลุ่มนี้มองว่าสามารถสร้างรายได้ดีกว่าการประกอบอาชีพประมงเป็นหลัก และการทำงานด้วย ซึ่งอาชีพเหล่านี้จะต้องอาศัยทักษะ ความเชี่ยวชาญและเงินลงทุนที่ค่อนข้างสูงบวกกับผลผลิตที่ได้รับก็ไม่คุ้มทุนเท่าที่ควรกับแรงงานที่ลงทุนไป

ดังกรณีตัวอย่างพ่อหนู สุปัญญา ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 49 หมู่ 5 บ้านโคกกลาง อายุ 76 ปี ได้เล่าถึงชีวิตในอดีตให้ฟังว่า “ชีวิตในอดีตที่ผ่านมาได้อาศัยการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเป็นทุนเดิมในการทำมาหากินปกติตื่นนอนตอนเช้าก็จะไปช่วยภรรยาทำสวนผัก หลังจากนั้นก็จะออกไปที่นาตลอดทั้งวัน สายหน่อยก็ออกไปหาปลาตามแหล่งน้ำธรรมชาติ ส่วนลูกชายก็จะนำวัว ควาย ออกไปเลี้ยงที่ทุ่งหญ้าท้ายหมู่บ้าน เวลาพักผ่อนก็ไม่มียกเว้นตอนเจ็บไข้ได้ป่วย หรือตอนมีงานบุญต่าง ๆ ในหมู่บ้านถึงจะหยุดพักผ่อนหรือไปช่วยเหลือ โดยถือโอกาสหยุดจากการทำงาน แต่กระนั้นก็ตามก็มีการหาปลา เก็บพืชผักที่ได้ปลูกลงไว้เอามาทำเป็นอาหารและขาย หรือแลกเปลี่ยนกับญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน ซึ่งมีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน มีความเอื้ออารีต่อกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ในหมู่บ้านสูง ถ้าไม่มีกินก็จะแบ่งปันกันได้ เวลาจะทำนา ทำไร่ ปลูกลงก็ขอแรงกันได้ โดยต่างฝ่ายต่างออกแรงเพื่อช่วยเหลืองานซึ่งกันและกัน โดยไม่เสียค่าแรงงาน แต่มีเพียงอาหารที่นำมาเลี้ยงเท่านั้น โดยชีวิตของชาวบ้านมีความผูกพันอยู่กับธรรมชาติและพึ่งพิงธรรมชาติในการดำรงชีพอยู่ตลอดเวลา”

ในช่วงที่มีการทราบข่าวการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์จากเจ้าหน้าที่และผู้ใหญ่บ้านนั้น พ่อหนูเล่าให้ฟังว่า “เมื่อทราบข่าวการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์จากเจ้าหน้าที่และผู้ใหญ่บ้าน ตนเองและชาวบ้านในหมู่บ้านไม่เชื่อว่าจะมีน้ำท่วมเกิดขึ้น เพราะคิดว่าถึงอย่างไรก็ตามรัฐคงเตรียมแผนการรับมือปัญหาน้ำท่วมเอาไว้” จนกระทั่งชาวบ้านบางครัวเรือนมีความรู้สึกถึงความไม่แน่นอนในชีวิตก็เริ่มออกไปดูที่ดินที่หมู่บ้านอื่นเพื่อหาทางรับมือกับปัญหาน้ำท่วมที่กำลังเกิดขึ้น แต่พ่อหนูก็ไม่ได้มีความวิตกกังวลแต่อย่างใด ได้แต่ทำมาหากินตามปกติ แต่ก็ได้ปรึกษาหารือกับภรรยาและลูก ๆ แล้วว่าเมื่อมีการสร้างเขื่อนขึ้นจริงจะมีการเตรียมตัวรับมืออย่างไร พ่อหนูจึงได้เริ่มคิดวางแผนอนาคตของครอบครัวและลูก ๆ ว่าหลังจากนี้ไปจะทำอย่างไรกับสิ่งที่กำลังจะเกิดขึ้น

พ่อหนูเล่าถึงความรู้สึกในครั้งนั้นให้ฟังว่า “พ่อได้เห็นเจ้าหน้าที่และคนงานมาทำการก่อสร้างเขื่อนเป็นจำนวนมาก ก็เริ่มรู้แล้วว่าทางรัฐจะมีการดำเนินการจริง ๆ ไม่เป็นข่าวโคม

ลอยแบบที่กล่าวกันอีกต่อไป และคิดว่าเมื่อมีการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ขึ้นจริงจะทำให้สูญเสียที่ดินทำกินจนต้องมีการอพยพครอบครัวและหมู่บ้านต่าง ๆ ออกไปจากพื้นที่ก่อสร้างเขื่อน และจะทำให้เกิดภาวะน้ำท่วมตามมา แต่พ่อหนูก็ยังเชื่อว่า รัฐคงจะมีมาตรการที่ดีในการป้องกันและรับมือกับปัญหาที่เกิดขึ้นคงจะไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับชาวบ้านในบริเวณรอบเขื่อนนี้” ซึ่งผลกระทบจากการสร้างเขื่อนทำให้พ่อหนูกำลังสูญเสียที่ดินทำกินที่มีความอุดมสมบูรณ์ไปราว 30 ไร่ แต่รับเงินค่าชดเชยเพียง 5,000 บาท พร้อมทั้งค่ารถลอนอีก 1,000 บาท พ่อหนูเล่าถึงความคิดเห็นในการจ่ายค่าชดเชยให้ฟังว่า “ที่ดินที่ได้ระบุไว้ในใบ ส.ค. 1 มีจำนวน 18 ไร่ แต่ในความเป็นจริงมีมากกว่านั้น เนื่องจากคนเฒ่าคนแก่ต่างพากันลงจำนวนที่ดินน้อย ๆ ไร่ทำให้ลูก ๆ หลาน ๆ ได้รับค่าชดเชยราคาต่ำ ที่ดินส่วนใหญ่ในบริเวณดังกล่าวนั้นสามารถเพาะปลูกข้าวและพืชผลทางการเกษตรต่าง ๆ ได้ผลผลิตเป็นอย่างดี แต่ค่าชดเชยและค่ารถลอนที่ได้ก็ไม่คุ้มกันเลยกับที่ดินทำกินที่ต้องสูญเสียไปในราคาต่ำ ๆ” ในกรณีของพ่อหนูที่เกิดขึ้นจะเห็นได้ว่า แม้จำนวนที่นาของพ่อหนูจะมีเป็นจำนวนมากราว 30 ไร่ แต่เนื่องจากพ่อหนูไม่ได้ใช้เพาะปลูกทั้งหมดตามที่ระบุไว้ในใบ ส.ค. 1 ทำให้พ่อหนูได้รับค่าชดเชยและค่ารถลอนที่ดินในราคาที่ต่ำ ทั้งนี้เนื่องจากความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของคนเฒ่าคนแก่และพ่อหนูเองก็ไม่ได้รู้ในสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ด้วย ทำให้การจ่ายเงินค่าชดเชยที่ดินดังกล่าวถูกชดใช้ให้ในราคาที่ต่ำกว่าความเป็นจริงจากการใช้ประโยชน์ในที่ดินเหล่านั้น

สำหรับการวางแผนเพื่อรับมือกับสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากนโยบายการก่อสร้างเขื่อนนั้น พ่อแพงและครอบครัวได้ทำการถมดินบริเวณรอบบ้านให้สูงขึ้น เพื่อป้องกันน้ำท่วมที่จะเป็นผลกระทบเกิดขึ้นจากการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ และนอกจากนั้นยังมีการฝึกอาชีพเสริม เช่น การประมง การจักสาน การเย็บผ้า การก่อสร้าง เป็นต้น สำหรับรองรับสิ่งต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นเมื่อไม่สามารถประกอบอาชีพทางการเกษตรได้

ในช่วงเวลาดังกล่าวนั้น พ่อหนูประกอบอาชีพเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ ไร่บริเวณในครัวเรือน ถ้าเหลือก็จะขายเพื่อมาเป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ต่อมาหลังจากที่มีการสร้างอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์เสร็จเรียบร้อยแล้วได้มีปลาหลากหลายชนิดมาก ทำให้มองเห็นว่าเป็นอาชีพทางเลือกที่มาทดแทนอาชีพทางการเกษตรได้ในช่วงที่ดินสูญเสียจากการนำไปสร้างอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ ซึ่งการประกอบอาชีพประมงนี้จะต้องมีการฝึกทักษะต่าง ๆ ในการหาปลา โดยทักษะต่าง ๆ เหล่านี้มีการถ่ายทอดภายในครัวเรือนและชาวบ้านในหมู่บ้าน โคนกลางที่ประกอบอาชีพประมงให้มีความชำนาญและเชี่ยวชาญในการหาปลาในอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์

พ่อหนูเล่าให้ฟังต่อไปว่า “พ่อหนูได้พยายามเรียนรู้การหาปลาในอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ด้วยตนเองมาช่วงระยะเวลาหนึ่ง โดยได้จดจำลักษณะภูมิประเทศเดิมของชุมชนก่อนการสร้างเขื่อนซึ่งต้องใช้เวลานานมากกว่าจะทราบว่าบริเวณใดเป็นพื้นที่ลุ่มหรือพื้นที่ดอน นอกจากนี้ยังอาศัยจาก

การสังเกตแหล่งน้ำในการหาปลา เมื่อถึงฤดูกาลที่อ่างเก็บน้ำมีปริมาณมากน้อยแตกต่างกันไป การประกอบอาชีพหาปลาตลอดเวลาดังกล่าวทำให้พ่อหนุ่มมีทักษะในการหาปลาในอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์เพิ่มมากขึ้นจนกลายเป็นความเชี่ยวชาญและความชำนาญ เช่น การเลือกคั้งน้ำที่มีปลาชุกชุม การเลือกเครื่องมือจับปลา ในช่วงระยะเวลาที่มีปลาจำนวนมาก เป็นต้น” โดยในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้ พ่อหนุ่มกล่าวว่าต้องมีการปรับตัวทั้งการดำรงชีพในด้านความเป็นอยู่และการประกอบอาชีพเป็นอย่างมาก เพื่อให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้ภายหลังการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์นี้

พ่อหนุ่มได้เล่าให้ฟังต่ออีกว่า “ได้นำเงินที่ได้จากการรับค่าชดเชยและค่าเรือถอนที่ดิน และการรับจ้างในต่างถิ่นมาลงทุนในการซื้อวัสดุอุปกรณ์ในการประมง เป็นจำนวนเงินประมาณ 14,000 บาท ในช่วงแรกยังคงหาปลาในอ่างเก็บน้ำเพื่อบริโภคในครัวเรือน ถ้าเหลือก็จะขายและแลกเปลี่ยนกับหมู่บ้านอื่น ๆ ในละแวกใกล้เคียง ส่วนปลาที่หาได้ก็จะนำมาแปรรูป เช่น ปลาแห้ง ปลาอย่าง ปลาสาม ปลาร้า เป็นต้น เพื่อนำไปขายให้กับพ่อค้าและชาวบ้านอื่น ๆ โดยมีตลาดกลางเป็นตลาดที่ทำการซื้อขายแลกเปลี่ยนกัน ซึ่งอยู่ในตัวอำเภอโนนสัง ห่างจากหมู่บ้านไปประมาณ 2 ซึ่งแต่ก่อนนั้นจะต้องออกไปตระเวนขายและแลกเปลี่ยนเอง แต่ต่อมาภายหลังไม่กี่ปีก็เริ่มมีพ่อค้าปลาหรือเจ้าแก่จากตลาดโนนสังและตลาดต่าง ๆ มารับซื้อปลาสดและปลาแปรรูปถึงในหมู่บ้านเพื่อนำไปจำหน่ายยังสถานที่อื่นด้วย” ซึ่งการทำประมงนี้สามารถสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวของพ่อหนุ่มและคนในหมู่บ้านได้เป็นอย่างดี

ปัจจุบันพ่อหนุ่มและภรรยา ตลอดถึงลูก ๆ ในครอบครัวก็จะออกไปรับจ้างทั้งทำนา เกี่ยวข้าว ก่อสร้าง งานโรงงานอุตสาหกรรม รับจ้างทั่วไป ตลอดถึงงานฝีมือจักสาน เช่น กระจัง กระจิบข้าวหวด ไช ตะกร้า พัดมือ เป็นต้น โดยผลงานฝีมือที่ได้จากการจักสานนี้พ่อหนุ่มจะนำออกไปขายตามหมู่บ้านและหมู่บ้านต่าง ๆ ในละแวกใกล้เคียง บางทีก็มีชาวบ้านมาซื้อถึงหมู่บ้านซึ่งสินค้าจากฝีมือจักสานที่พ่อหนุ่มทำขึ้นนี้ล้วนเป็นที่ต้องการของชาวบ้านเป็นอย่างมาก นอกจากนั้นแล้วพ่อหนุ่มยังได้รับเชิญให้ไปเป็นผู้บรรยายพิเศษในการสอนรูปแบบ เทคนิคและวิธีการในการทำงานฝีมือประเภทจักสานนี้ด้วย ทั้งในหมู่บ้านเองและโรงเรียนบ้านโคกกลาง โดยในงานรับจ้างนี้ก็เพื่อนำเงินที่ได้มาแลกเปลี่ยนเป็นเครื่องอุปโภคบริโภคในครัวเรือน ได้รับค่าจ้างวันละ 100-200 บาท ซึ่งในปี 2534 ได้ออกไปรับจ้างตัดอ้อยและงานก่อสร้างในช่วงที่ว่างเว้นจากงานรับจ้างทั่วไปในเขตหมู่บ้าน โดยมีสมาชิกในครัวเรือนได้แก่ ภรรยา บุตรชาย สะใภ้และหลาน ๆ เป็นแรงงานสำคัญในการประกอบอาชีพรับจ้างทำนา เกี่ยวข้าว ตัดอ้อย ประมง รับจ้าง และจักสาน ทั้งนี้ ครอบครัวของพ่อหนุ่มได้ออกไปรับจ้างทำนาช่วงเดือนพฤษภาคมถึงเดือนกรกฎาคม และเก็บเกี่ยวประมาณเดือนตุลาคมถึงเดือนธันวาคม เมื่อว่างเว้นจากฤดูการรับจ้างเก็บเกี่ยวก็จะออกไปรับจ้างตัดอ้อย ประมาณเดือนมกราคมถึงเดือนมิถุนายน นอกจากนี้ก็จะทำการรับจ้างงานก่อสร้างประมาณเดือนสิงหาคมถึง

หมู่บ้านและที่ทำกินก็จะอพยพไปอยู่กับญาติพี่น้องที่หมู่บ้าน โลกป่ากุง ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่อยู่สูงน้ำไม่สามารถท่วมถึงได้ ตลอดถึงพื้นที่ที่เหมาะสมในการเพาะปลูกและการทำการเกษตรด้วย

พ่อหนูไฟเล่าถึงความรู้สึกในครั้งนั้นให้ฟังว่า “ตอนนั้นพ่อหนูไฟยังอยู่ในช่วงเป็นวัยรุ่นอายุ 18 ปี ยังไม่รู้ข้อมูลอะไรมาก แต่ก็ได้เห็นเจ้าหน้าที่และคนงานจำนวนมากมาทำการก่อสร้างเขื่อน ก็เริ่มรู้แล้วว่าทางรัฐจะมีการดำเนินการก่อสร้างเขื่อนจริง จนคิดว่าจะต้องมีการอพยพครอบครัวและหมู่บ้านต่าง ๆ ออกจากพื้นที่ก่อสร้างเขื่อน ” ซึ่งผลกระทบจากการสร้างเขื่อนทำให้พ่อหนูไฟต้องสูญเสียที่ดินทำกินที่มีความอุดมสมบูรณ์ไปราว 42 ไร่ แต่รับเงินค่าชดเชยเพียง 8,000 บาท พร้อมทั้งค่ารถถอนอีก 1,200 บาท พ่อหนูไฟเล่าถึงการจ่ายค่าชดเชยให้ฟังว่า “ ที่ดินที่ได้รับไร่ในใบ ส.ค. 1 มีจำนวน 30 ไร่ แต่ในความเป็นจริงมีมากกว่านั้น เนื่องจากคนเฒ่าคนแก่ต่างพากันลงจำนวนที่ดินน้อย ไร่ เพราะคิดว่าเมื่อลงจำนวนที่ดินไร่ในใบ ส.ค. 1 น้อยก็จะทำให้มีการเสียภาษีน้อย โดยไม่ได้คิดถึงสิ่งอื่น ๆ รวมทั้งผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นตามมา จึงทำให้ลูกหลานได้รับค่าชดเชยราคาต่ำ ที่ดินส่วนใหญ่ในบริเวณดังกล่าวนั้นสามารถเพาะปลูกข้าวและพืชผลทางการเกษตรต่างๆ ได้ผลผลิตเป็นอย่างดี แต่ค่าชดเชยและค่ารถถอนที่ได้ก็ไม่คุ้มกับที่ดินที่สูญเสียไป ”

ในช่วงแรกนั้น พ่อหนูไฟประกอบอาชีพเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ ไว้บริโภคนครวเรือนเมื่อเหลือก็จะขายเพื่อมาเป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ต่อมาหลังจากที่มีการสร้างอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์เสร็จเรียบร้อยแล้วได้มีปลาหลากหลายชนิด ทำให้มองเห็นว่าเป็นอาชีพทางเลือกที่มาทดแทนอาชีพทางการเกษตรได้ในช่วงที่ดินสูญเสียจากการนำไปสร้างอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ ซึ่งการประกอบอาชีพประมงนี้จะต้องมีการฝึกทักษะต่าง ๆ ในการหาปลา โดยจะเริ่มเรียนรู้วิธีการหาปลาจากน้ำตื้นและคอยสังเกตจากเพื่อนบ้านคนอื่น ๆ ที่มีประสบการณ์จากการเป็นลูกเรือรับจ้างหาปลาหาปลามาก่อน โดยทักษะต่าง ๆ เหล่านี้มีการถ่ายทอดภายในครัวเรือนและชาวบ้านในหมู่บ้าน โลกกลางที่ประกอบอาชีพประมงให้มีความชำนาญในการหาปลาในอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ สำหรับการเรียนรู้สิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นจากการประกอบอาชีพประมงนี้

ในช่วงที่อ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์มีการเปิดเขื่อนใหม่นั้น ถือได้ว่าเป็นช่วงที่มีปลาหลากหลายชนิดมาก ชาวบ้านจากหลากหลายหมู่บ้านต่างก็ปรับตัวในการดำรงชีพเพื่อประกอบอาชีพประมงในอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ โดยจะมีพ่อค้าปลาหรือเจ้าแกแ้วเข้ามาลงทุนซื้ออุปกรณ์ทำประมงให้กับชาวบ้าน โดยมีการใช้เงินทุนจำนวนมากในการหาปลา ซึ่งชาวบ้าน โลกกลางและหมู่บ้านต่าง ๆ มองว่าเป็นรายได้อีกช่องทางหนึ่ง เพื่อนำมาบริโภคนครวเรือนและขายเป็นค่าใช้จ่ายให้กับครัวเรือนด้วย

พ่อหนูไฟเล่าถึงการลงทุนหาปลาในช่วงแรก ๆ ให้ฟังว่า “ ในระยะแรกที่เริ่มหาปลาในอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ได้ใช้เงินลงทุนประมาณ 18,000 บาท ด้วยเงินออมของพ่อและครอบครัวที่เก็บ

ออมกันมาจากการประกอบอาชีพรับจ้างและผลผลิตทางการเกษตร ซึ่งการหาปลาในอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์นั้นมีสภาพที่แตกต่างไปจากการหาปลาตามลำน้ำทางธรรมชาติ เนื่องจากอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์เป็นอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่มีขนาดลึกและกว้างขวางมาก ความแรงของน้ำและเครื่องมือหาปลาบางอย่างไม่สามารถใช้ได้ การหาปลาจึงต้องใช้ประสบการณ์ต่าง ๆ และความชำนาญเข้ามาช่วยในการประมง

พ่อหนูไพเล่าให้ฟังต่อไปว่า “ได้พยายามเรียนรู้การหาปลาในอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ด้วยตนเองมาช่วงระยะเวลาหนึ่ง โดยได้อาศัยจากการสังเกตแหล่งน้ำในการหาปลา เมื่อถึงฤดูกาลที่อ่างเก็บน้ำมีปริมาณมากน้อยแตกต่างกันไป ซึ่งการประกอบอาชีพหาปลาตลอดเวลาดังกล่าวทำให้พ่อหนูไพมีทักษะในการหาปลาในอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์เพิ่มมากขึ้นจนกลายเป็นความชำนาญ” ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้นี้ พ่อหนูไพมีการปรับตัวทั้งการดำรงชีพในด้านความเป็นอยู่และการประกอบอาชีพเป็นอย่างมาก ให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้ภายหลังการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์นี้

สำหรับปลาที่หาได้จากการประมงครัวเรือนของพ่อหนูไพจะรวบรวมไว้เพื่อแปรรูปไว้บริโภคในครัวเรือน นำไปขายให้กับพ่อค้าปลาหรือตลาดกลาง และแลกเปลี่ยนกับคนในหมู่บ้านโคกกลางและหมู่บ้านต่าง ๆ ใกล้เคียง ซึ่งแต่ก่อนนั้นจะต้องออกไปตระเวนขายและแลกเปลี่ยนเอง แต่ต่อมาภายหลังก็เริ่มมีพ่อค้าปลาหรือเจ้าแก่งจากตลาดโนนสังและตลาดต่าง ๆ มารับซื้อปลาสดและปลาแปรรูปผลิตภัณฑ์ถึงในหมู่บ้านด้วย

ปัจจุบันพ่อหนูไพ ภรรยา และลูก ๆ ในครอบครัวก็จะออกไปรับจ้างตามหมู่บ้าน ทั้งรับจ้างทำนา รับจ้างเกี่ยวข้าว ทำงานก่อสร้าง ทำงานงานโรงงานอุตสาหกรรม และรับจ้างทั่วไป โดยในงานรับจ้างนี้จะได้รับค่าจ้างวันละ 100 – 250 บาท ซึ่งในปี 2535 ได้ออกไปรับจ้างทำงานก่อสร้างและทำงานงานโรงงานอุตสาหกรรมในช่วงที่ว่างเว้นจากงานรับจ้างทั่วไปในเขตหมู่บ้าน โดยมีสมาชิกในครัวเรือนได้แก่ ภรรยา บุตรชาย บุตรสาว สะใภ้ เขย และหลาน ๆ เป็นแรงงานสำคัญในการประกอบอาชีพรับจ้างทำนา รับจ้างเกี่ยวข้าว ประมง ทำงานงานโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ ทั้งในแถบตัวจังหวัดหนองบัวลำภู ขอนแก่น จังหวัดใกล้เคียง กรุงเทพมหานครและปริมณฑล และรับจ้างทั่วไป ทั้งนี้ ครัวเรือนของพ่อหนูไพได้ออกไปรับจ้างทำนาช่วงเดือนพฤษภาคมถึงเดือนกรกฎาคม และเกี่ยวเกี่ยวประมาณเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนมกราคม เมื่อว่างเว้นจากฤดูกาลรับจ้างเกี่ยวเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตรก็จะออกไปทำงานรับจ้างทำงานโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ ประมาณเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายน นอกจากนี้ก็จะทำการรับจ้างงานก่อสร้างประมาณเดือนสิงหาคมถึงเดือนตุลาคม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับช่วงเวลาที่มียานรับจ้าง ตลอดถึงมีการทำการประมงตลอดทั้งปีเช่นเดียวกับชาวบ้านในหมู่บ้านโคกกลาง อันเป็นรูปแบบการปรับตัวและวิถีการดำรงชีพใน

ตามแต่ละช่วงเวลาการดำรงชีพของครัวเรือนพ่อหนูไฟและครอบครัวที่เกิดขึ้นภายหลังจากการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์และในปัจจุบันนี้

กลุ่มที่ 4 ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพค้าขายเป็นหลักและทำนา

ในปัจจุบันมีชาวบ้านโคกกลางประกอบอาชีพค้าขายเป็นหลักและทำนา 12 ครัวเรือน โดยครัวเรือนที่ประกอบอาชีพค้าขายเพียงอย่างเดียวมี 5 ครัวเรือน และครัวเรือนที่ประกอบอาชีพค้าขายและทำนามี 7 ครัวเรือน ซึ่งการประกอบอาชีพค้าขายมีสินค้าจำหน่ายและบริการที่พบ เช่น เครื่องอุปโภคบริโภค จำพวก สบู่ ยาสีฟัน ผงซักฟอง น้ำยาล้าง ขนมน้ำอัดลม นม เป็นต้น และขายสินค้าเป็นร้านค้าขนาดย่อมจำพวกอาหาร เช่น ก๋วยเตี๋ยว ไข่ย่าง ปิ้งปลา ส้มตำ ขนมหิน ส้มปลา เป็นต้น โดยจะขายสินค้าและบริการภายในหมู่บ้านโคกกลาง และยังมีบางครัวเรือนที่ออกไปขายสินค้าเปิดร้านอาหารอยู่ในต่างจังหวัดอีกด้วย

ก่อนการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ชาวบ้านโคกกลางกลุ่มนี้ก็เช่นเดียวกับกลุ่มอื่น ๆ ที่ประกอบอาชีพเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ การผลิตมุ่งเน้นตัวเองมากกว่าการค้า มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับทรัพยากรธรรมชาติ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรดิน ป่าไม้และแหล่งน้ำตามธรรมชาติ ทำให้ชาวบ้านโคกกลางกลุ่มนี้มีความเป็นอยู่ที่มั่นคง มีอาหารที่ได้จากธรรมชาติเพียงพอแก่การบริโภคในครัวเรือน มีการแบ่งปัน แลกเปลี่ยนกันภายในหมู่บ้าน โดยที่หมู่บ้านมีความเป็นปึกแผ่นเกิดความรัก สัมผัสสามัคคีและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันภายในหมู่บ้านเป็นแบบพี่น้องในครอบครัวเดียวกัน

เมื่อทราบข่าวการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ชาวบ้านโคกกลางกลุ่มนี้ก็ไม่เชื่อเช่นเดียวกับชาวบ้านคนอื่น ๆ ในหมู่บ้านว่าจะมีการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ขึ้นมาจะทำให้เกิดภาวะน้ำท่วมเพราะเมื่อมีการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ขึ้นจริงจะทำให้สูญเสียที่ดินทำกินจนต้องมีการอพยพครอบครัวและหมู่บ้านต่าง ๆ ออกไปจากพื้นที่ก่อสร้างเขื่อน แต่ชาวบ้านกลุ่มนี้ก็ยังคงเชื่อว่า รัฐบาลจะมีมาตรการที่ดีในการป้องกันและรับมือกับปัญหาที่เกิดขึ้นคงจะไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับชาวบ้านในบริเวณรอบเขื่อนนี้

จนกระทั่งประมาณปี พ.ศ. 2507 หลังจากที่มีการก่อสร้างเขื่อนอุบลรัตน์เสร็จเรียบร้อยแล้ว ชาวบ้านโคกกลางกลุ่มนี้ก็ยังไม่อพยพออกจากหมู่บ้านไปไหนเหมือนกันหมู่บ้านอื่น ๆ ที่อพยพไปอยู่กับญาติพี่น้องที่หมู่บ้านอื่น ๆ เช่น ไปอยู่ที่อำเภอนากลาง อำเภอศรีบุญเรือง อำเภอเมืองนาวัง อำเภอบ้านฝาง เป็นต้น เนื่องจากเชื่อว่ารัฐเองมีมาตรการที่ดีในการรับมือปัญหาภาวะน้ำท่วม ตลอดจนถึงหมู่บ้านและครัวเรือน ในแต่ละครัวเรือนเองก็ต่างเตรียมรับมือกับปัญหาภาวะน้ำท่วมที่จะเกิดขึ้น โดยมีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงอาทิ การปรับพื้นบ้านให้มีขนาดสูงขึ้นน้ำ การปรับตัวบ้านจากชั้นเดียวพื้นต่ำให้เป็นบ้านสองชั้นมีขนาดสูงขึ้น การเปลี่ยนแปลงที่ดินทำกินโดยการไปซื้อที่ดินที่

อยู่ทางตะวันตกของหมู่บ้านที่น้ำไม่สามารถท่วมถึงได้ การเรียนรู้วิธีการหาปลาเพื่อเป็นอาชีพ ทางเลือกเมื่อไม่สามารถทำการเพาะปลูก หรือเพาะปลูกได้แต่อยู่ในพื้นที่จำกัด การปรับตัวในการ ประกอบอาชีพทำนาปีเป็นการทำนาปรัง การประกอบอาชีพแปรรูปผลิตภัณฑ์ปลา เป็นต้น

ในอดีตที่ผ่านมาชาวบ้านโคกกลางกลุ่มนี้มีการล่าสัตว์และหาของป่าจำพวก เห็ด หน่อไม้ ผักหวาน อีกรอก ดอกกระเจียว เป็นต้น เพื่อบริโภคและขายบ้างตามโอกาส ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจำนวนที่ สามารถหาได้ ในส่วนของการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตรก็ได้ผลผลิตค่อนข้างดี มีการทำไร่ไถ นาไปตามฤดูกาล ในคราวหน้าหนาวและหน้าแล้งก็จะมี การเพาะปลูกพืชผักสวนครัว ตลอดถึงมีการ จับปลาตามแหล่งน้ำธรรมชาติ ไว้บริโภคในครัวเรือนและแลกเปลี่ยนกันภายในหมู่บ้านและหมู่บ้าน อื่น ๆ เพื่อเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายและสร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือนด้วย โดยชาวบ้านกลุ่มนี้จะมี การค้าขายสินค้าจำพวกสินค้าอุปโภค บริโภค อาหาร ผลิตภัณฑ์แปรรูปผลผลิตปลา และการเกษตร ง่าย ๆ ซึ่งจะเป็นร้านค้าขนาดย่อมภายในหมู่บ้านเป็นกิจการขนาดเล็กของครอบครัวและหมู่บ้าน มี แรงงานสำคัญคือสมาชิกในครอบครัวในการทำหน้าที่ค้าขายและบริการแก่ลูกค้า นอกจากนี้ก็มีการ ประกอบอาชีพทำนาอีกช่องทางหนึ่งด้วย เนื่องจากเป็นอาชีพดั้งเดิมที่มีมาก่อนอาชีพค้าขายจะ เกิดขึ้นในหมู่บ้าน จึงมีการรักษาอาชีพและพื้นที่ทำกินเอาไว้ เพื่อให้มีข้าวสำหรับไว้บริโภคใน ครัวเรือนและนำมาไปขายในบางส่วนเพื่อนำมาเป็นเงินทุนหมุนเวียนในการค้าขาย

ดั่งกรณีตัวอย่างแม่ถาน ชาวอุไร ประกอบอาชีพค้าขายเป็นหลักและทำนา อาศัยอยู่ บ้านเลขที่ 20 หมู่ 5 บ้านโคกกลาง เดิมย้ายมาจากบ้านหนองแวง ตำบลกุดคู อำเภอนอนสัง จังหวัด หนองบัวลำภู แม่ถาน จบการศึกษาในระดับประถมศึกษาปีที่ 4 ในฐานะหัวหน้าครอบครัวและ สมาชิกในครัวเรือนอีก 7 คน ต้องประกอบอาชีพค้าขายและเกษตรกรรมในการเพาะปลูกข้าว โดยมี พื้นที่ทำกินทั้งหมด 50 ไร่ ในการเพาะปลูกข้าว ซึ่งลักษณะพื้นที่ในการทำการเกษตรส่วนใหญ่จะ เป็นที่ราบลุ่ม สภาพดินเป็นดินเหนียวปนดินทราย ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ โดยแม่ถาน ได้เล่าถึงวิถี ชีวิตในอดีตให้ฟังว่า “ได้ทำมาหากินโดยการทำไร่ไถนา ทำสวน เลี้ยงวัว ควาย เป็ด ไก่ ตามวิถีชีวิต ของชาวบ้านโดยทั่วไป และมีการประมง แต่ก็เพื่อบริโภคในครัวเรือนเสียเป็นส่วนใหญ่ ชีวิตมี ความเป็นอยู่แบบง่าย ๆ ไม่เดือนร้อน เมื่อถึงฤดูกาลทำนาก็จะช่วยกันกับสามีและลูก ๆ โดยมีที่นา จำนวน 50 ไร่ ถือว่าเป็นจำนวนที่มากพอสมควร ถ้าจะอาศัยลำพังสามีและลูก ๆ ภายในครัวเรือนก็ ไม่สามารถทำได้จึงต้องอาศัยกำลังแรงงานจากญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านมาช่วยทั้งเป็นการขอแรง กันและการจ้างแรงงานตามโอกาส โดยผลผลิตทางการเกษตรที่ได้ก็จะเก็บเอาไว้บริโภคใน ครัวเรือน ในส่วนที่เหลือก็เอาไปขายมาเป็นเงินทุนหมุนเวียนในร้านค้า และเมื่อก่อนการค้าขายก็ คล่องสินค้าก็ไม่แพง แต่ต้องเข้าไปปรับสินค้าในตัวอำเภอนอนสังเพื่อนำมาขายต่อภายในหมู่บ้านซึ่ง ก็ไม่ไกลมากนักจากตัวหมู่บ้านโคกกลางมากนัก ซึ่งก็จะมีลูกค้าซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นชาวโคกกลางมา

ทำการซื้อสินค้าภายในร้าน โดยสินค้าส่วนใหญ่จะเป็นพวกเบ็ดเตล็ด จำพวกเครื่องอุปโภคบริโภค ในชีวิตประจำวันและขายประเภทอาหารด้วย อาทิ ก๋วยเตี๋ยว ส้มตำ ไก่ย่าง ขนมจีน ปิ้งปลา เป็นต้น ทั้งนี้ก็เพื่อหาเงินสร้างรายได้มาใช้จ่ายภายในครอบครัว”

แม่ถาน ได้เล่าให้ฟังต่ออีกว่า “ การทำมาหากินของแม่ถาน ในช่วงระยะเวลา 1-2 ปีแรก หลังจากการสร้างเขื่อนนี้ ได้ทำการเพาะปลูกข้าวนี้ได้ผลผลิตก็ค่อนข้างดี เพียงพอต่อการบริโภคภายในครัวเรือน และสามารถขายเพื่อนำมาเป็นรายได้เลี้ยงครอบครัวได้ โดยการทำการเพาะปลูกในสมัยก่อนนั้นนิยมใช้แรงงานควาย และเลี้ยววัว ไว้เพื่อจำหน่ายอีกทางหนึ่งด้วย การทำมาหากินในสมัยนั้นก็เป็นอย่างเรียบง่าย แม้จะไม่สะดวกสบายเท่าไหร่นัก แต่สภาพความเป็นอยู่และการดำรงชีพก็ไม่ถือว่าลำบากนัก ตรงกันข้ามกับมีความอุดมสมบูรณ์ในการประกอบอาชีพเพิ่มมากขึ้น จากที่ทำนา ปลูกพืชผักและเลี้ยงสัตว์ กับมาทางเลือกในการประกอบอาชีพประมง และอาชีพรับจ้างเพิ่มมากขึ้น ทำให้มีรายได้มากขึ้นกว่าเดิม แม้ว่าบ้านโคกกลางจะอยู่ในชายที่ได้รับผลกระทบอยู่บ้าง แต่ก็ถือว่าได้รับผลกระทบไม่มาก เมื่อเทียบกับหมู่บ้านอื่นในบริเวณเดียวกัน ”

ในช่วงนั้นการดำเนินชีวิตของแม่ถานและสมาชิกในครัวเรือนจะประกอบอาชีพทำนา จนกระทั่งประมาณปี พ.ศ. 2525 แม่ถานได้ปรึกษากับสมาชิกในครัวเรือนว่า หมู่บ้านโคกกลางนั้นมีร้านค้าอยู่จำนวนน้อย ประกอบกับร้านค้าที่มีอยู่ก็เป็นร้านค้าที่ขายอุปโภคบริโภคเพียงอย่างเดียว จึงมองเห็นช่องทางว่า ปัจจุบันนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่มีความเร่งรีบในการดำเนินชีวิตเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม การเปิดร้านค้าประเภท สินค้าส่วนใหญ่ที่เป็นพวกเบ็ดเตล็ด ทั้งเครื่องอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวันและขายประเภทอาหารด้วย อาทิ ก๋วยเตี๋ยว ส้มตำ ไก่ย่าง ขนมจีน ปิ้งปลา เป็นต้น น่าจะดึงดูดใจลูกค้าที่เป็นชาวบ้านในหมู่บ้านได้เป็นอย่างดี เมื่อคิดและปรึกษากันภายในครอบครัวได้อย่างนั้นแล้ว จึงได้ลงมือในการสร้างร้านค้าขึ้นมา โดยที่ซื้อวัสดุอุปกรณ์ในการก่อสร้างมาจากในตัวอำเภอโนนสัง และใช้แรงงานภายในครอบครัวที่ช่วยกันทำเพิ่มเติมจากตัวบ้านออกไปหน้าบ้าน เป็นร้านค้าขนาดย่อมและได้ทำการซื้อสินค้ามาลงที่ร้านจำพวกสินค้าเบ็ดเตล็ด ทั้งเครื่องอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวันและขายประเภทอาหารด้วย อาทิ ก๋วยเตี๋ยว ส้มตำ ไก่ย่าง ขนมจีน ปิ้งปลา เป็นต้น ซึ่งเงินที่นำมาลงทุนในการซื้อสินค้าเข้าร้านนี้ก็เงินทุนจากการเก็บหอมรอมริบในการประกอบอาชีพทั้งภาคการเกษตรและการขายวัว ควายที่ได้ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาเป็นทุนในการค้าขาย โดยที่ไม่ได้กู้หนี้ยืมสินจากแหล่งอื่น ๆ เลย

แม่ถาน ได้เล่าให้ฟังต่ออีกว่า “ ในการค้าขายช่วงแรก ๆ นั้น การค้าขายถือว่าดีมาก เพราะเป็นที่สนใจของชาวบ้านโคกกลาง เนื่องจากมีสินค้าทุกอย่าง ทุกประเภทให้เลือกมากมาย รวมทั้งมีอาหารตามสั่งอีกด้วย ทำให้เกิดความสะดวกสบายในการซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคของชาวบ้านโคกกลาง อีกทั้งบริเวณสถานที่ตั้งร้านค้าก็เป็นทำเลที่เหมาะสม เนื่องจากอยู่ติดกับเส้นทางคมนาคมหลัก

ของหมู่บ้าน มีชาวบ้านผ่านไปมาอยู่ตลอดเวลา จึงทำให้การค้าขายได้กำไรอย่างดี โดยสินค้าอุปโภคบริโภคนั้นส่วนมากจะไปรับเองจากตลาดอำเภอโนนสัง แต่ปัจจุบันนี้ก็มีร้านค้ามาส่งสินค้าให้ถึงร้านค้าเลย แม้ว่าจะมีความสะดวกรวดเร็วในการขนส่งสินค้าเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม แต่การค้าขายในปัจจุบันนี้ก็ไม่ค่อยได้กำไรดีเท่าที่ควร เนื่องจากมีร้านค้าเกิดขึ้นในหมู่บ้านโคกกลางจำนวนมาก ทำให้ลูกค้ามีร้านค้าให้เลือกซื้อสินค้าจำนวนมากตามความสะดวกในการซื้อขาย ”

แม้ว่าแม่ถานจะประกอบอาชีพค้าขายเป็นอาชีพหลักก็ตาม แต่แม่ถานและครอบครัวก็ไม่ได้ทิ้งอาชีพเกษตรกรรม ยังคงทำนาเหมือนเดิม แต่อาจแตกต่างกันตรงที่มีการจ้างแรงงานในการทำนาเป็นส่วนใหญ่ไม่ได้ทำเองเพียงลำพังเหมือนเดิม โดยมีการจ้างทั้งไถนา ดำนา เกี่ยวข้าว และสีข้าว เนื่องจากเวลาส่วนใหญ่ของแม่ถานและครอบครัวจะทำการค้าขาย จึงไม่ได้ลงมือทำเอง เนื่องจากมีพื้นที่ทำการเกษตรจำนวนมากถึง 50 ไร่ ตลอดถึงเมื่อทำเองจะต้องใช้เวลาเป็นจำนวนมากประมาณ 1 เดือน ซึ่งเป็นเวลานาน ลำพังแม่ถาน ครอบครัวและญาติพี่น้องคงจะทำไม่ไหวเหมือนเดิม จึงมีการจ้างทำนาเกิดขึ้น ในปัจจุบันนี้ครอบครัวของแม่ถานจะไม่ทำนาปรัง คงทำเพียงนาปีเพื่อบริโภคในครัวเรือนและขายเพื่อนำมาเป็นทุนในการค้าขายเท่านั้น นอกจากนี้ยังคงแบ่งพื้นที่บางส่วนในการเพาะปลูกพืชผักต่าง ๆ เช่น พริก มะเขือ กระหล่ำปี กระหล่ำดอก ผักกาดหอม กระเทียม เป็นต้น ไว้สำหรับบริโภคภายในครัวเรือนและนำมาให้บริการแก่ลูกค้าอีกด้วย

ปัจจุบันนี้แม่ถานและครอบครัว ยังคงทำหน้าที่ค้าขายอยู่เป็นประจำ แม้อายุจะเพิ่มมากขึ้นก็ตาม โดยจะมีลูกอีก 5 คน ที่มาช่วยเป็นแรงงานสำคัญในการประกอบอาชีพค้าขาย ช่วยดูแลการทำนาปี โดยมีรายได้จากการประกอบอาชีพต่าง ๆ ประมาณ 5,000 บาทต่อเดือน และไม่มีหนี้สินในการประกอบอาชีพอีกด้วย ซึ่งถือได้ว่าครอบครัวของแม่ถาน เป็นอีกครอบครัวหนึ่งที่ประสบความสำเร็จในการประกอบปรับตัวสำหรับอาชีพเพื่อรองรับเปลี่ยนแปลงและสร้างยุทธศาสตร์ในการดำรงชีพให้เกิดขึ้นได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายในครัวเรือนได้เป็นอย่างดี

ต่อมาตัวอย่างของพ่อดี สีนาร์ตน์ ประกอบอาชีพค้าขายเป็นหลัก อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 52 หมู่ 5 บ้านโคกกลาง เป็นคนบ้านโคกกลาง ตำบลโนนสัง อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู โดยกำเนิด ในส่วนของการศึกษานั้น พ่อดี จบการศึกษาในระดับประถมศึกษาปีที่ 4 ในฐานะหัวหน้าครอบครัวและสมาชิกในครัวเรือนอีก 3 คน ต้องประกอบอาชีพค้าขายเป็นหลัก เนื่องจากพ่อดีและครอบครัวไม่มีพื้นที่ทำกินในการเพาะปลูกข้าว และการทำงานเกษตรกรรมต่าง ๆ จึงได้ยึดอาชีพค้าขายเป็นหลัก โดยพ่อดีได้เล่าถึงวิถีชีวิตในอดีตให้ฟังว่า “ แต่ก่อนพ่อดีและครอบครัวได้ได้มีอาชีพทำนา เพาะปลูกพืชผลทางการเกษตร เนื่องจากซึ่งลักษณะพื้นที่ในการทำเกษตรส่วนใหญ่จะเป็นที่ราบลุ่ม สภาพดินเป็นดินเหนียวปนดินทราย ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การเพาะปลูก อีกทั้งมีการเลี้ยงวัว ควาย เป็ด ไก่ ตามวิถีชีวิตของชาวบ้าน โดยทั่วไป ตลอดถึงก็มีการทำอาชีพ

ประมงบ้าง แต่ก็เพื่อบริโภคในครัวเรือนเสียเป็นส่วนใหญ่ ชีวิตมีความเป็นอยู่แบบง่าย ๆ ไม่เดือนร้อนอะไรมากนัก เมื่อถึงฤดูกาลทำนา ทำสวนก็จะช่วยกันกับภรรยาและลูก ๆ ในที่ดินทำกินจำนวน 15 ไร่ ซึ่งก็ถือว่าเป็นจำนวนที่ไม่มากนัก สามารถทำตัวเองตามลำพังภรรยาและลูก ๆ ภายในครัวเรือนโดยอาศัยกำลังแรงงานจากญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านมาช่วยทั้งเป็นการขอแรงกันและการจ้างแรงงานตามโอกาส โดยผลผลิตทางการเกษตรที่ได้ก็จะเก็บเอาไว้บริโภคในครัวเรือน ในส่วนที่เหลือก็เอาไปขายมาเป็นเงินใช้จ่ายภายในครอบครัว ทำบุญบ้างและช่วยเหลือญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านบ้างตามโอกาส

พ่อดีเล่าถึงความรู้สึกในช่วงที่มีการก่อสร้างเขื่อนให้ฟังว่า “พ่อดีทราบข่าวจากชาวบ้านและผู้ใหญ่บ้านว่าจะมีการสร้างเขื่อนกักเก็บน้ำขนาดใหญ่ในพื้นที่หลายแสนไร่ ก็เริ่มหวั่นวิตกว่าถ้าเกิดมีการก่อสร้างขึ้นมาจริง ๆ เราจะทำอย่างไร เพราะชาวบ้านส่วนมากพูดให้ฟังว่า เมื่อสร้างเขื่อนขนาดใหญ่แล้วจะทำให้ต้องสูญเสียที่ดินทำกินในบริเวณที่มีการก่อสร้างดังกล่าว จนต้องมีการอพยพครอบครัวและหมู่บ้านต่าง ๆ ออกจากพื้นที่ก่อสร้างเขื่อน ตลอดถึงต้องได้รับผลกระทบจากปัญหาภาวะน้ำท่วมในพื้นที่ทำกินด้วย จึงทำให้พ่อดีเริ่มหวั่นวิตกเป็นอย่างมาก กลัวได้รับผลกระทบในสิ่งต่าง ๆ ที่กำลังจะเกิดขึ้นต่อไปในอนาคตข้างหน้า แต่หลังจากนั้นมาไม่นานก็ได้เห็นเจ้าหน้าที่และคนงานมาทำการก่อสร้างเขื่อนเป็นจำนวนมาก ก็เริ่มรู้แล้วว่าทางรัฐจะมีการดำเนินการจริง แต่พ่อดีก็ยังเชื่อว่า รัฐคงจะมีมาตรการที่ดีในการป้องกันและรับมือกับปัญหาที่เกิดขึ้นคงจะไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับชาวบ้านในบริเวณรอบเขื่อนนี้” ซึ่งผลกระทบจากการสร้างเขื่อนทำให้พ่อดีต้องสูญเสียที่ดินทำกินที่มีความอุดมสมบูรณ์ไปทั้งหมด จำนวน 15 ไร่ แต่รับเงินค่าชดเชยเพียง 6,000 บาท พร้อมทั้งค่ารถนอนอีก 1,000 บาท ซึ่งถือได้ว่าเป็นค่าชดเชยราคาต่ำมาก เนื่องจากที่ดินส่วนใหญ่ในบริเวณดังกล่าวนั้นสามารถเพาะปลูกข้าวและพืชผลทางการเกษตรต่าง ๆ ได้ผลผลิตเป็นอย่างดี แต่ค่าชดเชยและค่ารถนอนที่ได้ก็ไม่คุ้มกันเลยกับที่ดินทำกินที่ต้องสูญเสียไปในราคาต่ำ

พ่อดีเล่าให้ฟังต่ออีกว่า “เมื่อพ่อดีและครอบครัวไม่สามารถทำอาชีพทำนา เพาะปลูกพืชทางการเกษตรได้เหมือนเดิมแล้ว เนื่องจากต้องสูญเสียที่ดินทำกินจำนวน 15 ไร่ดังกล่าว ครั้นจะซื้อที่ดินอีกเพื่อใช้ในการทำนาเงินที่เก็บไว้ก็มีไม่ค่อนมากพอที่จะซื้อที่ดินใหม่ เพราะค่าชดเชยที่ได้จากรัฐเองก็เพียงน้อยนิดทำให้ต้องหาช่องทางทำมาหากินใหม่โดยมองไปที่อาชีพประมงที่ชาวบ้านจำนวนมากของหมู่บ้านนิยมทำกัน ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงในการก่อสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ขึ้นมาเนื่องจากมองว่าเป็นอาชีพทางเลือกที่มาทดแทนอาชีพทางการเกษตรได้ในช่วงที่ดินสูญหายจากการนำไปสร้างอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ โดยการประกอบอาชีพประมงนี้จะมีพ่อค้าปลาหรือเจ้าแก้มเข้ามาลงทุนซื้ออุปกรณ์ทำประมงให้กับพ่อดี โดยใช้เงินทุนจำนวนมากในการซื้อวัสดุอุปกรณ์

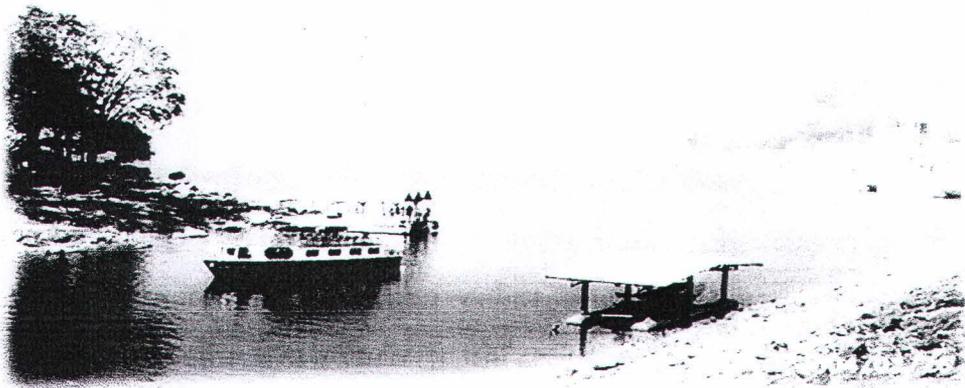
ในการหาปลา ซึ่งพ่อตัวเองก็ได้เริ่มฝึกทักษะต่าง ๆ ในการหาปลา ซึ่งทักษะต่าง ๆ เหล่านี้มีการถ่ายทอดภายในครัวเรือนและชาวบ้านในหมู่บ้าน โลกกลางที่ประกอบอาชีพประมงให้มีความชำนาญและเชี่ยวชาญในการหาปลาในอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ ”

พ่อดีเล่าถึงการลงทุนหาปลาในช่วงแรกให้ฟังว่า “ ในช่วงแรกที่เริ่มหาปลาในอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ได้ใช้เงินลงทุนในการซื้อวัสดุอุปกรณ์ในการประมง เป็นจำนวนเงินประมาณ 18,000 บาท ด้วยเงินออมของพ่อดีและครอบครัวที่เก็บออมกันมาจากการขายพืชผลทางการเกษตรบางส่วน และเงินทุนบางส่วนจากพ่อค้าปลาหรือเจ้าแก่ในการปล่อยเงินให้นำไปลงทุนก่อน โดยมีเงื่อนไขให้สินค้าปลาที่ได้ส่งให้แก่พ่อค้าปลาหรือเจ้าแก่นั่น ซึ่งถือว่าเป็นการต่างตอบแทนจากเงินทุนที่พ่อค้าปลาหรือเจ้าแก่ได้ลงทุนให้ไปถือว่าไม่ผูกขาดและเอาเปรียบกัน ส่วนการหาปลาในอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์นั้นมีสภาพที่ค่อนข้างลำบาก เพราะอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์เป็นอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่มีขนาดลึกและกว้างขวางมาก ความแรงของน้ำและเครื่องมือหาปลาบางอย่างไม่สามารถใช้ได้ แม้ในบริเวณที่หาปลาได้บ่อยครั้งก็ไม่สามารถรู้ได้ว่ามีปลามากหรือน้อยเพียงใด การหาปลาจึงต้องใช้ประสบการณ์อย่างมาก สำหรับปลาที่หาได้ก็จะนำไปแปรรูปไว้บริโภคในครัวเรือน นำไปขายให้กับพ่อค้าปลาหรือเจ้าแก่ และตลาดกลาง ตลอดถึงแลกเปลี่ยนกับคนในหมู่บ้าน โลกกลางและหมู่บ้านต่าง ๆ ใกล้เคียง ซึ่งแต่ก่อนนั้นจะต้องออกไปตระเวนขายและแลกเปลี่ยนเอง แต่ต่อมาภายหลังก็มีพ่อค้าปลาหรือเจ้าแก่จากตลาดโนนสังและตลาดต่าง ๆ มารับซื้อปลาสดและปลาแปรรูปถึงในหมู่บ้านเพื่อนำไปจำหน่ายยังสถานที่อื่นด้วย ”

ต่อมาในปี พ.ศ. 2530 เมื่ออาชีพหาปลาเป็นอาชีพที่แพร่หลายในการประกอบอาชีพของชาวบ้านละแวกนี้ ทำให้การหาปลาก็คือเป็นไปด้วยความยากลำบากกว่าเดิม จำนวนปลาที่เคหาได้มาก ก็ลดปริมาณลงจากที่เคยหาปลาขายได้วันละ 200-400 บาทก็ ได้เพียงประมาณวันละ 100-200 บาทเท่านั้น จึงได้ปรึกษารือกับภรรยาและลูก ๆ แล้วได้ลงความเห็นกันว่า “ จะประกอบอาชีพค้าขายโดยจะเปิดร้านค้าเพื่อลงทุนค้าขายแทน อย่างน้อยก็น่าจะพอขายได้ เพราะคนในหมู่บ้าน โลกกลางเองก็ประกอบอาชีพนี้ไม่ค่อยมากนัก จึงได้เข้าทำการกู้ยืมเงินกับโครงการเงินล้านของหมู่บ้าน โลกกลาง จำนวน 20,000 บาท รวมกับเงินครอบครัวที่เก็บหอมรอมริบได้ในบางส่วนมาลงทุนเปิดร้านค้า โดยได้ต่อเติมบ้านทางด้านหน้าบ้านจำนวน 2 ห้องเป็นร้านค้า โดยสินค้าส่วนใหญ่จะเป็นพวกเครื่องอุปโภคบริโภคเบ็ดเตล็ดในชีวิตประจำวัน อาทิ สบู่ ยาสีฟัน ผงซักฟอก น้ำยาล้างจาน ยาสระผม ขนมน้ำปลา ผงชูรส เป็นต้น ซึ่งรับสินค้ามาจากในตัวอำเภอโนนสังเพื่อนำมาขายต่อภายในหมู่บ้านซึ่งก็ไม่ไกลมากนักจากตัวหมู่บ้าน โลกกลางมากนัก ซึ่งก็จะมีลูกค้าซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นชาวโลกกลางมาทำการซื้อสินค้าภายในร้าน ”

รับจ้างเป็นหลัก ที่ต้องต่อสู้ดิ้นรนออกไปทำงานรับจ้างทั้งภายในและภายนอกหมู่บ้าน ซึ่งขึ้นอยู่กับแต่ละช่วงเวลาของการรับจ้างและมีรายได้ที่ไม่แน่นอนในการประกอบอาชีพ

อย่างไรก็ตามลักษณะเด่นในการปรับตัวของชาวบ้าน โลกกลางเพื่อให้ดำรงชีพอยู่รอดได้ คือ การประกอบอาชีพที่มีความหลากหลาย โดยชาวบ้านบางส่วนก็ออกไปรับจ้างภายนอกชุมชน เพื่อให้ครัวเรือนสามารถดำรงชีพอยู่ได้ โดยเฉพาะครัวเรือนที่ไม่ค่อยมีทักษะในการประกอบอาชีพ ประมง ซึ่งมีสมาชิกครัวเรือนที่เป็นคนแก่และเด็กอยู่ที่บ้าน ซึ่งการออกไปรับจ้างก็เพื่อแสวงหาปัจจัยในการดำรงชีพเท่านั้น แต่ครัวเรือนก็ยังเป็นศูนย์กลางที่สมาชิกในครัวเรือนจะต้องกลับมา รวมตัวกัน และเป็นที่น่าสังเกตว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่จะต้องต่อสู้ดิ้นรนปรับตัวอย่างมาก ในการแสวงหารูปแบบการประกอบอาชีพจนกระทั่งสามารถดำรงชีพอยู่ได้ในปัจจุบัน ทั้งนี้การปรับตัวของชาวบ้าน โลกกลางส่วนใหญ่เกิดจากประสบการณ์และการถ่ายทอดทักษะในการดำรงชีพใน ลักษณะต่าง ๆ ซึ่งการประกอบอาชีพส่วนใหญ่ยังคงขาดการสนับสนุนจากภาครัฐที่จะเข้ามาช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ แก่ชาวบ้าน โลกกลางอย่างจริงจัง

ภาพที่ 8 สภาพพื้นบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์

ที่มา : จากการเจ้าหน้าที่เขื่อนอุบลรัตน์ปี พ.ศ. 2547

5. ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์

ในการสร้างยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ เป็นวิธีการในการแสวงหาทางเลือกหรือวิธีการในการหาทางออกโดยใช้กลไกในการเข้าถึง ทรัพยากร/ทุนอย่างชาญฉลาด เมื่อครัวเรือนเกษตรกรประสบพบเจอกับปัญหาต่าง ๆ เพื่อให้दन

และครอบครัวดำรงอยู่ได้ โดยอาศัยความรู้ความสามารถในการจัดการทรัพย์สิน/ทุนต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน เช่น ทุนธรรมชาติ ทุนทางกายภาพ ทุนทางมนุษย์ ทุนเงินตรา และทุนทางสังคม นำมาใช้เป็นยุทธวิธีในการทำกิจกรรมและใช้เป็นยุทธวิธีในการปรับตัวเพื่อการอยู่รอดโดยการสร้างงานอาชีพ กิจกรรม หรือสร้างรูปแบบวิธีการต่าง ๆ อันหลากหลายโดยอาศัยทรัพย์สิน/ทุนที่มีอยู่นั้น มาสนับสนุนในการประกอบอาชีพอย่างชาญฉลาด เพื่อความอยู่รอดของครัวเรือนเกษตรกรและชุมชน โดยอาศัยหลักในการวิเคราะห์ถึงบริบทมหภาคลงสู่บริบทครัวเรือน/ชุมชนที่ใช้เป็นกลไกเพื่อเข้าถึงทรัพย์สิน/ทุนที่มีอยู่ภายในครัวเรือน/ชุมชนภายใต้อิทธิพลของเงื่อนไขภาวะแนวโน้มและบริบทเปราะบางที่เกิดขึ้น ซึ่งยุทธศาสตร์ที่ว่าจะอยู่ในลักษณะต่าง ๆ อาทิ การรวมกลุ่ม การลงทุน การทดแทน การยอมสละ การยอมทน การประท้วง การอพยพแรงงาน การฝึกทักษะอาชีพ และการประกอบอาชีพเสริม เป็นต้น โดยลักษณะของการสร้างยุทธศาสตร์หรือวิธีการในการแสวงหาทางเลือกหรือวิธีการในการหาทางออกนี้จะนำไปสู่การสร้างยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนให้มีประสิทธิภาพในการดำรงชีพได้ ซึ่งการสร้างยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนนี้จะก่อให้เกิดผลลัพธ์ในการดำรงชีพต่าง ๆ ตามมา อาทิ การมีรายได้เพิ่มขึ้น การมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การลดความอ่อนแอ การเพิ่มความมั่นคงด้านอาหาร การเกิดความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น ซึ่งผู้ศึกษาจะได้อธิบายให้เห็นภาพการสร้างยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชน และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการสร้างยุทธศาสตร์การดำรงชีพในแต่ละประเด็นที่ทำศึกษาเป็นลำดับสืบต่อไป

5.1 ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ เป็น การกำหนดรูปแบบของกิจกรรมและการปฏิบัติการในชีวิตของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ ที่หลากหลายรูปแบบผสมผสานกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการดำรงชีพภายใต้บริบทต่าง ๆ ที่แวดล้อมครัวเรือนและปัจเจกบุคคล ซึ่งจำเป็นจะต้องพัฒนากลวิธีการต่าง ๆ เพื่อรับมือกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ที่มีความแตกต่างกันตามบริบทของเวลา ลักษณะภูมิศาสตร์ และระดับทางเศรษฐกิจ และนอกจากนี้ยังแตกต่างกันไปภายในแต่ละครัวเรือนด้วย ซึ่งสถานภาพดังกล่าวนี้มีผลโดยตรงต่อความสามารถในการเลือกใช้ยุทธศาสตร์การดำรงชีพประเภทต่าง ๆ เพื่อความอยู่รอดและให้ดีขึ้น โดยพิจารณากระบวนการของครัวเรือนและการทำกิจกรรมในชุมชน ไม่ได้มีเฉพาะในสังคมชนบทแต่ยังรวมไปถึงสังคมเมืองด้วย โดยมีสถาบันทางสังคมและความสัมพันธ์ทางสังคมหรือกฎเกณฑ์และบรรทัดฐานของชุมชน ที่จะเชื่อมโยงแสดงออกมาทั้งในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างผู้ชายและผู้หญิง และสิทธิในทรัพยากรที่จะเป็นตัวเชื่อมโยงแสดงรูปแบบของยุทธศาสตร์ของการดำรงชีพในการหารายได้และการผลิตอาหารสำหรับปัจเจกบุคคล

หรือครัวเรือน เช่น ความแตกต่างของโอกาสในการเข้าถึงที่ดิน ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดหรือข้อจำกัดในลักษณะของการดำรงชีพ หรือความแตกต่างทางด้านเพศภาวะ ชนชั้น และความสัมพันธ์ในครัวเรือน ในการแสดงถึงความแตกต่างสำหรับการเข้าถึงทรัพยากรและได้สร้างความแตกต่างในยุทธศาสตร์ในการดำรงชีพ ซึ่งองค์ประกอบของการดำรงชีพประกอบด้วย ทรัพยากร คือ ทูทางธรรมชาติ ทูทางกายภาพ ทูทางทรัพยากรมนุษย์ ทูทางการเงิน และทูทางสังคม กิจกรรม และการเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ ซึ่งถูกควบคุมกำกับโดยสถาบันและความสัมพันธ์ทางสังคม เป็นตัวกำหนดการดำรงชีพของปัจเจกบุคคลหรือครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ โดยมีจุดมุ่งหมายถึงการสร้างความเป็นอยู่ในการดำรงชีพเพื่อให้เกิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมขึ้น เพื่อเป็นการสร้างยุทธศาสตร์ในการดำรงชีวิตของครัวเรือนเกษตรกรและในคนชุมชนให้ดำรงอยู่ได้ในสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาเพื่อความอยู่รอดและความยั่งยืนของชุมชน สำหรับวิธีการในการแสวงหาทางเลือกหรือวิธีการในการหาทางออกนั้นจะใช้กลไกในการเข้าถึงทรัพย์สิน/ทุนอย่างชาญฉลาด เมื่อครัวเรือนเกษตรกรต้องประสบกับปัญหาต่าง ๆ เพื่อให้ตนเองและครอบครัวดำรงอยู่ได้ โดยอาศัยความรู้ความสามารถในการจัดการทรัพย์สิน/ทุนต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน เช่น ทุนธรรมชาติ ทุนทางมนุษย์ และทุนทางสังคม นำมาใช้เป็นยุทธวิธีในการทำกิจกรรมและยุทธวิธีในการปรับตัวเพื่อการอยู่รอดโดยการสร้างงาน อาชีพ กิจกรรม หรือสร้างรูปแบบวิธีการต่าง ๆ อันหลากหลายโดยอาศัยทรัพย์สิน/ทุนที่มีอยู่นั้น มาสนับสนุนในการประกอบอาชีพ ซึ่งยุทธศาสตร์ที่ว่านี้จะอยู่ในรูปแบบ การรวมกลุ่ม การลงทุน การทดแทน การยอมสละ การยอมทน การประท้วง การอพยพ แรงงาน การปรับตัว และการประกอบอาชีพเสริม โดยยุทธศาสตร์ที่ว่านี้ครัวเรือน/ชุมชนจะนำมาใช้ในการประกอบอาชีพ การดำรงชีวิตในรูปแบบต่าง ๆ ผ่านกิจกรรมและยุทธวิธีต่าง ๆ เหล่านี้ ในลักษณะของการสร้างยุทธศาสตร์หรือวิธีการในการแสวงหาทางเลือกหรือวิธีการในการหาทางออกเพื่อนำไปสู่การกำหนดยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนให้มีประสิทธิภาพในการดำรงชีพได้ ดังจะได้กล่าวถึงการสร้างยุทธศาสตร์ในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ ดังต่อไปนี้

5.1.1 การรวมกลุ่ม เป็นยุทธศาสตร์การดำรงชีพหนึ่งที่เกิดขึ้นเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นกลุ่ม เนื่องจากปัญหาที่ผ่านมาในการทำหรือการผลิต มักจะทำกันเพียงลำพังทำให้ขาดเอกภาพ ศักยภาพ อำนาจการต่อรองและความเข้มแข็ง ในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น จึงได้มีการรวมพลังเป็นกลุ่มกันต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มให้เกิดมีเอกภาพ ศักยภาพ อำนาจการต่อรองและความเข้มแข็ง

5.1.2 การลงทุน เป็นการเสริมสร้างความมั่นคงให้กับทรัพยากร/ทุนที่มีอยู่หรือเพิ่มเติมช่องทางในการลงทุนใหม่ ๆ เพื่อเป็นการสร้างหลักประกันความมั่นคงในระยะยาว ป้องกันความไม่แน่นอนที่จะเกิดขึ้น ตลอดจนเป็นการสร้างการไหลเวียนของรายได้หรือการผลิต ซึ่งการลงทุนดังกล่าวมีทั้งการใช้ทุนที่มีอยู่อย่างเข้มแข็งมากขึ้น หรือด้วยวิธีการที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น

5.1.3 การทดแทน เป็นการลงทุนทดแทนด้วยทุนอีกประเภทหนึ่งจากทุนทดแทนเดิมที่มีอยู่ เช่น การชดเชยของทุนทางธรรมชาติที่เสื่อมสภาพหรือลดจำนวนลงด้วยการเพิ่มทุนทางกายภาพ โดยมีการปรับปรุงดินที่เสื่อมความอุดมสมบูรณ์ด้วยการบำรุงดิน นอกจากนี้ยังมีการทดแทนแรงงาน โดยตรงที่ขาดหายไปด้วยการส่งเงินกลับบ้าน ของสมาชิกในครัวเรือนที่อพยพไปทำงานข้างนอก

5.1.4 การยอมสละ เป็นอีกยุทธศาสตร์การดำรงชีพหนึ่งที่พบในครัวเรือนที่มีจำนวนแรงงานในครัวเรือนน้อยและไม่มีเวลา ไม่สามารถที่จะเข้าร่วมในการใช้แรงงานทดแทนได้ ทำให้อาณาเขตเกษตรกรไม่สามารถที่จะเรียกใช้ต้นทุนที่เป็นแรงงานจากเพื่อนบ้าน ได้และแหล่งแรงงานอื่นได้ นอกจากนี้ การที่ภาคการเกษตรขาดแรงงานนั้นส่งผลทำให้บุตรหลานของเกษตรกรต้องออกจากระบบการศึกษาเพื่อมาช่วยงานในกิจกรรมการเกษตร เนื่องจากสถานะขาดแรงงานตลอดถึงการยอมเสียสละทุนทางธรรมชาติที่มีอยู่ คือ ที่ดิน เพื่อใช้ในการค้าประกันการกู้ยืมเงินจากแหล่งทุนต่าง ๆ

5.1.5 การยอมทน เป็นการยอมอดทนจากการที่ไม่สามารถต่อสู้ แก้ไขเปลี่ยนแปลงได้ นอกจากเตรียมพร้อมสำหรับรับมือกับสิ่งต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น ทั้งที่เกิดจากภัยธรรมชาติ ซึ่งประกอบไปด้วย อุณหภูมิ ปริมาณน้ำฝน ความชื้นในดิน อุณหภูมิ ความยาวนานของฤดูกาล ความถี่ ความรุนแรง ระยะเวลาของการเกิดปรากฏการณ์ที่ผิดปกติทางสภาพภูมิอากาศ เช่น ฝนตกหนัก การเกิดพายุลูกเห็บ การเกิดคลื่นความร้อน ความยาวนานของฤดูหนาว และภาวะแห้งแล้ง โดยที่ครัวเรือนเกษตรกรไม่สามารถที่จะคาดคะเนเวลาที่จะเกิดได้ทำให้เกิดผลเสียหายต่อผลผลิตทางการเกษตร ภาวะการตลาดที่ไม่มีความแน่นอนทั้งในด้านราคาผลผลิต และด้านราคาของต้นทุนการผลิต และความเสี่ยงที่เกิดจากนโยบายของรัฐบาลที่กำหนดเกี่ยวกับการทำการเกษตรหรือทิศทางการเกษตรของประเทศ เป็นต้น ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรได้แต่เตรียมพร้อมรับมือและเปลี่ยนแปลงรูปแบบในการดำรงชีพและการผลิตแบบใหม่

5.1.6 การประท้วง เป็นการไม่เห็นด้วยกับนโยบายรัฐและสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอันก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรม ได้รับผลกระทบ และก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้นมา โดยการประท้วงในที่นี้อาจเป็นการประท้วงที่แสดงออกชัดเจนในการรวมกลุ่มเพื่อแสดงจุดยืนคัดค้านสิ่งต่าง ๆ ที่กลุ่มไม่เห็นด้วยเหล่านั้น และการประท้วงที่ไม่กระทำตามโดยเพิกเฉยต่อสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น โดย

เป็นการแสดงออกที่ไม่ชักแข็งเด่นชัดนัก เนื่องจากกลัวอำนาจที่ตนเองได้รับผลกระทบจากการประท้วงและเรียกร้องสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น ซึ่งการประท้วงนี้ถือได้ว่าเป็นยุทธศาสตร์ที่ถูกแสดงออกมาภายใต้แรงกดดันจากการกระทำจากอำนาจภายนอกที่เกิดขึ้น

5.1.7 การอพยพแรงงาน เป็นการย้ายแรงงานเพื่อไปประกอบอาชีพอื่น เช่น การค้าขาย การก่อสร้างใช้แรงงาน การทำงานโรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น และการที่ครัวเรือนเกษตรกรมีการส่งบุตรหลานไปศึกษาในระดับที่สูงขึ้นกว่าเกษตรกรในท้องถิ่น และเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วบุตรหลานของครัวเรือนเกษตรกรเหล่านั้นก็ไม่ได้กลับเข้าสู่ระบบการเกษตร แต่ประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตร แล้วส่งเงิน หรือรายได้ที่ได้รับจากการประกอบอาชีพส่งกลับมาในภาคการเกษตรเพื่อให้ผู้ปกครองที่เป็นเกษตรกรอยู่นั้นได้ใช้สำหรับเป็นทุนในการประกอบกิจกรรมทางการเกษตร ซึ่งนับได้ว่าเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการสร้างรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรที่มาจากการอพยพแรงงานไปทำงานนอกภาคการเกษตร

5.1.8 การปรับตัว เป็นการปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อปัจจัยด้านลักษณะภูมิอากาศ สภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ในบางช่วงเวลาที่ได้รับผลกระทบจากกระแสการพัฒนาของโลกผ่านกระแสโลกาภิวัตน์ ที่มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือย ส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติอยู่ในภาวะเสื่อมโทรม โดยการปรับตัวได้แก่ ด้านสภาพภูมิอากาศซึ่งประกอบไปด้วย อุณหภูมิ ปริมาณน้ำฝน ความชื้นในดิน อุณหภูมิ ความยาวนานของฤดูกาล ความถี่ ความรุนแรง ระยะเวลาของการเกิดปรากฏการณ์ที่ผิดปกติทางสภาพภูมิอากาศ เช่น ฝนตกหนัก ความยาวนานของฤดูหนาว และสถานะแห้งแล้ง เป็นต้น ด้านสังคมประกอบไปด้วย เงื่อนไขทางด้านเศรษฐกิจ สภาพของครอบครัว และลักษณะของประชากร เงื่อนไขทางด้านการตลาด การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม ด้านการขาดแคลนแรงงานในภาคการเกษตร ด้านเศรษฐกิจ ซึ่งประกอบไปด้วย แหล่งทุน ราคาผลผลิต ต้นทุนในการผลิต เป็นต้น และการได้รับแรงสนับสนุนจากรัฐบาลโดยรัฐบาล จะให้การสนับสนุนทางด้านเทคโนโลยีทางการเกษตร แหล่งทุนที่ครัวเรือน/ชุมชน สามารถกู้ยืมมาทำการลงทุนโดยที่รัฐบาลเป็นผู้ให้การค้ำประกันให้กับครัวเรือน/ชุมชน และการให้เครดิตเพื่อให้สามารถกู้เงินล่วงหน้าเพื่อใช้ในกิจกรรมทางการเกษตรได้อย่างต่อเนื่อง ทำให้ครัวเรือน/ชุมชน ส่วนหนึ่งหันมาเน้นการผลิตที่เป็นการอนุรักษ์ในทรัพยากรธรรมชาติ ให้ความสำคัญกับสุขภาพของผู้บริโภคมากขึ้น การเลือกใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมของเกษตรกรเพื่อให้สามารถต่อสู้กับกระแสโลกาภิวัตน์ และการกีดกันทางการค้า เพื่อตอบสนองกับแรงกดดันอย่างมากมายจากด้านต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาทางออกของครัวเรือน/ชุมชน เพื่อให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้ในสถานะที่มีความกดดันจากรอบด้าน ครัวเรือน/ชุมชน จึงต้องมีการปรับตัว เพื่อให้สามารถที่จะประกอบอาชีพและกิจกรรมต่าง ๆ อย่างมีคุณภาพที่ดี

5.1.9 การประกอบอาชีพเสริม เป็นการหารายได้จากแหล่งอื่นเพื่อนำมาทดแทนในช่วงที่ต้องว่างจากการประกอบอาชีพหลัก เช่น เกษตรกรที่ทำกิจกรรมทางการเกษตร ก็จะใช้เวลาว่างในช่วงที่รอเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตร และสิ้นสุดฤดูกาลเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้ว ไปประกอบอาชีพรับจ้าง ซึ่งครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่จะเดินทางออกนอกพื้นที่ไปทำงานสร้างรายได้ เพื่อนำมาใช้เป็นเงินทุนในการประกอบกิจกรรมทางการเกษตรในช่วงฤดูกาลผลิตที่จะถึง และนำมาใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน ในช่วงที่ไม่ได้มีรายได้จากกิจกรรมทางการเกษตร เป็นต้น นอกจากนี้การทำอาชีพเสริมยังเป็นแนวทางสร้างรายได้ให้เพียงพอกับรายจ่ายของครัวเรือนเกษตรกรอีกด้วย อันเป็นการสร้างความหลากหลายในการประกอบอาชีพให้มีทางเลือกมากยิ่งขึ้น เพื่อให้สามารถมีรายได้เพิ่มมากขึ้นจากความหลากหลาย เพิ่มความเข้มในการประกอบอาชีพ ให้ได้รับประโยชน์สูงสุด

สำหรับการเปรียบเทียบยุทธศาสตร์ในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์นั้น เป็นการกำหนดรูปแบบของกิจกรรมและการปฏิบัติการในชีวิตที่หลากหลายรูปแบบผสมผสานกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการดำรงชีพภายใต้บริบทต่าง ๆ ที่แวดล้อมครัวเรือนและปัจเจกบุคคล ตามบริบทของเวลา ลักษณะภูมิศาสตร์ และระดับทางเศรษฐกิจ และนอกจากนี้ยังแตกต่างกันไปภายในแต่ละครัวเรือนด้วย ซึ่งสถานภาพดังกล่าวนี้มีผลโดยตรงต่อความสามารถในการเลือกใช้ยุทธศาสตร์การดำรงชีพประเภทต่าง ๆ ให้อยู่รอดและให้ดีขึ้น จากการเปรียบเทียบยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ ผ่านกลุ่มอาชีพ ครัวเรือน บริบทความเปราะบาง ผลกระทบ ยุทธศาสตร์ร่วมและยุทธศาสตร์เฉพาะ ครัวเรือน ดังเสนอไว้ในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร ในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์

กลุ่มอาชีพ	รายชื่อครัวเรือน	บริบทสภาพประาบาง	ผลกระทบ	ยุทธศาสตร์ร่วมของครัวเรือน	ยุทธศาสตร์เฉพาะของครัวเรือน	หมายเหตุ
กลุ่มอาชีพที่ 1 อาชีพเกษตรกร เป็นหลัก ประมง และรับจ้าง	พ่อบัวพันธ์ อุณหดำ	-นโยบายรัฐ -ฤดูกาล/ภัยธรรมชาติ -การเปลี่ยนแปลง -การอพยพ -การถือครองที่ดิน -ความผันผวนของราคาผลผลิต	ความเสียหายที่เกิดขึ้นในการประกอบอาชีพ ข้าวและพืชอื่นเสียหาย ผลผลิตที่ได้ค่อนข้างต่ำ	-การลงทุน -การทดแทน -การขอมสละ -การขอมทุน -การอพยพแรงงาน -การปรับตัว -การประกอบอาชีพเสริม (ความหลากหลายในการประกอบอาชีพ)	-การขอมสละ	
	พ่อบัวพันธ์ วงษ์ศรีได้	-นโยบายรัฐ -ฤดูกาล/ภัยธรรมชาติ -การเปลี่ยนแปลง -การอพยพ -การถือครองที่ดิน -ความผันผวนของราคาผลผลิต	ความเสียหายที่เกิดขึ้นในการประกอบอาชีพ ข้าวและพืชอื่นเสียหาย ผลผลิตที่ได้ค่อนข้างต่ำ	-การรวมกลุ่ม -การลงทุน -การทดแทน -การขอมทุน -การอพยพแรงงาน -การปรับตัว -การประกอบอาชีพเสริม (ความหลากหลายในการประกอบอาชีพ)	-การรวมกลุ่ม	

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ (ต่อ)

กลุ่มอาชีพ	รายชื่อครัวเรือน	บริบทความเปราะบาง	ผลกระทบ	ยุทธศาสตร์ร่วมของครัวเรือน	ยุทธศาสตร์เฉพาะของครัวเรือน	หมายเหตุ
กลุ่มอาชีพที่ 2 อาชีพประมงเป็น หลักและรับจ้าง	พ่อนุญถม ดวงเนตร	-นโยบายรัฐ -ฤดูกาล/ภัยธรรมชาติ -การเปลี่ยนแปลง -การถือครองที่ดิน -ความผันผวนของราคาผลผลิต	ความเสียหายที่มักเกิดในการประกอบอาชีพ ข้าวและพืชอื่นเสียหาย ผลผลิตที่ได้ค่อนข้างต่ำ	-การลงทุน -การทดแทน -การขอมทุน -การอพยพแรงงาน -การปรับตัว -การประกอบอาชีพเสริม (ความหลากหลายในการประกอบอาชีพ)	-การปรับตัว	
	พ่อแพง ศรีชาล	-นโยบายรัฐ -ฤดูกาล/ภัยธรรมชาติ -การเปลี่ยนแปลง -การถือครองที่ดิน -ความผันผวนของราคาผลผลิต	ความเสียหายที่มักเกิดในการประกอบอาชีพ ข้าวและพืชอื่นเสียหาย ผลผลิตที่ได้ค่อนข้างต่ำ	-การลงทุน -การทดแทน -การขอมสละ -การขอมทุน -การอพยพแรงงาน -การประกอบอาชีพเสริม (ความหลากหลายในการประกอบอาชีพ)	-การขอมสละ	

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร ในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ (ต่อ)

กลุ่มอาชีพ	รายชื่อครัวเรือน	บริบทความปรารถนา	ผลกระทบ	ยุทธศาสตร์ร่วมของครัวเรือน	ยุทธศาสตร์เฉพาะของครัวเรือน	หมายเหตุ
กลุ่มอาชีพที่ 3 อาชีพรับจ้างและ ประมง	พ่อหนู ตัญญา	-นโยบายรัฐ -ฤดูกาล/ภัยธรรมชาติ -การเปลี่ยนแปลง -การถือครองที่ดิน -ความผันผวนของราคาผลผลิต	ความเสียหายที่เกิดขึ้นในการประกอบอาชีพ ข้ำวและพืชอื่นเสียหาย ผลผลิตที่ได้ค่อนข้างต่ำ	-การลงทุน -การทดแทน -การขอมสละ -การขอมทน -การอพยพแรงงาน -การปรับตัว -การประกอบอาชีพเสริม (ความหลากหลายในการประกอบอาชีพ)	-การขอมสละ	
	พ่อหนูไพ กิพยนตร์	-นโยบายรัฐ -ฤดูกาล/ภัยธรรมชาติ -การเปลี่ยนแปลง -การถือครองที่ดิน -ความผันผวนของราคาผลผลิต	ความเสียหายที่เกิดขึ้นในการประกอบอาชีพ ข้ำวและพืชอื่นเสียหาย ผลผลิตที่ได้ค่อนข้างต่ำ	-การลงทุน -การทดแทน -การขอมทน -การอพยพแรงงาน -การปรับตัว -การประกอบอาชีพเสริม (ความหลากหลายในการประกอบอาชีพ)	-การอพยพแรงงาน	

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร ในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ (ต่อ)

กลุ่มอาชีพ	รายชื่อครัวเรือน	บริบทความปร่าบาง	ผลกระทบ	ยุทธศาสตร์ร่วมของครัวเรือน	ยุทธศาสตร์เฉพาะของครัวเรือน	หมายเหตุ
กลุ่มอาชีพที่ 4 อาชีพค้าขายเป็น หลักและทำนา	แม่ถ่าน ชาวคูไร่	-นโยบายรัฐ -ฤดูกาล/ภัยธรรมชาติ -การเปลี่ยนแปลง -การอพยพ -การถือครองที่ดิน -ความผันผวนของราคาผลผลิต	ความเสียหายที่เกิดขึ้นในการประกอบอาชีพ ข้าวและพืชอื่นเสียหาย ผลผลิตที่ได้ค่อนข้างต่ำ	-การลงทุน -การทดแทน -การขอมหน -การการปรับตัว -การประกอบอาชีพเสริม (ความหลากหลายในการประกอบอาชีพ)	-การประกอบอาชีพเสริม(ความหลากหลายในการประกอบอาชีพ)	
	พ่อดี สีนาร์ตัน	-นโยบายรัฐ -ฤดูกาล/ภัยธรรมชาติ -การเปลี่ยนแปลง -การถือครองที่ดิน -ความผันผวนของราคาผลผลิต	ความเสียหายที่เกิดขึ้นในการประกอบอาชีพ ข้าวและพืชอื่นเสียหาย ผลผลิตที่ได้ค่อนข้างต่ำ	-การลงทุน -การทดแทน -การขอมหน -การขอมสละ -การปรับตัว -การประกอบอาชีพเสริม (ความหลากหลายในการประกอบอาชีพ)	-การขอมสละ	

ที่มา : จากการสัมภาษณ์ของผู้วิจัย ปี พ.ศ. 2553

5.2 ผลลัพธ์ในการดำรงชีพต่าง ๆ

5.2.1 การมีรายได้เพิ่มขึ้น เห็นได้จากผลผลิตทางการเกษตร ได้แก่ ข้าว และพืชผักต่าง ๆ ครักว์เรือนเกษตรกร/ชุมชน ก็สามารถผลิตได้ปริมาณมากขึ้น ประกอบกับการประกอบอาชีพประมงก็สามารถหาปลาได้เพิ่มมากขึ้นอีกด้วย มีการเพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์โดยการนำปลาไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ปลาประเภทต่าง ๆ เช่น ปลาแดดเดียว ปลาต้มตัว ปลาต้มพริก หม่าไข่ปลา ปลาร้า และปลาต้มสายเคี้ยว เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ปลาใหม่ล่าสุด คือ ปลาร้าผง และปลาร้าก้อน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ครักว์เรือนเกษตรกร/ชุมชนส่วนใหญ่สามารถปรับปรุงได้ให้มีรายได้เพิ่มขึ้น ส่วนกิจกรรมอื่น ๆ นอกภาคการเกษตรก็สามารถปรับปรุงการผลิตให้มีรายได้เพิ่มขึ้นเช่นกัน ได้แก่ การรับจ้างทั้งภายในและภายนอกหมู่บ้านตามโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ, การเลี้ยงสัตว์ไว้สำหรับบริโภคในครักว์เรือนและจำหน่าย, การเย็บผ้าสำเร็จรูปของเด็ก และการค้าขายก็สามารถขายได้ปริมาณเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิมอีกด้วย เป็นต้น เหล่านี้ เป็นผลลัพธ์ในการมีรายได้เพิ่มมากขึ้นจากการประกอบอาชีพที่หลากหลายในการดำรงชีพของครักว์เรือนเกษตรกร/ชุมชน

5.2.2 การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เห็นได้จากเมื่อผลผลิตทางการเกษตร ได้แก่ ข้าว และพืชผักต่าง ๆ ครักว์เรือนเกษตรกร/ชุมชน ก็สามารถผลิตได้ปริมาณมากขึ้น ประกอบกับการประกอบอาชีพประมงก็สามารถหาปลาได้เพิ่มมากขึ้น โดยมีการเพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์โดยการนำปลาไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ปลาประเภทต่าง ๆ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ครักว์เรือนเกษตรกร/ชุมชนส่วนใหญ่ปรับปรุงให้มีรายได้เพิ่มขึ้น ส่วนกิจกรรมอื่น ๆ นอกภาคการเกษตร ครักว์เรือนเกษตรกร/ชุมชนก็สามารถปรับปรุงการผลิตให้มีรายได้เพิ่มขึ้นเช่นกัน เช่น การรับจ้างทั้งภายในและภายนอกหมู่บ้านตามโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ, การเลี้ยงสัตว์ไว้สำหรับบริโภคในครักว์เรือนและจำหน่าย, การเย็บผ้าสำเร็จรูปของเด็ก และการค้าขายก็สามารถขายได้ปริมาณเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิมอีกด้วย เป็นต้น เหล่านี้ นอกจากจะเป็นการสร้างรายได้ให้แก่ครักว์เรือนเกษตรกร/ชุมชนบ้าน โศกกลางแล้ว ยังเป็นการเพิ่มคุณภาพชีวิตให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นตามมาอีกด้วย ทำให้ครักว์เรือนเกษตรกร/ชุมชน มีทุนทรัพย์ใช้ในการใช้สอยอุปโภคบริโภคภายในครักว์เรือน/ชุมชน ซึ่งเป็นผลลัพธ์ที่ได้จากการดำรงชีพของครักว์เรือนเกษตรกร/ชุมชนในหมู่บ้าน โศกกลาง

5.2.3 การลดความอ่อนแอ เห็นได้จากครักว์เรือนเกษตรกร/ชุมชนสามารถปรับปรุงการผลิตให้มีความมั่นคงในรายได้เพิ่มขึ้น สามารถใช้หนี้เงินกู้ได้เพิ่มขึ้น ปัญหาการว่างงานลดลง ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในครอบครัวหรือชุมชนลดลง ปัญหาการขาดเงินใช้จ่ายลดลง มีความเสียหายต่อผลผลิตที่เกิดจากภัยธรรมชาติลดลง มีความเสียหายของผลผลิตจากศัตรูพืช/สัตว์ระบาดลดลง มีความเสียหายจากราคาผลผลิตตกต่ำลดลง และมีความเสียหายที่เกิดจาก

การเจ็บป่วยจนไม่สามารถทำเกษตรได้ลดลง เหล่านี้เป็นความเข้มแข็งจากการประกอบอาชีพต่าง ๆ ที่หลากหลาย ทำให้ผลลัพธ์ที่ได้จากการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนในหมู่บ้าน โลกกลาง สามารถลดความอ่อนแอจากปัญหาต่าง ๆ ได้

5.2.4 การเพิ่มความมั่นคงด้านอาหาร เห็นได้จากเมื่อครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชน สามารถเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรได้แก่ ข้าว และพืชผักต่าง ๆ ได้ในปริมาณมากขึ้น ประกอบกับการประกอบอาชีพประมงก็สามารถหาปลาได้เพิ่มมากขึ้น ตลอดจนถึงกิจกรรมอื่น ๆ นอกภาคการเกษตร ครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนก็สามารถปรับปรุงการผลิตให้มีรายได้เพิ่มขึ้น เช่น การรับจ้าง ทั้งภายในและภายนอกหมู่บ้านตามโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ, การเลี้ยงสัตว์ไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือนและจำหน่าย, การเย็บผ้าสำเร็จรูปของเด็ก และการค้าขายก็สามารถขายได้ปริมาณเพิ่มขึ้นกว่าเดิมอีกด้วย เป็นต้น เป็นการสร้างรายได้ เพิ่มความเป็นอยู่ที่ดี ลดความอ่อนแอและยังเป็นการเพิ่มความมั่นคงทางด้านอาหารอีกด้วย ทำให้ครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชน มีทรัพย์สินและอาหารต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนและภายนอกชุมชนสำหรับใช้สอยอุปโภคบริโภคภายในครัวเรือน/ชุมชน ซึ่งเป็นผลลัพธ์ที่ได้จากการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนในหมู่บ้าน โลกกลางให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

5.2.5 การเกิดความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เห็นได้จากเมื่อครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนสามารถเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรได้ในปริมาณมากขึ้น ประกอบกับอาชีพประมงก็สามารถหาปลาได้เพิ่มมากขึ้น ตลอดจนถึงกิจกรรมอื่น ๆ นอกภาคการเกษตรครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนก็สามารถปรับปรุงการผลิตให้มีรายได้เพิ่มขึ้น เป็นการสร้างรายได้ เพิ่มความเป็นอยู่ที่ดี ลดความอ่อนแอเพิ่มความมั่นคงทางด้านอาหารและยังเป็นการสร้างความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดขึ้นอีกด้วย ทำให้ครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชน สามารถพึ่งพาทรัพยากรทางธรรมชาติ และลดการทำลายทรัพยากรทางธรรมชาติ ซึ่งเป็นผลลัพธ์ที่ได้จากการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนในหมู่บ้าน โลกกลางให้การเกิดความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ

6. การอภิปรายผลการวิจัย

การศึกษายุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ ผู้วิจัยได้มุ่งทำความเข้าใจและพยายามศึกษาวิเคราะห์ปรากฏการณ์ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรและชุมชนบ้าน โลกกลางภายใต้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งจากเหตุปัจจัยภายในและภายนอกชุมชนเอง ซึ่งเป็นผลกระทบที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ จากผลการวิจัยสามารถอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

1) ผลการวิจัยพบว่า พัฒนาการดำรงชีพของชุมชนและครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ก่อนการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนหมู่บ้าน โลกกลางมีวิถีชีวิตแบบพึ่งพาตนเองและพึ่งพาธรรมชาติเป็นส่วนมาก มีการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ เพื่อบริโภคในครัวเรือน ขายและแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นตามโอกาส มีที่ดินส่วนใหญ่ได้มาจากการจับจองและบุกเบิกเพื่อทำกิน ชาวบ้านสามารถพึ่งพาตนเองได้ในการผลิต เนื่องจากมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติที่สำคัญของหมู่บ้าน มีทุนทางธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์เป็นอย่างมากทั้งทรัพยากรทางชีวภาพที่คืนภายในบริบทชุมชน ซึ่งเอื้อต่อการดำรงชีพของสมาชิกในครัวเรือนและชุมชน อีกทั้งยังมีทุนทางสังคมเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันภายในกลุ่มและระหว่างสมาชิกในครอบครัวและความไว้นื้อเชื่อใจกันในชุมชน และทุนมนุษย์ ซึ่งเป็นทุนที่มีอยู่ภายในจิตใจของคนในชุมชนบ้าน โลกกลาง ในการรวมกลุ่ม การยอมรับ ภายหลังจากการเกิดวิกฤตต่าง ๆ ในชุมชน ทำให้สามารถผ่านปัญหาวิกฤตนำพาชุมชนให้รอดพ้นไปได้ด้วยดี และนอกจากนี้ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวครัวเรือนเกษตรกรและชุมชนยังไม่มีความรู้ในเรื่องวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่ทันสมัย แต่ความรู้ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนี้จะเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ภายในชุมชนก่อให้เกิดเป็นภูมิปัญญา โดยการนำเอาทุน/ทรัพย์สินต่าง ๆ ที่มีอยู่มาต่อยอดความคิดให้เกิดการพัฒนา ปรับปรุงและแก้ไขเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นแก่ชุมชน แม้ว่าในปัจจุบันนี้จะมีทุนนิยมที่เข้ามาแต่ก็ไม่สามารถแทนที่ทุนทางสังคมดังกล่าวได้ เนื่องจากไม่สอดคล้องกับความเป็นอยู่และความต้องการของครัวเรือน/ชุมชน แม้กระแสทุนนิยมจะมีมากมายชนิดที่ถาโถมเข้ามาสู่สังคมไทยเองก็ตาม แต่ก็ยังเป็นทุนที่ไม่ยั่งยืนเมื่อทรัพยากร วัสดุ เงินตราเหล่านั้นหมดไปทุนนิยมที่เคยมั่นคงก็จะเลือนลางหายไปก่อให้เกิดความทุกข์เหมือนเช่นเดิม แต่ต่างจากทุนทางสังคมที่คงอยู่ในสังคมตลอดไปไม่มีจางหายไป ยิ่งนับวันยิ่งมากขึ้นและก่อให้เกิดความสุข ความมั่นคงและยั่งยืนแก่คนในครัวเรือน/ชุมชนเท่านั้น

ต่อมาในช่วงระยะสู่การเปลี่ยนแปลงสร้างเขื่อนอุบลรัตน์นี้ ครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนในหมู่บ้านต่าง ๆ โดยเฉพาะหมู่บ้าน โลกกลาง จากที่มีวิถีชีวิตแบบพึ่งพาตนเองและพึ่งพาธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ มีการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ เพื่อบริโภคในครัวเรือน ขายและแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นตามโอกาส ได้เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติที่สำคัญของหมู่บ้านได้ขาดหายไป เนื่องจากทุนทางธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ได้ลดลงในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงสู่การสร้างเขื่อนอุบลรัตน์นี้ อีกทั้งทุนทางสังคมที่เคยเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันภายในกลุ่มและระหว่างสมาชิกในครอบครัวและความไว้นื้อเชื่อใจกันในชุมชนก็เริ่มจะจางหายไป เนื่องจากต่างคนก็ต่างขวนขวายเพื่อเอาตัวรอด แต่ยังมีทุนมนุษย์ ซึ่งเป็นทุนที่มีอยู่ภายในจิตใจของคนในชุมชนบ้าน โลกกลาง ในการรวมกลุ่ม การยอมรับ

ทน ภายหลังจากการเกิดวิกฤตต่าง ๆ ในชุมชน ทำให้สามารถผ่านปัญหาวิกฤตนำพาชุมชนให้รอดพ้นไปได้ด้วยดีและนอกจากนี้ยังมีทุนทรัพย์ที่เป็นทุนเงินตราที่ครัวเรือนเกษตรกรและชาวบ้านในชุมชนได้มาจากการเก็บออมทรัพย์สินทั้งเงินที่ได้จากการเวนคืนที่ดินชาวบ้านและการประกอบอาชีพ

ในช่วงระยะสู่การหลังการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์นี้ครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนในหมู่บ้านต่าง ๆ โดยเฉพาะหมู่บ้านโลกกลาง มีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติที่สำคัญของหมู่บ้านได้ขาดหายไปหลังจากการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ เนื่องจากทุนทางธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ได้ลดลงในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงสู่การสร้างเขื่อนอุบลรัตน์นี้ ทั้งนี้เพราะมีการตัดไม้ทำลายป่าและทำลายทรัพยากรทางธรรมชาติต่าง ๆ ที่เคยอุดมสมบูรณ์ลงอีกด้วย แต่ในช่วงนี้ยังดีที่ทุนทางสังคมที่เคยเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันภายในกลุ่มและระหว่างสมาชิกในครอบครัวและความไว้นือเชื่อใจกันในชุมชนที่เริ่มจะจางหายไปได้กลับคืนมา เนื่องจากครัวเรือนเกษตรกรและชุมชนได้รวมตัวกันขึ้นเพื่อต่อสู้กับวิกฤติปัญหาเหล่านั้น และนอกจากนี้ยังมีทุนมนุษย์ ซึ่งเป็นทุนที่มีอยู่ภายในจิตใจของคนในชุมชนบ้านโลกกลาง ในการรวมกลุ่ม การยอมรับทน ภายหลังจากการเกิดวิกฤตต่าง ๆ ในชุมชน ทำให้สามารถผ่านปัญหาวิกฤตนำพาชุมชนให้รอดพ้นไปได้ด้วยดี และนอกจากนี้ยังมีทุนทรัพย์ที่เป็นทุนเงินตราที่ครัวเรือนเกษตรกรและชาวบ้านในชุมชนได้มาจากการเก็บออมทรัพย์สินทั้งเงินที่ได้จากการประกอบอาชีพต่าง ๆ ที่หลากหลาย ตลอดถึงมีทุนทางกายภาพ ซึ่งเป็นทุนทรัพย์สินที่นำมาใช้ในกระบวนการผลิตเพื่อสนับสนุนการค้าเชิงพาณิชย์ โดยมีความเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภค ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยีในการประกอบอาชีพ และการเคลื่อนย้ายทรัพยากรและผลผลิตเข้าสู่ตลาด ทำให้เกิดการอพยพแรงงานเพื่อหารายได้เลี้ยงชีพในเขตเมืองใหญ่ ๆ ซึ่งถือได้ว่าทุนทางกายภาพได้มีส่วนสำคัญในการดำรงชีพของผู้คนที่หลากหลายและแตกต่างกัน แม้ว่าการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ได้กล่าวอ้างถึงประโยชน์ต่าง ๆ ที่เกิดผลดีต่อชาวบ้านอย่างมากมาย แต่ผลกระทบที่เกิดขึ้นภายหลังจากการสร้างเขื่อนต่อพื้นที่ทำกินของชาวบ้านในเขตพื้นที่น้ำท่วม เป็นผลกระทบที่รุนแรงต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านเหล่านั้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

อาจกล่าวได้ว่า ทรัพย์สิน/ทุนต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน อันได้แก่ ทุนธรรมชาติ ทุนทางมนุษย์ ทุนทรัพย์ ทุนกายภาพ และทุนทางสังคม ในพัฒนาการดำรงชีพทั้ง 3 ช่วง คือ 1).ช่วงระยะเวลาก่อนการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ 2).ช่วงระยะเวลาการเปลี่ยนแปลงสู่การสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ 3).ช่วงระยะเวลาหลังการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ถึงปัจจุบันนี้ ถือได้ว่ามีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการดำรงชีพของผู้คนที่หลากหลายของครัวเรือนเกษตรกรและชุมชนหมู่บ้านโลกกลางในปัจจุบันนี้ที่ทำให้ครัวเรือน/ชุมชนมีความสุข ความมั่นคงและยั่งยืนในการดำรงชีพ แม้ว่าในปัจจุบันนี้จะมีทุนนิยม

ที่เข้ามาพร้อมกับความเจริญ ความทันสมัยต่าง ๆ อาจจะไม่สอดคล้องกับความเป็นอยู่และความต้องการของครัวเรือน/ชุมชน แต่กระแสนิยมที่ได้มีการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ก็ได้สร้างคุณประโยชน์แก่ครัวเรือน ชุมชน สังคมและประเทศชาติด้วยเช่นกันในด้านกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่ เกษตรกรรม อุตสาหกรรม การอุปโภค บริโภค การผลิตกระแสไฟฟ้า ระบบชลประทาน การคมนาคม การเพาะเลี้ยงสัตว์ และการท่องเที่ยว เป็นต้น แม้ว่าทุนนิยมที่เกิดขึ้นในการสร้างเขื่อนนี้จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อครัวเรือน/ชุมชนอย่างมากมาตาม แต่ก็ก่อให้เกิดประโยชน์อีกด้วยเช่นกัน

แม้ในการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์นี้จะส่งผลกระทบต่อให้ชุมชนครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนหมู่บ้าน โลกกลางได้รับความทุกข์มากกว่าเดิม ขาดเสถียรภาพในการดำเนินชีวิต มีคุณภาพชีวิตที่อยู่ในระดับต่ำจากการอพยพบ้านเรือนและที่ดินทำกินในบริเวณที่น้ำไม่สามารถท่วมถึง โดยชาวบ้านจึงมีการปรับตัวในการประกอบอาชีพ เปลี่ยนระบบการผลิตจากการทำนาเพียงอย่างเดียว มาประกอบอาชีพเสริมนอกภาคการเกษตร จากสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านที่อยู่ติดกับบริเวณอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ ทำให้ชาวบ้านได้ทำประมงเพื่อจับปลามาบริโภค ขายและแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นในละแวกใกล้เคียง ซึ่งการหาปลาในเขื่อนอุบลรัตน์นี้ ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มีทักษะในการหาปลาในอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่มีขนาดเล็ก กว้างขวาง และกระแสน้ำที่แรงมาก่อน มีเพียงกลุ่มชาวบ้านที่เคยทำการประมงหาปลาตามลำน้ำทางธรรมชาติ หรือสระน้ำในท้องทุ่งนาเท่านั้นที่พอมีทักษะในการหาปลา แม้ครัวเรือนส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพทำนา แต่ก็ยังมีการพึ่งพาอาชีพประมง และอาชีพอื่น ๆ เป็นลำดับตามมา เช่น การรับจ้างทั้งภายในและภายนอกชุมชน จากการเปลี่ยนแปลงในการประกอบอาชีพ เป็นต้น จากการเปลี่ยนแปลงในการประกอบอาชีพดังกล่าว ทำให้ชาวบ้านต้องมีการปรับตัวจากการพึ่งพาตนเองไปสู่การพึ่งพาผู้อื่น มีการติดต่อสัมพันธ์กับภายนอกหมู่บ้านแบบพึ่งพาให้เกิดความอยู่รอด ทั้งนี้ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องตกอยู่ในฐานะผู้พึ่งพาปัจจัยในการดำรงชีพจากพ่อค้าและนายทุนภายนอกหมู่บ้าน นอกจากนี้การปรับตัวในการประกอบอาชีพประกอบกับการใช้เทคโนโลยีในการผลิต ส่งผลต่อความคิดและความเชื่อของชาวบ้าน ทำให้ความเชื่อและค่านิยม รวมทั้งบุญประเพณีบางอย่างที่ล้ำลึกก็ถูกตัดออกไปถูกลบเลือนไปจากแบบแผนในการดำรงชีพในปัจจุบัน เนื่องจากไม่มีความจำเป็นที่จะต้องถือปฏิบัติอีกต่อไปและเพื่อให้เกิดการปรับตัวโดยบูรณาการให้เข้ากับความทันสมัยในวิถีการดำรงชีพของชาวบ้าน โลกกลาง ส่วนประเพณี ความเชื่อและค่านิยมบางอย่างก็คงถือปฏิบัติอยู่ แต่ขั้นตอนการปฏิบัติบางอย่างก็ถูกตัดออกไป รวมทั้งมีการเปลี่ยนแปลงความคาดหวังหรือหน้าที่ของความเชื่อดังกล่าวเกี่ยวกับการประกอบอาชีพเพื่อการมีรายได้ กล่าวคือ การทำประมง การรับจ้างและการค้าขาย เพื่อให้สามารถหาปลาได้มาก แคล้วคลาด ปลอดภัยจากอันตรายต่าง ๆ มีลูกค้าเข้าร้านเยอะ ๆ ตลอดจนความไม่แน่นอนในการดำรงชีพ

ซึ่งเป็นการปรับระบบความคิดและความเชื่อให้สอดคล้องกับระบบผลิตหลักของตนเอง อีกทั้งยังเป็นการสร้างความเป็นปึกแผ่นของชุมชน และการปรับตัวในการดำรงชีพ โดยเป็นการปรับตัวในการประกอบอาชีพ ด้านระบบสังคมและระบบความคิดความเชื่อ เป็นการสะท้อนให้เห็นสภาพวิถีชีวิตที่มีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาย ทั้งระบบสังคมและปัจจัยทางสภาพแวดล้อม ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลง ชาวบ้านจึงมีการปรับตัว ปรับเทคนิควิถีในการดำรงชีพในรูปแบบต่าง ๆ โดยอาศัยประสบการณ์ ความเชี่ยวชาญแบบดั้งเดิมที่เคยใช้ในการดำรงชีพส่งผ่านถึงลูกหลาน ด้วยวิธีการใหม่ที่ทันสมัยมากขึ้นกว่าเดิม

แนวคิดการปรับตัวในงานวิจัยของ เจริญ ศรีวงศ์ (2543) ที่อธิบายว่า การปรับตัวด้านสังคม และวัฒนธรรม ของชุมชนจากการประกอบอาชีพภาคเกษตรกรรม ไปเป็นอาชีพภาคอุตสาหกรรม และบริการ การปรับตัวของชุมชนและราษฎร มีขั้นตอนจากการรับรู้ เรียนรู้ ตัดสินใจ ทดลองและยอมรับผลการตัดสินใจด้วยความเชื่อมั่น ได้รับการเรียนรู้ด้านวิชาชีพตามความพร้อมของตนเองและเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในชุมชนปัจจุบัน เกิดการเปลี่ยนแปลงจากความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันแบบเครือญาติมาเป็นปัจเจกบุคคล ทำให้ต้องปรับตัวโดยการพึ่งพาอาศัยกันในชุมชนลดน้อยลงไป สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านสังคม ประเพณี และวัฒนธรรมลดน้อยลง มีการยอมรับในสังคมรูปแบบใหม่ มีความทันสมัยมากขึ้น เกิดค่านิยมบริโภคนิยม เงินเป็นปัจจัยสำคัญ เพื่อแลกเปลี่ยนกับสิ่งของ และบริการ มีอัตราความเคลื่อนไหวของผู้อพยพมาอยู่ในชุมชนแห่งใหม่ มีความสัมพันธ์กับชุมชนเดิมน้อยมาก เกิดความหลากหลายของวัฒนธรรมในชุมชน มีค่านิยมและความเชื่อที่แตกต่างกัน ไปตามพื้นฐานของวัฒนธรรมที่แต่ละคนได้รับมา ทำให้ชาวบ้านในชุมชนต้องปรับตัววิถีการดำเนินชีวิตทางสังคมและการปรับทางวัฒนธรรมอย่างมาก ซึ่งผลการวิจัยครั้งนี้สอดคล้องกับผลการวิจัยของพัชรินทร์ ลาภานันท์ และคณะ (2544) ที่พบว่า การเปลี่ยนแปลงสภาพทางกายภาพส่งผลต่อกระบวนการปรับตัวในการดำเนินชีวิตรวมทั้งเงื่อนไขต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กับการปรับตัวของชาวบ้าน ในด้านระบบนิเวศน์วิถีการดำเนินชีวิตและด้านวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่น ทำให้ชุมชนต้องปรับตัวในหลายด้าน คือ การโยกย้ายชุมชนและบ้านเรือน การผลิตของชุมชนทั้งเพื่อบริโภคและเพื่อสร้างรายได้ การปรับความสัมพันธ์ทางสังคม รวมทั้งการเคลื่อนไหวทางสังคมอันเป็นปฏิกริยาได้กลับต่อสถานการณ์การเปลี่ยนแปลง โดย พัชรินทร์ ลาภานันท์ ได้กล่าวสรุป การปรับตัวของครัวเรือนที่เกิดขึ้นภายใต้บริบทและเงื่อนไขหลายประการว่า คือ 1) ชุมชนที่ได้รับผลกระทบน้อยและมีทรัพยากรที่ชาวบ้านสามารถพึ่งพิงได้ มีจำนวนครัวเรือนที่ปรับตัวสู่อาชีพจ้างแรงงานต่ำกว่าชุมชนที่ทรัพยากรได้รับผลกระทบมาก 2) ทรัพยากรของครัวเรือนทั้งจำนวนสมาชิก จำนวนแรงงาน พูนและทักษะความชำนาญ 3) ความสัมพันธ์และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างครัวเรือน โดยเฉพาะ

ครัวเรือนที่เป็นญาติกันเอื้อต่อการปรับตัวของครัวเรือนทั้งการทำมาหากิน และการมีส่วนร่วมในกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม 4) กระบวนการทำงานของรัฐ ที่ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาที่เน้นความเจริญของภาพรวม โดยละเลยต่อวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น การมีส่วนร่วมและการให้ข้อมูลแก่ชุมชน ซึ่งผลการวิจัยครั้งนี้สอดคล้องกับผลการวิจัยของ มณีมัย ทองอยู่ (2546) ที่ศึกษาพบว่าการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจขานาการปรับตัว และประเมินผลกระทบของการปรับตัวของขานาที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจของขานา โดยส่วนรวมของขานาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือถูกกำหนดด้วยสองพลังที่ส่งผลต่อกัน คือ เศรษฐกิจการเมืองระดับมหภาคซึ่งภาคอีสานเป็นส่วนหนึ่ง และพลังขับเคลื่อนในระดับจุลภาคภายในเศรษฐกิจและสังคมขานาเอง รวมทั้งครอบครัวขานาด้วย ครอบครัวขานาจำต้องปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่คุกคามระดับการบริโภคและการอยู่ดีกินดีของสมาชิกของครอบครัว ประเด็นปัญหาพบว่า แม้ว่าครอบครัวในชนบทจะมีวิถีการปรับตัวที่แตกต่างกันไป แต่ก็ปรากฏว่าครอบครัวขานาอีสานมีเป้าหมายร่วมกัน คือตอบสนองความจำเป็นในการดำรงชีพของสมาชิกในครัวเรือนด้วยยุทธศาสตร์ที่สำคัญ คือ 1) การแตกกิจกรรมของเศรษฐกิจของครอบครัวจากการทำไร่ ทำนา ไปสู่การทำนากนอก การเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอพยพไปหางานทำในต่างถิ่น 2) การที่ยังคงปลูกข้าวเพื่อบริโภคในครอบครัวต่อไป โดยการระดมเงินตราจากแหล่งต่างๆรวมทั้งรายได้จากการทำนากนอก การเกษตร มาใช้ในการลงทุน 3) การรักษาที่ดินเพื่อการทำการเกษตรเอาไว้ 4) การรักษาบทบาทของครอบครัวในฐานะเป็นหน่วยจัดสรรแรงงานและการจัดทรัพยากรให้แก่สมาชิกในครัวเรือน นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นว่าครอบครัวบางครอบครัวมีความสามารถในการสะสมทุนได้บ้างและบางส่วนในกลุ่มนี้ได้เริ่มลงทุนในกิจกรรมที่เปลี่ยนแปลงจากที่เป้าหมายเพื่อการอยู่รอด มาเป็นหน่วยทางเศรษฐกิจตัดสินใจบนพื้นฐานการวินิจฉัยด้วยหลักเหตุผล งานวิจัยนี้ยังพบอีกว่า การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจขานาในพื้นที่ที่ศึกษามีรูปแบบแตกต่างกันแต่ยังมีลักษณะร่วมบางประการที่สำคัญ รูปแบบที่แตกต่างกัน 3 รูปแบบ 1) แบบที่ขานาส่วนหนึ่งสามารถลงทุนเป็นผู้ประกอบการอิสระรายย่อยที่ประสบผลสำเร็จได้ 2) แบบที่ก่อตัวขึ้นในเขตชลประทานซึ่งมีการพัฒนาในสาขาเกษตรกรรม ในลักษณะที่ผลิตอย่างเข้มข้นและการแตกกิจกรรมทางด้านการเกษตรที่หลากหลาย ซึ่งก่อให้เกิดการสร้างงานสร้างรายได้ให้แก่ท้องถิ่น ซึ่งเอื้อต่อการดำรงชีพของขานาส่วนใหญ่ได้ และแบบที่3)คือการผลิตในสาขาการเกษตรไม่สามารถสร้างผลผลิตพอเพียงต่อการดำรงชีพ ประกอบกับการเติบโตของวิสาหกิจในชนบทมีอยู่อย่างจำกัดทำให้ครอบครัวขานาส่วนใหญ่ต้องจัดสรรแรงงานส่วนหนึ่งออกไปรับจ้างต่างถิ่น แต่ก็ยังไม่ละทิ้งการเกษตรเสียทีเดียว และยังรักษาที่ดินไว้อีกด้วย และผลการวิจัยครั้งนี้สอดคล้องกับผลการวิจัยของวันชัย ธรรมสังการ (2546) ที่ศึกษาพบว่าการปรับตัวของชุมชนจากการเข้ามาของเครื่องจักรกล เทคโนโลยีสมัยใหม่

และนโยบายการพัฒนาท้องถิ่นและบทบาทของภาครัฐและเอกชน ตลอดจนการปรับเปลี่ยนอาชีพ จากชวานามาสู่การทำสวนยาง ดังกล่าว ทำให้เกิดวิถีชีวิตและระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน เปลี่ยนไป เนื่องจากชาวบ้านมีเวลาน้อยลง ซึ่งเวลาส่วนใหญ่จะอยู่กับการทำงานเพิ่มผลผลิต โดยเฉพาะ รุ่นพ่อ รุ่นแม่ หรือหัวหน้าครอบครัว ทั้งนี้เพื่อนำมาแรกเปลี่ยนเป็นเงินตราซึ่งเป็น ปัจจัยสำคัญในการดำรงชีพ ค่าเล่าเรียนบุตรหลาน รวมทั้งค่าใช้จ่ายในสิ่งอำนวยความสะดวก ส่วน รุ่นหนุ่มสาว โดยเฉพาะวัยรุ่น ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมจากที่เคยเคารพเชื่อฟังพ่อแม่หรือผู้หลัก ผู้ใหญ่ ช่วยงานบ้านอยู่ด้วยกันด้วยความอบอุ่นในครอบครัว กลับกลายเป็นชอบจับกลุ่มอยู่กับเพื่อน ไม่เชื่อฟังพ่อแม่ ไม่ใส่ใจช่วยเหลืองานบ้าน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนด้านต่าง ๆ สะท้อน ให้เห็นถึงการปรับตัวของชุมชนทั้งทางด้านเศรษฐกิจและทางด้านกายภาพ ชีวภาพ

2) ผลการวิจัยพบว่า เงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชน บริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ เป็นเงื่อนไขที่เข้ามาเกี่ยวข้อง โดยที่ชาวบ้านไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ โดย อิทธิพลจากสังคมภายนอก ที่รัฐได้เข้ามาใช้อำนาจครอบครองทรัพยากรของหมู่บ้าน โลกกลางไม่ว่า จะเป็นที่ดิน แหล่งน้ำ หรือป่าไม้ทำให้ชาวบ้านกลายเป็นผู้พึ่งพาทรัพยากรที่ถูกรัฐจัดการ โดยรัฐ นโยบายรัฐที่ผ่านมามีลักษณะจากบนลงล่าง โดยโครงการต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดผลกระทบ ในยุคนั้น ชาวบ้านไม่มีโอกาสรับรู้ข้อมูลข่าวสารเท่าที่ควร เนื่องจากการปิดกั้นการเข้ามามีส่วนร่วมในการ ตัดสินใจของชาวบ้าน และการที่ชาวบ้านจะลุกขึ้นมายื่นข้อเรียกร้องใด ๆ จากรัฐ ดังเช่น กรณีสร้าง เขื่อนอื่น ๆ ในปัจจุบันไม่สามารถทำได้ เนื่องจากชาวบ้านเกรงกลัวต่ออำนาจรัฐ สิทธิในการจัดการ ทรัพยากรของชุมชนจึงถูกเข้าควบคุมโดยรัฐ ดังนั้น ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน อุบลรัตน์ ในปัจจุบันจึงมีลักษณะเป็นผู้ยอมรับชะตากรรม เช่น ในด้านที่ดินทำกิน ชาวบ้านต้องขอ เช่าจาก กฟผ. อ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ที่ถูกอนุญาตให้ใช้ประโยชน์ได้ในบางบริเวณในบาง ช่วงเวลา และป่าไม้ที่รัฐผูกขาดจากการครอบครองการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าของชาวบ้าน จึง เป็นการพรากชาวบ้านออกจากทรัพยากรในการดำรงชีพ ส่งผลให้ชาวบ้านกลายเป็นผู้ไร้ที่ดินทำกิน และต้องปรับตัวจากเกษตรกรรายย่อยไปสู่การเป็นกรรมกรยากจน ชาวบ้านบางส่วนต้องยึดอาชีพ การประมง การรับจ้างและ การค้าขาย การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก่อให้เกิดการปรับความคิดความเชื่อ ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งจุดนี้เป็นการสะท้อนให้เห็นการใช้อำนาจของภาครัฐ ในอดีตอย่างหนึ่งที่จะลืมนองความสำคัญของหมู่บ้านชนบท อันเป็นการเชื่อมโยงถึง ปรัชญาการณของการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขในช่วงเวลาที่ผ่านมาที่มี ความสำคัญสามารถเห็นการเคลื่อนไหวของความรู้ วิธีคิด เทคนิควิธีการต่าง ๆ ที่นำมาใช้สำหรับ รับมือกับเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ ได้แก่ นโยบายรัฐ กระแสทุนนิยม ฤดูกาล/ภัยธรรมชาติ ได้แก่ ภาวะน้ำท่วม ภาวะฝนแล้ง โรคภัย

ใช้เจ็บ การเปลี่ยนแปลง การอพยพ การถือครองที่ดิน และความผันผวนของราคาผลผลิต อันเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อการค้ารังสีฟภายใต้ภาวะแนวโน้มและบริบทความเปราะบางต่าง ๆ ตลอดจนโครงสร้างและกระบวนการที่เกิดขึ้นภายในครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนหมู่บ้าน โคกกลางอีกด้วย

แนวคิดทุนทางสังคมมีส่วนเกี่ยวข้องในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรใน สะท้อนภาพของหลาย ๆ ชุมชนในบางพื้นที่ ที่ไม่สามารถประกอบอาชีพในบางประเภทหรือไม่สามารถดำรงชีพอยู่ได้ ทั้ง ๆ ที่ในบริบทของชุมชนเหล่านั้นมีความคล้ายคลึงกัน แต่ชุมชนเหล่านั้นก็ไม่มี ความเข้มแข็งมากพอ ที่เป็นเช่นนั้น เพราะว่า ในบางชุมชนเหล่านั้น ได้ขาดต้นทุนทางสังคมอันเป็น ต้นทุนที่สำคัญไป หรือบางชุมชนทุนสังคมดังกล่าวมีน้อยไม่เพียงพอต่อการสานต่อในการดำรงชีพ หรือในการประกอบอาชีพ การมีทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง ย่อมส่งผลถึงการดำรงชีวิตและความ เป็นอยู่ของชุมชนให้ดีขึ้น ที่จะสามารถเอาตัวรอดได้จากสภาวะการณ์หรือภัยพิบัติต่างๆที่จะเกิดขึ้น จากเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชน ผลการวิจัยดังกล่าว สอดคล้องกับแนวคิดทุนทางสังคม Robert Putnam (1993) ที่อธิบายไว้ว่า ทุนทางสังคมเกิดจากการ มีบรรทัดฐานในการอยู่ร่วมกัน มีการพึ่งพาอาศัยกัน คนในชุมชนมีความกระตือรือร้น มีน้ำใจ มี จิตสำนึกสาธารณะในการเข้ามาทำประโยชน์เพื่อสมาชิกในส่วนรวม แล้วยังสามารถแผ่ขยาย เครื่องข่ายออกไปอีกกว้างไกล ทุนทางสังคมยังเป็นที่ปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาให้ เป็นไปตามที่คนในสังคมปรารถนาได้ นอกจากนี้ผลการวิจัยยังได้สอดคล้องกับการวิจัยของ อัมภา จันทรากาศ (2543) ที่ศึกษาพบว่า ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนชนบทตามวิถีวัฒนธรรมของ ชุมชนเป็นสิ่งสำคัญ และเป็นพื้นฐานที่ช่วยส่งเสริมให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง และสามารถปรับตัว ให้เข้ากับสถานการณ์ของโลกที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ทุนทางสังคมนวมมี ทุนทาง วัฒนธรรม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนบุคคล ทุนกลุ่ม/องค์กร ทุนเครือข่ายและเครือข่าย ที่มีอยู่ ในชุมชนส่งผลให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง เพราะชุมชนได้ใช้ทุนทางสังคมมาเป็นพื้นฐานในการ เสริมสร้างความมั่นคงและยั่งยืนให้กับชุมชน และปัจจัยที่สำคัญคือ การมีส่วนร่วมของผู้คนใน ชุมชน และการมีจิตสำนึกสาธารณะที่ทำให้ชุมชนสามารถสร้างความเข้มแข็งของชุมชน การที่ผู้คน มาร่วมกลุ่มกัน ได้มีความรู้สึกและตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่ต้องดูแลรับผิดชอบ ร่วมกัน ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ในการดำเนินกิจกรรมใด ๆ ในชุมชน จึงทำให้การนำทุนทาง สังคมที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ให้เกิดผลประ โยชน์ต่อชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถสร้างอำนาจ ต่อรองกับภายนอก และชุมชนสามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปของธรรมชาติ และสังคมภายนอกได้อย่างมีศักดิ์ศรี และยังคงรักษาความเป็นชุมชนได้อย่างมั่นคง ผลวิจัยก็ยังได้ สอดคล้องกับการวิจัยของ จุติเทพ ยาสมุทร (2543) ที่ศึกษาพบว่า ทุนทางสังคมในชุมชนมีอยู่หลาย

ประเภท ทั้งที่เป็นรูปธรรม และนามธรรม ทุนที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ 1) ทุนที่เป็นธรรมชาติ คือ ดิน น้ำ แร่ธาตุ และป่าไม้ ซึ่งก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งต้นน้ำ 2) ทุนที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ ได้แก่ ผู้นำของชุมชนทั้งที่เป็นทางการ และผู้นำตามธรรมชาติ หรือที่เรียกว่าปราชญ์ชาวบ้าน และชาวบ้านผู้เป็นสมาชิกของกลุ่มกิจกรรมต่างๆ 3) ทุนด้านการเงิน ได้แก่ การระดมทุนในชุมชนเพื่อร่วมกันจัดตั้งกลุ่มกิจกรรม เช่น กลุ่มออมทรัพย์ ทำให้เกิดการหมุนเวียนของกระแสเงินช่วยสร้างเศรษฐกิจของชุมชนให้ดีขึ้น ส่วนทุนที่เป็นนามธรรม ได้แก่ 1) วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ ระบบคุณค่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น การมีความสัมพันธ์ทางสังคมในแนวราบ เช่น ครอบครัว เครือญาติ สถาบันผู้อาวุโส รวมถึงการช่วยเหลือด้านแรงงาน เช่น การลงแขก และผูกเกลือผูกเสี่ยว เป็นต้น 2) ทุนที่เป็นองค์กรภายนอก ได้แก่ การมีเครือข่ายความสัมพันธ์กับองค์กรภายนอกชุมชน ทั้งในของภาครัฐและเอกชน รวมถึงกลุ่มและองค์กรเครือข่ายที่ดำเนินกิจกรรมสาธารณะต่าง ๆ ในชุมชน เช่น กลุ่มพิทักษ์ป่าชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสหกรณ์ร้านค้า เป็นต้น โดยปัจจัยสำคัญที่ทำให้ทุนทางสังคมดำรงอยู่และนำไปใช้พัฒนาท้องถิ่น ได้แก่ 1) ปัจจัยการสืบทอด ได้แก่ การสืบทอดเจตนารมณ์ที่บรรพบุรุษตั้งเป้าหมายไว้ที่จะรักษาทุนทางสังคมทุกประเภทดำรงอยู่ในชุมชน และดำเนินการสืบทอดความรู้ถ่ายทอดจากผู้อาวุโสที่มากด้วยความรู้และประสบการณ์ให้กับคนรุ่นใหม่ ช่วยสืบสานทุนให้คงอยู่ต่อไป 2) ปัจจัยกระบวนการจัดการที่ดี มีคุณภาพ อาศัยกรรมกรที่มีความซื่อสัตย์ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ทั้งตัวผู้นำและสมาชิกทุกคน ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้กลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ไม่เลิกล้ม โครงการไปก่อนกำหนดเวลา กระบวนการจัดการที่ดีต้องอาศัยความเสียสละและการมีส่วนร่วม คือ ความร่วมแรงร่วมใจของคนทุกคน หรือกลุ่มทำให้เกิดพลังชุมชนอย่างเข้มแข็ง และยั่งยืน 3) ปัจจัยผู้นำ การมีผู้นำชุมชนที่ดี มีวิสัยทัศน์ มีความรับผิดชอบ และการมีสมาชิกกลุ่มที่ดีจะทำให้มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันและเพื่อดำเนินงานให้สำเร็จ มีความสามัคคี เชื่อฟังและปฏิบัติตาม 4) ปัจจัยเครือข่าย สนับสนุนให้เกิดมีองค์กรเครือข่ายทั้งภายในชุมชนกันเองและประสานงานกับองค์กรเครือข่ายภายนอก เพื่อจะช่วยให้้องค์กรภายในมีความเข้มแข็งสามารถช่วยเหลือตัวเองได้ ผลวิจัยก็ยังได้สอดคล้องกับการวิจัยของ อุไรวรรณ พวงสายใจ (2545) ที่ศึกษาพบว่า ทุนทางสังคมมีทั้งที่เป็นทุนที่มาจากภายในชุมชนเอง และทุนที่มาจากภายนอกชุมชน ประกอบด้วยวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ เศรษฐกิจ บุคคล เครือญาติ การศึกษาเรียนรู้ องค์กรหรือกลุ่ม ส่งผลให้ องค์กรเข้มแข็ง อันเนื่องมาจากทุนทางสังคมต่างๆ เหล่านี้เป็นแหล่งการศึกษาเรียนรู้ และมีการเรียนรู้ซึ่งกันละกันในกลุ่ม ระหว่างกลุ่ม องค์กรที่เข้มแข็งได้ใช้กระบวนการเรียนรู้ ทุนทางสังคม โดยเฉพาะทุนที่มีอยู่ในชุมชน อันประกอบด้วย ดิน น้ำ ป่าไม้ บุคคล วัฒนธรรม ศาสนา ความเชื่อ ฯลฯ ทุนเหล่านี้ล้วนแต่มีคุณค่ามหาศาลต่อการดำรงชีวิต และเป็นปัจจัยสำคัญในการทำงานกลุ่ม/ องค์กร เป็นการเสริมสร้างความมั่นคง ความเข้มแข็ง และยั่งยืนให้กับองค์กร/กลุ่ม แต่มีบางองค์กรที่

ไม่สามารถนำทุนทางสังคมมาใช้อย่างชาญฉลาด จึงทำให้องค์กรนั้นล่มสลายเร็ว นอกจากนั้นยังพบว่า ชุมชนที่เก่าแก่ดั้งเดิม มีการสืบทอดมรดก วัฒนธรรม ประเพณีความเชื่อเดียวกัน มีความสัมพันธ์ระบบเครือญาติสูง ทำให้ชุมชนคงตัวอยู่ได้อย่างยั่งยืน โดยการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีการรวมกลุ่ม มีการพึ่งพาธรรมชาติ มีกระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นตลอดทั้งในการดำรงชีวิตและการทำงาน นอกจากนั้นยังพบว่าทุนทางสังคม มีทั้งทุนที่อยู่ภายในชุมชนเอง และทุนที่มาจากภายนอกชุมชน ประกอบด้วยวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ เศรษฐกิจ บุคคล เครือญาติ การศึกษา เรียนรู้ องค์กรหรือกลุ่ม จากทุนเหล่านี้จึงส่งผลให้องค์กรชุมชนมีความเข้มแข็ง ผลวิจัยก็ยังสามารถคล้องกับการวิจัยของ มณีมัย ทองอยู่ (2546) ที่ศึกษาพบว่า ทุนชุมชน ยุทธศาสตร์ครอบครัวในการศึกษาถึงทุนสังคมแบบร้อยรัด ในกรณีชาวนาบ้านหนองลายที่ประสบวิกฤตน้ำท่วมข้าวตายหมด แต่ชาวนามีชีวิตรอดมาได้และสามารถผลิตในรอบต่อไปได้ เนื่องทุนทางสังคมเหล่านี้ส่งผลให้ชาวบ้านมีความเข้มแข็ง โดยทุนทางสังคมมีบทบาทสูงยิ่งในภาวะวิกฤตของหมู่บ้านในการช่วยเหลือครัวเรือน/ชุมชน ซึ่งชาวนาได้เข้ามา จากการจับปลาไปแลก และในการจับปลาต้องช่วยเหลือจากผู้ประกอบอาชีพประมง มีการไปกันเป็นกลุ่ม แม้แต่คนอาชีพขายปลาเอง ก็ยังเอาปลาไปแลกข้าวกับลูกค้าของตนได้โดยลูกค้านั้นเป็นชาวบ้านอีสานเช่นกันและรู้ซึ่งถึงวัฒนธรรมในการแลกข้าวในยามลำบาก แม้ความสัมพันธ์ที่เป็นอยู่จะเป็นความสัมพันธ์ในเชิงการค้า แต่ทั้งสองฝ่ายก็สามารถหมุนกลับคืนไปสู่รากของวัฒนธรรมแบบยังชีพได้ในยามวิกฤติ จากเรื่องดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงทุนสังคมร้อยรัดที่มีอยู่ในสังคมชาวนาอย่างเหนียวแน่น และเป็นวิถีชีวิตที่ปฏิบัติกันมา จากอดีตจนถึงปัจจุบัน แตกต่างจากทุนนิยมที่ไม่ได้ช่วยอะไรเลย มีหน้าซ้ำยังซ้ำเติมให้เลวลงกว่าเดิมอีกด้วย นอกจากนั้นในงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องทุนสังคมประสานของ มณีมัย ทองอยู่ ยังได้ศึกษาหมู่บ้านแห่งเดียวกันแต่ศึกษาในเรื่องทุนสังคมประสาน จากการศึกษาดังกล่าวพบว่า การรวมเอาหมู่บ้านต่างๆที่เป็นสายเครือญาติเข้าไว้ด้วยกัน จากการอาศัยเครือข่ายทั้ง 4 หมู่บ้านช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ร่วมมือกัน ดังกล่าว กลายเป็นทุนสังคมประสานที่เอื้อประโยชน์ให้เกิดขึ้นในชุมชน ยังผลให้สังคมมีความรักสามัคคี ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นถึงการดำรงชีพของชุมชนที่มีความเข้มแข็ง นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องทุนสังคมเชื่อมโยงของ มณีมัย ทองอยู่ ได้ศึกษาบ้านหนองพระ จากการศึกษาดังกล่าวพบว่า ชาวบ้านเองได้สร้างเครือข่ายทางสังคมเพื่อช่วยเหลือกันในการไปประกอบอาชีพเองในเมืองใหญ่ โดยผู้ที่ไปทำแล้วประสบความสำเร็จในอาชีพเป็นที่ไว้ใจของนายจ้างและพ่อแม่ผู้ปกครองและชาวบ้านทั่วไปก็จะเป็นตัวกลางประสานฝากงานดูแลเรื่องการใช้ชีวิต และการปรับตัวในเมือง ตลอดจนการเรียนรู้งาน กลุ่มที่ไปเหล่านี้จะรักษาความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชุมชน มีการนำผ้าป่ามาทอดที่วัด จัดผ้าป่าซื้อคอมพิวเตอร์ให้โรงเรียนเป็นต้น และบางครั้งก็นำนายจ้าง เพื่อนร่วมงานมาด้วย ซึ่งจากเรื่องดังกล่าวมานี้เป็นลักษณะของทุนสังคม

เชื่อมโยงที่ไม่เป็นทางการ อาศัยความสัมพันธ์แบบเดิมคือ ญาติมิตร เป็นทุนก่อเกิดประโยชน์สำคัญ ในชุมชน นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องของ มณีมัย ทองอยู่ (2546) ที่ศึกษาพบว่า ชาวบ้าน ส่วนใหญ่ได้เข้ามาบริโภคและทำพันธุ์ จากการนำปลาไปแลกข้าว (ไม่ใช้การซื้อขายในระบบ ตลาด) แต่อาศัยเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวนา มีการช่วยเหลือเกื้อกูล ฟังพาอาศัยกัน และกัน จนสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าได้ ด้วยอาศัยทุนทางสังคมเป็นฐาน ในการแสวงหาทางรอดของครอบครัวผลวิจัยก็ยังได้สอดคล้องกับการวิจัยของ วันชัย ธรรมศักดิ์การ (2546) ที่ศึกษาพบว่า ระบบเศรษฐกิจของชุมชนที่มีความหลากหลายทางอาชีพ ต้องอาศัยทุนต่าง ๆ มาช่วย คอยสนับสนุนในการประกอบอาชีพ โดยมีทุนที่มีความจำเป็น เช่น ทุนทางสังคม ที่ชาวบ้านต้อง ฟังพาอาศัยกันในการการผลิต การบริโภค การจัดการปัญหาความขัดแย้งและการดูแลรักษา ทุนทาง วัฒนธรรม ชาวบ้านต้องอาศัยกันและกัน ในเรื่องการทำงานบุญ งานแต่งงาน การตาย ถึงแม้ว่าใน ชุมชนดังกล่าวจะมี 2 ศาสนา ก็ตาม แต่ความสัมพันธ์ที่มีต่อกันไม่ว่าจะเป็นการช่วยเหลือ เอื้อเพื่อ เพื่อแผ่ทั้งทางด้านแรงงานและผลิต ซึ่งการดำรงชีวิตของชุมชนจะอยู่ภายใต้หลักของศาสนาและ ความเชื่อ ส่วนทุนทางภูมิปัญญา เช่น การเรียนรู้การปรับใช้เครื่องมือการผลิต เรื่องยาสมุนไพร และ ทุนทางทรัพยากร ก็จะเป็นในเรื่อง ดิน ป่า น้ำ เป็นต้น จะเห็นว่าทุนต่าง ๆ มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่ง ในการประกอบอาชีพ เพื่อให้ดำรงชีพได้อย่างมั่นคง สอดคล้องกับการวิจัยของ สุเทพ วงศ์สุภา (2548) ที่ศึกษาพบว่า ทุนทางสังคมประกอบด้วย ความร่วมมือ การรวมกลุ่ม เครือข่าย ความสัมพันธ์ ภูมิปัญญา ฯลฯ ที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งชาวชุมชนได้นำใช้ทุนเหล่านี้ในการแก้ไขปัญหา การจัดการ และการดูแลความสงบสุขภายในชุมชน โดยที่ทุนทางสังคมได้มีบทบาทสำคัญต่อการ จัดการ และการแก้ไขกองทุนหมู่บ้าน โดยผู้นำชุมชนที่เป็นทุนมนุษย์ได้เป็นแกนนำณรงค์สร้าง จิตสำนึกให้คนมีความรับผิดชอบ เปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้แสดงความคิดเห็นทำให้ความ ขัดแย้งในการจัดการกองทุนหมู่บ้านลดลง วัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชุมชนนำไปสู่การ ปรีกษาหารือ พุดคุย เพื่อช่วยกันแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในชุมชน ถอดบทเรียนในการทำงานในปัจจุบัน เชื่อมโยงกับบทเรียนในอดีตมาปรับใช้กับการจัดการกองทุนหมู่บ้าน และกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ที่มีเครือข่ายการเรียนรู้กับชุมชนอื่น หน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชน ทำให้เกิดมีความรู้และ ประสบการณ์มากขึ้น และนำเอาทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนมาจัดการและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่ เกิดขึ้นภายในชุมชน

3) ผลการวิจัยพบว่า ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณ เขื่อนอุบลรัตน์ ที่มีการสร้างยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อน อุบลรัตน์ ที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ทำให้ชาวบ้าน โคกกลางต้องสูญเสียโอกาส ทางเศรษฐกิจและสูญเสียความเป็นชุมชน รัฐบาลไม่ให้สิทธิพิเศษใด ไม่สนใจจัดหาสาธารณูปโภค

ในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน แต่สำนักของชุมชนที่มีอยู่ร่วมกันทำให้ชาวบ้านรวมตัวกันในการสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็ง และมีการปรับตัวในการประกอบอาชีพที่ยึดเอาชุมชนเป็นหลักหรือเป็นศูนย์กลางให้สามารถดำรงอยู่ได้ อันเป็น เป็นวิธีการในการแสวงหาทางเลือกหรือวิธีการในการหาทางออกโดยใช้กลไกในการเข้าถึงทรัพย์สิน/ทุนอย่างชาญฉลาด เมื่อครัวเรือนเกษตรกรต้องประสบกับปัญหาต่าง ๆ เพื่อให้ตนและครอบครัวดำรงอยู่ได้ โดยอาศัยความรู้ความสามารถในการจัดการทรัพย์สิน/ทุนต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน เช่น ทุนธรรมชาติ ทุนทางกายภาพ ทุนทางมนุษย์ ทุนเงินตรา และทุนทางสังคม นำมาใช้เป็นยุทธวิธีในการทำกิจกรรมและยุทธวิธีในการปรับตัวเพื่อการอยู่รอดโดยการสร้างงาน อาชีพ กิจกรรม หรือสร้างรูปแบบวิธีการต่าง ๆ อันหลากหลายโดยอาศัยทรัพย์สิน/ทุนที่มีอยู่นั้น มาสนับสนุนในการประกอบอาชีพ ซึ่งยุทธศาสตร์ที่ว่านี้จะอยู่ในรูปแบบการรวมกลุ่ม การลงทุน การทดแทน การขอมสละ การขอมทน การประท้วง การอพยพแรงงาน การปรับตัว และการประกอบอาชีพเสริม โดยลักษณะของการสร้างยุทธศาสตร์หรือวิธีการในการแสวงหาทางเลือกหรือวิธีการในการหาทางออกนี้จะนำไปสู่การสร้างยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนให้มีประสิทธิภาพในการดำรงชีพได้ ซึ่งยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนนี้จะก่อให้เกิดผลลัพธ์ในการดำรงชีพต่าง ๆ ตามมา คือ การมีรายได้เพิ่มขึ้น การมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การลดความอ่อนแอลง การเพิ่มความมั่นคงด้านอาหาร และการเกิดความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ อันก่อให้เกิดความอยู่รอดและความยั่งยืนของชุมชน

ผลการวิจัยดังกล่าวสนับสนุนแนวคิดการดำรงชีพที่ได้เชื่อมโยงกับแนวคิดทุนทางสังคม และแนวคิดการปรับตัว มีความเกี่ยวข้องของระหว่างและส่งผลกระทบต่อทั้งสองด้านกับต้นทุนหรือทรัพย์สิน เมื่อเหตุการณ์ผลกระทบต่าง ๆ เกิดขึ้นไม่ว่าจากส่วนใดจะส่งผลให้สถานะหรือระดับต้นทุนการดำรงชีพเปลี่ยนไป และจะมีผลต่อการปรับยุทธวิธีการดำรงชีพในเมื่อมีเหตุการณ์จากความอ่อนแอและการเปลี่ยนผ่านโครงสร้างและกระบวนการที่ส่งผลกระทบทำให้ต้นทุนเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางบวกและทางลบ ซึ่งประกอบอาชีพทั้ง ภาคการเกษตร การประมง การรับจ้าง และการค้าขาย ถือว่าเป็นต้นทุนอย่างหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์เหล่านั้นด้วย และการที่จะรักษาวิธีการดำรงชีพให้เหมาะสมกับภาวะผลกระทบ ชาวบ้านต้องปรับเปลี่ยนยุทธวิธีการดำรงชีพหรือปรับเปลี่ยนวิธีการการดำรงชีพแบบเดิมเป็นระบบดำรงชีพใหม่ที่สามารถให้ผลลัพธ์ตามที่ครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนต้องการ โดยต้นทุนหรือทรัพย์สินในการดำรงชีพ คือด้านต้นทุนมนุษย์ ได้แก่ ทักษะความรู้ แรงงาน ศักยภาพการเป็นผู้นำ ต้นทุนธรรมชาติ ได้แก่ ดิน น้ำ ความหลากหลายทางชีวภาพ ต้นทุนการเงิน ได้แก่ เงินสะสม และเงินไหลเวียนที่นำมาลงทุน ต้นทุนกายภาพ ได้แก่ การคมนาคม การเข้าถึงตลาดสินค้า วัสดุที่ใช้ในการผลิต การเปิดรับข่าวสาร และจำนวนการผลิต ต้นทุนสังคม ได้แก่ การเป็นสมาชิกกลุ่ม การมีส่วนร่วม และ

การได้รับการอำนวยความสะดวก โดยการวัดความสำเร็จในการดำรงชีพจากผลลัพธ์ที่นำไปสู่การดำรงชีพอย่างยั่งยืน ได้แก่ การมีรายได้เพิ่มขึ้น ความมั่นคงด้านอาหาร การเพิ่มการเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การลดความอ่อนแอ ความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ โดยผลลัพธ์ของการดำรงชีพที่เกิดขึ้นของแต่ละครอบครัวนี้มาจากยุทธศาสตร์การดำรงชีพที่แตกต่างกัน ในการเข้าถึงทรัพย์สินทุนในการดำรงชีพด้วยข้อจำกัดและสิ่งกระตุ้น ตลอดถึงสภาพธรรมชาติ ผลผลิตจากทรัพยากร และสวัสดิการซึ่งผลงานวิจัยครั้งนี้สอดคล้องกับแนวคิดการดำรงชีพในการวิจัยของ Tefera, tesfaye Lemm (2004) ที่ศึกษาพบว่า ยุทธศาสตร์เพื่อการดำรงชีพของสมาชิกครอบครัวในชนบทปฏิบัติตามยุทธศาสตร์การดำรงชีพที่แตกต่างกัน เนื่องจากความแตกต่างในการเข้าถึงทรัพย์สินทุนในการดำรงชีพด้วยข้อจำกัดและสิ่งกระตุ้น นอกจากนั้นสภาพธรรมชาติและผลผลิตจากทรัพยากรตลอดจนสวัสดิการที่ได้รับก็มีผลต่อการดำรงชีพของสมาชิกในครัวเรือนในชนบทให้แตกต่างกันไปตามสภาพพื้นที่อีกด้วย ผลวิจัยนี้ก็ยังได้สอดคล้องกับแนวคิดการดำรงชีพในงานวิจัยของ Patrick John Large (2005) ที่ศึกษาพบว่า สภาพพื้นที่ทำกินของสมาชิกในครัวเรือนผู้ลี้ภัยชาวธิเบต ที่มีความแตกต่างกันในสภาพธรรมชาติ ผลผลิตทรัพยากร และรัฐสวัสดิการ เป็นเหตุนำไปสู่ความตึงเครียดและความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม รัฐจึงควรสนใจในเรื่องทรัพย์สินหรือแหล่งประมาณในการก่อสร้างที่อยู่อาศัยอันเป็นความจำเป็นขั้นพื้นฐานต่อผู้ลี้ภัย และยังเป็นการช่วยผดุงรักษาการจัดการยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนผู้ลี้ภัยเพื่อความอยู่รอด โดยการสนับสนุนและส่งเสริมจากภาครัฐ ซึ่งผลวิจัยนี้ก็ยังได้สอดคล้องกับงานวิจัยของ จีระ สรเสนา (2541) ที่ศึกษาพบว่า การสนับสนุนและส่งเสริมจากภาครัฐในหน่วยงานต่าง ๆ ด้านการผลิตและการถ่ายทอดเทคโนโลยี ทำให้อาชีพหลักของชาวบ้านจากการทำนาในปีละครั้ง สามารถสร้างอาชีพเสริมโดยการรวมกลุ่มกันปลูกผักปลอดสารพิษ และการเพาะเห็ดฟางขาย โดยอาศัยทุนต่าง ๆ ในชุมชน เช่น ทุนทางกายภาพ คือ ทรัพย์สินที่นำมาใช้ในกระบวนการผลิต เครื่องมือเครื่องใช้หรืออุปกรณ์ต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้ว อาศัยทุนมนุษย์ คือ แรงงานสมาชิก ความชำนาญความรู้ในการปลูกผักปลอดสารพิษและการเพาะเห็ดฟาง และใช้ทุนทางสังคม คือ การร่วมแรงร่วมใจกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การพึ่งพากันของกลุ่มโดยอาศัยทรัพย์สินทุนต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้ชาวบ้านโคกสำราญมีอาชีพเสริมที่มั่นคงและทำรายได้แก่ชุมชนได้เป็นอย่างดี ทำให้ชุมชนไม่เดือดร้อนและไม่ต้องพึ่งพารายได้จากอาชีพเดิมอยู่รอดได้ จากการถูกบีบรัดและครอบงำของระบบทุนนิยม ซึ่งผลวิจัยนี้ก็ยังได้สอดคล้องกับงานวิจัยของ อุษณีย์ ธโนสวรีย์ (2546) ที่ศึกษาพบว่า พ่อค้าแร่เป็นวิถีหนึ่งของการดิ้นรนต่อสู้ของชุมชนเพื่อความอยู่รอด จากการถูกบีบรัดครอบงำจากระบบทุนนิยม การเกิดขึ้นของพ่อค้าแร่ เป็นการประสานทุนที่อยู่เดิมในชุมชนและความรู้ที่มาจากภายนอก แต่วิถีของพ่อค้าแร่เพียงอย่างเดียวไม่สามารถสร้างความมั่นคงไว้กับการดำรงชีวิตในยุคของความทันสมัยได้อย่างถาวร วิถี

ชีวิตของพ่อค้าเร่จึงไม่อาจดำเนินได้เพียงลำพัง แต่ต้องผสมผสานเข้ากับชีวิตอื่น ๆ เช่น ชีวิตพ่อค้าเร่ผสมผสานกับชีวิตชาวนา ชีวิตแรงงานรับจ้าง ชีวิตผู้แปรรูปผลผลิต ชีวิตสวน ชีวิตประมง เป็นต้น การผสมผสานวิถีชีวิตต่าง ๆ เข้าด้วยกันนี้มีระดับสัดส่วนที่แตกต่างกัน ขึ้นกับระดับทุนเดิมที่มีอยู่ และความสามารถในการผสมผสานทุนเดิมเข้ากับระบบความรู้ที่มาจากภายนอก ซึ่งผลวิจัยนี้ก็ยังได้สอดคล้องกับงานวิจัยของ มณีมัย ทองอยู่ (2546) ที่ศึกษาพบว่า ชาวบ้านต่างมียุทธวิธีในการดำรงชีพเพื่อความอยู่รอดและแก้วิกฤติให้เป็นโอกาสได้ โดยการอาศัยทรัพย์สิน/ทุนธรรมชาติและภูมิปัญญาชาวบ้านในการแก้ปัญหาและหาเลี้ยงชีพ เช่น ชาวบ้านท่าพระไม่ได้ประกอบอาชีพในการทำนาเพียงอย่างเดียว แต่การทำนาของชาวบ้านยังผสมผสานกับการทำประมงและเสริมด้วยการปลูกพืชเศรษฐกิจหลายชนิดด้วยกันเพื่อเพิ่มรายได้ ส่วนบ้านหนองลายแก้ปัญหามาจากน้ำท่วมโดยการจับปลาแปรรูปเป็นปลาแห้ง ปลาต้ม ปลาแดดเดียว ในขณะที่เดียวกันชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งหันไปประกอบกิจกรรมรับรองเท้า ออกไปขายเร่ ผลปรากฏว่าชาวบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้น จากงานวิจัยดังกล่าวนี้เป็น การสะท้อนให้เห็นถึงยุทธศาสตร์การดำรงชีพของชาวนาโดยมีวิธีการที่หลากหลายเพื่อความอยู่รอด โดยอาศัย ทรัพย์สิน/ทุนและ ภูมิปัญญาที่มีในชุมชน มาแปรสภาพให้เกิดผล ซึ่งผลวิจัยนี้ก็ยังได้สอดคล้องกับงานวิจัยของ จิรศักดิ์ สุขวัฒนา (2547) ที่ศึกษาพบว่า การปรับตัวของชุมชนโดยอาศัยทุนชุมชนที่บ้านคำหนักาย ไม่ว่าจะเป็นทุนทางเศรษฐกิจที่มีความเกี่ยวพันกับวิถีชีวิต ดังเช่น การที่ชาวบ้านได้ใช้พื้นที่สูงทำไร่มันสำปะหลัง สวนไผ่ตง และมีการปลูกผลไม้พันธุ์พื้นเมือง เช่น สมโอ มะไฟ มะปราง ขนุน เพื่อขายให้กับนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวน้ำตก ซึ่งทำรายได้ให้ค่อนข้างดี ดีกว่าขายให้กับพ่อค้าคนกลางที่มักกดราคา ทำให้ชาวบ้านเกือบทุกหลังคาเรือนจะหารายได้เสริมจากการค้าขายกับนักท่องเที่ยวมาเป็นระยะเวลายาวนาน ซึ่งถือได้ว่าเป็นการใช้ทุนธรรมชาติที่มีอยู่ นำไปสู่การสะสมทุนทางเศรษฐกิจ ซึ่งผลวิจัยนี้ก็ยังได้สอดคล้องกับงานวิจัยของ เพ็ญศิริ จิระเดชา กุล และ มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ (2546) ที่ศึกษาพบว่า ชุมชนกะเหรี่ยงได้ปลูกพืชชนิดอื่น ๆ ในพื้นที่ไร่ และหากพื้นที่นาที่ใช้ทำนาอยู่ไม่เพียงพอหรือไม่สามารถผลิตข้าวได้เพียงพอต่อการบริโภคของครัวเรือนได้ตลอดปี คนในชุมชนก็อาจใช้พื้นที่ไร่สำหรับปลูกข้าวไร่เพื่อเสริมการทำนา และหากข้าวเพียงพอ ก็อาจปลูกพืชชนิดอื่นๆ เช่น ข้าวโพด พริก ถั่ว งา เพื่อบริโภคและมีการปลูกฝ้ายไว้ทอเป็นเครื่องนุ่งห่ม ชุมชนจึงมีผลผลิตที่หลากหลายในการบริโภคตลอดปี ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของกลุ่มคนกะเหรี่ยงดังกล่าว อาศัยทุนธรรมชาติที่มีเพื่อปรับเปลี่ยนอาชีพหมุนเวียนไปตามฤดูที่เหมาะสมและอาศัยทุนความรู้ ประสบการณ์ และความชำนาญในการประกอบอาชีพอย่างหลากหลาย ซึ่งเป็นยุทธวิธีในการดำรงชีพของชุมชนกะเหรี่ยงในแต่ละปีได้เป็นอย่างดี และ ผลวิจัยนี้ก็ยังได้สอดคล้องกับงานวิจัยของ เหมวรรณ เหมะนัด (2549) ที่ศึกษาพบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ลาวในหมู่บ้านทั้งสองแม้ว่าจะมีการดำรงชีพที่ยั่งยืนในบางองค์ประกอบ แต่พวกเขาส่วนใหญ่ก็มีความพึง

พอใจกับการดำรงชีพที่เป็นอยู่ กล่าวได้ว่า ความแตกต่างและความหลากหลายในความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพหรือประกอบกิจกรรมในการดำรงชีพนั้น เป็นการแก้ปัญหาและหาทางออกของครัวเรือนเกษตรกร เมื่อประสบกับเหตุการณ์หรือประสบกับปัญหาในการดำรงชีวิต ซึ่งการแสวงหาทางออกนั้นต้องอาศัยยุทธศาสตร์อย่างชาญฉลาด เพื่อจะข้ามพ้นวิกฤตการณ์เหล่านั้น เมื่อครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนประสบกับวิกฤติปัญหา พวกเขาไม่ได้อยู่อย่างนิ่งเฉยหรือหมดหวัง ไม่ได้ปล่อยให้โอกาสให้เสียไป และไม่ได้รอคอยหวังพึ่งโชคชะตาหรือใคร ๆ จะมาบันดาลให้ แต่ชาวนาได้ลุกขึ้นมาพยายามค้นหาหนทางและวิธีแก้ไข โดยอาศัยทรัพย์สิน/ทุน ภูมิปัญญา ความรู้ความสามารถในการประกอบกิจกรรมเสริม อย่างหลากหลาย เช่น ทำนาผสมกับค้าขาย ทำนาผสมกับการทำเกษตรปลูกพืชผักผลไม้ ทำนาผสมกับการประมง เป็นต้น ซึ่งชี้ให้เห็นถึง ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชน ที่มีอย่างหลากหลาย แต่แตกต่างกันตามสภาพบริบทแต่ละท้องถิ่นทั่วโลกในการเข้าถึงทรัพย์สิน/ทุน ความสัมพันธ์ทางสังคม กลุ่มองค์กรทางสังคม ตลอดจนทั้งอาศัยจารีต ประเพณี และความเชื่อจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์นี้

